

Vallattomat marginaalit

Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan
reunoilla

Minna Suutari (toim.)

Nuorisotutkimusverkosto
Nuorisotutkimusseura
Julkaisuja 20

Kansi: Jussi Konttinen
Taitto: Reija Salovaara
© Nuorisotutkimusseura ja tekijät

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20

ISBN: 951-98433-7-X (1.painos)
ISBN: 952-5464-03-2 (PDF)

Yliopistopaino Oy, Helsinki 2001

Julkaisujen tilaukset:
Nuorisotutkimusverkosto
Olympiastadion, Eteläkaarre
00250 Helsinki
p. 09-348 24326
fax. 09-454 4837
sähköposti: verkosto@alli.fi

SISÄLLYS

Johdanto Erottautumista, kiinnikkeitä ja irrallisuutta MINNA SUUTARI & LEENA SUURPÄÄ	5
Rationalistinen satanismi Yksilö vastakulttuurisen heimon jäsenenä MERJA HERMONEN	13
Yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta? Eläinoikeusliikkeen solidaarinen yhteisöllisyys PIA LUNDBOM	49
Taistelua tilasta Joensuussa Rasismi paikallisten nuorten neuvotteluvälineenä ANNE-MARI KESKISALO & SINI PERHO	77
Kodittomuuden marginaalissa PIRKKOLIISA AHPONEN	103
Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua TERO JÄRVINEN & MARKKU JAHNUKAINEN	125
Tasapainoilua sosiaalisissa verkostoissa työmarkkinoiden marginaalissa MINNA SUUTARI	153
Nuorten myyttinen ongelmallisuus ANNELI POHJOLA	187
Meil on metsässä nuotiopiiri Nuorisoprojektit yhteiskunnallisen vallan käyttäjinä JUKKA VEHVILÄINEN & PETRI PAJU	205
Kirjoittajat	223

EROTTAUTUMISTA, KIINNIKKEITÄ JA IRRALLISUUTTA

MINNA SUUTARI & LEENA SUURPÄÄ

Eläinaktivistit, satanistit, skinit, toimeentulotukiasiakkaat ja työttömät ovat esimerkkejä yhteisöllisyyksistä, joihin kiinnittyneiden nuorten yhteiskunnalliseksi paikaksi määrittäytyä julkisessa keskustelussa usein marginaali, ”reuna”. Yhteiskunnan ns. valtavirtaan kuuluvat tulkitsevat näitä yhteisöllisyyksiä uhkina sosiaaliselle koheesiolle ja integraatiolle; ne haastavat eri tavoin sen sovinnaisen ja ennakoitavissa olevan keskimääräisen elämäntavan, jonka mukaan ihmisten oletetaan suomalaisessa yhteiskunnassa etenevän. Tai reunat määrittyvät eksoottisiksi paikoiksi, joissa yhteiskunnan luutuneitakin normistoja ja kulttuurisia malleja voidaan ja uskalletaan tuulettaa. Oli pa näkökulma mikä tahansa, tällaiset nuorten yhteisöllisyydet edustavat yhteiskuntamme vallattomia marginaaleja, jotka valtavirta pyrkii ensin ottamaan haltuun ja sitten palauttamaan ruotuun mahdollisimman siististi tai näkymättömästi – jos eivät näistä vallattomuuksista halua ottaa jotain oppiakseenkin.

Tämän kirjan artikkeleita voidaan tulkita vastineena sille toivotomuuden, kurjuuden tai vaihtoehdottomuuden diskurssille, jota yhteiskunnan reunalla elävien ja toimivien nuorten ympärillä on viime vuosina käyty. Keskustelua on hallinnut puhe syrjäytymisestä, osattomuudesta ja elämäntavan puutteista, ja keskustelijoina ovat ol-

leet pääosin muut kuin nuoret. Väheksymättä nuorten monesti ylitsöpääsemättömän suuriakin todellisia ongelmia voidaan väittää, että toivottomuutta korostava syrjäytymispuhe on viranomaisille, poliitikoille ja myös tutkijoille yksi keino rakentaa valta- ja hierarkiasuhteita nuoriin, tapa kontrolloida nuorten käyttäytymistä ja toimintaa. Se toimii myös välineenä, jolla nuoren yksilön oikeudet ja velvollisuudet nivotaan yhteen aiempaa tiukemmin.

Marginaalissa elävien nuorten osakseen saamalla huomiolla on ollut viimeisen kymmenen vuoden aikana monia myönteisiä vaikutuksia. Syrjäytymisen nousu huomion keskipisteeksi on synnyttänyt paitsi moraalista keskustelua hyvinvointivaltion periaatteista, myös konkreettisia toimenpiteitä, joista mainittakoon reunalla eläville nuorille monessa mielessä tärkeät nuorisoprojektit. Keskustelua tuntuu silti sävyttäneen epäluottamus nuoria kohtaan. Keskusteluun tuodut vähäiset vaihtoehdot ovat merkinneet sitä, että valtavirrasta poikkeavin ehdoin elämäänsä joko vapaaehtoisesti tai pakon edessä rakentavat nuoret on usein tuomittu haihattelijoiksi ja epäonnistujiksi, jotka elävät elämäänsä irrallisuudessa ja ulkopuolisina. Vain harvoin on oltu kiinnostuneita siitä, millaisia yhteisöllisyyksiä nuorten marginaaleissa syntyy, ja millainen merkitys tällaisilla yhteisöillä on marginaaleissa selviytymisen tai yhteiskuntamme kokonaisuuden kannalta.

Epämääräiseksi ja tuntemattomaksi jääneen marginaalin näkyväksi tekeminen on kirjan artikkeleiden polttopisteessä. Epäluottamuksen sävyttämä syrjäytymispuhe haastetaan artikkeleissa yhtäältä konkreettisten, empiiristen tapausten kautta ja toisaalta syrjäytymiseen keskittyvää ”surkutteludiskurssia” purkavissa käsitteellisissä tarkasteluissa. Empiiristen tapausten avulla marginaalissa elämistä sekä marginaalien yhteisöllisyyttä ja vallattomuutta hahmotetaan vastakulttuuristen nuorten ryhmien (satanistien ja eläinaktivistien), kodittomien, etnisiin vähemmistöihin kuuluvien (maahanmuuttajanuorten) ja valtavirrassa paikkaansa puolustavien (rasistisesti suuntautuneiden) nuorten sekä työttömien ja toimeentulotukiasiakasnuorten tulokulmista. Tekstit tuovat eteemme nuoria, jotka sijoittuvat valtavirtaan nähden yhteiskunnan reunalle, mutta joille yhteisöllisyys merkitsee samalla monenlaisia sosiaalisia sidoksia ja palvelee erilai-

sia päämääriä. Yhtenäistä marginaalia, yksisaumaista reunaa, ei nuorten yhteisöistä voida kiteyttää.

Yhteisöllisyyden, solidaarisuuden, vallan ja vallattomuuden teemat kulkevat läpi artikkelien kirjavista ja osin toisistaan poikkeavistakin näkökulmista. Marginaalien moninaisuutta tehdään näkyväksi pitäen mielessä elämän realiteetit ja rakenteelliset reunaehdot. Kurjuutta ei korvata yltiöpäisellä nuoruuteen kuuluvan vallattomuuden romantisoimisella; syrjäytymisen ja omasta elämästä osattomaksi joutumisen riskit ovat aina läsnä marginaalin kovuudessa. Kirjan artikkelit kuitenkin osoittavat, ettei reunalla elämisen tarvitse silti olla pelkkää epätoivoa. Vallattomuus todentuu marginaalissa paradoksaalisesti sanan kummassakin merkityksessä: siellä on yhtä aikaa sekä konventionaalisia toimintatapoja ja normeja haastavaa valtaa että vallan puutetta omasta elämästä tai yhteiskunnallisista osallistumismahdollisuuksista.

Kirjassa marginaalien yhteisöllisyyttä ja vallattomuutta tarkastellaan karkeasti ottaen neljällä ulottuvuudella. Liikkeelle lähdetään nuorten vastakulttuuristen ryhmien yhteisöllisyydestä. Merja Hermonen tarkastelee artikkelissaan rationalistisiksi satanisteiksi määrittyviä nuoria aikuisia vastakulttuurisen heimon jäsenyyden kautta. Satanismiin liitetään julkisessa keskustelussa usein myyttejä ja uskomuksia, joiden avulla tuotetaan satanistiseen kulttuuriin liittyville nuorille paikka yhteiskunnan marginaalissa. Hermonen raottaa verhoa tähän marginaalisuuteen, jonka ideologista ajattelua leimaavat yksilöllisyys ja henkilökohtaiset valinnat. Yhteiskunnan valtavirtaan kuuluvat työntävät satanisteja marginaaliin omilla kategorisoinneillaan, mutta marginaalisuus ja ulkopuolisuus ovat satanistien keskuudessa seurausta myös yksilön valinnoista. Hermosen mukaan yhteisö on rationalistisille satanisteille ennen muuta yksilöllisyyden toteuttamisen väline. Marginaalisuus merkitsee näille nuorille tietoista irtautumista mm. valtauskonnollisuudesta ja erottautumista muista marginaaliin sijoittuvista nuorten yhteisöistä, kuten saatananpalvojista. Satanistien yhteisöllisyys ei konkretisoidu näkyväksi katujulkisuudeksi tai paikalliseksi ryhmäsidonnaisuudeksi vaan on pikemminkin symbolista ja arvojen tasolla rakentuvaa imaginääristä yhteisöllisyyttä.

Symbolinen yhteisöllisyys samanmielisten kanssa jäsentää myös eläinoikeusliikehdintään osallistuvien nuorten yhteenkuuluvuutta. Pia Lundbom käsittelee artikkelissaan suomalaista eläinoikeusliikehdintää, joka on kirjoittajan mukaan rakentunut viime vuosien aikana nuorten vastakulttuuriseksi liikkeeksi. Tiedotusvälineet ovat tutustuttaneet koko kansan eläinoikeusliikkeisiin. Niputtamalla niiden moninaiset tavoitteet ja toimintamuodot ”nuorten ja tietämättömien terroristiyhteisöjen teoksi” on saatu ote tähän yhteiskunnan sovinnaisia vaikuttamistapoja osin haastavaankin liikehdintään. Lundbom lähestyy eläinoikeusliikehdintään osallistuvien yhteisöllisyyttä sisältäpäin lähtien liikkeelle aktivistien omista periaatteista ja tavoitteista. Eläinoikeusliikehdintää koossa pitäväksi voimaksi määrittynyt ns. solidaarinen yhteisöllisyys: liikehdintään osallistuvien nuorten aktivistien halu nostaa alisteisessa asemassa olevat poliittisen, kulttuurisen ja moraalisen keskustelun piiriin. Lundbomin tutkimien eläinaktivistien yhteisöllisyys voi olla satanistien yhteisöllisyyden tavoin symbolista hengessä mukana olemista ja todentua esimerkiksi virtuaalimielenosoituksissa samanmielisten kanssa. Se voi olla myös toiminnallista yhteisöllisyyttä, konkreettista yhdessä tekemistä sekä moraalista yhteisöllisyyttä – eläinten ja muiden heikossa asemassa olevien puolesta puhumista ja toimimista.

Satanisteille ja eläinaktivisteille yhteisöllisyys on yksi väline valtakulttuurin arvojen ja totuttujen toimintatapojen kyseenalaistamisessa. Yhteisöllisyys samanhenkisten kanssa merkitsee nuorille eron tekemistä valtavirtaan, tietoista kiinnittymistä reunalle tai jäämistä ulkopuolelle. Kirjan toisessa osiossa valta-asetelma kuitenkin muuttuu: eron tekemisestä tulee valtavirtaan kuuluvien nuorten puolustautumismekanismi marginaaleja vastaan. Kirjan avausartikkelien tavoin yhteisöllisyys toimii erottautumisen välineenä myös Anne-Mari Keskisaloon ja Sini Perhon tekstissä, jossa tarkasteltavana on suomalaisnuorten rasistinen suhtautuminen maahanmuuttajanuoriin. Keskisalo ja Perho kysyvät artikkelissaan, miten neuvottelut yhdessä elämisen ehdoista konkretisoituvat rasististen suomalaisnuorten ja maahanmuuttajanuorten välisissä suhteissa, kun arjen kohtauspaikkoina ovat yhtäältä vapaaehtoisuuden yhteisöllisyyden tilaksi jäsentävä

nuorisotalo ja toisaalta pakkoyhteisyyden määrittämä koulu. Suomalaisnuorten keskinäinen kaveruus, toiset pois sulkeva yhteisöllisyys, muodostuu keinoksi, jolla ns. ”liian myöhään tulleet” maahanmuuttajanuoret suljetaan ulkopuolelle, työnnetään marginaaliin. Yhteisöllisyydestä tulee vallankäytön väline. Paikallisessa nuorten yhteisöllisyydessä kiteytyy suomalaisen rasismia koskevan asenneilmaston keskeinen jännite. Yhtäältä rasistisesti suuntautuvat nuoret kyseenalaistavat toiminnallaan vallitsevaa suvaitsevaisuuden normia, toisaalta paikalliset nuorisokulttuurit nivoutuvat osaksi valtavirtaa: toimintaa voidaan perustella myös uskottelemalla, että voimakkaat, kielteiset kannanotot maahanmuuttajia kohtaan ovat laajemminkin jaettuja suomalaisessa yhteiskunnassa.

Myös Pirkkoliisa Ahposen käsitteellinen tarkastelu pureutuu osin etnisen marginaalisuuden teemaan. Ahponen lähestyy marginaalisuutta etenkin kodittomuuden näkökulmasta. Kodittomuuden marginaali jäsentyy yhteisöllisyyden risteysasemaksi, sisääntulon ja ulosmenon rajaksi. Yhteisöllisyyden risteysasemalla taiteilevat ”paikaltaan pois sysätyt” maahanmuuttajanuoret, jotka ovat joutuneet jättämään tutun ja turvallisen yhteisöllisyyden. Uusi koti on löydettävä jostakin muualta. Sisääntulon ja ulosmenon rajalla ovat myös ne nuoret, joille kodista on tullut pelon paikka esimerkiksi vanhempien poissaolon, hyväksikäytön tai väkivallan vuoksi. Myös näiden nuorten on pakko lähteä kodista, jonka yhteisöllisyyteen liittyvä turvallisuus on pettänyt ja jossa tuttu on muuttunut vieraaksi ja läheinen oudoksi. Kolmantena ryhmänä tasapainoilevat kodittomat naiset. Ratkaisua kodittomuuden marginaalissa selviytymiseen haetaan sisäisestä kodista, jonka voi Ahposen mukaan löytää mistä vain. Kaikille näille ryhmille marginaalisuus merkitsee välitilaa, joka avaa mahdollisuuden uuden kodin hankkimiseen yhtä lailla kuin uhkaa kodittomalla yksinäisyydelläkin. Ahposelle koti symboloi yhdessäolon ja läsnäolon paikkaa, johon liittyy rakkautta, yhteen hiileen puhaltamista ja läheisyyttä. Kodittomuus merkitsee puolestaan elämistä vailla perustaa ja kiinnikkeitä.

Kirjan kolmannessa osiossa valotetaan tarkemmin nuorten syrjäytymistä koskevan lähtökohdan ja marginaalisuuden eroja. Tero

Järvisen ja Markku Jahnukaisen käsitteellinen katsaus tekee tiukan eron syrjäytymisen ja marginalisaation välille. Syrjäytyminen määrittellään huono-osaistumisen prosessiksi ja marginalisaatio puolestaan valtavirran ulkopuolella olemiseksi, johon voi mutta ei välttämättä liity huono-osaisuutta. Järvinen ja Jahnukainen kuvaavat syrjäytymistä vaiheittaisena prosessina, johon liittyy lähes väistämättä paitsi koetua, myös objektiivisesti havaittavissa olevaa huono-osaisuutta, riskien kasautumista. Usein syrjäytyminen merkitsee tärkeimpien yhteisöllisyyksien (työ, perhe) ulkopuolelle jäämistä: yksilö on periferiassa useimmilla elämän kentillä. Syrjäytyminen nähdään siis tilana ja tilanteena, jossa yhteisöllisten sidosten kannattelu on pettänyt – syrjäytyneen yhteisöt ovat hauraita tai olemattomia. Marginalisaatioon ei kirjoittajien mukaan välttämättä liity samankaltaista ulkoisesti havaittavaa huono-osaisuutta eikä myöskään yhtä voimakasta irrallisuutta. Kirjoittajat päätyvätkin väittämään, että yhden sosiaalisen sidoksen katkeaminen ei merkitse vielä sitä, että yksilö olisi jäänyt kaikkien elämälle merkityksellisten yhteisöllisyyksien ulkopuolelle.

Järvisen ja Jahnukaisen johtopäätös konkretisoituu Minna Suutarin artikkelissa työmarkkinoiden reunalla elävien nuorten aikuisten sosiaalisista verkostoista. Nyt keskipisteeseen nousevat nuoret, jotka ovat marginaalissa pääasiassa vastoin omaa tahtoaan. Nuorten marginaaliasema on seurausta siitä, ettei töitä ole löytynyt – ei siitä, että sitä olisi aktiivisesti tavoiteltu esimerkiksi oman identiteetin tai ideologian rakentamisen perustaksi. Kuvaa pitkään työttömänä olleiden nuorten elämän toivottomuudesta ja syrjäytymisen deterministisyydestä puretaan artikkelissa auki tutkailemalla työttömien nuorten verkostoissa syntyviä yhteisöllisyyksiä ja niiden merkitystä marginaalin niukkuudessa selviytymisen ja arjen hallinnan kannalta. Suutari osoittaa artikkelissaan, etteivät työttömät nuoret elä vailla sosiaalisia kiinnikkeitä vaan useimmilla on ympärillään sosiaalinen verkosto myös marginaalissa. Nämä sosiaaliset verkostot kannattelevat nuorten keskinäisen tuen ja solidaarisuuden mekanismein ja ehkäisevät siten syrjäytymistä. Samanlaisesti verkostoihin liittyy kuitenkin monia riskejä esimerkiksi riippuvuuksien ja rajoitteiden kautta. Suutari muistuttaakin, että yh-

teisöllisellä kiinnittymisellä on myös marginaalissa januskasvot: se voi olla sekä vapauttava mahdollisuus että reunoille kiinni sitova ja rajoittava kahle.

Kirjan päätösartikkelit pureutuvat marginaalisen yhteisöllisyyden teemaan vallan näkökulmasta. Anneli Pohjolan artikkeli vie nuorten yhteisöllisyyksien pohdintaa yksilötasolta kohti yhteiskunnallisia vallankäytön mekanismeja ja epäluottamuksen retoriikkaa. Perustava kysymys on, miten marginaalissa elävät nuoret voivat lunastaa legitimitin toimijan paikan yhteiskunnassamme. Pohjola analysoi toisiinsa kietoutuvien vallan, pakkojen ja vapauden sekä luottamuksen ristiriitaisia suhteita. Näitä suhteita vasten hän peilaa myös aktiivisuuden retoriikkaa, joka uusvanhana vallankäytön muotona on nostettu yhdeksi välineeksi nuorten syrjäytymistä ehkäisevään työhön. Pohjolan artikkelin kantava ajatus on se, että yhteiskuntaan sisään rakennettu epäluottamus määrittää osan nuorista epäkansalaisiksi tai ei-vieläkansalaisiksi. Tämä korostuu erityisesti työttömyyden tai toimeentuloasiakkuuden vuoksi syrjäytyneen leiman saaneiden nuorten kohdalla. Epäluottamukseen perustuva ajatus on Pohjolan mukaan taustalla myös nuoriin kohdistuvassa aktiivoinnin retoriikassa. Vaikka aktiivoinnin perusviritys onkin ystävällinen – onhan jalona tavoitteena tukea syrjäytymisvaarassa olevia nuoria – siihen sisältyy liian helposti ajatus työttömien passiivisuudesta ja myös työhaluttomuudesta. Pohjola toteaaakin, että aktiivoinnin retoriikka määrittää nuoria varsin yksisuuntaisesti ja aktivointipuheessa kuultaa vahvasti ylhäältäpäin tuleva oikeassa olemisen ääni. Aktivointiin liitetään kouluttautumispakkoja ja muita sanktioita, jotka ovat Pohjolan tulkinnan mukaan ristiriidassa luottamukseen perustuvan yhteiskunnan periaatteiden ja arvojen kanssa.

Artikkelikokoelman päättävä Jukka Vehviläisen ja Petri Pajun artikkeli nuorisoprojekteista jatkaa keskustelua nuoriin kohdistuvasta yhteiskunnallisesta vallasta. Vehviläinen ja Paju tarkastelevat kriittisesti, kyynisyyttään peittelemättä, ns. syrjäytymisvaarassa oleville nuorille suunnattujen projektien käytäntöjä. Kirjoittajat ovat kiinnostuneita ”vallattomilta vaikuttavien projektikäytäntöjen kasvatusten menetelmistä”, joilla he tarkoittavat erilaisia elämänhallintaa tukevia menetelmiä.

Projekteihin osallistuvat nuoret ovat Vehviläisen ja Pajun mukaan pedagogisen, terapeuttisen ja yhteiskunnallisen vallan kohteena. Nuorista pyritään tekemään kasvatuksen, ohjauksen ja sivilisoinnin keinoin oman elämänsä valtiaita. Projektien vallankäytön kohteena ovat paitsi nuoret, myös perinteiset palvelujärjestelmät: ne haastetaan yhteisöllisyyttä ja keskinäistä luottamusta ruokkivilla projektikäytännöillä. Projektien yleisenä tavoitteena on kirjoittajien mukaan yhteisöllisyys, jolla tarkoitetaan pyrkimystä avoimiin, luottamuksellisiin ja tasa-arvoisiin väleihin kouluttajien ja nuorten kesken.

Muiden kirjan artikkelien tapaan myös Vehviläisen ja Pajun artikkeli osoittaa reunalla olevien nuorten integrointipyrkimysten risitiittaisuuden: vaikka esimerkiksi projektikäytäntöihin liittyvää yhteisöllisyyttä voidaan tulkita nuoriin kohdistuvana yksisuuntaisenaikin vallankäyttönä, se voi samaan aikaan olla myös nuorten todellista tukemista sekä sisältää ainakin vastavuoroisuuden siemenen. Vallattomat marginaalit -käsiteparin sisäinen jännitteisyys ei ole ainoastaan käsitteellinen kysymys vaan koskee myös (nuoriso)poliittisia tavoitteita. Pitääkö kaikki reunoilla olevat nuorten yhteisöt kyselemättä integroida kohti normitettuja vallan keskustoja? Vai tulisiko marginaaleille jättää myös tilaa käyttää omaa vastavaltaansa keskustojen ajattelutapoja ja koneistoja liikutellakseen? Milloin on kyseessä marginaalien rauhaan jättäminen, milloin niiden hylkääminen?

RATIONALISTINEN SATANISMI

YKSILÖ VASTAKULTTUURISEN HEIMON JÄSENEÄ

MERJA HERMONEN

Me olemme sitä, mitä olette meistä tehneet. Me kasvoimme kat-
sellen teidän televisiotanne. Me olemme kristillisen yhteiskuntanne
oire, suurin saatana.¹

Näin kirjoittaa satanistipapin tittelistäänkin (Strauss 1998, 170) tun-
nettu rock-muusikko Marilyn Manson ja osuu omalla tavallaan nau-
lan kantaan: satanistit ovat osa yhteiskuntaa – ehkä jopa oire, mut-
ta mistä?

Olen noin neljän vuoden ajan tutkinut suomalaista satanismia
erilaisine liitännäisilmiöineen mm. haastatellen eri puolilta Suo-
mea 40 nuorta ja nuorta aikuista, jotka ovat määritelleet itsensä
satanisteiksi tai saatananpalvojiksi. Tässä artikkelissa käsittelen yhtä
satanismin osa-aluetta, jota kutsun rationalistiseksi satanismiksi.
Tarkastelen sitä, miten satanismi yleensä ja rationalistinen satanis-
mi sen osana määrittyvät kulttuurisina ilmiöinä suomalaisessa yh-
teiskunnassa.

Tutkimani nuoret ja nuoret aikuiset ovat jaettavissa elämäntapa-haastattelujen perusteella neljään osaan: uskonnollis-ideologisiin etsijöihin, yhteiskunnallisen ”ulkopuolisuusidentiteetin” omaksuneisiin, nuoriso- tai musiikkikulttuurisen identiteetin omaksuneisiin ja rationalistisiin satanisteihin. Nuorisokulttuurisen identiteetin omaksuneilla tarkoitan niitä nuoria tai nuoria aikuisia, joille musiikki ja sen tekeminen ovat ”kuka minä olen”-kokemuksen kannalta keskeisiä asioita. Osa suomalaisista black metalin soittajista kuuluu tähän joukkoon. Uskonnollis-ideologisella etsijyydellä kuvaan niitä nuoria, jotka ovat toistuvasti siirtyneet uskomusjärjestelmästä toiseen. Aineistossa yhteiskunnan ulkopuolisuus määrittäytyy sekä haastateltavien omassa puheessa että heidän sosiaalisissa taustoissaan. Tässä artikkelissa käsiteltäviä nuoria ja nuoria aikuisia esimerkiksi rikollinen tausta ei liiemmin leimaa. Luokittelu on muotoutunut vuosia kestäneen aineiston keräämisen ja analysoinnin aikana ja perusteella.

Rationalistisiksi satanisteiksi nimittämilleni nuorille on tunnusomaista ideologinen kasvuprosessi, jota voisi kuvata matkaksi nuoruuden identiteettimurroksesta kohti rationaalisesti orientoitunutta vastakulttuurisuutta. Rationaalisella orientoitumisella tarkoitan yksinkertaisesti oman ideologian ja sen rakentavien osien hahmottamista henkilökohtaisen järjestyksen perusteella. Aikaisemmin olen käyttänyt myös käsitteitä filosofinen satanismi ja yhdysvaltalaisen Anton Szandor Laveyn (1930–1997) mukaan laveyläinen satanismi. Laveyläinen satanismi on jakaantunut moniin osiin, esimerkiksi Italiassa Introvignen (1997, 46) mukaan rationalistiseen ja okkulttiseen ryhmään. Muita uskonnollis-ideologisesti rationalistiselle satanismille leimaa antavia piirteitä ovat vahva arvorelativismi, valtauskontojen vastaisuus, sosiaali-darwinistisuus² ja yksilön vapauden korostaminen. Muista satanisteista he erottuvat painottamalla satanismiin elämäntilfilosofisuuden keskeistä merkitystä – ei esimerkiksi saatanauskon merkitystä tai jatkuvaa uskonnollista etsintää.

Mä näkisin et siis tää (satanismi) on hyvinkin selkeesti linjattu elämäntilfilosofia ja asenne mitä se edustaa. Se on just tää rationaalisuus ja yksilöllisyys ja näin eespäin. Ja se mikä siihen on lisätty,

et se täydentää tän uskonnoksi, niin ois mun mielestäni tää rituaalinen puoli. (Rationalistinen satanisti, mies 23 v.)

Rationalistisesti suuntautuneita satanisteja aineistossani on kymmenen. Heistä kolme on naisia ja seitsemän miehiä. Tässä artikkelissa siteeraan pääasiassa näitä haastateltavia. Haastattelut ovat vuosilta 1998–2000. Nimitys rationalistinen satanisti on valikoitunut aineistosta käsin, muttei ole – ainakaan toistaiseksi – henkilöiden itsensä yleisesti käyttämä. Sanaa rationalismi ei käytetä tässä yhteydessä filosofisessa tai tieteenteoreettisessa mielessä, vaan se kuvaa yhtä tutkittavia yhdistävää ja kuvaavaa piirrettä, joka myös korostuneena painotuksena erottaa rationalistisen satanismin muusta suomalaisesta satanismista.

Mitä on satanismi?

Uskonnollis-ideologisena suuntauksena nykymuotoinen satanismi on 1960-luvun lopulla Yhdysvalloissa A. S. LaVeyn johdolla organisoituneen The Church of Satanin perintöä. Se on Suomessa yksi amerikkalaisperäinen uususkonnollinen liike monien joukossa. Myös satanismin vastainen liike on maailmanlaajuisesti käyttänyt mallinaan yhdysvaltalaisista argumentaatiota. Esimerkiksi Norjan 1980- ja 1990-lukujen satanismikauhu jäljitty osin Yhdysvalloista Iso-Britannian kautta tullessiin vaikutteisiin (Dyrendahl 2000, 1).

Satanismi historiallisena ja sosiaalisena ilmiönä on yleensä käsitetty laajemmin. Sen määrittämisen kirjo on aikamoinen tilkkutäkki. Erilaisia määrittelyjä ovat aikojen kuluessa tehneet lähinnä persoonalliseen paholaiseen uskovat kristityt (counter cult -näkökulma), terapeuttisesti suuntautuneet sosiaali- ja terveysalojen ammattilaiset (anti cult -näkökulma) sekä uskonnon ja sosiologian tutkijat – ja lopulta myös itse satanistit.

Mitään yhtä koko satanistisen ajattelun muista ajattelutavoista erottavaa piirrettä ei ole olemassa. Jotkut tutkijat ovat kuitenkin yrittäneet tällaista leimaa antavaa piirrettä etsiä ja määritelleet satanismin mm.

”itsensä palvelemiseksi” (Passantino 1995, 7) tai kristinuskon vastaiseksi ”itse-uskonnoksi” (Harvey 1995, 283). ”Minä-itse” tulee selvästi esille myös satanistien omissa määritelmissä:

Satanismi on yhtä kuin minä ja elämäni. Kaikkein keskeisintä ehkä juuri tällä hetkellä on se mitä minä ajattelen asioista ja elämästä itsestänsä, siis se, että elän elämänfilosofiani mukaan, joka tarkoittaa että MINÄ hallitsen omaa elämäni, MINÄ päätän, mikä on minulle hyväksi ja pahaksi sekä miten haluan oman elämäni elää ja myös nauttia siitä mitä teen. (Satanisti, nainen 23 v.)³

Satanismi on aika itsekeskeinen tapa ajatella. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettenkö ottaisi muita ihmisiä huomioon. (Satanisti, mies 26 v.)

(omana jumalana olemisesta)...Mitä se oikeestaan tarkoittaa mulle on se, että niinku tämmönen radikaalinen hylkäys kaikesta ylemmästä voimasta, ja just se että niinku minä itse olen vastuussa itselleni ja ympärillä oleville lähiystävälle, et mä oon niinku vastuussa niille aina. Se mitä mä teen, ni mä kannan vastuun siitä. (Satanisti, mies 29 v.)

Oman itsen kehittämistavoitteet näyttävät liittyvän elämänhallinnan tavoitteeseen. Nuoren elämän merkittävät läheiset kuuluvat välillisesti tavoitteena olevan elämänhallinnan piiriin.

Saatanausko ei ole välttämätön osa satanismia niin kuin ehkä nimityksestä voisi päätellä. Perinteisesti satanismi on määritelty tämän saatanaukon pohjalta. Esimerkiksi Introvigne (1994, 12) on määritellyt satanismin liikkeen muotoon organisoituneiden ryhmien harjoittamaksi palvonnaksi, joka kohdistuu Raamatussa saatanaksi tai paholaiseksi kutsuttuun henkilöhaamoon ja tapahtuu toistuvien kulttuuristen tai liturgisten käytänteiden avulla. Modernia satanismia hän kuvaa saatananpalvonnaksi organisoiduissa ja rituaalisissa konteksteissa (Introvigne 1997, 1). Tällaiset määritelmät sopivat kuitenkin paremmin kuvaamaan eri aikoina esiintyneitä saatanakultteja kuin koko nykymuotoista satanismia yhteiskunnallisena tai uskonnollis-ideologisena ilmiönä.

Uskontososiologinen tutkimus käyttää satanismia yleisterminä, jonka alla käsitellään erilaisia ilmiöitä: historiallisia paholaiskultteja, uusia oletettuja tai todellisia saatanakultteja ja niihin liittyneitä urbaaneja legendoja sekä niiden synnyttämiä huhupaniikkeja (esim. Introvigne 1994; Sakheim & Devine 1992). Sosiologisen tutkimuksen pääpaino on 1990-luvulla ollut satanismi-ilmiön tai saatananpalvontaan liittyvien paniikkien tutkimisessa. Näillä tarkoitan satanismi- ja saatananpalvonta -teemojen ympärille rakentuvaa ja rakentunutta yhteiskunnallista reagoitua. Syynä yhteiskunnallisiin huhupaniikkeihin monet satanismi-ilmiön tutkijat pitävät lähinnä median ja aktiivisten satanismin vastustajien retoriikkaa (Lippert 1990; Victor 1993). Satanismin vastainen liike on Yhdysvalloissa ja osin Euroopassakin järjestäytynyt sekä sosiaalisesti että uskonnollisesti. Satanismin vastustamiseen liittyy oma uhkakuvia ylläpitävä retoriikkansa.

Italialainen uskontososiologi Massimo Introvigne jakaa satanismin neljään käytännöiltään toisistaan poikkeavaan ryhmään: rationalistiseen satanismiin, okkulttiseen⁴ satanismiin, huumesatanismiin ja luciferianismiin. Okkulttinen satanismi hyväksyy Introvignen mukaan raamatullisen maailmankäsityksen, mutta asettuu siinä pahan puolelle. Huumesatanismi on sadistista, orgiastista, huumeita käyttävää ja se vaatii väkivaltaa. Luciferianismi on manikealainen tai gnostilainen⁵ tapa suhtautua maailmaan ja tulkita satanismia. Se tulkitsee satanismin myyttejä ja riittejä teologisesti ja pitää pahaa yhtenä hyvän ulottuvuutena. (Introvigne 1995, 158–203.)

Kristinuskosta käsin tehtyjä satanismin määrittelyjä on eroteltu sosiologistyyppisistä määritelmistä. Edellisten on katsottu korostavan lähtökohtaisesti satanismin vaarallisuutta ja arvojen rappiota satanismin kasvualustana; jälkimmäisille on ajateltu olevan tyypillistä nähdä satanismin sisällä useita erilaisia uskomuksia ja käytäntöjä (Lowney 1995, 453–455).

Psykiatrit, psykologit, terapeutit ja kriminologit eri puolella maailmaa ovat kirjoittaneet artikkeleja ja oppaita mm. nuoriso- tai teini-satanismiin liittyvistä sosiaalisista ja terveydellisistä uhkista (Bourget & Gagnon & Bradford 1988; Moriarty 1992). Erityisen paljon

terapioiden pohjalta on kirjoitettu 1980-luvulla Yhdysvalloissa kohon herättäneestä rituaalisen hyväksikäytön teemasta. Terapiassa saatujen muistikuvien autenttisuutta on vuoroin epäilty, vuoroin uskottu. (Gould 1992; Sinason 1994, Young 1992; Hallenberg 1998.) Hyväksikäytön näkökulmasta satanismi on määrittynyt lähinnä sosiaalisiksi ongelmaksi.

Tässä artikkelissa käytän satanismia kattoterminä erilaisille uskomus- ja sosiaalisen toiminnan järjestelmille, joissa henkilökohtaisten valintojen kautta kiinnitytään satanistiseksi tulkittuun traditioon. Tuon tradition sisälle kuuluu näin tulkittuna keskenään hyvinkin erilaisia uskomuksia, esimerkiksi uskoa persoonalliseen paholaiseen, uskoa symbolisiin maailmankaikkeudessa vaikuttaviin voimiin ja ateismia.

Satanistien elämäkäytännöt vaihtelevat: on yksinäistä elämäänsä pohtivaa synkkyyttä, hajanaista nuorisoporukoiden tekemää ilkkua, okkultisten menojen kokeilemistä ja harjoittamista ydinporukoissa; on erilaisia rock-musiikin harrastamia, yhteiskuntaa ja sen järjestystä arvostavia ja pohtivia nuoria sekä järjestö- tai verkosto-orientoituneita väljiä kaveri- ja kirjeenvaihtopiireihin kuuluvia nuoria.

Itsensä tunnistanut satanisti nimittää itseään satanistiksi. Tunnistamisen kokemus on usein hyvin selvä ja voimakas. Itsensä tunnista-neita, ideologisesti tunnustautuvia satanisteja on ollut ja on Suomessa luultavasti vähän. Mistään nuorison valtakulttuurista ei siinä mielessä ole kysymys.

Satanismi saa yhden ilmentymänsä ja osan nuorisokulttuurisesta ikonografiastaan heavy metal -musiikin ja sen alalajien kautta. 1990-luvulla heavy metal on ollut yksi suomalaisen nuorisomusiikin valtavirroista. Sen myyttisistä teemoista saatana ja maagisiin voimiin viittaavat symbolit puhuvat ikään kuin satanismin tunnekieltä. Ne ovat ideologisen virtauksen ilmiä, mutta niiden sisällölliset merkitykset yksilöille vaihtelevat. Rationalistiset satanistit kantavat pääpiirteissään samaa ikonografiaa kuin black-metalistit⁶, ilmiä ei vain ole niin huomiota herättäviä.

Rationalistinen satanismi

Rationalistisen satanismi on yksilön kannalta uskonnollis-ideologista orientoitumista, joka liittyy maailmankuvaan, ihmiskuvaan ja etiikkaan. Saatana on antikristillisen, hedonistisen ja antimoralistisen maailmankuvan symboli. Tämä tulkinta on peräisin Yhdysvaltalaiselta The Church of Satanin perustajalta, Anton Szandor LaVeyltä, joka ymmärtää Jumalan tai saatanan persoonattomaksi ja voimakkaaksi maailmankaikkeutta tasapainottavaksi voimaksi (entropian periaate). Ihminen on LaVeylle lihallinen olento, johon kristillisen kirkon opettamat kuolemansynnit – kateus, ahneus, turhamaisuus, ylpeys, ylensyöminen, himo ja viha – kuuluvat luonnollisena osana. Näitä syntejä LaVey kuvaa positiivisina, ihmiseläimen vaistoihin perustuvina voimina (LaVey 1969, 40, 46). LaVeyn kirjoittama 'The Satanic Bible' on varmasti Suomessakin eniten luettu satanistinen teos: sitä lukevat kaikenlaiset satanistit. LaVeyn toisen kirjan, 'The Satanic Ritualsin' (LaVey 1972), mallien mukaan osa satanisteista rakentaa ja muokkaa omia henkilökohtaisia rituaalejaan.

Suhde amerikkalaiseen LaVeyn satanismiin näyttää olevan satanisteille itselleen merkityksellinen mutta vapaasti tulkittavissa. Useimmat rationalistisista satanisteista kuitenkin arvostavat laveyläistä perinnettä.

Anton LaVey sekotetaan liian usein satanisteihin, et se mieshän oli, siis se ei varsinaisesti ollu mikään oikee saatananpalvojakaan vaan siis se halus shokeerata, et se oli täyttä showta koko juttu. (Ei-laveyläinen rationalistinen satanisti, mies 16 v.)

LaVeyn Satanic Bible on maailman paras kirja. (Satanisti, mies 22 v.)

Hankin LaVeyn Satanic Biblen ja luettuani sen tulin tietoiseksi siitä mitä olen. Olin löytänyt suuntaukselleni nimen! Lukiessani tuota kirjaa tunsin lukevani omia ajatuksiani painettuna paperille, kokemus oli valaiseva. (Satanisti, mies 26 v.)

MERJA HERMONEN

Varmaan ihan ensimmäinen niinku semmonen, mikä sai tuntemaan olon niinku hyvältä tietyllä tavalla, jos näin voi sanoa LaVeyn Satanic Bible, joka tehtiin 1966, niinki vanha julkasu. Ei se kuitenkaan ottaen huomioon, et tääkin tapahtu josku 89-90. (Satanisti, mies 26 v.)

Mä sain sillon, olinks mä 16 kun mä sain käsiini...Satanic Biblen vihdoon ja viimein. Kirja, jota mä olin ettiny tietsä...Kun mä sain sen käteeni, ni se oli murrosikä siihen päälle, et muutenkin on hyvin epävarmaa ja muutaki olotilaa ja sit joku tulee ja lävääyttää sua pesäpallomailal täysil päin naamaa ilman mitään varotusta. Et koska se iski niin pahasti muhun siinä mielessä, et mä pystyin lukee sen läpi ja käsittämään sen, et herrajumala et täs on nyt se mies, josta mua on varotettu, joka on ihan täsmälleen ajatuksil-tansa samanlainen kun minä. (Satanisti, mies 29 v.)

Rationalistiset satanistit eivät yleensä usko persoonalliseen saatanaan tai mihinkään muihinkaan yliluonnollisiin jumalhahmoihin. Rationalistiselle satanistille paholaisen persoonallisuuden pohtimista olennaisempaa on moraalinen relativismi ja perinteisen kristillisen maailmankuvan ja etiikan haastaminen. Näkyvimmat nuorisokulttuuriset muotonsa tuo haaste saa musiikin ja sitä ympäröivän viihdebisneksen kautta. Rationalistiset satanistit eivät halua määritellä itseään musiikista käsin, vaikka yleisesti ottaen metallimusiikista pitävätkin. Metallimusiikki on heavy rock-musiikkiin Metallica-yhtyeen myötä 1980-luvulla syntynyt alalaji, jolle on soitossa tyypillistä ”kova mättö” eli musiikillinen raakuus, voimakkuus, alkuvoimaisuutta tavoitteleva ilmaisuus.

Haastatteleman rationalistiset satanistit nimittävät itseään yleensä yksinkertaisesti satanisteiksi. He pitävät individualismia ja rationalismia tärkeimpinä asioina omassa ideologisessa ajattelussaan, omassa satanismissaan. Yksilöllisyydellä ja individualismilla satanistit tarkoittavat yksilön itsemääräämisoikeutta sekä siihen liittyvää korostunutta yksilön vastuuta ja oikeutta erilaisten eettisten valintojen tekemiseen myös valta-ajattelusta poikkeavalla tavalla. Yksilöä pidetään oikeutettuna valinnan tekijänä ja kunkin omaa rationaliteettia kriteerinä arvoasetelmissa. Perustava vallankäyttäjä ja vallankäytön kriitikko on

siis yksilö. Muille vapaille yksilöille halutaan antaa samat oikeudet kuin itsellekin. Vapaana rationalistiset satanistit pitävät sellaista ihmistä, joka ei hyväksy sellaisenaan muiden hänelle opettamia uskontoja, tapoja tai moraalinormeja. Ihanneyhteiskunta rakentuu vapaiden ja itsenäisten yksilöiden vahvalle henkilökohtaiselle moraalille.

Rationalismilla rationalistiset satanistit tarkoittavat yliluonnollisiin jumaliin turvautumattomuutta, tunteenomaisen uskonnollisen alistamisen vastakohtaa. Tässä mielessä rationalistinen satanismi määrittyy rationalistiseksi myös ilmiön sisältä käsin. Rationalististen satanistien omissa määritelmissä satanismi määrittyy lähinnä elämänfilosofiaksi, jonka avulla pyritään jossain määrin luomaan omia, yksilöllisiksi koettuja käyttäytymistapoja.

Mä luulen, et tos LaVeyn satanismis on toi tietynlainen elämäntapa mikä on se (keskeinen asia), jotain käyttäytymiskaavoja on aika paljon, mut en mä tiedä, onks se sillee sitä ydintä kuitenkaan. (Satanisti, mies 24 v.)

Satanismi on minulle elämäntapa, -filosofia, -asenne, johon tukeutuen koen voivani saavuttaa enemmän ja menestyä paremmin jokapäiväisessä elämässäni työelämästä ihmissuhteisiin. Lisäksi se on tapa katsoa asioita erilaisesta perspektiivistä niiden todellisen olemuksen selkeyttämiseksi. (Satanisti, mies 23 v.)

Satanisti päättää itse kohtalostaan, tekee itse valintansa, toisin kuin muut, turvaamatta mihinkään itsen ulkopuoliseen jumal- tai muuhun olentoon. Toki kaverilta voi neuvoja kysyä, mutta niiden neuvosten noudattaminen tai noudattamatta jättäminen on taasen oma päätöksen varassa – ja ottaa näin ollen myös täyden vastuun vääristä ja kunnian oikeista valinnoista. (Satanisti, mies 23 v.)

Sanotaan näin, että jos nyt haluttas jättää se terminologia (satanismi-nimitys) sikseen, ni voitas sanoa näin, et se (satanismi) on raa-ka manifesti yksilöllisyydelle. (Satanisti, mies 26 v.)

MERJA HERMONEN

Jokainen on yksilö ja jokainen päättää. Ettei oo semmosta sokeaa seuraamista mihinkään eikä tiettyä muuttia, et just näin ja näin ja näin. Ja ei o tietysti valtavia näitä, että jos teet tätä niin menet helvettiin ja niinku semmosia. Ei o sääntöjä semmosia varsinaisia. On nyt tietysti nämä synnit ja nämä sellaset ohjenuorat mut ei oo sellasta, sellasta tiettyä et saa tehdä -listaa. (Satanisti, nainen 22 v.)

Se oli silloin nuorempana hirveen tärkeitä tai ajateltavissa oleva asia, että se, että älä käännä toista poskea, jos sinua lyödään, vaan lyö takaisin, koska se on taas toisaalta jos ajatellaan normaalin järjen mukaisesti, niin eihän meistä kukaan sitä todella tee. (Satanisti, mies 26 v.)

Halu elää itsenäisenä yksilönä ja ajatella rationaalisesti, ei-uskonvaraisesti, näyttää olevan laajemminkin satanistisen elämänfilosofian keskeinen elementti. Rationalististen satanistien kohdalla yksilöllisyyden ja vapauden ihanteisiin liittyy tiettyä elitismia. Itsensä tunnistaminen tekee ihmisestä sekä hänen omasta näkökulmastaan erityisen.

Satanistikin pyrkii olemaan massan ulottuvissa, ei yläpuolella, sanotaan ulottuvissa, koska mä vihaan sanaa yläpuolella. (Satanisti, mies, 29 v.)

Rationalistinen satanisti sitoutuu mielessään tavoitteellisiin arkkityyppisiin mielikuviin yksilön omasta mielihyvästä, elinvoimasta, ansaitusta ja vain läheisimpiin kohdistuvasta rakkaudesta, henkilökohtaisesta luotettavuudesta ja oikeutetusta kostosta vihamiehille ja ihmiseläimen luonnollisesta raadollisuudesta. Näitä kaikkia LaVeyn ajattelussa edustaa Saatanan arkkityyppi (LaVey 1969, 25). Vapautta omaan elämänfilosofiaan ja omaa rationaliteettia ratkaisujen lähtökohtana pidetään keskeisinä arvoina. Voimakeinojen käyttö on haastattelemieni satanistien mukaan periaatteessa oikeutettua silloin kun yksilöllisyyden reviiri on uhattuna.

... (satanistit ajattelevat), että satanistin tulee keskittyä omaan elämäänsä ja antaa muiden tehdä mitä tekevät, kunhan he eivät muodosta toimillaan uhkaa satanistin ja tämän läheisten hyvinvoinnille. (Satanisti, mies 25 v.)

Vaihtoehtokulttuurinen miljöö

Jo 1800-luvun lopulla lehtimies Jules Bois kirjoitti Ranskassa ”okkulttisesta miljööstä”, joka sopikin kuvaamaan sen ajan voimakasta okkulttista kiinnostusta. 1970-luvulla Colin Campbell puolestaan kehitti teorian kulttisesta miljööstä, jolle on tyypillistä sen sisällä tapahtuva liike. Campbell ajatteli kulttisen miljöön koostuvan niistä uskomusjärjestelmistä, jotka pyrkivät erottautumaan valtauskonnoista. Näitä uskomusjärjestelmiä leimaavat hänen mukaansa erityisesti uskonnollinen etsiminen, mystisismi, henkilökohtaisen elämän henkistäminen, henkilökohtaiseen totuuteen tai valaistumiseen pyrkiminen ja synkretismi (Campbell 1972, 119–123). Tässä miljöössä oman vaihtoehtoisen elämäntavan etsiminen on olennaista.

Kuva. 1. Satanismin kulttuurinen sijoittuminen

Satanismin voidaan ajatella sijoittuvan Suomessa evankelis-luterilaisen valtauskonnon ulkopuoliseen, vaihtoehtoisuutta korostavaan uskonnollis-ideologiseen miljööseen (kuva 1.), johon myös muu okkulttinen liikehdintä sijoittuu. Miljöölle tyypillistä on eklektismi: vaikutteita poimitaan vähän sieltä täältä oman kiinnostuksen mukaan. Kiinnostus kohdistuu johonkin erityiseksi koettuun, tavanomaisuus ei kiinnosta. Kuvallisuus, myyttisyys ja vahvojen tunnekontekstien etsiminen ovat myös tuolle miljöölle tyypillisiä piirteitä. Satanismin sijoittuminen tähän kenttään on varsin vivahteikasta. Satanistien suhtautuminen mm. uusshamanismiin, uusnoituuteen eli wiccaan, on suhteellisen myönteistä.

Olen kai joskus jossain vaiheessa tavannut noidaks (itseään) kutuvia ihmisiä, mutta mmm mä en sillä tavalla toisaalta kyllä hirveest lähtis haukkumaan, koska siinä on sellanen asia, et nää ihmiset kuitenkin ottaa oman filosofiansa luonnosta, niinku tavallaan siitä minkä he käsittää luontona, et luonto on tavallaan parantava ja tuhoava voima, niinku se kyllä toisaalta onkin. (Satanisti, mies 26 v.)

Monen rationalistisen satanistin tyttö- tai poikaystävä tai avopuoliso on myös satanisti tai kiinnostunut wiccasta. Rationalistinen satanisti voi puhua itsestään satanistinoitana tarkoittaen sitä, että hän haluaa manipuloida ympäröivää todellisuutta itse haluamaansa suuntaan (LaVey 1970).

Noita-sana, tietyst kun aina sanoo, et mä oon satanistinoita. Niin sekin sana tulee silleen, että sillä voi tarkoittaa myös sitä, että ihmisten jokapäiväinen manipulointi. Aino, se kuulostaa kauheelta ääneen sanoo, että ihmisten manipulointi, mutta sitähan se periaatteessa on, että saahaan ihmiset tekemään sitä mitä ite haluaa... Minä tämän tietyllä hymyn häiveellä sanon tämän noita-sanan sinänsä. Periaatteessa se tarkoittaa, että tekee jotain magia-juttuja. (Satanisti, nainen 22 v.)

Rationalistiselle satanismille magia on henkilökohtaisten kokemusten suuntaamisen ja vahvistamisen tekniikka. Massimo Introvigne erottaa nykysatanismin diabolisen possession eli henkien vallassa olemisen kokemuksista, populaarimagiasta ja laajemmista okkultismin ja uuspakanuuden käsitteistä. Populaarimagiaa ovat magian kansanomaiset muodot, joissa ”salattuun tietoon” perustuvaa mystistä vaikuttamista käytetään arjessa tarpeen mukaan (Eleta 1997, 52). Okkultista perinnettä eri puolilla maailmaa edustavat monet salaisiin oppeihinsa perustuvat salaseurat. Länsimaiseen okkultismin historiaan kuuluvat esimerkiksi ruusuristiläisyys, vapaamuurarius, Teosofinen seura sekä 1800-luvulla syntyneet hermeettiset seurat kuten Hermetic Order of the Golden Dawn ja Ordo Templi Orientis, joiden perinnön jatkajia monet nykyiset okkultiset ryhmät, myös satanistit, katsovat olevansa.

Uuspakanuus eli moderni pakanuus on vanhoja pakanauskontoja ja -uskomuksia elvyttämään tai soveltamaan pyrkivää uususkonnollista liikehdintää. 1900-luvun uusnoituus eli wicca eri suuntauksiin on luultavasti tunnetuinta uuspakanuutta (Introvigne 1994; 1997a, 5–8). Satanismin ero suhteessa uusnoituuteen eli wiccaan on selvä: ihmiskäsitys on toinen, jumalakuivat ovat erilaiset ja magian olemus ymmärretään yleensä eri tavoin. Uusnoituudessa ihminen käsitetään osaksi luontoa: satanismi korostaa ihmisen eläimellisyyttä. Wicassa luonnonhengillä ja/tai jumalattarella on merkitystä. Satanisteilla on omat yksilöllisyyttä, vastauskonnollisuutta, vaihtoehtoisuutta ja entropiaa kuvaavat ”saatanalliset” symbolinsa. Satanistit eivät hyväksy uusnoituudessa käytettyä periaatteellista jakoa valkoiseen ja mustaan magiaan, vaikka voivatkin puhua itsestään mustina maagikkoina. Mustalla magialla satanistit tarkoittavat lähinnä itse harjoittamaansa magiaa.

Vaihtoehtoiset elämäntavat, mm. kasvissyönnö, kiinnostavat joitakin nuoria satanisteja. Erilaisia nuorisokulttuurisia virtauksia arvioidaan oman paikallisen kokemuksen perusteella. Esimerkiksi satanistien ja skinien suhde vaihtelee ja jakaa satanismin kenttää. Joku voi kutsua itseään natsi-satanistiksi, vaikka haastattelemistani rationalistisista satanisteista moinen yhdistelmä tuntuu hyvin arveluttavalta. Jotkut haastatelluista pitävät Hitleriä suuruuden tavoittelus-

saan epäonnistuneena, mutta mielenkiintoisena ja väärinymmärrettynä hahmona. Jotkut pitävät arjalaisia rotuoppeja naurettavina ja natsiajan historiaa Suomessa varoittavana esimerkkinä. Hitler kiinnostaa tässä miljöössä nuoria erityisesti manipulaatiotaitojensa ja magiakytöntöjensä takia.

Joo siis mun arvostukseni tai tällöinen näkemykseni Adolfista on vähän semmonen omituinen. Se on se että omal tapaa, mä en voi sanoo et mä ihailisin sitä mitenkään, mut omal tapaa mä kunnoitan sitä siinä mielessä, että sil oli niinku, se oli helvetin karismaattinen ja puhetaitoinen henkilö. Niinku just se, että yks mies pystyy nostamaan Saksan jaloilleen. (Mies 29 v.)

Yhteiskunnan institutionaalisen vallan henkilökohtaista tavoittelua monet haastatelluista satanisteista pitävät epäkiinnostavina asioina. Vallitseviin valtarakenteisiin suuntautuva välillä fatalistissävytteenkin kyynisyys ja uskonnollis-ideologinen kyseenalaistaminen eivät näytä jättävän paljon tilaa poliittiselle vallankäytölle mihinkään suuntaan. Valta halutaan antaa sinne, missä se on yksilöllisesti ansaittua – mitä se sitten itse kullekin tarkoittaa. Vallankäytön historiasta satanistit ovat kyllä kiinnostuneita, vaikka päivän politiikka kiinnostaa vain vähän.

Poliittis-ideologisesti satanismi ei maailmanlaajuisena virtauksena sitoudu vasemmistoon, keskustaan, oikeistoon tai esimerkiksi ekologiseen vihreään liikkeeseen. Maailmalla on erilaisia esimerkkejä liittymisestä poliittisiinkin virtauksiin. Esimerkiksi Ruotsissa joillain toiminnallisilla satanistiryhmillä on vahvoja natsisympatioita. Esimerkkejä vasemmistosympatioistakin on: vuoden 2000 aikana internetissä esitetyti uusi satanistinen ryhmä, kommunistiseksi julistautuva The Satanic Reds. The Church of Satanin organisatorista perintöä on jakamassa useita erilaisia ryhmittymiä, joiden ideologinen suuntautuneisuus vaihtelee uusliberalistisesta selvään natsismiin (Gregorius 2000, 4). Aina-kaan toistaiseksi haastateltavien edustamassa Suomessa ei ole olemassa yhteiskunnallisesti aktiivista satanistista politiikkaa, ellei yksilön oikeuksia korostavaa ideologista liberalismia pidetä sellaisena.

Kulttuuri, alakulttuuri, vastakulttuuri vai jengi?

Mikäli kulttuurin keskeisenä piirteenä pidetään tunnistettavasti yhteisiä arvoja (Kroeber & Kluckhohn 1958), jotka ilmaistaan yhteisin symbolein, voidaan hyvin puhua satanistisesta kulttuurista, jolla on omat arvonsa ja symbolinsa. Mikäli kulttuuri ymmärretään maantieteellisesti ja historiallisesti rajatuiksi yhteisön yhdessä jakamiksi elämäntavoiksi ja käytänteiksi, se ei kuvaa nykysatanismia, jonka käytännöt ja yhteisöllisyys vaihtelevat. Jos kulttuureita pidetään opittuina ongelmien ratkaisumalleina (Ford 1942; Cohen 1955, 51; Brake 1980, 6), voidaan kysyä millaisista ongelmien ratkaisumalleista satanistisessa kulttuurissa on kysymys, mistä malli on opittu ja mitä ongelmia yritetään ratkaista. Satanismia voidaan pitää arvoiltaan ja symboleiltaan tunnistettavana kulttuurisena virtauksena, jonka voi olettaa etsivän vastauksia erilaisiin yhteisöllisiin tarpeisiin. Magian käyttöä voidaan pitää yhtenä satanismille ominaisena ongelmanratkaisumallina.

Alakulttuuria ja vastakulttuureja määriteltäessä on keskeisinä määrittelijöinä pidetty vallitsevan kulttuurin vastaisia arvoja ja erityistä elämäntapaa, jotka voivat heijastella esimerkiksi etnisiä tai luokkaeroja (Brake 1980, 6–7; Yinger 1982, 22–23). Kriminologiasta peräisin olevalla alakulttuuri-käsitteellä viitattiin aikoinaan hierarkkisiin ja tiukoihin rikollisjengeihin. Rationalistinen satanismi istuu Suomessa ainakin yhdessä suhteessa huonosti yhteiskuntaluokkasidonnaisiin alakulttuurimääritelmiin: on enemmän kyse uskonnollis-ideologisista valinnoista ja omasta erityisestä elämäntavasta kuin edes symbolisesta luokkatietoisuudesta missään perinteisessä mielessä.

Alakulttuurisen suoran tai symbolisen kapinoinnin on ajateltu kohdistuvan emokulttuuriin. Brittiläinen 1970-luvulla syntynyt birminghamilainen sosiologinen tutkimussuuntaus laajensi alakulttuurikäsitettä tähän suuntaan (Clarke & Hall & Jefferson & Roberts 1976). On kysytty, ovatko alakulttuurit jonkinlaisia erityisiä kollektiivisia ratkaisuyrityksiä joihinkin avoimiin murroksiin tai ristiriitoihin, jotka koskevat koko nuorisoa tai koko yhteiskuntaa (Lähteenmaa 2000, 16). Mikäli

satanismia pidetään alakulttuurina, emokulttuurina olisi pidettävä suomalaisista valtakulttuuria – mitä ikinä se sitten lieneekin. Suomalainen elämäntapa voi olla ja onkin – ainakin joissain muodoissaan – yksi satanistien symbolisen vastustamisen kohde. Varsinainen vastustamisen kärki on kuitenkin eri syistä kohdistettu valtauskonnollisuuteen ja sen epärealistisiksi koettuihin arvoihin. Suureen harmaaseen ja vähemmän syvällisenä pidettyyn massaan ei haluta samastua.

Olen aina kulkenut omia polkujani ja muodostanut omia mielipiteitäni, kunnes 17-vuotiaana sattumalta rupesin keskustelemaan satanismista silloisen ystäväni nykyisen avopuolisoni...kanssa ja siitä kiinnostuneena perehdyin syvällisemmin satanistiseen filosofiaan ja huomasin kaikkien ajatuksieni virtaavan siinä. (Satanisti, nainen 23 v.)

Kukaan ei voi olla samanlainen kuin minä, et siihenhän satanismi kans perustuu, et se on individualisti, siinä individualismi on äärimmillään, et sitä just et jokanen ihminen on yksilö, ja jokanen ihminen on susi. (Satanisti, mies 16 v.)

Satanismia voidaan pitää monessa mielessä vastakulttuurisena virtauksena, artikuloituna kapinana tiettyjä yhteiskunnan instituutioita vastaan (Hoikkala 1989, 31). Aivan erityisellä tavalla satanismi on kristinuskon vastakulttuuria. Satanistit asettuvat tietoisesti vastustamaan niitä valtakulttuurin arvoja, joita he pitävät kristillisinä – tai he vastustavat joitakin valtakulttuurin arvoja, jotka he tulkitsevat satanismista käsin kristillisiksi. Vastakulttuurien nuoret ylittävät nuorten yleiskulttuurille määritetyt rajat. Nuorten yleiskulttuuri tosin lienee todella vaikeasti määriteltävä asia, vaikka esimerkiksi satanisti-nuoret tekevät puheessaan eron ns. tavallisten nuorten ja itsensä välillä. (Ehnrooth 1988, 181; Heiskanen & Mitchell 1985, 323.) Kristillinen viitekehys ei ainakaan näytä antavan tyydyttäviä vastauksia näiden nuorten henkilökohtaisiin tarpeisiin. Nuorisoa yhteiskunnallisten ilmiöiden agenttina tulkiten voisikin kysyä, heijastaako tämä yleisempää kristillisten arvojen murrosta, Jumalan ”sosiaalista kuolemaa” Jumalan ideologisen kuoleman jälkeen? Jumalan sosiaalisella kuolemalla tarkoitan tietoisuuden Ju-

malan hylkäämisen sosiaalisia vaikutuksia erityisesti silloin kun traditionaalinen uskonnollisuus yksilön lähiympäristössä on jumalauskoista. Mistä mahdollinen arvojen ja ideologian muutos saa käyttövoimansa? Ovatko länsimaisen perinteen kristilliset arvot moniarvoistuvassa globaalien muutosten ja uhkien ympäristössä siinä määrin epätosia ja ihanteet epärealistia, ettei niistä enää ole mahdollista tai hyödyllistä johdtaa uskottavaa eettistä normistoa? Amerikkalaisperäiset uususkonnolliset liikkeet tuskin automaattisesti ”vyöryvät” eri puolille maailmaa syrjäyttämään perinteistä uskonnollisuutta.

Tiukasti määriteltynä jengiksi ymmärretään alueellinen, homogeeninen ja sisäisesti hierarkkiseen työnjakoon perustuva, ympäristöä provosoiva, poikkeavien nuorten miesten ulkona kadun julkisuudessa erottuva ryhmä (Hoikkala 1989, 33). Väljemmin määriteltynä jenginä voidaan pitää ryhmää, jonka käyttäytyminen on kollektiivista ja lähtökohdiltaan suunnittelematonta (Kornhauser 1978, 52; Spergel 1995, 18). Niin sanotut saatananpalvontajengit täyttävät muuten jengi-määritelmän kriteerit, mutta ne kaihtavat katujulkisuutta ja kokoontuvat mieluummin omissa oloissaan. Haastattelemani rationalistiset satanistit eivät kuulu rikollisiin jengeihin eivätkä muutenkaan ole erityisen rikollisia kansalaisia.

Ero nuorisosatanismiin ja saatananpalvojiin

Mitä on nuorisosatanismi, mitä saatananpalvonta ja mikä on rationalististen satanistien suhde näihin? Joskus käytetään persoonallisen paholaisen palvomiseen viittaavan saatananpalvonta-nimityksen asemasta nuorisosatanismi-nimitystä⁷. Nuorisosatanismia voidaan pitää nuoriso- ja alakulttuurisena virtauksena, jonka ideologisuus ja ikonografia leimaavat paikoin vahvasti ja eri tavoin mm. osia heavy metal -alakulttuureista, mutta eivät missään nimessä määritä näitä alakulttuureja kokonaan (Hermonen 2000, 277–278; Ehrnrooth 1988, 78–93). Satanismia alakulttuurina käsittelevät näkökulmat eivät kovin hyvin kuvaa satanismiin uskonnollis-ideologista monitasoisuutta.

Introvigne puhuu nuorisosatanismista ”pahantapaisena satanismina”. Hän kuvaa nuorisosatanistiryhmien piirissä tapahtuneita monenlaisia rikoksia: pieneläinten uhraamista, kirkollisten kohteiden töhrimistä, seksuaali-, väkivalta- ja henkirikoksia (Hietaniemi 1998, 55). Brittiläinen uskontososiologi Graham Harvey tarkastelee ns. organisoituneen satanismin ulkopuolisena ilmiönä ad hoc -satanismia, johon hän liittää muun muassa nuorten uskon ilkeään ja pahaan saatanaan, auktoriteettikapinan, erilaisten spiritualiteettitekniikoiden kokeilun ja graffitien piirtelyä. Ad hoc -satanistien ideat näyttävät hänen mukaansa poimutuvan lähinnä kauhuelokuvista (Harvey 1995, 293–294). Organisoituneella satanismilla tarkoitetaan rekisteröityjen satanististen kirkkojen lisäksi internetin kautta toimivia satanistisia ryhmiä. Nämä ryhmät voivat olla hyvin pieniä, esimerkiksi yhden henkilön nettisivuihin perustuvia virtuaaliyhteisöjä.

Suomalaiset rationalistiset satanistit haluavat itse erottautua selvästi saatananpalvojista:

Emmä usko, et se (saatananpalvonta) varmaan on enempää kun että sitä vaihetta elää semmoset nuoret ihmiset, jotka on enemmän tai vähemmän teini-iässä ja heille on tuntunu ehkä luontevammalta kapinoida niinku vanhempien arvovaltaa ja ajatusmaailmaa vastaan tollasin keinoin, jotka varmasti shokeeraa ja on niinku semmosia että saatas vähän niinku heräämään niitä ihmisiä siel kotipuoleessa, et hei mul on niinku huono olla. (Satanisti, mies 26 v.)

(Saatananpalvonta on) kristinuskoa! Saavat kristityt syyttää itseänsä tästäkin ilmiöstä. Hehän sen ovat keksineet, lukekoot Raamattunsa tarkemmin ja etsikööt syyllisiä itsestänsä. (Satanisti, nainen 23 v.)

... tärkeä ero on se, että siis satanistit on enemmän tämmösiä just niinku mä sanoin filosofei ja tämmösiä, et ne on enemmän järkelypohjalla, ku taas saatananpalvojat on tämmösiä käytännön miehiä ja naisia, et ne käy suoraan toimeen ja toimintaan, et tämmöst enemmän impulssiivist porukkaa. (Satanisti, mies 16 v.)

Suomessa satanismin julkinen ja yleinen kuva on vahvasti rakentunut kristillisen kontekstin kautta (Rikkinen 2000, 301–302). On puhuttu ja kirjoitettu lähinnä saatananpalvonnasta, josta satanismi on toisinaan erotettu saatananpalvoja varttuneempien, koulutetumpien ja filosofisesti suuntautuneempien alavirtaukseksi (Heino 1997, 373–374). Saatananpalvojen auttamistyötä kristillisestä viitekehyksestä käsin tekevä erityisopettaja Keijo Ahorinta pitää satanismia opillisena saatananpalvontana ja saatananpalvontaa yhteisenä kattokäsitteenä (Ahorinta 1997, 23, 25). Tällaista jakoa stanistit itse voimakkaasti vastustavat.

Suomalaisessa mediassa saatananpalvonnasta on nostettu esille samantyyppisiä klassisia uhkakuvia kuin muuallakin maailmassa (Hjelm 2000, 289). Saatananpalvontaan on liitetty arkkityyppisiä mielikuvia tuhotöistä ja väkivallasta. Uhkakuvat ovat rakentuneet osin myös kristittyjen evankelistojen, kiertävien asiantuntijoiden ja ex-saatananpalvojen tai kulttiselviytyjien kertomuksiin.

Vuoden 1999 aikana rikollisuus kytkeytyi suomalaiseen saatananpalvontailmiöön aiempaa tiiviimmin: hautausmaailkivalta ja Hyvinkäällä nuorisoporukassa tapahtunut murha yhdistettiin julkisuudessa aihepiiriin. Kun vielä itse tekijä julistautui satanistiksi, on kadunmiehen ollut vaikea erottaa, mistä oikeastaan on kysymys: Kansikuvan teksti tiivistää: ”Hyvinkään rituaalimurhan päätekijä puhuu nyt! ’Satanismi on jokapäiväistä elämäni’.”

Satanistisiin traditioihin tavalla tai toisella tutustuneet suomalaisnuoret ovat ainakin osittain omaksuneet käyttöönsä julkisuudessa esitellyn jaon satanisteihin ja saatananpalvoihin, vaikka he eivät osaakaan aina asettaa itseään tähän asetelmaan.

Satanistithan eivät ajattele saatanaa persoonallisena olentona, vaan se on enemmänkin vertauskuva kaikista niistä nautinnoista mitä ihminen voi kokea. Itse en silti ajattele näin, koska tiedän saatana olevan hyvinkin persoonallinen olento...Kouluissa on kiertänyt aina yläasteelta lähtien ihmisiä puhumassa huumeista ja saatananpalvonnasta. Satanismikin on mainittu, mutta ainakaan minulle ero ei satanismin ja saatananpalvonnan välillä ole selvinnyt kunnolla...Erialaisten kirjojen ja netin avulla löysin tietoa ja muo-

MERJA HERMONEN

dostin pikkuhiljaa oman käsitykseni asiasta... En hyväksy kaikkea satanismissa, mutta se osa, jonka hyväksyn, tuntuu järkevältä... Satanismin ja siihen liittyvien ajatusten myötä löysin tavaltaan rauhan oman itseni kanssa. (Nainen 23 v.)

Sosiaaliset taustat

Haastattelemieni rationalististen satanistien sosiaaliset taustat ovat keskenään vaihtelevat. Osa kuuluu keski- tai ylempään keskiluokkaan, osa työväenluokkaan. Samanhenkisiä tavataan yhteyksissä, joissa sosiaaliset taustatekijät eivät tule ainakaan heti esiin, esimerkiksi musiikin parissa tai netin välityksellä.

Aineiston määrä ei anna mahdollisuutta tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä esimerkiksi sosiaalisen taustan tai sosiaaliluokan vaikutuksista nuorten satanistiseen ajatteluun ja sen syntymiseen, mutta mistään puhtaasta luokkajakokysymyksestä ei ole kysymys.

Muutaman haastatellun isä kuuluu väestörekisteriin, joku on katolinen, muiden vanhemmat kuuluvat evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Yli puolella vanhemmat ovat eronneet. Omaa kasvatustaan rationalistiset satanistit ovat määritelleet sanoin: aika vapaamielinen, vanhanaikainen kuri, ei puhuttu, perusluterilainen ja ei-uskonnollinen, ylisuojattu, ei vapaa mutta lempeä ja hemmoteltu.

Suhteita vanhempiinsa nuoret kuvailevat yksilöllisesti täydestä välirikosta ja eri asteisesta puhumattomuudesta hyvään toimeen tulemiseen ja kotona viihtymiseen. Poikien isäsuhde ei ole ollut erityisen läheinen.

Mä luulen, et se on ollut yks syy (siihen ettei koe itse olevansa vielä valmis isäksi), ettei koskaa oo päässy muodostumaan semmosta erityisen läheistä isä-poika -suhdetta. Meil on säilyny semmosena turhan korrektina semmosena, et vielä tänäkin päivänä puhutaan hirveen paljon, hirveen kauheen sellasia tavallaan itseltään selviä semmosia tavallisia asioita. (Satanisti, mies 26 v.)

Faija nyt ei maksanu elatusmaksuja mun käsittääkseni, et sen takii se joutu sit tekee kahta duunii päällekkäin. Faijan kans mul oli hyvin viileet välit periaattees siitä lähtien kun se eros eli viisvuotiaasta voiso sanoo tohon melkein kaksikymppiseen asti. (Satanisti, mies 29 v.)

Kaikki rationalistiset satanistit kokevat erottautuneensa selvästi vanhempiensa edustamista arvoista. Vanhempiensa mahdollista kristillisyyttä he eivät ole pitäneet kovin syvällisenä.

Haastattelemani rationalistiset satanistit ovat eri puolilta Suomea, eri kokoisista kaupungeista ja maaseudulta. Oulun seudun keskittymä lienee mainittava. Koulussa haastatellut nuoret ovat menestyneet ”ei kovin hyvin”, kohtalaisesti tai hyvin, joku on lopettanut yläasteen kesken elämän risaiseksi menemisen takia, joku on yliopistossa. Kouluaikana jotkut ovat joutuneet valitsemaan ryhmänsä kaksikielisuuden johdosta, joku kuvaa itseään koululaisena ”koulun pienimmäksi täysnössöksi”, joku muuten vaan ujoksi, jolle oma ruumis oli ongelma, jollain on ollut synnynnäinen fyysinen vamma. Joku kuvaa lapsuuttaan hyvin tavalliseksi ja turvatuksi; kaikki eivät kerro mahdollisista lapsuuden traumoistaan. Osa on töissä ATK- tai telealalla, joku valtion virkamiehenä, muut ovat sekalaisissa töissä. Osa on naimattomia, joku etäseurustelee, loput elävät avoliitossa.

Sosiaaliset taustatekijät ovat kirjavuudessaan ehkä suuntaa antavia. Satanistisen elämänasenteen valintaan ovat vaikuttaneet hyvin henkilökohtaiset syyt. Yhdysvaltalainen Edvard J. Moody (1998) kuvaa satanistiryhmää nimeltä the Church of the Trapet-zoid ja Kathleen S. Lowney (1995) kuvaa yhtä paikallista covenia, satanistista ryhmittymää. Näihin satanistisiin ryhmiin liittymisen motiiveina ovat sosiaalinen syrjäytyminen ja kyvyttömyys ratkaista oman elämän ongelmia sosiaalisessa kanssakäymisessä. Haastattelemini rationalististen satanistien kohdalla näin suoraa johtopäätöstä ei voi tehdä.

Taiteen ja uskonnon kiinnostavuus

Taiteenlajeista fantasia ja fiktio kiinnostavat kaikkia haastateltavia. Lähes jokainen mainitsee ihailevansa Tolkienia, myös mytologia ja okkultismi yleensä kiinnostavat.

Esimerkiks Tolkienhan on erittäin hyvä okkultinen kirja, jos sen vaan halua kattoo sen, et se on ihan kiinni siitä, miten sä luet sen. Mytologiaahan se sisältää alusta loppuun saakka. (Satanisti, mies 29 v.)

Poikia tai miehiä kiinnostavat kauhu- ja sota-aiheet, muutamia friikkiyteen asti. Lukeminen on kaikille ollut tärkeää. Monet sanoivat kiinnostuksesta lukeneensa myös Raamattua.

Jokainen haastateltava on kastettu kristillisen kirkon jäseniksi ja suurin osa on käynyt rippikoulun. Yliluonnollisuus kiinnostaa, mutta omia yliluonnollisia kokemuksia ei sanota olevan. Joku on aikanaan viillellyt itseään ”oppiakseen, mitä tuska on”. Parilla on takanaan jonkinlainen saatananpalvojakausi, aika jolloin sekoiltiin oman ideologian kanssa:

Jumaluuteni unohtui ja palvoin paholaista. Sekoilin urakalla ja dokasin. Olin demoni. Dokailu jatkui... Meinasin seota. Tietoisuuteni heräsi jälleen ja tajusin, että olin holisti. Olin saatananpalvoja kunnes ryhdyin satanistiksi. (Sitaatti satanistin, 29 v., päiväkirjasta.)

Satanistiksi tuloa tai kasvamista kuvataan sekä henkilökohtaisena uskonnollisena että rationaalisena etsintänä.

Mä huomasin, että tää kristinusko tai no lähinnä sitten tää luterilainen kristinusko, mihin mikä lie prosenttiluku ku ihmisiä kasvatetaan nyky-Suomessa, ni mä aloin huomaamaan, ettei se sovi olenkaan mulle, et mun omat ajatukset ja arvot ja kaikki tällanen oli kovin ristiriidassa sen homman kanssa. Ja sitä kautta sitten syntyy tietysti jonkun näkönen mielenkiinto löytää niinko joku oma

juttu, ja rupesin tutkia eri uskontoja. Tosin se oli aika räppimistä. Ikää oli niin vähän siinä vaiheessa... Mä olin 14, 15, jotain sellasta... Mä rupesin luomaan omaa uskontoa. (Satanisti, mies 23 v.)

Henkilökohtaisen vakaumuksen ja oman merkityksellisen paikan etsiminen ovat näiden nuorten kohdalla aktiivista toimintaa: he kuvaavat omat uskonnollis-ideologiset valintansa varsin tietoisiksi. Valintojen taustat ymmärretään nykyisestä elämäntavasta, uskonnosta tai ideologiasta käsin.

Kristillis-uskonnollista valtaa vastaan – omien läheisten puolesta

Henkilökohtaisen totuuden ja varmuuden etsintä suuntautuu kulttuurisen ja okkulttisen miljöönsä sisällä ei-kristillisiin kulttuurisiin traditioihin (Eleta 1997, 54). Kristinuskon vastaisuus on yhdysvaltalaisen LaVeyn ajattelun keskeisiä pontimioita. Suomalaiset satanistit soveltavat amerikkalaista kristinuskon vastaisuutta Suomen olosuhteisiin. Kristinuskonvastaisuus toimii käytännössä normina: haastattelemistani rationalistisista sataneista valtaosa kertoi eronneensa kirkosta 18–20-vuotiaana.

Evangelisluterilainen kirkko edustaa satanistille laiveyläisittäin negatiivisia ja vastustettavia arvoja. Sama negatiivinen peruslataus kohdistuu myös muihin kristillisiin liikkeisiin ja siihen, mitä satanistit pitävät yleensä uskonnollisena, ihmisen ulkopuolisiin voimiin turvautumisena. Kristinuskon historiallinen painolasti, lähes kaikille opetetut kristilliset perusasetteet, vaikuttavat satanistien mielestä arkiteollisuudessa: ihmiset eivät turhien syyllisyyden tunteidensa takia uskalla elää naapurista poikkeavalla tavalla.

Koko yhteiskuntahan perustuu kristilliselle moraalille ja se moraalihan kieltää ihmisiltä kaikki mikä on nautinnollista. Ihmiset tekevät kyllä mitä haluavat, mutta he tuntevat useimmiten myös

MERJA HERMONEN

syllisydentuskia asioista, jotka he ovat tehneet, vaikka mitään syytä siihen ei ole. Nuo syllisydentuskat luo meidän yhteiskunta – kristillinen yhteiskunta. (Satanisti, nainen 23 v.)

Seksuaalisuus ja syllisyys ovat haastateltujen nuorten mielestä kristinuskossa erottamaton pari. Suomalaiset nuoret satanistit liittävät omat seksuaalisuuteen liittyvät ongelmansa ja syllisydentunteensa kristilliseen kirkkoon, jonka kokevat tämän syllisyden ylläpitäjäksi ja lähteeksi. Uskonnollisuus koetaan seksuaalisesti ahdistavaksi ja yksilöllistä vapautta ja itseilmaisua rajaavaksi asiaksi. Syllisyden ja vajaamittaisuuden tunteista erottaudutaan tietoisesti irrottautumalla kristillisistä traditioista. Toisaalta ei haluta samastua mihinkään muunlaiseen mahdollisesti luonnollisuudesta syllistävään uskonnollisuuteen. Siksi ateismi tai okkulttisen miljöön sisäinen vaihtoehtouskonnollisuus tuntuvat luonnollisemmilta valinnoilta. Kristinuskon tai muiden uskontojen kautta ei haluta tulla määritellyiksi.

Antikristillinen termi on minusta siinä mielessä hyvä, että se tarkoittaa sitä, että ei ole niinkun kristityt silleen, mutta se helposti sekoituu siihen ihan päinvastaseen, niin ku että vastustetaan kaikkee. Niinku voi sanoa, että Raamatussa on ihan hyviä, niinku jotkut 10 käskyä. Siellä on ihan, ne on ihan hyviä neuvoja, mutta en näe mikskä ne on niinku joku laki tai tällanen. Jeesuksella on hyvä sanoma siinä, että mitenkä rauhassa eletään ja näin. Mutta ei, miks se on niin ristiriitanen koko kirja ensinnäkin. Minä en ymmärrä miks ihmiset siihen voi kokonaan uskoo siihen. (Satanisti, nainen 22 v.)

Henkilökohtainen uskonnollisuus tai ei-uskonnollisuus on rationalistiselle satanistille nimenomaan henkilökohtaisen valinnan kysymys. Siinä mielessä on kyse tavallaan postmoderniksi kuvatusta ”smörgåsbord” -uskonnollisuudesta (Frisk 1998), jossa oman uskonnollisuuden elementtejä poimitaan ikään kuin aineksia tarjolla olevasta voi-leipäpöydästä, niitä käytetään ja kulutetaan erilaisistakin lähteistä valinnan mukaan. Rationalististen satanistien uskonnollis-ideologi-

sena valikkona toimii LaVeyn kirjoitusten lisäksi lähinnä länsimainen okkulttinen perinne ja vaihtoehtokulttuurinen miljöö, mutta parhaiksi koettuja periaatteita voidaan poimia myös muualta.

Satanistit pitävät länsimaista perinnettä melko pitkälle kristinuskon merkityksenä ja hapattamana. Kaikki kristillinen tai kristillisperäinen vallankäyttö näyttää satanisteille ongelmallisena, koska heidän mielestään kristinuskon ihmiskuva, maailmankuva ja eettiset ihanteet ovat vääriä tai vääristyneitä. Kyse on suurista yhteiskunnallista vallankäyttöäkin vääristävistä periaatteista. Kristinuskon ja kristillinen kirkko ovat satanistien mielestä hallinneet ihmisten mieltä väärellä tavalla – syyllistävällä syntiopilla ja ihmisen heikkoutta korostavalla armo-opilla – vuosisatojen ajan. Henkilökohtainen syyllisyys ratkaistaan ulkopuolisen Jumalan avulla ja pahimmassa tapauksessa ollaan taas valmiita jatkamaan entisiä virheitä samaan tapaan kuin ennenkin. Armoa pidetään yleensä turhana, usein vahingollisena, luonnon normaalia kulkua hidastavana tai estävänä asiana. Kristillinen armo-oppi tekee ihmisestä heikon. Kristinuskon opetusta kouluissa pidetään lähinnä huijauksena, jota halutaan vastustaa.

Kristinuskon edustaa rationalistiselle satanistille staattisuutta siinä missä satanismin arkkityypit edustavat muutosta ja dynaamisuutta. Siksi hengellinen valta näyttää satanistin silmissä perusuhalta, kirkkouskovaisuus massan mukaan menemiseltä ja aktiivista uskonratkaisua korostava hengellisyys ahdistavalta kiistakumppanilta.

Satanismiin kiinteästi liittyvän kristinuskon vastaisuuden juuria voitaisiin etsiä myös tunnetuimpien ideologisten guruhenkilöhistoriasta. Esimerkiksi vuosisadan vaihteen maagikon Aleister Crowley'n (1875–1947) ja nykyisen satanistipappina tunnetun rock-laulaja Marilyn Mansonin kohdalla uskonnollis-ideologisen vastakulttuurisuuden selittäviä taustatekijöitä ovat molempien henkilökohtaiset, heidän vahvasti myöhemmin negatiivisiksi tulkitsemansa kokemukset omassa lähiympäristössään (Symonds & Grant 1979; Barton 1992; Strauss 1998). Aleister Crowley'n isä oli Englannissa varsin tiukan ”plymouthismin” hyvin toimeentuleva saarnamies. Mansonin koti Yhdysvalloissa oli episkopaalinen. Molemmat kasvoivat nuoruutensa tunnustuksellisessa ja herätyskristilli-

sessä ympäristössä. LaVey pettyi kristillisen moraalin ja kristityn elämän väliseen ristiriitaan ilmeisesti nuoruutensa työvuosina.⁸ Growleyn, LaVeyn ja Mansonin suhde vanhempiinsa näyttää muodostuneen henkisesti etäiseksi. Suomalaisilla rationalistisilla satanisteilla kristillisyyteen liittyvät pettymykset eivät näytä olevan yhtä suoria tai ne eivät tule esiin haastatteluaineistossa. Kristinuskoa pidetään lähinnä symbolisesti vakavana vastustajana.

Ihmisen olisi rationalistisen satanistin mielestä pyrittävä luonnollisuuteen ja luonnonmukaisuuteen. Se merkitsee, että ihanne on toteuttaa itseään mahdollisimman paljon ja aidosti. Luonnollisuus ymmärretään sosiaali-darwinistisesti: on luonnonlaki, että vahvat selviävät. Tästä tehdään varsin voimakkaita johtopäätöksiä esimerkiksi kehitysmaapolitiikan suhteen.

Nykysysteemissähän pakotetaan auttamaan eli osa minunkin maksamistani veromarkoista syydetään ulkomaanapuna kohteisiin, joihin en haluaisi niiden menevän. Raivostuttavaa. Itse autan ihmisiä ja ihmisryhmiä, joiden koen apuani tarvitsevan. (Satanisti, mies 23 v.)

Satanistille yksilön vahvuus on tärkeä tavoite, vaikka siihen ei koskaan täysin koettaisi päästävänkään. Vahvat yksilöt huolehtivat itsestään ja läheisistään ja taistelevat tarvittaessa muita vastaan. Heikkojen yksilöiden kohtalo riippuu siitä, onko heidän läheisissään sopivia hoivaajia.

Keskeinen ihanne on rakastaa niitä, jotka tuon rakkauden ansaitsevat – muihin tuhlatu rakkaus heikentää joidenkin mielestä luonnonvalinnan periaatetta ja osoittaa huonoa arvostelukykyyä. Vihaa pidetään luonnollisena tunteena, joka on osattava kohdistaa läheisten sijasta vihollisiin, niihin jotka puolestaan sen ansaitsevat. Vihan ansaitsee se, joka puuttuu ilman hyvää syytä toisen asioihin. Keskeinen ajatus on, että kaikki saavat olla ja elää rauhassa niin kauan kuin eivät puutu minun asioihini. Omina asioina pidetään ihmisen vapaata päätöksentekoa ja elämää yleensä.

Yksin ja osana imaginääristä heimoa

Osa suomalaisista rationalistisista satanisteista kuuluu kansainvälisiin satanistisiin järjestöihin – omassa aineistossani selvästi suurempi osa kuin muista satanisteista. Järjestäytyneisyys on monentasoista. Internetin kautta on sekä toimittu osana suurempia kansainvälisiä organisaatioita että luotu omia kotimaisia kontaktiverkostoja. Osa rationalistisista satanisteista on hakeutunut mukaan laajemmin suomalaista vaihtoehtouskonnollisuutta edustavan pakanaverkon toimintaan. Pakanaverkko erottui vuonna 1999 vanhemmasta suomalaisesta uuspakanayhdistyksestä, Lehto ry:stä. Yhtenä syynä Pakanaverkon perustamiseen oli pakanaverkkolaisten mielestä satanistien ja muutamien muiden vähemmän tunnettujen pakanatraditioiden jääminen Lehdon toiminnan ulkopuolelle (*Vox Paganorum* 1/1999, 4).

Monet haastatelluista kuvaavat ryhmätoiminnan tai ryhmään kuulumisen sijasta omaa yksinäistä kehitystään. Valtakulttuurin keskellä he kokevat olevansa erilaisia ja siksi enemmän tai vähemmän yksin.

Lähteenmaa (2000, 33) on kritisoinut niin sanottua yksiryhmäisyysoletusta, jonka mukaan yhden nuoren on ajateltu kuuluvan vain yhteen tai yhdenlaiseen ryhmään. Näin on ajateltu ilman, että ryhmän luonnetta on erityisesti pohdittu ja mahdollinen ryhmästä toiseen tapahtuva sukkuloiminen jää tällöin huomioimatta. Rationalistiset satanistit tiedostavat identiteettinsä erityiseksi, sellaiseksi jota ei haluta muuksi muuttaa. Koska he pitävät omaa elämänsäfilosofiaansa itse löydettynä ja itse edelleen kehitettävänä, he eivät halua olla mitään muuta kuin satanisteja – tiedostavia tai vähemmän tiedostavia, itsensä kanssa enemmän tai vähemmän työskenteleviä, mutta joka tapauksessa satanisteja. Heitä voisi pitää uskonnollis-ideologisesti yksiryhmäisinä, vaikka heillä omaa toiminnallisesti yhteistä ryhmää olisikaan.

Periaatteessa rationalistiset satanistit kammoksuvat joukkoliikkeitä. Olkoonkin että satanisteja voidaan myös pitää samanmielisten joukkona. Nuoret satanistit eivät etsi omia persoonallisia minän juuriaan siitä lähipiiristä, josta ovat erottautumassa; sen sijaan samastumiskohdetta halutaan nähdä laajasti oman ajattelutavan kautta. Erilaisuus voi

johtaa tietoiseen mutta myös tahattomaan aatteelliseen eristäytymiseen muista ihmisistä tai ainakin heidän ajattelustaan. Samaan aikaan juurien etsiminen vie kohti jonkinlaista satanisteja yhdistävää, postmoderniksi sanotun aatteellisen pirstaleisuuden ohittavaa heimotunnetta.

... (satanistien itse kokema) erilaisuus on johtanut tietoiseenkin eristäytymiseen ympäröivistä kulttuureista ja sitä kautta jonkinlaisen ”postmodernin”, suuret etäisyydet sivuuttavan heimotunteen syntyymiseen. (Satanisti, mies 25 v.)

Michel Maffesoli puhuu myöhäismodernin ajan heimoista ja heimottumisesta koko 1980-luvun jatkuneen massayhteiskunnan individualisoitumisen vastavetona. Maffesolin mukaan yhteisölliset tunnetilat, tyyli ja kuva ovat yhteisöllisyyden universaaleja, arkaaisia piirteitä, jotka nousevat nyt esiin, kun individualismi on saavuttanut kylläntymispisteensä. Nämä uudenlaiset postmodernit heimot eivät ole entisten heimojen tapaan esimerkiksi verisukulaisuuteen perustuvia, vaan näitä uusia heimoja luonnehtii dynaaminen ja vitaalinen ei-aktiivisuus ja voimakas tunne. Heimottumisen taustalla vaikuttaa Maffesolin mukaan sosiaalisten merkitysten nouseminen poliittisten merkitysten sijaan; muodollisen ja tekemisen sijaan korostuvat arki ja ohjaamaton oleminen. (Maffesoli 1995, 25–26; 1996, 31–38, 83–87.) Maffesoli niin kuin muutkin postmodernistit korostavat, että nykyaikaiset elämäntyyli eivät enää kierry minkään yhden tietyn navan ympärille. Uudet postmodernit heimot muistuttavat paikallisuudessaan ja tyylillisessä valikoivuudessaan enemmän lahkoja kuin kirkkoja (Maffesoli 1996, 85; Troeltsch 1931).

Olipa postmodernin teoriasta sinänsä mitä mieltä tahansa, Maffesolin heimottuminen sopii hyvin kuvaamaan rationalistisen satanismin yhteen kokoavaa luonnetta. Tyypillistä postmoderniteetin arkkityyppiä satanismista ei kuitenkaan Maffesolin kuvaamassa mielessä saa. Rationalistisen satanismin kohdalla individualismi ei ole kylläntynyt, vaan näyttää päin vastoin elävän voimakkaana – lieneekö sitten rationaalisen ja individualistisen modernin ajan kurkotusta tunnetta ja uutta yhteisöllisyyttä etsivän postmodernin ajan puolelle?

Satanistien voidaan katsoa muodostavan oman uusheimonsa, jolle ei niinkään ole leimallista paikallinen ryhmäsidonnaisuus vaan tietoisuus omasta erityisluonteesta.

Osallisuus syntyy tai tuotetaan uskonnollis-ideologisen itsetietoisuuden herättämisen (LaVeyn kirjat) sekä internet- ja kirjeenvaihtoyhteyksien kautta. Tässä mielessä ryhmän tai uusheimon jäsenyys voi olla periaatteessa imaginäärinen⁹, mielen maiseman olennainen osa, ilman fyysistä kontaktia samanmielisten kanssa. Oman ryhmän tai heimon ajatellaan muodostuvan samanmielisistä, toisista itsensä tunnistaneista satanisteista, jotka rakentavat identiteettiään samojen arvokysymysten ja vastausten ympärille.

Paradoksaalisen vapaana arvo-ambivalentissa viidakossa

Rationalistiset satanistit erottuvat suomalaisen satanismin kentässä filosofistyyppisellä elämänorientaatiollaan. Uskonnollis-ideologisesti he liikkuvat vaihtoehtokulttuurisen ja okkulttisen miljöönsisällä. Yksilöllisyys ja vapaus ovat keskeisiä arvoja, joista alakulttuurisessa ympäristössä tulee joskus paradoksaalisesti normeja. Yhteenkuuluvuutta koetaan toisten samanmielisten, internet- tai reaali maailman tuttavuuksien kanssa. Nuorisosatanistisilla alakulttuurifoorumeilla satanistit voivat esiintyä asiakkaina ja musiikin harrastajina.

Saatananpalvojiksi leimaaminen ärsyttää rationalistisia satanisteja: he pitävät saatananpalvontaa uskontona ja haluavat sanoutua irti kaikesta uskonnosta. Vaihtoehtokulttuurista ympäristöä kuvaavat yleensä muun muassa itsensä pitäminen auktoriteettina, leimaantumisen vastustaminen ja oma autonomisuus hengellisenä ideologiana (Bloch 1998, 299). Nämä piirteet ovat tunnusomaisia myös rationalistisille satanisteille.

Rationalistista satanismia voidaan tulkita laajemmin koko yhteiskuntaa tai ainakin nuoria kuvaavana murroksen agenttina. Tällöin yhdeksi murroskohdaksi näyttäisi hahmottuvan sukupolvien

välisen arvomaailman selvä muutos. Se, minkä haastateltavat määrittelevät vanhempiansa ei-uskonnolliseksi luterilaisuudeksi, ei näytä tarjoavan ainakaan näille nuorille riittäviä vastauksia henkilökohtaisiin arvokysymyksiin. Kotien uskonnollis-ideologinen keskustelemattomuus ja mahdollisesti kasvanut arvorelativismi voivat olla uudenlaisten arvovalintojen taustalla vaikuttavia tekijöitä.

Perhe on muuttunut yhä enemmän liikkuvaksi, vaihtuvaksi ja valituksi instituutioksi, mikä saattaa vaikuttaa yleiseen arvojen muutokseen. Muutos itsessään koetaan elämän vahvaksi voimaksi. Satanismissa muutosta, dynaamisuutta, uusia mahdollisuuksia, vanhan vastustamista ja vapautta symboloivat saatana-arkkityypit: Faust, Lucifer, Prometheus, Saatana jne. Muutoksen arkkityypit sopivat yhtäaikaan kuvaamaan eteenpäin pyrkimystä ja kapinaa: yhteiskunnallista muutosta ja sen vastustamista. Monen kohdalla ne sopivat myös kuvaamaan henkilökohtaista nuoruuden maailmanvalloitusta.

1900-luvun viimeiset vuosikymmenet ovat olleet yksilön itsenäisyyden korostamisen aikaa. Lapsia ja nuoria kannustetaan omatoimisuuteen ja luovuuteen, fantasia ja fiktio ovat nuorten käyttötaidetta. Lasten ja varsinkin nuorten oletetaan usein myös itse kasvavan tai kasvattavan itseään itsenäisiksi. Vanhempien rooli on muuttunut kasvattajan roolista kohti kaveruutta. Sosiaalisen ympäristön ja kasvatuksen muutokset näkyvät myös nuorten arvomaailman muutoksina: yksilöllisyys, luovuus, itsensä toteuttaminen, uusien mahdollisuuksien reipas hyväksikäyttö, menestys ja tehokkuus ovat olleet kasvattajien näkökulmasta tavoiteltavia asioita. Uudet yksilölliset tarpeet yhdessä rakenteellisten muutosten – esimerkiksi kaupungistumisen – sekä sosiaalisten ja moraalisien muutosten kanssa ovat luoneet ehkä sosiaalisen tarpeen uudenaikaisille, luovaa yksilöllisyyttä korostaville uskonnollis-ideologisillekin ratkaisuille. Näin myös ideologisella satanisella on ollut aiempaa enemmän tilaa syntyä ja kehittyä.

Koulun kasvatuksellisen auran on ajateltu modernina tai myöhäis-modernina aikana murentuneen ja itsestäänselvyyksien muuttuneen oppilaillekin kyseenalaisiksi (Ziehe 1991). Kodin ja koulun mahdollisesti suurimpana arvokasvatukseen liittyvänä puutteena on pidetty sitä, että nuori saa kyllä arvoja ja käskyjä, mutta ei tukea oikean ja väärän

tai arvojen ja epäarvojen välillä tehtävissä valinnoissa (Venkula & Rautevaara 1992, 69). Rationalistisessa satanismissa on kysymys enemmän arvojen radikaalista suhteellisuudesta tai suhteellistamisesta kuin selkeiden arvojen välisistä valinnoista. Monet arvoina pidetyt asiat tuntuvat olevan suhteellisia ja sisäisesti ristiriitaisia ja monimerkityksisiä. Kun absoluuttisia moraalisia arvoja ei enää uskota olevan, varmintaa on luottaa vain itseensä ja huolehtia kaikkein lähimmäistään.

Yhteiskuntaan sosiaalistuminen näyttää hakevan uusia tapoja. Näkökulmasta riippuu ajatellaanko kyseessä olevan kasvatuksen puute tai sen onnistuminen: rationalistiset satanistit kokevat joka tapauksessa tehneensä omat arvovalintansa itse. He ajattelevat nuoruuden aikana hahmottuneiden omien arvojensa todella muuttuneen vanhempien ja koulun arvoista.

Muuttuneiden arvojen ja yksilöllisyyden ilmaisukeinojen myötä on kehittynyt luultavasti tarve uudenlaisen yhteisyydenkin löytymiselle. Itsensä mieltäminen osaksi samoin ajattelevien joukkoa, käytännössä läheistä tai kaukaisempaa, on nuorille merkityksellistä. Rationalistiset satanistit katsovat olevansa osa laajempaa, eurooppalaista tai maailmanlaajuista samoin ajattelevien joukkoa.

Yksilön merkittävän sosiaalisen kanssakäymisen tilat ovat muuttuneet muun muassa yhteiskunnan ammatillisen ja eri ikäluokat toisistaan erottavan segmentoitumisen myötä. Nuorista on tullut nuorisoa, jolta odotetaan ikäryhmänsä mukaista luovaa sosiaalistumista yhteiskuntaan. Ikäryhmät erottuvat toisalta omiksi, peruskoulun jälkeen eriytyviksi koulutusryhmikseen, toisalta nuoret samastuvat elämäntyyliin yli ikärajojen. Omaan opittuun perinteeseen sitoutuva kasvatusta ja kasvaminen koetaan liian ahtaiksi eväiksi muuttuvassa maailmassa. Oman elämän ja itsen rakentamisesta tulee nuorelle, erityisesti naimattomalle – joita uususkonnollisten liikkeiden jäsenistöstä on valtaosa – elämän luonnollinen ykkösprojekti. Tuolle identiteetin rakentamistyölle nuori tarvitsee ja hakee sopivaksi katsomansa puitteet. Uususkonnollisuus ja sen mukana rationalistinen satanismi on uudenlaista yksilöllisyyttä mutta myös uudenlaista yhteisöllisyyttä.

Satanistin näkökulmasta ihminen on joka tapauksessa yksilö, joka yksin tai läheistensä kanssa selviää, jos ja miten selviää, omi-

en kykyjensä ja tekojensa avulla siinä kokemuksen maailmassa, mitä tutkijat niin kuin satanistitkin voisivat kutsua ristiriitaisuuksia täynnä olevaksi myöhäismoderniksi viidakoksi.

Viitteet

- 1 Alkuperäinen versio lausahduksesta on Brian Warnerin alias rock-muusikko Marilyn Mansonin 'Portrait of an American Family' -levyn kannesta: "We are a symptom of your christian America." Tässä oleva sitaatti on suomalaisen miessatanistin hiukan muokkaama oma mietelmä, kuten hän minulle kirjoitti: "muutin sen hyvällä omallatunnolla, koska Suomi on ihan yhtä amerikkalainen kuin Amerikkakin".
- 2 Periaate "vahvat syö hitaat" tai voimakkaimmat menestyvät sosiaalisten käytäntöjen ja oikeuden mittarina.
- 3 Painotukset ovat haastateltavan itsensä tekemiä.
- 4 Okkultinen on yleisnimitys yliluonnollisina pidetyille ilmiöille ja kyvyille, joiden käyttö perustuu usein salaiseen tietoon, ilmestyksiin tai taustaltaan myyttisiin kirjallisiin lähteisiin. Okkultismi-termi syntyi ja sai nykyisen erityismerkityksensä 1800-luvun lopulla Eliphas Lévin käyttämänä. Okkultismille tyypillistä on käsitys universaaleista yhteyksistä eri ilmiöiden välillä (Faivre 1987, 36).
- 5 Gnostilaisuuden maailmankuvaa on pidetty kaksinapaisena: hyvä ja paha erottuvat selvästi toisistaan.
- 6 Black-metal on yksi heavy metal rock-musiikin muoto. Pohjoismainen black metal on tunnettu erityisen suorasta ja brutaalista kristinuskonvastaisuudestaan (Moy-nihan & Söderlind 1998, 33–40).
- 7 Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään rinnakkain termejä *Youth Satanism*, *Adolescent Satanism*, *Teenage Satanism*. Lähestymistavasta tulee näitä termejä käytettäessä usein ongelmakeskeinen, sillä sosiaalisissa konteksteissaan nuorisosatanismi näyttäytyy ongelmana esimerkiksi siihen liittyvän ilkeilyn ja sosiaalisen syrjäytymisen takia. (Moriarty 1992, Suomessa Kuure 1999.)
- 8 Barton (1992) kuvaa LaVeyn kasvatusta keskiluokkaiseksi, suhteellisen vapaaksi ja ei-uskonnolliseksi. Burton H. Wolfe kuvaa Anton LaVeyn kokemusta kristittyjen miesten kaksinaismoraalista 'The Satanic Biblen' esipuheessa (LaVey 1969).
- 9 En viittaa tässä ns. birminghamilaisen nuorisokulttuuritutkimuksen tulkintaan "imaginäärisestä" ratkaisuyrityksestä, jonka mukaan kuuluminen johonkin alatai vastakulttuuriin nähdään yhdeksi yritykseksi ratkaista jokin meneillään oleva yhteiskunnallisen murros.

Lähteet

- Ahorinta, Keijo (1997) Saatananpalvonnan monet kasvot. Käsikirja auttamistyöhön. Helsinki: Nuorten Keskus & LK-kirjat.
- Barton, Blanche (1992) *The Secret life Of A Satanist*. Venice, California: Feral House.
- Bloch, Jon P. (1998) Individualism And Community In Alternative Spiritual "Magic". *Journal for the Scientific Study of Religion* 37(2), 286–302.
- Bourget, D. & Gagnon, A. & Bradford, J.M. (1988) Satanism In A Psychiatric Adolescent Population. *Canadian Journal of Psychiatry* 33(3), 197–202.
- Brake, Mike (1980) *The Sociology Of Youth Culture And Youth Subcultures*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Campbell, Colin (1972) The Cult, The Cultic Milieu And Secularization. *A Sociological Yearbook Of Religion In Britain* 5, 119–136.
- Clarke, John & Hall, Stuart & Jefferson, Tony & Roberts, Brian (1976) *Subcultures, Cultures And Class. A Theoretical Overview*. Teoksessa Hall, Stuart & Jefferson, Tony (toim.) *Resistance Through Rituals. Youth Subcultures In Post War Britain*. Hutchinson, Essex.
- Cohen, Albert K. (1955) *Delinquent boys – The Culture Of The Gang*. London: Collier-Macmillan.
- Ehnröth, Jari (1988) Hevirock ja hevarit: myytit, tyly, alakulttuuri. Tapaustutkimus hevareista Joensuun nuorisotaloyhteisössä. Joensuu: Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 83.
- Eleta, Paula (1997) The Conquest Of Magic Over Public Space: Discovering The Face Of Popular Magic In Contemporary Society. *Journal of Contemporary Religion* 12 (1).
- Faivre, Antoine (1987) Occultism. *Encyclopedia Of Religion*. Vol. 11. New York: Macmillan.
- Ford, C.S. (1942) Culture And Human Behaviour. *Scientific Monthly*. Vol. 44, 546–557.
- Frisk, Lise-Lotte (1998) Nyreligiösitet i Sverige. Ett religionsvetenskapligt perspektiv. Nora: Nya Doxa.
- Gould, Catherine (1992) *Diagnosis And Treatment Of Ritually Abused Children*. Teoksessa Sakheim, D. K. & Devine, S. E. (toim.) *Out of Darkness*. New York: Lexington Books.
- Gregorius, Fredrik (2000) Church of Satan efter Anton La Vey FINNYAR's (Forskning och information om nya religiösa rörelser). *Nyhetsbrev nummer 12, Februari 2000*, 3–5.

- Hallenberg, Tanja (1998) Satanismi kulttuurisena ilmiönä. Paholainen ja sen pelko yhteiskunnallisena ongelmana ja retoriikkana Yhdysvalloissa. Turun yliopisto, uskontotieteen julkaisematon pro gradu -tutkielma yliopistossa.
- Harvey, Graham (1995) Satanism In Britain Today. *Journal of Contemporary Religion* 10 (3), 283–296.
- Heiskanen, Ilkka & Mitchell, Ritva (1985) Lättähatuista punkkareihin. Suomalaisen valtakulttuurin ja nuorisokulttuurin kohtaamisen kolme vuosikymmentä. Helsinki: Otava.
- Hermonen, Merja (2000) Aspects Of Youth Satanism In Finland. Teoksessa Kaplan, Jeffrey (toim.) *Beyond The Mainstream. The Emergence Of Religious Pluralism In Finland, Estonia and Russia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, *Studia Historica* 63.
- Hietaniemi, Tuija (1998) Johtavatko jäljet syltityhtehtäälle? Pelko, tieto ja saatananpalvonta. *Rikostutkimus* 1998, 51–61.
- Hjelm, Titus (2000) *The Making Of Media Panic: Satanism In Finnish Press*. Teoksessa Kaplan, Jeffrey (toim.) *Beyond The Mainstream. The Emergence Of Religious Pluralism In Finland, Estonia and Russia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, *Studia Historica* 63.
- Hoikkala, Tommi (1989) Nuorisokulttuurista kulttuuriseen nuoruuteen. Helsinki: Gaudeamus.
- Introvigne, Massimo (1994) Indagine sul satanismo. Satanisti e anti-satanisti dal seicento ai nostri giorni. Milano: Mondadori.
- Introvigne, Massimo (1995) ”Auf den Spuren des Satanismus. Yhdessä Echarid Türkin kanssa teoksessa *Satanismus. Zwischen Sensation und Wirklichkeit*. Freiburg: Herder.
- Introvigne, Massimo (1997) *Il Satanismo*. Torino: Elle Di Ci.
- Kornhauser, Ruth R. (1978) *Social Sources Of Delinquency*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kroeber, A.L. & Kluckhohn S. (1952) Culture – A Critical Review Of Concepts And Definitions. *Papers Of The Peabody Museum of American Archaeology And Ethology*. Vol 47 (1).
- Kuure, Tapio (1999) Nuorisosatanismi ilmiönä Suomessa. Muistio Nuorisotutkimusverkostolle 30.8.1999. Opetusministeriön ja Nuorisotutkimusverkoston toimeksianto.
- Lavey, Anton Szandor (1969) *The Satanic Bible*. New York: Avon Books.
- Lavey, Anton Szandor (1972) *The Satanic Rituals*. New York: Avon Books.
- Lavey, Anton Szandor (1970) *The Satanic Witch*. Venice CA: Feral House.
- Lowney, Kathleen S. (1995) Teenage Satanism As Oppositional Youth Subculture. *Journal of Contemporary Ethnography*. January 1995, 453–484.
- Lippert, Randy (1990) *The Construction Of Satanism As A Social Problem In Canada*.

RATIONALISTINEN SATANISMI

- Canadian Journal of Sociology 15, 417–439.
- Lähteenmaa, Jaana (2000) Myöhäismoderni nuorisokulttuuri. Tulkintoja ryhmistä ja ryhmiin kuulumisen ulottuvuuksista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 14.
- Maffesoli, Michel (1995) Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista. Helsinki: Gaudeamus.
- Maffesoli, Michel (1996) The Time Of The Tribes. The Decline Of Individualism In Mass Society. London: Sage.
- Moody, Edward J. (1998) Magical Therapy: An Anthropological Investigation Of Contemporary Satanism. Teoksessa Dawson, Lorne L. (toim.) Cults In Context. Readings In The Study Of New Religious Movements. New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Moriarty, Anthony (1992) The Psychology Of Adolescent Satanism. A Guide For Parents, Counselors, Clergy And Teachers. Westport, Connecticut & London: Praeger.
- Moynihan, Michael & Söderlind Didrik (1998) Lords Of Chaos. The Bloody Rise Of The Satanic Metal Underground. Venice: CA Feral House.
- Passantino, Bob & Passantino, Gretchen (1995) Satanism. Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House.
- Rikkinen, Minna (2000) The Christian Frame Of Reference In The Interpretation Of Satanism. Teoksessa Kaplan, Jeffrey (toim.) Beyond The Mainstream. The Emergence Of Religious Pluralism In Finland, Estonia And Russia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Studia Historica 63.
- Sakheim, David K. & Susan E. Devine (1992) Out Of Darkness. Exploring Satanism And Ritual Abuse. New York: Lexington Books.
- Sinason, Valerie (1994) (toim.) Treating Survivors Of Satanist Abuse. London & New York: Routledge.
- Spergel, Irving A. (1995) Youth Gang Problem. A Community Approach. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Strauss, Neil (1998) Marilyn Manson. The Long Hard Road Out Of Hell. New York: Regan Books.
- Symonds, John & Grant, Kenneth (1979) (toim.) The Confessions Of Aleister Crowley. An Autobiography. London: Routledge & Kegan Paul.
- Troeltsch, Ernst (1931) The Social Teaching Of The Christian Churches. Teoksessa Yinger, Milton (toim. 1969) Religion, Society And Individual. An Introduction To The Sociology Of Religion. Suomeksi teoksessa Pentikäinen, Juha (1986, toim.) Uskonto, kirkko ja yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus.
- Venkula, Jaana & Rautevaara, Ahti (1992) Arvot ja nuorten arvopohdinta. Helsinki: Yliopistopaino.

MERJA HERMONEN

- Victor, Jeffrey S. (1993) *Satanic Panic. The Creation Of A Contemporary Legend*. Chicago: Open Court.
- Yinger, J. Milton (1982) *Countercultures. The Promise And Peril Of A World Turned Upside Down*. New York & London: Collier Macmillan Publishers.
- Young, W. (1992) *Recognition And Treatment Of Survivors Reporting Ritual Abuse*. Teoksessa Sakheim, D. K. & Devine, S. E. (toim.) *Out Of Darkness*. New York: Lexington Books.
- Ziehe, Thomas (1991) *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Jyväskylä: Gummerus.

YKSI KAIKKIEN JA KAIKKI YHDEN PUOLESTA?

ELÄINOIKEUSLIIKEHDINNÄN SOLIDAARINEN YHTEISÖLLISYYS

PIA LUNDBOM

”Turkistarhaaja- sarjamurhaaja” ja ”turkis on murhaa”¹-huudot kulkuvat turkishuutokaupan yhteydessä Helsingin Marina Congress Centerin edessä järjestetyssä mielenosoituksessa lokakuussa 1997. Paikalla on reilusti yli 100 nuorta mielenosoittajaa, nyrkkejä puidaan ilmassa ja huutajien äänensävy on vihainen.² Epäselväksi ei jää, mitä mieltä eläinaktivistit ovat: turkistarhaus halutaan saada ehdottomasti loppumaan Suomesta. Vantaan Fur Centerillä 17.2.2001 pieni mielenosoittajajoukko huutaa ponnekkaasti iskulauseitaan. Mielenosoituksen aluksi, ryhmän kävellessä Fur Centerille, poliisi komentaa mielenosoittajat tien toiselle puolelle, koska ”mielenosoittajien paikka on aidan takana”. Samainen poliisi huutaa ja kysyy vielä, että ”ovatko kaikki ymmärtäneet, missä on mielenosoittajien paikka”. Yksi mielenosoittajista huutaa takaisin ja kysyy, ”miksi sä kohtelet meitä kuin lapsia?” Vastausta ei tule. Syksyn 1997 mielenosoitukseen verrattuna yhtenä silmiinpistäväenä erona on ryhmän koko: paikalla on noin 20 mielenosoittajaa. Ryhmän pienuus ei vaikuta ainakaan kovin

näkyvästi tai kuuluvasti mielenosoittajien protestointiin. ”Häpeä!”, ”Riistäjä!”, ”Pienempien hyväksikäyttäjät!” -iskulauseet kaikuvat huutokauppaan menevien korville. Fur Centerin pihaan ajavat autoilijat saavat mielenosoittajilta osakseen huudahduksen: ”ajosuunta on väärä”. Erityisen painokkaita iskulauseita kuulevat tilausbusseilla saapuvat. Retorisella tasolla tuotetaan eroa meihin ja muihin, vihollisiin. Puheessa erotellaan toisistaan voittajat ja häviäjät, me ja muut, eläinten puolustajat ja eläinten hyväksikäyttäjät. Suunniteltu mielenosoitusprotesti on aktivisteille kampanjaa eläinten vuoksi, poliittista toimintaa, jossa kompromisseja ei juuri tunneta.

Turkistarhaus on ollut ja on eläinliikehännän näkyvin, vaikkakaan ei ainoa vastustuksen kohde. Suomessa eläinaktivismi nousi näkyvästi esille niin kutsuttujen kettutyttöjen toukokuussa 1995 tekemien ensimmäisten turkistarhaiskujen jälkeen. Salla Tuomivaara (Tuomivaara & Purmonen 1998, 26) kirjoittaa, että ”kettutyöt” olivat ennen vapautusiskuaan epäilleet vaatimattomasti, että jotkut pohjoismaiset sanomalehdet ehkä uutisoisivat asiasta. Samalla he olivat pelänneet, että tapaus saatettaisiin myös vaieta kuoliaaksi. Toisin kävi. Ensimmäisillä tarhaiskuilla eläinaktivismi sai runsaasti julkisuutta monien muiden aktivistien ajamiin teemojen jäädessä huomattavasti vähäisemmälle huomille. Myös Esa Konttinen ja Jukka Peltokoski (2000, 111) kirjoittavat, että laittomat suorat iskut läpäisivät julkisuuskynnyksen ja siten iskuista tuli osa uusimman suomalaisen protestiaallon toimintarepertoaria ja symboleja.

Monissa maissa turkistarhaiskut tai eläinten vapautusiskut ovat olleet jo ainakin parin viime vuosikymmen aikana osa eläinaktivistien keinovalikoimaa. Suomessa toisten omaisuutta vahingoittava toimintamuoto oli kuitenkin 90-luvun puolivälissä uutta ja samalla myös uhkaavaa. Sitten iskujen teot ovat jatkuneet ja esimerkiksi syksyllä 2000 Suomessa tehtiin yhdeksän tarhaiskua (esim. Pohjalainen 18.4.2001). Varsinkin eläinten vapautusiskut ovat pitäneet aktivismin tiiviisti median huomion kohteena. Samaan aikaan, 90-luvun puolivälissä, toimijoiden keskuudessa syntyi kuitenkin monia täysin laillisia keinoja käyttäviä ryhmiä ja toimintamuotoja, jotka jäivät dramaattisen toiminnan varjoon. Osaltaan tähän vaikuttaa se,

että laillinen toiminta ja esimerkiksi oman arjen tasolla tapahtuvat elämäntavalliset valinnat jäävät piiloon, näkymättömiksi.³

Käsittelen tekstissäni suomalaista eläinoikeusliikhdintää, joka on yksi viime vuosien aikana eniten keskustelua herättäneistä nuorisoliikkeistä. Aktivistit itse puhuvat liikkeessä toimimisesta eli artikuloivat toimintaansa yhteiskunnallisten liikkeiden käsittein.⁴ Yhteiskunnallinen liike voidaan määritellä monin tavoin ja monenlainen toiminta voi muodostaa yhteiskunnallisen liikkeen. Käytännössä yhteiskunnalliset liikkeet on usein nähty uusien asioiden tai ideoiden esiintäjina (vrt. Eyerman & Jamison 1991, 3) tai sen hetkiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen puuttuvina hälytyskelloina (vrt. Siisiäinen 1993, 260). Määrittelen eläinoikeusaktivismin monimuotoiseksi, verkostomaiseksi yhteiskunnalliseksi liikehdinnäksi, jonka muodostavat erilaiset toimijat, sekä yksilöt että ryhmät. Liikehdinnän toiminnalle on samanaikaisesti luonteenomaista spontaanisuus ja kritiikin esittäminen vallitsevia olosuhteita kohtaan. Liikehdinnässä on myös sekä kansallisia että kansainvälisiä piirteitä ja voidaan sanoa, että ainakin osalla toimijaryhmistä on vähintäänkin oman ryhmänsä sisällä yhteisesti jaettu kollektiivinen identiteetti. Esimerkiksi turkistarhausta vastaan mieltään osoittavilla keskeisenä, yhteisenä tavoitteena on saada turkistarhaus loppumaan. (Vrt. Diani 1992.)

Eläinliikehdinnän nimissä toimii hyvin erilaisia aktivisteja, joita on nähdäkseni jokseenkin mahdotonta tarkastella yhtenä homogeenisenä toimijajoukkona. Jo pelkästään Oikeutta eläimille -järjestöllä on liki 30 paikallisryhmää, joten on vaikea puhua yhdestä ryhmästä tai liikkeestä. Matti Hyvärinen (1994, 34) kirjoittaaakin, että asian tekee mutkalliseksi se, etteivät liikkeet yleensä esiinny erillisinä ja selvärajaisina. Sen vuoksi ei ole kovin selvää, mihin liikkeeseen tai ryhmään mikäkin protesti ja kukakin aktivisti kirjataan. Liikehdintä muotoutuu erilaisista toimijoista ja yhteisöistä, joilla on joitakin yhteisiä päämääriä ja toimintakeinoja. Liikehdintää voi sanoa pitävän löyhästi koossa niin sanottu solidaarinen yhteisöllisyys.

Artikkelissa hyödynnän aineistonani lähinnä muutamien aktivistien haastatteluja ja muistiinpanojani.⁵ Tarkoitukseni on vastata kysymykseen, mitä solidaarinen yhteisöllisyys liikehdinnän osalta

PIA LUNDBOM

merkitsee: millaisia muotoja solidaarisuus saa, keitä kaikkia on tarkoitus yhdessä puolustaa tai vastustaa ja miksi.

Moraalinen solidaarisuus

Mitä me haluamme? Oikeutta eläimille! Mitä me vaadimme? Oikeutta eläimille! Mitä me saamme? Oikeutta eläimille! Milloin? Nyt! (Iskulause mielenosoituksissa.)

Eläinsuojelutoiminnalla on suomalaisessa yhteiskunnassa pitkä perinne, joten huoli eläimistä ja niiden kohtelusta ei ole noussut tyhjäksi. Aktivismilla voi myös sanoa olevan sekä historialliset että kulttuuriset juurensa aiempien vuosikymmenien yhteiskunnallisten liikkeiden toiminnassa (vrt. Tarrow 1994; Siisiäinen 1998). Koskaan aiemmin ennen 1990-luvun puoliväliä ei kuitenkaan ole käyty näin intensiivistä debattia eläinten asemasta. Monissa maissa kysymys eläinten oikeuksista tai eläinten vapauttamisesta on noussut osaksi yhteiskunnallista ja poliittista diskurssia vuosikymmeniä aiemmin kuin Suomessa. Esimerkiksi Iso-Britanniassa tai Yhdysvalloissa eläinoikeusliikkeen synty voidaan ajoittaa 70-luvulle (ks. Libby 1998, 52; Ryder 1996, 169; Jasper 1996, 130). Viimeisen sadan vuoden aikana aina 70-luvulle saakka huoli eläimistä rajoittui useimmiten toimintaan, jonka avulla huolehdittiin, etteivät eläimet joutuneet tarpeettoman kärsimyksen kohteeksi ja että niitä kohdeltiin hyvin (Francione 1996, 1, 12). Nykymuotoisen eläinoikeusliikkeen nousussa moraalifilosofialla on ollut merkittävä rooli.

Eläinten puolesta tapahtuva toiminta voidaan jaotella perinteiseen ja radikaaliin toimintaan.⁶ Sekä teoreettisella kuin käytännöllisellä tasolla voidaan erottaa toisistaan eläinsuojeluliike, eläinoikeusliike ja/tai eläinten vapautusliike. Esimerkiksi Gary L. Francione (1996, 42, ks. myös Francione 2000) tekee eron eläinten oikeuksien ja eläinten hyvinvoinnin välille. Hyvinvointinäkökulma pitää sisäl-

YKSI KAIKKIEN JA KAIKKI YHDEN PUOLESTA?

lään käsityksen, että eläimen intressit voidaan jättää huomiotta, jos ihmiselle aiheutuva hyöty tai etu oikeuttaa sen. Muun muassa eläinkokeiden käyttöä ja merkitystä perustellaan usein hyvinvointinäkökulmasta. Oikeusnäkökulman mukaisesti ihmisellä ei ole lainkaan oikeutta alistaa tai hyväksikäyttää toisia eläimiä tai luontoa. Oikeusnäkökulman kannattajat esittävät, että ne käytännöt, jotka vahingoittavat ja tekevät väkivaltaa eläinoikeuksille, tulisi lakkauttaa eikä niitä tulisi pelkästään säännellä.

Liikehännän toimijat esittävät oikeusnäkökulman mukaisesti vaatimuksia esimerkiksi turkistarhauksen tai tehomaa-alouden lopettamiseksi. Aktivistit ovat ymmärtääkseni toimintansa kautta ja eläinten oikeuksia korostavaa tarkastelutapaa kunnioittaen pyrkineet laajentamaan eettistä näkökulmaa siten, että eläimet ja eläinten asema otettaisiin moraalifilosofisen tarkastelun piiriin. Käytännössä yksittäisen eläimen kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että eläimelle annettaisiin arvo eläimenä, omanlaisenaan, ja että sille annettaisiin oikeus elää lajilleen tyypillisellä tavalla.⁷ Haastateltavani nostivat tämän usein ensimmäiseksi toiminnan lähtökohdaksi. Esimerkiksi Oikeutta eläimille -järjestön puitteissa toimiva⁸ haastateltavani Kati kritisoi myötätunnon puutetta ja sitä, etteivät eläimet kohtaa tällä hetkellä elävinä lajeina ansaitsemaansa kunnioitusta.

Kati: Meillä on (=eläinoikeusliikkeellä/ lisäys PL) niinku päämäärä, johon me pyritään...

PL: Mikä on se päämäärä, mistä sinä puhut?

Kati: No ne eläinten oikeudet. Että eläimillä olis hyvä elämä, ettei ihminen alistais niitä. Siis että niillä olis semmonen hyvä elämä ja ihmisten niitä pitäis kohdella sillai ilman, että niille aiheutetaan kärsimystä.

PL: Mitä sä pidät eläinoikeusliikkeen tehtävänä?

Kati: Just ehkä tätä, että saavutetaan kunnioitus elämää kohtaan.

Liikehdintään osallistuvien päämääränä on purkaa ihmisen toisiin eläimiin kohdistamia alistussuhteita. Toimijat ovat esittäneet kritiikkiä esimerkiksi tehotuotantoa (eläinten tuotantoa sekä ruuaksi että vaatteiksi), eläintarhoja, lemmikkieläinten pitoa, koe-eläintuotantoa ja eläinkokeita, delfinaarioita, sirkuksia, huvimetsästäystä ja ylikansallisia yrityksiä kohtaan. Moraalifilosofisen näkökulman laajentaminen myös eläimiin tarkoittaa samalla, että eläviä olentoja ei saisi aktivistien mielestä huomioida ainoastaan tuotannon välineinä. Käytännössä kuitenkin eri toimijoiden näkemykset siitä, miten eläinten asemaa tulisi parantaa, eroavat toisistaan huomattavasti. Kaikki aktivistit eivät ole esimerkiksi yksimielisiä siitä, puhuako ylipäättänsä eläinten oikeuksista vai eläinten vapauttamisesta. Sen vuoksi voidaan samanaikaisesti puhua eläinoikeusliikkeestä ja eläinten vapautusliikkeestä erillisinä liikkeinä tai ryhminä. Eläinoikeusjärjestöjen tai ryhmien tavoitteena voi sanoa olevan toisten eläinten käytön ja omistamisen lopettaminen (vrt. Oliver 1999, xiii).⁹ Eläinten vapautusliike käsitteenä ja toimintana tarkoittaa puolestaan sitä, että eläinten vapautuminen on konkreettinen tavoite, jossa eläinten oikeudet ovat vain yksi välietappi.¹⁰

Suomalaisessa mediassa liike ja liikkeen haarat on yleensä sekoitettu toisiinsa eli eläinoikeustoiminta ja eläinten vapautusrintama on usein ”niputettu” yhteen. Se ei ole mitenkään yllättävää esimerkiksi tutkija Panu Luukan (1998) mielestä, koska muutamat Oikeutta eläimille -järjestön toimijat ovat jääneet kiinni iskuista. Joillakin aktivisteilla kulloinenkin toimintatyö voi siten vaihdella tilanteen mukaan (ks. myös Rinne 1999, 161). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki Oikeutta eläimille -järjestössä mukana olevat tekisivät iskuja tai osallistuisivat niiden toteuttamiseen. Yhdistävänä tekijänä Oikeutta eläimille -yhdistykselle ja eläinten vapautusrintamalle on haastateltavieni mukaan kuitenkin eläinten vapauttaminen:

... ne niinku pyrkii vapauttamaan, OE käsitteellisellä tasolla, EVR konkreettisesti...

Puhuminen riistäjistä, alistajista ja hyväksikäyttäjistä linkittää eläinkysymyksen kaikkiin muihinkin yhteiskunnallisiin ryhmiin, joiden asemaan on haettu tai haetaan parannusta. Moraalifilosofinen solidaarisuus kulminoituu aktivistien toiminnassa tahtoon saada tarpeeton kärsimys päättymään. Aktivistit määrittivät puheessaan eläinten aseman parantamisen todelliseksi ja mahdolliseksi päämääräksi, joka voidaan saavuttaa lähitulevaisuudessa. Ajatuksena on, että eläinten elämä ja niiden kohtaama todellisuus ovat muutettavissa toisenlaisiksi (ks. myös Godelier 1987, 139). Kärsimyksen tiedostaminen on siten ensimmäinen askel moraalissa solidaarisuudessa, mutta ei vielä riittävä (ks. myös Shapiro 1996). Toimijoiden moraalifilosofiseen solidaarisuuteen pohjautuvaa toimintakulttuuria voidaan pitää myös vastakulttuurina, koska aktivistien vaatimukset eläimiä hyväksikäyttävien elinkeinojen lakkauttamiseksi ovat luonteeltaan ehdottomia, totaalisia (ks. Ala-Ketola 1985, 11, myös Lindholm 1998). Vaatimusten totaalisuus voi kuitenkin toimia ryhmän sisäisenä motivoijana: tavoitteiden saavuttamiseen on vielä matkaa ja sen vuoksi täytyy toimia. Solidaarisuus eläimiä tai ihmisiä kohtaan tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että tunnetaan moraalista vastuuta toisista ja ollaan valmiita toimimaan olosuhteiden muuttamiseksi.

Yhteisen hyvän ja oikeudenmukaisuuden solidaarisuus

Toistuvasti ihmetellään, miksi nuoret eivät puutu niihin teemoihin, joihin heidän vanhempansa aikanaan reagoivat: köyhyyteen, epätasa-arvoon, sotiin tai vaikkapa työttömyyteen. Miten nuoret voivat olla kiinnostuneita jostain niin vähäpätöisestä kuin eläimet? (Tuomivaara & Purmonen 1998, 24.)

Käytännössä eläinasioiden esille nostaminen ei tarkoita sitä, etteivät muut yhteiskunnalliset tai poliittiset kysymykset olisi aktivis-

tien mielestä tärkeitä. Eläinoikeuspolitiikka ja hyvinvointi ovat monin tavoin sidoksissa muihinkin teemoihin (ks. Benton 1996, 19; Benton 1993).¹¹ Eläinten puolesta toimimisen haastateltavani määrittelivät merkitykselliseksi, koska eläimet eivät itse kykene puolustamaan oikeuksiaan. Vaikka aktivistien mielestä tehotuotannossa eläimiä kohdellaan vain taloudellisen hyödyn hankkimisen välineinä, kohdistuu toimijoiden esittämä kritiikki samanaikaisesti paljon laajamittaisempiin kysymyksiin. Eläinten oikeudet tai eläinten vapauttaminen alistussuhteista ovat siten vain yksi aktivistien toiminnallaan tavoittelemista päämääristä. Haastattelemani Mari toi puheessaan esille, että hänen mielestään kaikkein pahin epäkohta suomalaisessa yhteiskunnassa on tällä hetkellä se, että kaikki mahdollinen mitataan rahassa, taloudellisilla mittareilla.

PL: Mitkä on sun mielestä semmosia räikeimpiä epäkohtia tällä hetkellä ihmisen ja eläimen suhteessa?

Mari: No, ehkä se lähtee ihan yleisestä asennoitumisesta, että kaikki mitataan rahassa, myös eläimet, eikä niille anneta sitä eläimen arvoa, et se on elävä yksilö... Mun mielestä se ylettyy ihan kaikkialle ympäristöasioihin, ihmisoikeuksiin asti, et ihmisille ei anneta arvoa, ne mitataan vain jonain yksikkönä.

PL: Mitkä arvot on sulle tärkeitä?

Mari:...Ehkä kunnioitus kaikkea elämää kohtaan ja ehkä semmonen rehellisyys yleensäkin ja niin... oikeestaan kunnioitus kaikkea kohtaan, oikeestaan ihan sitäkin, että kun asutaan kaupungissa, niin myös kunnioitus koko sitä, mitä ollaan kaupungissa rakennettu, että ei niinku kaikkea tuhota, töhritä ja sutata.

Marin puheesta välittyä kunnioitus myös lähiympäristöä kohtaan. Marin puhetta tulkiten voinee sanoa, että hänen mielestään ei saisi tehdä väkivaltaa toisille lähiympäristössä eläville. Väkivallan käyttäminen tarkoittaa tässä myös asuinrakennusten sotkemista. Myös

YKSI KAIKKIEN JA KAIKKI YHDEN PUOLESTA?

haastattelemanani Kati kertoi, että tasavertaisuus ja oikeudenmukaisuus ovat kaiken kaikkiaan hänelle hyvin merkittäviä asioita, olipa kyse sitten eläimistä, ihmisoikeuksista tai ympäristöstä.

No, tietysti tässä päällimmäisenä niinku ihmistenki kohalla semmonen tasa-arvoinen kohtelu ja mikä sitte laitetaan koskemaan eläimiä ja kaikki... ekologiset seikat ja että oon niinku kiinnostunu maailman tilasta ja yritän sitte niinku ite toimia sillai, että tää maapallo nyt kestäis ihmisten painon alla...

Toimijoiden esille nostamat ongelmat ja kritiikki ovat protestia koko länsimaista kulutustapaa, teknokraattista ajattelutapaa ja epäoikeudenmukaisia alistussuhteita kohtaan.¹² Harva nykyiseen liikehdintään identifioitavissa oleva aktivisti edes määrittää itsensä tai sanoo olevansa pelkästään eläinaktivisti, vaan kampanjointikohteita on monia. Suurin osa liikehdinnän toimijoista kamppailee eläinasioiden ohella monien muidenkin epäkohdiksi kokemiensa teemojen parissa. Tämä ilmenee myös siinä, että samat henkilöt voivat ottaa osaa mitä erilaisimpiin kampanjoihin erilaisin keinoin. Haastattelemanani Mari kommentoi myös, että jokaisella toimijalla on aina mahdollisuus valita, miten toimii tai haluaa toimia ja pyrkiä vaikuttamaan.

Aina pitää olla niinku kriittinenki, ettei lähe mitä tahansa hyväksymään... Mä itse, tällä hetkellä, lähinnä se on semmonen mediatyöskentely...

Marille mediatyöskentely tarkoittaa lähinnä keskustelua eri toimittajien kanssa ja kirjoittelua lehtiin. Sama henkilö voi siten yhtä lailla osoittaa mieltään Shellia, ydinvoiman lisärakentamista, rasismia tai turkistarhausta vastaan, puolustaa naisten oikeuksia ja boikotoida lapsityövoimaa käyttäviä yrityksiä. Tämänkaltaisen moniaktiivisuus ei ole uusi suuntaus yhteiskunnallisesti aktiivisten toimijoiden keskuudessa, vaan myös esimerkiksi 60-luvun aktivistit osallistuivat moniin kampanjoihin. Muun muassa Talaksen ystävät ry:n ja helsinkiläisten asunnonvaltaajien Oranssi ry:n tutkijat ovat aikanaan ha-

vainneet samojen henkilöiden liikkumisen useissa eri aktiviteeteissa. (Järvikoski & Nykänen 1991, 26, Eronen & Ristimäki 1991, 28–32.) Talaksen ystävät boikotoivat myös monikansallisten yhtiöiden tuotteita ja tukivat kehitysmaakaupan toimintaa (Järvikoski & Nykänen 1991, 26).¹³ Samalla se, että liikehdinnän puitteissa kampanjoidaan erilaisten asioiden puolesta, mahdollistaa hyvin erilaisten aktiivien osallistumisen toimintaan. Liikehdintä onkin onnistunut mobilisoidaan erilaisia toimijoita, koska useiden eri arvomaailmojen tai toimintatapojen, kuten antifasistien, anarkistien tai ympäristöaktivistien, edustajat ovat kyenneet samastumaan liikkeeseen. Haastatteleman Anu toi esille, että hänen mielestään ainoastaan pieni osa toimijoista kokee edes olevansa ainoastaan eläinaktivisti tai haluaa tulla puhutelluksi eläinaktivistina (ks. myös Luukka 1998).

Eläinten oloihin kaikkein eniten turhautuneimmat henkilöt saattaa mieltää itsensä vain eläinaktivisteiksi.

Turhautumisella Anu viittaa siihen, että jotkut aktivistit voivat olla niin kyllästyneitä siihen, että asiat eivät ole menneet parempaan suuntaan, että pyrkivät toimimaan ainoastaan eläinten puolesta. Turhautumisen tunnetta on saattanut edeltää pitkäaikainen kampanjointi eri asioiden tiimoilta. Niin sanottuja yhden asian aktivisteja voi kuitenkin sanoa nykyisessä liikehdinnässä olevan mukana hyvin vähän. Toisaalta aktivisti oli määritelmänäänkin joidenkin haastateltavien mielestä jokseenkin ongelmallinen. Esimerkiksi haastatteleman Mari määritteli itsensä lähinnä aktiiviseksi kansalaiseksi, jolle liikehdinnässä mukana toimiminen on yksi elämän osa-alue perheen, työn ja opiskelun ohella.

PL: Jos jollakin termillä sun pitäis määritellä itsesi...?

Mari: Ny kansalaisaktivistiksi tai aktiiviseksi kansalaiseksi. Mä nään, että aktivisti panostaa kaiken aikansa siihen aktivismiin... En mä sanois itteeni niinku aktivistiksi.

YKSI KAIKKIEN JA KAIKKI YHDEN PUOLESTA?

Omassa elämässään aktivistit pyrkivät toimimaan eläimiä ja elämää kunnioittavalla tavalla. Tämä näkyy varsinkin kulutusvalinnoissa. Kasvissyönti tai vegaaniruokavalio ovat aktivistipiireissä enemmänkin sääntö kuin poikkeus. Eläinten kärsimyksen tiedostaminen saattoi vaikuttaa monella aktivistilla ensimmäisenä siihen, millaisia elintarvikkeita ”teki mieli suuhunsa pistää”. Myös tutkija Jukka Peltokoski (2000, 18–21) kirjoittaa, että hänen haastattelemansa vegaanit olivat nähneet veganismin ainoana mahdollisena toimintatapana. Vegaanit kertoivat esimerkiksi, että heidän vegaaniksi ryhtymistään oli siivittänyt kokemus siitä, että he ovat henkilökohtaisesti vastuussa eläinten kohtelusta tehomataloudessa ja siitä, että eläimet joutuvat uhraamaan henkensä heidän vuokseen. Myös minun haastateltavani toivat puheessaan esille, että eettiset tekijät motivoivat aina uudelleen tekemään ja toimimaan jotenkin.

... ku alko ottaa niinku semmosta eettistä näkökulmaa mukaan, oli niinku sisäinen velvoite olla kasvissyöjä. Tuli ihan niinku luonnolliseksi osaksi...

Ruokavalion lisäksi moni haastateltavani toi esille, että koska esimerkiksi täydellinen kuluttamattomuus ei ole mahdollista, sen vuoksi täytyy pyrkiä hankkimaan eettisiä ja ekologisia periaatteita mahdollisimman pitkälle toteuttavia ja kunnioittavia tuotteita. Eettisyys ja ekologisuus eivät siten jää vain puheeksi vaan ilmenevät myös tekoina. Haastattelemani Mari kertoi ostopäätöksiä tehdessään valitsevansa tuotteita, jotka ovat tehneet pahaa mahdollisimman vähän.

...Kaikki tuotteet, mitä mä valitsen, mä yritän valita, etten käytä turkiksia, nahkaa tai silleen eläinkokeilla testattuja tuotteita, tai pyrkii välttämään niitä tai... sit aina pyrkii valitsemaan sellasen... mikä on mahdollisimman vähän tehny pahaa kellekään. Et yrittää semmosen tuotteen valita... Mulla on ehkä se... että se kaikki mitä tehdään, pitäis olla mahdollisimman luontoa kunnioittavaa. Ehkä se näkyy silleen, et mä valitsen mahdollisimman ympäristöystävällisiä tuotteita ja... paljo luomu-tuotteita, koska mun mielestä seki on kunnii-

PIA LUNDBOM

oitusta luontoa kohtaan, ettei käytä mitään kovin tehotuotetta... Ja sitte tota haluaa olla sopusoinnussa luonnon kans, mutta siis no oikeestaan se on mahdotonta, jos elää kaupungissa...

Tässä pahaa tekevillä tuotteilla Mari tarkoittaa myös sitä, ettei hän halua ostopäätöksillään kannattaa esimerkiksi lapsityövoiman käyttöä. Mari kertoi haluavansa toimia ja elää kaiken kaikkiaan luontoa ja toisia kunnioittavasti. Toisten kunnioittaminen tulee siten pelkistetyimmillään esille siinä, miten huomioi lähimmäisensä. Myös haastattelemani Sami painotti, etteivät eläinasiat ole olleet hänelle yhtään sen merkittävämpiä kuin mikään muukaan yhteiskunnallinen epäkohta.

...Tärkeetä on... kaikkien huomioon ottaminen, eläinten mut myös kaikkien muiden... Ei mulla oo eläimet mitenkään korkeemmalla tärkeysjärjestyksessä ku mikään muukaan. Turkistarhaus ja eläinkokeet on rassannu tosi pahasti...

Eläinten huono asema vaikutti olleen Samille alkukimmokkeena ottaa osaa liikehdinnän toimintaan, mutta se ei kuitenkaan ollut ainoa tekijä. Haastattelemini aktivistien puheesta nouseekin esille pehmeitä arvoja kunnioittava ideologisuus: pyrkimys toimia pitkällä tähtäimellä tasapuolisesti ja yhteisen hyvän vuoksi. Oikeudenmukaisuus tavoitteena tarkoittaa ensinnäkin sitä, että maailma rakentuisi muiden kuin taloudellisten arvojen kautta. Toiseksi se merkitsee myös sitä, että heikommassa asemassa olevia ei saa tai saisi unohtaa. Yhteisen hyvän ja oikeudenmukaisuuden solidaarisuus määrittäytykin tarkoittamaan sitä, että toimijoiden mielestä ihmisten tulisi enemmän kiinnittää huomiota siihen, miten nykypäivänä eletään: miten paljon esimerkiksi kuormitetaan luontoa jätteillä, kuinka paljon kulutetaan ja millaista tuotantoa kannatetaan. Haastateltavat toivat esille, että ainakin omassa henkilökohtaisessa elämässään voi valita, miten elää. Henkilökohtainen vaikuttaminen nousikin siten aktivistien puheessa tärkeimmäksi yhteisen hyvän ja oikeudenmukaisen solidaarisuuden toteuttamisen väyläksi.

Me ja muut: yhteisöllinen solidaarisuus

Nykyisen kaltaisen liikehdinnän syntyyn vaikuttaa suuresti se, että monet liikehdintään osallistuvat eivät ole kokeneet voivansa toimia olemassa olevien yhdistysten tai ryhmien kautta (ks. myös Tuomi-vaara 1996). Oman toimintamuodon luomiselle oli siten olemassa haastateltavien mielestä selkeä tilaus. Samalla kun toimijat ryhtyivät suunnittelemaan omanlaistaan toimintakulttuuria, syntyi hyvä perusta yhteisöllisen me-hengen muotoutumiselle. Vaikka toimijoiden keskeinen tavoite on oikeudenmukaisuus ja oikeudenmukaisempi maailma, yksi merkittävä liikehdinnän toimijoita koossa pitävä tekijä on (ainakin ollut) eronteko meihin, niihin ja muihin. Tämä tarkoittaa sitä, että etenkin suhteessa ”viholliseen” ryhmästä muotoutuu yhteisö. Liikehdintään osallistuvien muodostamat ryhmät ovat aktivistien näkökulmasta meitä, toisaalta taas esimerkiksi eläimiä tavalla tai toisella hyväksikäyttävät ovat ”meidän vihollisiamme”. Tässä viholliskuvien luomisella tarkoitan sitä, että puheessa tuotetaan kuvitteellisia viholliskuvia: kyse ei ole mistään konkreettisesta sodan julistuksesta. Käytännössä viholliskuvien luominen keskittyy ennen kaikkea eläinten tehotuotantoa harjoittaviin ammattiryhmiin. Samalla myös monet ylikansalliset yritykset ovat toimijoiden symbolisia vihollisia (ks. myös Lindholm 1998, 42). Esimerkiksi haastatteleman Eijan mukaan liikehdinnän piirissä on ainakin hyödynnetty niin sanottua taisteluretoriikkaa (ks. myös Luukka 1998).¹⁴

Mielenosoituksissa... niin siis se... oli hirveen tärkeä nimenomaan koko ajan korostaa... että me ei olla mitään nynnyjä, ei mitään semmosta, että me välitetään eläimistä, vaan että me taistellaan eläinten puolesta.

Eijan puheen kautta määritetty kuva eläimistä välittävistä ”nynnyistä” ja toisaalta eläinten puolesta taistelevista aktivisteista. ”Nynnyt” eivät ole vihollisia, vaan sijoittuvat enemmänkin meidän ja heidän välimaastoon. Käytännössä ryhmään ”ne” tulevat siten luokitelluksi

esimerkiksi perinteisimmissä ryhmissä toimivat tai niihin kuuluvat henkilöt, joihin pyritään tekemään eroa muun muassa radikaalimmilla toimintamuodoilla tai elämäntavallisilla valinnoilla. Maltillisemmin toimivat eivät ole liikehdinnän vihollisia, koska se, että toimii jotenkin maltillisessa järjestössä, on parempi kuin ettei toimisi lainkaan (ks. Lindholm 1998, 45). Siten mielenosoituksessa, toiminnasta tietynä aikana ja tietyssä paikassa, rakenteistuu toiminnallinen yhteisöllisyys, toiminnallinen me. Tässä merkityksessä meitä ovat ne, jotka taistelevat eläinten puolesta, koska eläimet itse eivät voi toimia omien olosuhteidensa parantamiseksi. Taisteluretoriikan hyödyntäminen kertoo samalla siitä, että aktivistien meitä täytyy pitää koossa tavalla tai toisella. Yhtäältä taisteluretoriikka luo vaikutelman kamppailusta, jossa me ryhmänä on puuttunut ongelmakohtiin, joihin muut ryhmät eivät ole aiemmin puuttuneet. Toisaalta aktivistit myös legitimoivat puheensa omaa asemaansa ja esimerkiksi negaation kautta saatetaan vahvistaa omaa positiota: me emme ole eläinten riistäjiä, mutta he ovat. Aktivistien ja tarhaajien osalta me ja he eivät viittaa vain kahteen erilliseen ryhmään vaan täysin toisistaan poikkeaviin asenteellisiin eroihin (ks. Bauman 1997, 53). Me edustaa puhujalle sitä ryhmää, jossa hän on mukana. He puolestaan edustaa ryhmää, johon yksilö ei missään nimessä halua kuulua. Kuitenkin aktivistien ryhmän tavoite on saada käännettyä myös niihin tai heihin kuuluvia henkilöitä kannattamaan yhteisen hyvän periaatetta ja eettistä solidaarisuutta.

Liikehdinnän verkostomaisuudesta huolimatta nousee yhteisöllinen solidaarisuus esille esimerkiksi suhteessa vapautusiskuihin. Varsinkin laittomien iskujen osalta aktivistit ovat sangen yksimielisiä siitä, että ilman niitä liikehdintä olisi toisenlaista ja todennäköisesti huomaamattomampaa.¹⁵ Monet eläinoikeusliikehdinnän toimijat hyväksyvät eläinten vapauttamisen tai suorat, laittomat iskut, koska ne ovat saaneet paljon julkisuutta. Iskuja tekeviä, nimettömiä aktivisteja saatetaan tukea eli ”olla hengessä mukana” osallistumatta itse iskuihin. Esimerkiksi haastattelemani Kati toi esille, että aktivistina hän hyväksyy iskut, mutta ei itse ole tai olisi valmis ottamaan riskiä. Kati määritteli iskujen tekemisen pelaamiseksi, jossa panokset ovat suuret varsinkin, jos tekijä jää kiinni.

YKSI KAIKKIEN JA KAIKKI YHDEN PUOLESTA?

Voisin niinku itteni kahlia johonkin, en ite ottais sitä riskiä, että lähtis niinku pelaan suurinpiirtein loppuelämällä, suoraan toimitaan.

Eri ryhmien yhteisöllisyyden muotoutuminen ja säilyminen ei ole kuitenkaan mikään ongelmaton prosessi. Yksi ongelmista on se, että liikehdinnässä toimivilla ei ole aina yhteistä näkemystä toiminnan rajoista ja näkökulma muun muassa uhkailun käyttämiseen tai väkivaltaiseen toimintaan vaihtelee huomattavasti. Esimerkiksi haastatteleman Sami kertoi, ettei olisi koskaan valmis menemään vaikkapa jonkun kodin eteen osoittamaan mieltään. Sami ei pitänyt uhkailua missään mielessä hyväksyttävänä toimintakeinona. Samin mielestä jokaisen yksityiselämä on yksin oma asia, jota ei tulisi sotkea ammattiasemaan.

En hyväksy missään nimessä mitään uhkailusoittoja tai uhkailukirjeitä... Ammatti ja yksityiselämä on eri asia... (Sami)

Hyväksyn uhkailun, mutta en ite niin käytännössä tekis. (Teemu)

Haastatteleman Teemun mukaan uhkailu on hyväksyttävä toimintamuoto, kunhan hän itse ei joudu siihen mitenkään ottamaan osaa. Teemun mielipide tarkoittaa samalla sitä, että hän on nimenomaan solidaarinen muille aktivisteille ja siksi tukee toisia toimijoita myös sellaisen toiminnan osalta, johon ei itse ole halukas. Solidaarisuuden tunteminen toisia toimijoita kohtaan ei välttämättä nousekaan esille muuten kuin suhteessa vastapuoleen. Kuitenkin yhdessä tekeminen ja samoihin tavoitteisiin pyrkiminen tuottavat ainakin ajallisesti ja paikallisesti yhteisöllistä solidaarisuutta. Haastatteleman Sami tunnusti itse olevansa sangen ihmeissään siitä, miten liikehdintä on saanut aikaan määrällisesti niin paljon ja käytännössä ilman rahoitusta. Sami ja muutamat muutkin haastateltavani toivat myös esille, että kaikki tapahtumat on toteutettu ”talkooperiaatteilla”. Yhdessä tekeminen on ollut monelle nimenomaan se, mikä on saanut innostumaan yhä uudelleen toiminnasta.

PIA LUNDBOM

Mä en itekkään oikein ymmärrä, miten me ollaan nollabudjetilla saatu... kaikki aikaan. Hirveesti on tehty ja saatu tehtyä tyhjästä.

Tavallaan se, että me oltiin varsinki aluksi kauheen nuoria, eikä kellään ollu mitään taustaa mistään kansalaistoiminnasta... oli niinku pakko oppia tekemään, esimerkiks semmonen tiedottaminen ja niinku argumentointi ja siis... järjestettiin paljo kaikkia tapahutumia...

Eija kuvasi myös oppineensa valtavasti liikehdinnässä toimiessaan ja eri tapahtumia järjestäessään. Yksittäinen henkilö on siten voinut joutua tekemään valtavasti kampanjoiden järjestämisen vuoksi.¹⁶ Käytännössä toiminnallinen yhteisö tai ryhmäidentiteetti muotoutuu nimenomaan konkreettisen toiminnan seurauksena (ks. Lehtonen 1990, 23). Liikehdintään kuulumattomille toimijat haluavat tuottaa informaatiota siitä, mikä on tilanne esimerkiksi turkistarhoilla. Yhteinen ymmärrys moraalisesti oikeanlaisesta toimintakulttuurista voi kasvattaa samalla yhteisöllisen solidaarisuuden määrää.¹⁷ Yhteisöllinen solidaarisuus ei kuitenkaan rajoitu pelkästään sellaiseen toimintaan, jossa aktivistit ovat kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa. Liikehdinnän verkostomaisuus ja heterogeisuus tuottavat eri konteksteissa eri ihmisten keskuuteen yhteisöllisyyttä. Thomas Ohlemacherin (1992) mukaan protesteja aikaansaavat verkostot ovat nimenomaan siinä mielessä erityisiä, että ne eivät perustu ainoastaan kasvokkaiseen vuorovaikutukseen. Yhteisöllinen solidaarisuus voi siten määrittyä myös internetin kautta symboliseksi yhteisöllisyydeksi esimerkiksi virtuaalisen mielenosoituksen kautta (ks. Lehtonen 1990, 23; Lindholm 1998). Virtuaalinen mielenosoitus tarkoittaa esimerkiksi sitä, että jonkun yrityksen internetkotisivulle pyrkii samanaikaisesti suuri joukko ihmisiä. Sivulle tapahtuva kuormitus saa aikaan sen, että sivusto voi kaatua. Samalla, vaikka mielenosoittajat voivat olla eri puolilla maailmaa, muotoutuu eri toimijoiden välille tietynlainen virtuaalinen tai symbolinen yhteisöllisyys, koska heillä on yhteinen päämäärä. Toiminnallisuus tuottaa yhteisöllistä solidaarisuutta. Toisten aktivistien kanssa voidaan suunnitella ja to-

teuttaa erilaisia kampanjoita myös ainoastaan netin välityksellä. Internet voi siten luoda tilan aktivistien keskinäiselle vuorovaikutukselle ja yhteisöllisyyden muotoutumiselle.

Nuorten ja tietämättömien yhteisöllisyys

Turkiseläinten vapauttajat ovat omaan oppiinsa sokeasti uskovia intoilijoita, joiden mielestä hyvä tarkoitus pyhittää keinot. Lakejakaan ei tarvitse noudattaa. Tässä mielessä tarhaiskujen tekijät ovat kuin mitä tahansa terroristeja. (Aamulehti 20.9.2000)

Retoristen viholliskuvien luominen ja niiden avulla toimiminen ei ole ollut ainoastaan liikehdinnän toimijoiden käytössä. Aktivistien kunnioittamat periaatteet tai tavoitteet eivät ole yleensä nousseet lehtien palstoille. Mediassa on nuorista aktivisteista sen sijaan toistuvasti annettu vaikutelma, että kaikki eläinaktivistit ovat ”idiootteja, terroristeja tai urbaaneja nuoria”. Nuoreksi puhuttelemisen on mediassa usein ollut aktivismin tuomitsemista ja leimaamista (vrt. Weckroth 1996, 384). Aktivistien nuoruus on nähty synonyyminä tietämättömyydelle ja heidän käyttämänsä toimintatavat on esimerkiksi monissa uutisartikkeleissa kuvattu paheksuttavina, päämäärät epähyväksyttävänä ja maailmankuva yksipuolisena (ks. myös Tuomi-vaara 1998b, 49).¹⁸ Eläinaktivistien on sanottu esimerkiksi olevan henkilöitä, jotka haluavat ennen kaikkea hoivata pehmoisia, pörroisiä eläimiä. Aktivistien esille nostamat ongelmakohdat on saatettu nimetä epäyhteiskunnallisiksi teemoiksi ja toimijoiden pyrkimyksiä on saatettu pitää hyvin itsekkäinä sekä mustavalkoiseen ajatteluun perustuvina (ks. myös Hall 1996, 28). Haastattelemini aktivistien puheesta välittyikin selkeä turhautuminen siihen, miten heistä tai heidän toiminnastaan julkisuudessa puhutaan.

Julkisuutta itsessään pidettiin merkityksellisenä, mutta uutisoinnin tapaan aktivistit eivät olleet kovin tyytyväisiä. Esimerkiksi Mari

oli pettynyt siitä, että aktivismin ylittäessä uutiskynnyksen on aina uutisoitu iskuista ja siitä, kuinka monta eläintä on päästetty vapaaksi. Salla Tuomivaara (1998b, 50) puolestaan kirjoittaa, että silloin kun eläinliikkeen laillisista tapahtumista on uutisoitu, on sisältöä väritetty ja esimerkiksi mielenosoitus kuvattu todellista tilannetta hurjempana. Uutisoinneissa on Marin mielestä myös harvemmin pohdittu iskujen taustalla olevia moraalisia tekijöitä.

Kaikki eläinoikeusaktivistit on leimattu kettutyöiksi ja mediassa on käsitelty asian aihetta, eikä ite sitä asiaa...enemmän siellä keskustellaan siitä, onks ne teot oikein vai väärin, eikä keskustella siitä, että millaset olot niissä häkkikanoissa on tai niillä tarhoilla on...

Kylhän meitä on kaikkia puhuteltu... kylhän me kaikki ollaan turhautuneita nuoria, jotka vaan paremman tekemisen puutteessa rellestää...

Samia kiukutti suuresti se tapa, jolla kaikkia aktivisteja on puhuteltu ”rellestäjinä” tai väkivaltaisina, turhautuneina nuorina. Hän itse ei kannattanut väkivaltaa ketään kohtaan, missään muodossa, eikä pitänyt oikeudenmukaisena sitä, että häntä siitä huolimatta nimitellään kettupojaksi tai terroristiksi.¹⁹ Useat haastateltavani olivatkin huolestuneita siitä, millaisen leiman aktivismin heihin lyö ja miten liikehdintään osallistuminen tulee vaikuttamaan tulevaisuudessa. Sami pohti, kuinka pitkään ”kettupojan” leima pysyy hänellä mukana ja miten se tulee tulevaisuudessa heijastumaan esimerkiksi työpaikan saantiin.

Tietyn leiman tässä otsaansa saa, miten se tulee vaikuttamaan tulevaisuudessa, sitä voi arvella vaan...

Haastatteleman Eija koki negatiivisen julkisuuden vaikutuksen olleen kahtalainen. Yhtäältä kielteinen julkisuus ja ulkopuolelta tuleva paine lisäsivät varsinkin aluksi toimijoiden keskinäistä yhteisöllisyyttä. Samalla kun aktivisteista puhutaan nuorina tietä-

YKSI KAIKKIEN JA KAIKKI YHDEN PUOLESTA?

mättöminä, luodaan ulkoapäin liikehdinnän toimijoille yhteisöllisyyttä. Toisaalta taas se, että nimenomaan laittomat iskut ovat saaneet paljon julkisuutta, on voinut sekä vähentää toimijoiden määrää että toimijoiden mielenkiintoa yrittää organisoida uusia laillisia tapahtumia. Liikehdinnästä on saattanut jättäytyä pois monia aktivisteja nimenomaan terroristiksi puhuttelemisen vuoksi. Eija toi esille, että etenkin nuori ihminen ei halua tuntea itseään ajattelemattomaksi terroristiksi, varsinkaan toimiessaan täysin laillisin keinoin.

Sehän tavallaan vahvisti myös johonki pisteeseen asti semmonen, että ulkopuolelta tuli niin paljo painetta... Jotenki...kun se liike leimattiin ulkopuolelta hirveen negatiivisesti ja kylhän se ulkopuolelta tuleva määrittely vaikuttaa, kuka niinku haluaa olla joku ajattelematon terroristi... On se niinku yksittäiselle ihmiselle...jolla on vastassa koko systeemi, joka haluaa pistää sut vankilaan ja sulle sakkoja siitä...

Motivaatiota laillisen toiminnan järjestämiseen on vähentänyt esimerkiksi se, että aktivistien on ollut vaikea saada esille muun muassa oikeudenmukaista tulevaisuutta tai vaikkapa eettistä kuluttamista koskevia ajatuksiaan. Nuorten toimijoiden viesti vaikuttaa siten jääneen usein kuulematta. Aktivistien mukaan mediajulkisuus on välttämätöntä myös liikehdinnälle, niin kuin ylipäättävänsäkin kansalaisjärjestöille, ja osaltaan sen vuoksi mediahuomiota saavat toimintamuodot ovat suosittuja (ks. myös Tuomivaara 1998a). Aktivistien nuoruus määrittyy solidaarisen yhteisöllisyyden kannalta samalla yhdeksi ongelmaksi: nuoret toimijat ovat innostuneita toimimaan tärkeiksi kokemiensa asioiden vuoksi, mutta samalla pettyneitä siihen, millaista kohtelua he osaksensa saavat, nuorina. Muutamit haastattelemistani aktivisteista olivat myös sitä mieltä, että liikehdinnällä olisi ollut alusta alkaen enemmän uskottavuutta, mikäli toimijat olisivat olleet vanhempia, kuten on esimerkiksi Isossa Britanniassa tai Yhdysvalloissa.

Solidaarisuutta yhdessä ja yksin, itselle vai kaikille?

Suomalainen eläinliikhdintä on viime vuosien aikana nostanut yhteiskunnalliselle agendalle kysymyksen eläimistä, eläinten asemasta ja niiden oikeuksista. Liikhdintään osallistuvat nuoret ovat käytännössä pyrkinneet toimimaan sekä eläinten että muiden heikommassa asemassa olevien lajitovereiden puolesta. Eläinten oikeuksien tai vapauttamisen halun taustalla ovat eettiset ja moraaliset tekijät: eläimille halutaan saada parempi asema. Aktivistit toivovat toimintansa kautta saavansa edistettyä ja lisättyä kunnioitusta eläviä olentoja kohtaan. Kaiken kaikkiaan aktivistien toiminta ei pyri ainoastaan nostamaan eläinten oikeuksia yhteiskunnallisen tai poliittisen keskustelun piiriin, vaan kyse on laajamittaisemmasta tavoitteesta: aktivistit kamppailevat yhteisen hyvän saavuttamiseksi.

Yhteisen hyvän ja oikeudenmukaisuuden solidaarisuus periaatteena kuvaa ennen kaikkea aktivistien halua toimia monien kysymysten puolesta. Henkilökohtaisessa elämässä tehtävillä valinnoilla on suora yhteys myös kaikkiin muihin. Liikhdinnän verkostomaisuus on kuitenkin mahdollistanut ja saanut aikaan sen, että monenlaiset toimijat ovat tulleet mukaan toimintaan. Toimijoiden kollektiivinen identiteetti ei ole siten mikään itsestäänselvyys, vaan yhteisöllisyys rakentuu eri konteksteissa eri tavoin. Pysyvää on toimijoiden me-henki, yhteenkuuluvuuden tunne, suhteessa vastapuoleen, heihin. Aktivistien toiminnallisen ja symbolisen yhteisöllisyyden kannalta yhdessä tekeminen, kuten esimerkiksi mielenosoittaminen, on ainakin osalle toimijoista hyvin merkityksellistä. Toimintansa kautta aktivistien tavoitteena on lisätä niin sanotun suuren yleisön tietoisuutta esimerkiksi tehomaataloudesta.

Laittomien iskujen saama mediajulkisuus on ollut toiminnan kannalta sekä positiivista että negatiivista. Laillinen toiminta sen sijaan on saanut hyvin vähän palstatilaa. Iskut on yleensä uutisoitu mediassa näyttävästi, mikä on liikhdinnän elossa säilymisen kannalta ollut yksi merkittävä tekijä. Suomessa eläinten vapautusiskuja on puhuteltu ter-

roristitekoina ja verrattu siten esimerkiksi IRA:n tai ETA:n tekemiin pommi-iskuihin. Streng (1999, 76) kirjoittaa, että terrorismin voi määritellä ihmisten omaan koskemattomuuteen kohdistuvaksi väkivallaksi tai sillä uhkaamiseksi. Strengin mukaan terrorismin raja on hyvin lähellä, jos ihmisille lähetetään uhkauskirjeitä tai muuten pelotellaan. Suomessakin tietävästi uhkauskirjeitä on lähetelty nimenomaan ns. ääriradikaalien toimijoiden toimesta joillekin tarhaajille.

Osa aktivisteista on valinnut laittoman toimintamuodon, mutta monet heistä toimivat kuitenkin täysin laillisin keinoin. Samanaikaisesti kaikista eläinaktivisteista on puhuttu terroristeina, mikä turhauttaa varsinkin laillisin keinoin toimivia aktivisteja. Tiedotusvälineissä nuoreksi puhuttelemisen on ollut usein lähinnä aktivismin paheksuamista, tuomitsemista ja kettutyöksi leimaamista. Pohdittavan arvoisen kysymys kuuluukin, minkä vuoksi laillisia toimintamuotoja ei käsitellä mediassa yhtä paljon kuin iskuja. Voi myös miettiä tällaisena puoluepoliittisen osallistumisen hiljaisena hetkenä, millaisia poliittisia toimijoita esimerkiksi liikehdinnän toimijoista kasvaa? On kovin ristiriitaista, että samanaikaisesti julkisessa keskustelussa kummeksutaan nuorten vähäistä osallistumista puoluepolitiikkaan, mutta ei myöskään hyväksytä liikehdinnän laillista toimintaa toteuttavien vaihtoehtoista yhteiskunnallisen ja poliittisen osallistumisen tapaa.

Eläinoikeusliikehdinnän toiminnan ilmifunktio	Eläinten aseman muuttaminen: eläimelle eläimen arvo elävänä olentona, ei taloudellisen voiton tavoittelun välineenä
Liikehdinnän kritiikin kohde	Teknokraattinen hyötyajattelu: taloudellisten arvojen sijasta pehmeiden arvojen esille nostaminen
Liikehdinnän toiminnan tavoite	Purkaa epäoikeudenmukaisia alistussuhteita

Taulukko 1. Miksi eläinliikehdintä? Eläinoikeusliikehdinnän toiminnan funktiot.

Edellä oleva taulukko tiivistää liikehdinnän toiminnan funktiot. Solidaarinen yhteisöllisyys merkitsee liikehdinnän osalta ennen kaikkea sitä, että aktivistit haluavat nostaa alisteisessa asemassa olevat yhteiskunnallisen, kulttuurisen ja poliittisen keskustelun piiriin. Eläinten puolesta kampanjointi on yksi liikehdintään osallistuvien yhteisöllisen solidaarisuuden kokemisen muoto. Toimijat puolustavat eläimiä, koska he ovat tiedostaneet eläinten kärsimyksen ja haluavat pyrkiä parantamaan tilannetta. Aktivistien yhteisöllinen solidaarisuus voisi kohdistua myös esimerkiksi köyhien aseman parantamiseen. Omien havaintojeni mukaan ainakin näkyviin aktioihin, kuten mielenosoituksiin, osallistuvien määrä on vähentynyt liikehdinnän elinvuosien aikana huomattavasti. Liikehdintä on aaltoillut ja muuttunut ja hakee edelleenkin muotoaan ja rajojaan. Liikehdintä on sekä maltillisessa että radikaalissa mielessä muotoutunut viime vuosien aikana yhdeksi marginaaliseksi nuorisoliikkeeksi ja ala- tai vastakulttuuriksi. Toimijoiden käyttämä keinovalikoima on pysynyt liikehdinnän tähänastisena elinaikana jokseenkin samana. 1990-luvun puolivälissä eläinkysymys nousi esille, tulevien vuosikymmenien aikana nykyisillä eläinaktivisteilla voi kuitenkin olla mitä moninai- sempia puolustamisen ja vastustamisen kohteita.

Viitteet

Haluan kiittää rakentavista ja hyödyllisistä kommentteista Karel Keiramo, Pertti Lappalaista ja Mirka Muukkosta.

- 1 Nämä ovat esimerkkejä mielenosoituksissa huudetuista iskulauseista.
- 2 Valtaosa toimijoista on 20 ikävuoden tienoilla ja siksi mielestäni liikehdintää voidaan tarkastella nuorisoliikkeenä.
- 3 Arto Lindholm (1998) tarkastelee tutkimuksessaan meluccimaisesti (vrt. Melucci 1989, 1992, 1996) liikehdinnän aktivistien toimintaa latenttina ja näkyvänä toimintana. Näkyvänä toimintana Lindholm tuo esille esimerkiksi toimet julkisessa tilassa ja laittoman toiminnan. Näkymättömään toimintaan Lindholm puolestaan luokittaa elämäntavan ja pienyhteisölliset kokeilut.

YKSI KAIKKIEN JA KAIKKI YHDEN PUOLESTA?

- 4 Esimerkiksi Mari Kalliala (2000) käytti lisensiaattityössään nimitystä radikaali liikehdintä. Kaiken kaikkiaan aktivismista on puhuttu viime vuosina ainakin muutosliikkeenä, eläinoikeusliikkeenä, radikaalina liikehdintänä, vastakulttuurisena liikkeenä, alakulttuurisena liikkeenä, ympäristöradikaalina liikkeenä, vaihtoehtoliikkeenä ja scenenä. Radikaali liikehdintä-käsite on samalla eronteko ns. ”perinteiseen” ympäristönsuojeluun tai eläinsuojeluun (ks. myös Luukka 1998).
- 5 Tutkimukseni on jatkoa eläinaktivismia käsittelevälle sosiologian pro gradulleni (Lundbom 1998). Tutkimukseni pohjautuu vuosien 1997–2001 aikana keräämääni aineistoon, joka muodostuu haastattelumateriaalista, osallistuvasta havainnointimateriaalista sekä vaihtoehtojulkaisuissa julkaistuista teksteistä. Tutkin parhailaan nuorten poliittisen osallistumisen ns. uudenlaisia muotoja, uusia tapoja ottaa osaa poliittiseen keskusteluun ja toimintaan. Nykyisessä tutkimuksessani yksi keskeinen tarkastelemani poliittisen toiminnan kenttä on eläin(oikeus)liikehdintä. Koska kyseessä on kaiken aikaa käynnissä oleva tutkimus, tekstini on lähinnä informatiivista ja paikoin idealuontoista sekä kehittelyn alla olevaa.
- 6 Voidaan myös sanoa, että aina on ollut sekä maltillista että radikaalia ympäristöasioihin kantaottavaa aktivismia ja näiden välillä on ollut ristiriita (vrt. Rothenburg 1995, 215). Usein eläinaktivismi nähdään ympäristöliikkeen osana tai jatkumona.
- 7 Se, miten eläin määritellään tai mikä eläin määritellään ns. merkitykselliseksi, vaihtelee.
- 8 Käytän tässä yhteydessä ilmaisua toimiva sen vuoksi, että Kati ei kuulu Oikeutta eläimille -järjestöön, vaikka ottaa osaa järjestön organisoimiin tapahtumiin.
- 9 Kritiikki toisten omistamisesta ja alistamisesta ei kohdistu ainoastaan esimerkiksi lemmikkien pitoon, vaan taustalla on kysymys siitä, mikä ylipäänsä on oikein ja mahdollista.
- 10 Tunnetuin laitonta toimintaa harjoittava ryhmä on eläinten vapautusrintama, suomalaisittain EVR (kansainvälisesti ALF, eläinten vapautusrintama). EVR:n toimintaperiaatteena on vahingoittaa eläinten hyväksikäyttäjää esimerkiksi vapauttamalla eläimiä tai vaikkapa tuhoamalla lihankuljetusautoja (ks. Streng 1999, 75). EVR ei ole varsinaisesti mikään järjestäytynyt hierarkkinen organisaatio jäsenistöineen, vaan eräänlainen kattokäsite tietyille taktiikalle tai toiminta-ajatukselle. Eläintenvapautusrintaman tukiryhmä (EVR TR) on puolestaan EVR- toiminnan ulkopuolinen ”ryhmä”, jonka tarkoituksena on tukea laitonta toimintaa laillisin keinoin. EVR:n ja EVR TR:n määrittämisestä enemmän <http://www.animalliberation.net/finland/taevr.html>
- 11 Tämä ei tule esille pelkistetyssä eläin-ihminen -vastakkainasettelussa (Benton 1996). Eläinoikeusliikehdinnän ajamisessa teemoissa on selkeitä yhteneväisyyksiä esimer-

- kiksi ekofeminismiin, joka pyrkii purkamaan kaikki patriarkaalisen yhteiskunnan dualistiset alistussuhteet.
- 12 Vaikka aktivismin syntyhistoriaa ei pyrkisikään selittämään minkään suurten yhteiskunnallisten muutosten kautta, yksi olennainen kysymys, joka kumpuaa kerta toisensa jälkeen aktivistien toiminnan kautta esille, on kritiikki teknillis-taloudellista hyötyajattelua kohtaan. Nykyiset nuoret ovat osaltaan joutuneet kasvamaan tehokkuusajattelun ilmapiirissä. Koulutusta, tutkintoja ja tuloksia vaaditaan koko ajan enemmän.
 - 13 Moniaktiivisuuteen liittyy myös se, että tapahtumia ja toimintaa on todella paljon ja kaikilla halukkailla on mahdollisuus osallistua ainakin internetin kautta tapahtuviin aktioihin, kadunvaltaamisiin tai turkisten vastaisiin mielenosoituksiin, sekä ulkoisesti näyttää erilaisten (rinta)merkkien tms. avulla osallistumistaan ja kuulumistaan tiettyyn yhteisöön.
 - 14 Pertti Lappalaisen (1999, 126) mukaan eläinliikkeen tyyli on osoitus tai seuraus yhteiskunnallisten vastakkainasettelujen jyrkkemisestä. Vihollisen arvioiminen kovaksi ja vieraaksi vaikuttaa Lappalaisen mukaan myös toimintatyylien valintaan.
 - 15 Tämä ei tarkoita sitä, että iskut olisivat kannatettava toimintamuoto. Niiden julkisuusarvo on kuitenkin tiedostettu sangen hyvin (ks. myös Gamson 1995).
 - 16 Eräs aktivisti kertoi pelkäävänsä jopa loppuun palamista, koska aktivismi on hänelle niin kokonaisvaltaista.
 - 17 Arto Lindholm (1998, 47) kirjoittaa myös, että liikehännän toimijat pyrkivät nostamaan ns. suureen massaan kuuluvat samalle ymmärryksen tasolle, millä he itse ovat.
 - 18 Parhailaan esimerkiksi useiden sanomalehtien verkkoversioiden sivuilla olevilla keskustelupalstoilla käydään kiivasta debattia eläinaktivismista ja turkistarhaiskuista.
 - 19 On syytä silti huomioida se, että monien aktivistien mielestä materiaan kohdistuva sabotaasi ei ole väkivaltaa. Joidenkin mielestä lain rikkominen on sallittua, mikäli moraaliset tekijät edellyttävät sitä.

Lähteet

- Aamulehti 20.9.2000. Tarkoitus ei pyhitä keinoja.
- Ala-Ketola, Marja (1985) Hippejä, jippejä, beatnikkejä: Amerikan 1960-luvun vastakulttuuriliikkeiden historiaa. Oulu: Pohjoinen.
- Bauman, Zygmunt (1997) Sosiologinen ajattelu. Tampere: Vastapaino.
- Benton, Ted (1993) Animal Rights And Social Relations. Teoksessa Dobson, Andrew & Lucardie, Paul (toim.) The Politics Of Nature. London & New York: Routledge.
- Benton, Ted (1996) Animal Rights: An Eco-Socialist View. Teoksessa Garner, Robert (toim.) Animal Rights. The Changing Debate. Houndmills, Basingstoke, Hampshire & London: Macmillan Press LTD.
- Diani, Mario (1992) The Concept Of Social Movement. The Sociological Review 40 (1), 1–25.
- Eronen, Seppo & Ristimäki, Arhippa (1991) Oranssi ry. Helsingissä. Nuorisotutkimus 9 (1), 28–32.
- Eyerman, Ron & Jamison, Andrew (1991) Social Movements. A Cognitive Approach. Cambridge: Polity Press.
- Francione, Gary L. (1996) An Incremental Approach. Teoksessa Garner, Robert (toim.) Animal Rights. The Changing Debate. Houndmills, Basingstoke, Hampshire & London: Macmillan Press LTD.
- Francione, Gary L. (2000) Introduction To Animal Rights. Your Child Or The Dog? Philadelphia: Temple University Press.
- Gamson, William (1995) Constructing Social Protest. Teoksessa Johnston, Hank & Klandermans, Bert (toim.) Social Movements And Culture. London: University of Minnesota Press.
- Godelier, Maurice (1987) Antropologia ja materialismi: ajattelu, taloudet, yhteiskunnat. Tampere: Vastapaino
- Hall, Stuart (1996) Introduction. Who Needs Identity? Teoksessa Hall, Stuart & du Gay, Paul (toim.) Questions Of Cultural Identity. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Hyvärinen, Matti (1994) Viimeiset taistot. Tampere: Vastapaino.
- Jasper, James M. (1996) The American Animal Rights Movement. Teoksessa Garner, Robert (toim.) Animal Rights. The Changing Debate. Houndmills, Basingstoke, Hampshire & London: Macmillan Press LTD.
- Järvikoski, Timo & Nykänen, Hannele (1991) Talaksen ystävät yhteiskunnallisena toimintaryhmänä. Nuorisotutkimus 9 (1), 21–27.

- Kalliala, Mari (2000) Rikos osana poliittista liikettä. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, yleisen valtio-opin laitoksen julkaisematon lisensiaattityö.
- Konttinen, Esa & Peltokoski, Jukka (2000) Ympäristöprotestin neljännen aallon sielunmaisema. *Sosiologia* 37 (2), 111–129.
- Lappalainen, Pertti (1999) Eläinliikkeen tyyli – oire murroksesta vai poikkeus säännöstä? Teoksessa Lappalainen, Pertti (toim.) *Tyylikästä kansalaisaktiivisuutta*. Tampere: Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen julkaisuja 11/1999.
- Lehtonen, Heikki (1990) *Yhteisö*. Tampere: Vastapaino.
- Libby, Ronald T. (1998) *Eco-Wars. Political Campaigns And Social Movements*. New York: Columbia University Press.
- Lindholm, Arto (1998) Radikaali ympäristöaktivismi modernin murroksessa. Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan julkaisematon pro gradu.
- Lundbom, Pia (1998) ”Mitä me haluamme? Oikeutta eläimille!” *Sosiologia* silmäyksinä suomalaisen eläinoikeusliikkeeseen. Lapin yliopisto, sosiologian julkaisematon pro gradu.
- Luukka, Panu (1998) Ei ole oikeutta, on vain me – Radikaali eläinoikeusliike Suomessa. Valtio-opin pro gradu-tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, verkkojulkaisut. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/yleis/pg/luukka>.
- Melucci, Alberto (1989) *Nomads Of The Present. Social Movements And Individual Needs In Contemporary Society*. Philadelphia: Temple University Press.
- Melucci, Alberto (1992) Liberation Or Meaning? *Social Movements, Culture And Democracy. Development and Change* 23 (3), 43–77.
- Melucci, Alberto (1996) *Challenging Codes. Collective Action In The Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ohlemacher, Thomas (1992) *Social Relays: Micro-Mobilization Via The Meso-Level. An Empirical Study of Protest Groups Against Low-flying Military Jets In Wets Germany*. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. FS iii 92–104.
- Oliver, Daniel (1999) *Animal Rights. The Inhumane Crusade*. Bellevue. Washington: Merril Press.
- Peltokoski, Jukka (2000) Veganismi rituaalina. *Ydin* 34 (3), 18–21.
- Pohjalainen 18.4.2001. Neljän vangitun joukko ehkä useiden tarhauskujen takana.
- Rinne, Jarmo (1999) Ympäristövallankumouksellista ja eläinten oikeuksien politiikka. Teoksessa Lappalainen, Pertti (toim.) *Tyylikästä kansalaisaktiivisuutta*. Tampere: Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen julkaisuja 11/1999.
- Rothenberg, David (1995) *Have A Friend For Lunch: Norwegian Radical Ecology Versus Tradition*. Teoksessa Taylor, Bron Raymond (toim.) *Ecological Resistance Movements: The Global Emergence Of Radical And Popular Environmentalism*.

YKSI KAIKKIEN JA KAIKKI YHDEN PUOLESTA?

- New York: State University of New York Press.
- Ryder, Richard D (1996) *Putting Animals Into Politics*. Teoksessa Garner, Robert (toim.) *Animal Rights. The Changing Debate*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire & London: Macmillan Press LTD.
- Shapiro, Kenneth (1996) *A Caring Sleuth: Portrait Of An Animal Rights Activist*. Teoksessa Donovan, Josephine & Adams, Carol J. (toim.) *Beyond Animal Rights. A Feminist Caring Ethic For The Treatment Of Animals*. New York: Continuum.
- Siisiäinen, Martti (1993) Vanhojen sosiaalisten kittien rapautuminen. Yhdistystoiminnan nousu ja tuho? Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.) *Kestävyyskoe. Kirjoituksia 90-luvun Suomesta*. Tampere: Vastapaino.
- Siisiäinen, Martti (1998) Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat. Teoksessa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.) *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Streng, Joonia (1999) *Eläinsuojelu ja rikosoikeus*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Tarrow, Sidney (1994) *Power In Movement. Social Movements, Collective Action And Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuomivaara, Salla & Purmonen, Joni (1998) Ulos häkeistä! Kaksi näkökulmaa uuden eläinliikkeen sisältä. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuomivaara, Salla (1996) Uusi eläinoikeusliike – tyhjyydestä vai tuskasta nousut? *Nuorisotutkimus* 14 (3), 42–45.
- Tuomivaara Salla (1998a) Media, valta ja kansalaistoiminta. *Tiedotustutkimus* 21 (2), 109–114.
- Tuomivaara, Salla (1998b) Mikä, mikä eläinaktivismi? *Ydin* 32 (6), 49–51.
- Weckroth, Klaus (1996) *Älä tee nuorin: (eli pari sanaa bambifikaatiosta)*. Teoksessa Suurpää, Leena & Aaltojärvi, Pia (toim.) *Näin nuoret*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- <http://www.animalliberation.net/finland/taevr.html>, Eläinten vapautuksen uutispalvelu: taustatietoa. 17.5.2001.

TAISTELUA TILASTA JOENSUUSSA

RASISMI PAIKALLISTEN NUORTEN NEUVOTTELUVÄLINEENÄ

ANNE-MARI KESKISALO & SINI PERHO

”Mitä vittua sie täällä teet? Mee neekeri muualle!” huusi kaljupäinen, vihreään pilottitakkiin, farkkuihin ja maihinnousukenkiin sonnustautunut nuori mies iskiessään venäläisen maahanmuuttajapojan nuorisotalon tiiliseinää vasten. Näin päättyi monikulttuurisuus-temalla järjestetty perjantai-illan yökahvila joensuulaisella nuorisotalolla. Tämä tapaus on vain yksi esimerkki siitä, kuinka valtaväestöä ja vähemmistöjä edustavien nuorten arjen jakaminen ei aina suju ongelmitta kaupungissa, joka on saanut mainetta muukalaisvihamielisyydestään. Rasismi näkyi Joensuussa kärjistyneimmillään vuonna 1995, jolloin musta amerikkalainen koripalloilija muutti skinheadin ahdistelujen seurauksena takaisin kotimaahansa. Kaupungin ”skinivuosien” on julkisesti esitetty loppuneen ja tarinalle on laitettu piste (ks. esim. Helsingin Sanomat 8.8.2000) tai rasismi on sijoitettu toiselle ongelma-alueelle, esimerkiksi Vantaan Hakunilaan. Artikkelimme lähtee liikkeelle kokemuksista, joiden mukaan rasismi ei ole hävinnyt Joensuusta. Samalla haluamme kuitenkin muistuttaa, että muukalaisvihamielisyys ei ole vain Joensuun ongelma. Etenkin nuoret, joiden yleisesti ajatellaan suuntautuvan avoimesti aikakautemme muutoksiin, ovat

kyseenalaistaneet tavoitetta harmonisesta monikulttuurisesta yhteiskunnasta. Magdaleena Jaakkolan (1999) tekemä koko Suomea koskeva asennemittaustutkimus toi esiin, että 15–17-vuotiaat pojat olivat pakolaisvastaisin ikäryhmä Suomessa. Lisäksi nuoret, etenkin pojat, suhtautuivat yli 65-vuotiaiden ohella negatiivisimmin maahanmuuttajiin ja ulkomaalaisiin työnhakijoihin. Nuoret asettavat kasvatusinstituutiot vaikeiden haasteiden eteen: kuinka valmistaa heistä uudenlaisen yhteiskunnan jäseniä?

Artikkelissa tarkastelemme suomalaisnuorten voimakkaimpia rassistisia kannanottoja oman asuma-alueensa monikulttuuristumista kohtaan. Olemme keränneet aineistoa sekä peruskoulussa (luokilla 7–9) että nuorisotalolla ja kuvaamme, miten nuoret käyttävät näissä tiloissa muukalaisvihamielisyyttä arjen järjestämisen välineenä ja millaisia arkipäivän muotoja rasismi saa nuorten välisessä vuorovaikutuksessa². Artikkelimme on luonteeltaan empiirinen ja sen tavoitteena on pikemminkin herättää keskustelua kuin esittää johtopäätöksiä monikulttuurisuuden mahdollisuudesta tai mahdottomuudesta.

Maahanmuuttajien määrä on kasvanut huomattavasti 1990-luvun aikana Joensuussa, mutta määrä on kuitenkin prosentuaalisesti pieni koko asukasluvusta (vuoden 2000 kesäkuussa Joensuun asukasluku oli 51 547, ulkomaalaisiksi rekisteröityjä oli 879). Kuten monissa muissakin suomalaisissa kaupungeissa (ks. esim. HS 21.9.2000), myös Joensuussa maahanmuuttajat asuvat tai heidät on sijoitettu asumaan tietyille asuma-alueille. Olemme tehneet tutkimusta alueella, jolla asuu suhteellisesti eniten maahanmuuttajia kaupungissa. Alue koostuu kahdesta väkirikkaasta kaupunginosasta, jotka käyttävät osin samoja palveluja. Esimerkiksi koulu, luokat 7–9, ja koulun läheinen nuorisotalo kohdentavat toimintansa näiden alueiden asukkaihin. Alueen suurin maahanmuuttajaryhmä koostuu venäläisistä, seuraavaksi suurimmat vähemmistöt ovat albaaneja ja vietnamilaisia. Asuma-alueella kulttuurisesti erilaisista on tullut osa jokapäiväistä elämää. Alue on myös paikka, jossa nuorten väliset ongelmat ovat saaneet konkreettisimmat muotonsa. Arjen jakaminen eri kulttuureja edustavien ryhmien ja yksilöiden välillä sisältää aina erilaisia jännitteitä ja neuvotteluja yhdessä elämisen säännöistä (ks. Taylor 1994).

Lähellä oleva kulttuurinen erilaisuus haastaa ottamaan kantaa: miten ja kenen ehdoilla eletään, kun jaetaan samoja tiloja? Näkyvimmin kantansa ovat tuoneet julki elinpiirinsä muuttumista vastustavat nuoret. Artikkelissa kuvaamme, miten nuoret toimivat ja millaisia yhdessäelön ehtoja he asettavat jakaessaan samoja julkisia tiloja maahanmuuttajanuorten kanssa. Pohdimme myös sitä, millaisia haasteita nuorten kannanotot asettavat kasvatusinstituutioille.

Olemme valinneet artikkelin aineistoksi sekä yhteistä että erikseen kerättyä materiaalia, yksilö- ja ryhmähaastatteluja sekä havainnointiaineistoa. Ne kaikki koskevat suomalaisten suhtautumista monikulttuuristuneeseen arkeen. Olemme seuranneet suomalaisten ja maahanmuuttajanuorten kohtaamisia ja niiden välttelyä erään asuinalueen koulussa ja nuorisotalolla vuoden 1998 syksystä alkaen. Kouluaineistosta olemme valinneet esimerkkitapaukseksi kansainvälisen seitsemännen luokan, jossa oppilaat ovat muodostaneet epävirallisia ryhmittymiä kansallisuksiensa mukaisesti. Nuorisotalolta kerätty aineisto keskittyy pääasiassa tilan ”mielipidejohtajiin”, rasisteiksi itsensä määritteleviin 14–18-vuotiaisiin suomalaisnuoriin, jotka sanoillaan ja teoillaan pyrkivät rajaamaan nuorisotaloa ja alueen nuorisokulttuuria itselleen. Olemme tehneet myös toimintatutkimusta rasisminvastaisessa EXIT-projektissa³, jossa on tartuttu ”Joensuun ongelmaan”. Projektissa koulun ja nuorisotalon ammattikasvattajat sekä tutkijat ovat yhdessä astuneet paikallisten ja maahanmuuttajanuorten rakentamaan välitilaan ja pyrkineet purkamaan auki näiden välisiä jännitteitä (Harinen & Keskisalo & Perho 2001). Hankkeen tavoitteena on muun muassa kehittää nuorisotyön muotoja, joilla voitaisiin lisätä alueen suomalais- ja maahanmuuttajanuorten välistä yhteistyötä ja ymmärrystä. Olemme olleet suunnittelemassa ja toteuttamassa yhdessä nuoriso-ohjaajien kanssa nuorisotalon avoimien ovien tapahtumia, leirejä, kerhoja, erilaisia tapahtumia ja retkiä. Osa näistä tapahtumista on järjestetty yhdessä koulun kanssa. Toimintatutkimus on antanut hyvän mahdollisuuden seurata sekä myös olla osa monikulttuurista dialogia.

Elinpiirin muutos ja sen vastustaminen

SP: Onko sinuu sitte missä vaiheessa alkanu ärsyttää ne ulkomaalaiset?

Pasi: Ei ne...on ne nyt silleen periaatteessa, ku niitä rupes vähän välillä niinku tuli aina lissää, lissää ja lissää.

SP: Onks siitä sitte pitkä aika?

Pasi : Niitä vaan lissää vittu koko ajan, ni kohta on kaikki paikat täynnä saatana.

SP: Mitäs tuota tarkoittaa monikulttuuristuminen?

Jussi: Siinä yritetään pistää monta kulttuuri sammaan paikkaan samaan huoneeseen, sammaan paikkaan. Niinku nuokkarille...eikä se oo yhtään hyvä asia.

Monikulttuuristuminen ja sen myötä tapahtunut elinpiirin muutos on tullut lähelle ja todeksi etenkin nuorten arjessa. Nuoret kohtaavat kulttuurisen moninaisuuden aikuisia todennäköisemmin, koska nuorille tarkoitetut instituutiot tuovat monikulttuuristumisen osaksi heidän jokapäiväistä elämäänsä. Konkreettisimmin monikulttuurisuuden kohtaavat ne suomalaisnuoret, joiden luokassa on maahanmuuttajaoppilaita. Lisäksi opetussuunnitelmaan sisältyvä suvaitsevaisuus- ja kansainvälisyyskasvatus (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2000) tuo kulttuurisen erilaisuuden kaikkien nuorten käsiteltäväksi. Myös nuorisotyössä suvaitsevaisuus on otettu yhä enenevässä määrin huomioon yhtenä työn sisällöllisenä teemana (Cantell 2000, 98–103). Tämän rinnalla EXIT- ja muut samankaltaiset projektit, jotka tähtäävät onnistuneen monikulttuurisuuden arkipäiväistymiseen, ovat usein nimenomaan nuorille suunnattuja. Toisin kuin nuoret, aikuiset voivat halutessaan

vältellä kohtaamisia kulttuurisesti erilaisten kanssa. Esimerkiksi maahanmuuttajien työttömyysluvut Joensuussa (työministeriön työnvälitystilasto joulukuu 2000) kertovat, että harva suomalaisaikuinen kohtaa maahanmuuttajia työpaikallaan. Näin monikulttuurinen arki rakentuu usein erilaiseksi oppivelvollisuusikäiselle nuorelle kuin hänen vanhemmilleen, jotka kohtaavat maahanmuuttajia usein vain välimatkan päästä busseissa, ruokakaupoissa tai kerrostalojen pihilla.

Nuorille kulttuurinen erilaisuus on tässä ja nyt, meidän koulussa ja ”meijän nuokalla”. Neuvottelutilanne konkretisoituu väistämättömästi. Maahanmuuttajien määrän kasvaessa kulttuurinen erilaisuus on tullut näkyvämmäksi, eivätkä maahanmuuttajat ja erilaisuus häviä massan sekaan. Erilaisuus on ottanut itselleen tilan suomalaisesta arjesta ja vaatii tulla huomioduksi. Suhtautuminen monikulttuurisuuteen polarisoi tutkimamme alueen nuoria, mikä tulee ilmi nuorten kannanottamisen tavoissa (ks. myös Lähteenmaa 2000, 51). Tutkittaviemme voimakkaat kannanotot jättävät usein monikulttuuristumiseen positiivisemmin suhtautuvien mielipiteet varjoonsa. Esimerkiksi koulussa ja nuorisotalolla muiden nuorten on helppo tai heidän on pakko ottaa sama kanta kuin näiden tilojen ”kingeillä”. Rasistisesti asennoituvien nuorten valta-asema alueen nuorten kulttuurissa on ylläpitänyt klikkiytymistä suomalaisten ja maahanmuuttajien välillä, eikä koulun ja nuorisotalon jakaminen kulttuurisesti erilaisten kanssa ole sujunut ongelmitta. Nuorten näkemykset tiloista ja niiden hallinnasta eivät ole kohdanneet toisiaan, ja keskinäiset jännitteet ovat kärjistyneet jopa väkivaltaisiksi välienselvittelyiksi.

Tutkimamme nuoret haastavat yleistä käsitystä joustavasta nuorisosta, joka näkee muutoksen rikkautena ja kansainvälistymisen positiivisena mahdollisuutena ja haasteena (ks. esim. Lähteenmaa 1991, 2000). Nuoret nojaavat muutosvastarinnassaan traditioihin ja suuntaavat katseensa mieluummin menneisyyteen kuin nykypäivään ja kansainvälistymisen luomiin mahdollisuuksiin (ks. Giddens 1995, 91). Vahvimmin rasistisesti asennoituvat nuoret kuvaavat rasismiaan jonkinlaisena staattisena mentaalisenä rakenteena, jonka purkamista ei edes suunnitella. Nuorten puheessa ja toiminnassa rasismi kiinnittyy suvaitsemattomuuteen ja vihamielisyyteen kulttuurista erilaisuutta

kohtaan pikemminkin kuin ”puhdasoppiseen” vetoomukseen rotujen eriarvoisuudesta (vrt. Miles 1994).

Jarkko: Siitä se on vahvistunu ku sitte on vähän...ku pennusta asti kuitessii on ollu semmonen pieni semmonen rasismi, tiiätkö, ni siitä se on sitte vahvistunu ku kuitessii on tullu näitä eri värisiä ja eri kulttuureja ja koko ajan pistetään yhteen ja ei tuu mittään.

Jussi: Mie vihhaan näitä vitun ääliöitä, näitä lakritsi vitun turpia saatana, mie vihhaan niitä kaikkia maahanmuuttajia...miusta ne on vittu väärässä maassa ihan väärään aikaan.

SP: No mitäs työ ymmärrätte rasismilla?

Jussi: Rasismi on vihaa ulkomaalaisia kohtaan.

SP: Mitä se niinku tarkoittaa?

Jussi: Rasismi on vihaa toista, erilaisuutta kohtaan.

Rasistisesti asennoituville nuorille maahanmuuttajat ovat tulijoita, jotka ovat meidän asuma-alueellamme ilman lupaa, ”mitä ne tänne tulleet, kaikki vaan tulee tänne, olisivat pysyneet siellä rajan huonommalla puolella”. Nuoret eivät ole toivottaneet muuttajia tervetulleiksi, vaan heille useammankin vuoden ajan alueella asuneet tulijat edustavat ulkopuolisia, meiltä jotain poisvieviä ja luvattomia hyväksikäyttäjiä. Tutkimamme nuoret eivät ota (helposti) maahanmuuttajia vertaisikseen vaan osoittavat erilaisin keinoin tulijoille ulkopuolisuutta. Nuorten mielestä kunkin kansallisuuden edustajilla on oma paikkansa ja sitä voi vaihtaa vain väliaikaisesti (ks. myös Harinen 2000).

Susanna: ..Menisivät takasi sinne mistä ovat tulleetkin, en mie tiedä, mutta en mie nyt kuitenkaan tykkää. En tykkää ulkomaalai-

TAISTELUA TILASTA JOENSUUSSA

sista, tai mutta tietenkin jos jotain sotia on mutta mutta, tuntuu vaan että kaikki pääsee tänne niiku, en mie tiedä.

AMK: Haluutko ite lähteä ulkomaille?

Susanna: En mie asumaan, mutta tälle vaan lomailemaan, en mie muuten lähde Suomesta minnekään.

AMK: Suomessa on hyvä olla?

Susanna: Eiköhän tuo jokkaisella ihmisellä sillee omassa maassaan, siellä missä on syntynyki, niin siellä.

Todellisuus ei kuitenkaan taivu nuorten toiveille. He joutuvat osittain alistumaan arkeen, jota aiemmin jäsentäneet kategoriat ja rajat tulevat kyseenalaistetuiksi ja rikotuiksi. Nuorisotalo ja koulu ovat tiloja, joissa suomalaisnuoret tapaavat instituutioiden määrääminä nuoria, joiden katsotaan olevan väärässä paikassa ja jotka haastavat tutkijiemme nuorten kannanottoja asettamalla heidät kohtaamistilanteisiin. Kummankin instituution tavoitteena on, että eri kulttuureja edustavat nuoret voisivat jakaa saman fyysisen tilan ja olosuhteet olisivat kaikille sopuisat ja turvalliset (ks. Harinen & Keskisalo & Perho 2001). Tutkimamme nuoret eivät kuitenkaan ole hyväksyneet kohtaamisille asetettuja tavoitteita vaan pyrkivät haastamaan niitä. Koulu ja nuorisotalo ovat tiloina erilaiset ja antavat omanlaisensa puitteet nuorten välisille neuvotteluille. Se, että nuorten on pakko tulla toiseen tilaan (kouluun) ja toiseen (nuorisotalolle) tuleminen taas on omaehtoista, rakentaa erilaiset mahdollisuudet nuorten kannanotoille.

Omaehtoisuudessa

Nuorisotalo on kaikille nuorille avoin vapaa-ajanviettopaikka. Avoiuus ei kuitenkaan toteudu tarkastelemallamme nuorisotalolla, koska

siellä säännöllisesti käyvä nuorisoryhmä on ottanut paikan omakseen ja pitää sitä ”meidän nuokkana”. Keskinäisellä kaveruudellaan ja muita poissulkevalla yhteisöllisyydellään tilan haltuun ottajat pyrkivät kontrolloimaan, keitä talolla käy ja keitä ei. Tilan ulkopuolelle jäävät ne, joita vakiokävijät eivät ota vastaan tai jotka eivät ole kiinnostuneita tulemaan sinne. Rasistisesti käyttäytyvät nuoret pyrkivät ottamaan nuorisotalon isännyyden haltuunsa. Heidän toimintansa on sosiaalisesti rajoittavaa. Tämä näkyy konkreettisesti esimerkiksi siinä, että nuorisotalon avoimissa illoissa⁴ ei näy juuri maahanmuuttajia mutta ei myöskään ns. erilaisia suomalaisia nuoria. Kaljupäiset, pilottitakkeihin ja maihinnousukenkiin varustautuneet nuoret miehet nuorisotalon edustalla eivät toivota kaikkia nuoria tervetulleiksi. Nuorisotalon vakituiset käyttäjät hyväksyvät tilaan vain tavalliset suomalaiset nuoret määritellen tavallisuuden suvaitsemattomuudeksi kulttuurista erilaisuutta kohtaan. Esimerkiksi suvaitsevaisuutta kannattavat hip hopparit ja nuorten sanoin ”ihmehipit” eivät ole tervetulleita nuorisotalolle, mutta julkisesti muukalaisvihamielisyyttään esille tuovat skinhead-, psykobilly- ja rockabilly-alakulttuuriin kuuluvat tai näistä kiinnostuneet nuoret taas ovat. Rasistiksi julistautuminen määritetty keskeisimmäksi eronteon välineeksi, kun taas ulkoasu on toissijainen. Näin toiset erot nähdään merkittävämpinä kuin toiset, jolloin tietynlainen erillaisuus on marginalisoidumpaa (ks. Gordon & Holland & Lahelma 2000).

Nuorisotalon ”kingit” perustelevat ja oikeuttavat suvaitsemattomuuttaan sillä, että voimakkaiden kannanottojen ajatellaan olevan laajemminkin jaettu (Perho 2000b). Kokemus suomalaisuudesta yhtenäisenä kansallisuutena ja sen mukaisina kannanottoina vahvistaa myös omaa kuulumista kuviteltuun, kansalliseen yhteisöön (ks. Anderson 1991). Vetoaminen yhtenäiseksi nähtyyn kollektiiviin ja sen yhteiseen mielipiteeseen antaa voimaa argumentoinnille ja oikeuttaa sitä, vaikka nuoret eivät todellisuudessa tunnekaan kaikkien suomalaisten ja paikallisten näkemyksiä (ks. Lepola 2000, 379).

Jarmo: ...Suomalaisista suurin osa on jokkainen kuitenkin rasisti, vaikka ei silleen tuo sitä esille...tai oo skini.

Oikeutetuksi argumentoitu rasismi nostaa suomalaisuuden muiden kansallisuuksien yli ja rakentaa tämän kategorian luonnolliseksi (ks. Gordon ym. 2000, 3). Nuorten mielestä heillä on itsestään selvä oikeus suomalaisina hallita ja järjestää tilan käyttöä. ”Neekerivitsit”, yritykset soittaa rassistista white power-musiikkia, viittaukset venäläisten ja muiden maahanmuuttajien sosiaaliturvan väärinkäyttämiseen, hip hoppersille esitetyt käskyt ”vyön ja oikeankokoisten housujen käyttämisestä” ovat tapoja, joilla tilan ”kingit” pitävät jatkuvaa samanmielisyyden, julkisesti osoitetun rassistisuuden painetta yllä.

Suvaitsevaisuutta sekä suomalais- ja maahanmuuttajanuorten yhteistoimintaa lisäämään pyrkivä EXIT-projekti on haastanut toimintoillaan nuorten rakentamaa luonnollista järjestystä ja hierarkiaa, nuorten sanoin ”yrittävät parittaa meitä”. Projektin järjestämien toimintojen, esimerkiksi tanssi- ja bändikerhojen sekä maahanmuuttajien omien iltojen, myötä nuorisotalolle on tuotu ja on tullut eri kansallisuksia edustavia nuoria sekä ”kingien” tuomitsemien alakulttuureiden edustajia. Maahanmuuttajia on kannustettu tulemaan nuorisotalolle erityisesti siitä lähtien, kun EXIT-projektin alkuaikoina toiminut maahanmuuttajille tarkoitettu erillinen nuorisotila jouduttiin sulkemaan. Nuorisotalon ”kingit” eivät ole hyväksyneet uutta järjestelyä ja ovat vedonneet aikaisemman erillisen tilan ja tilanteen palauttamisen puolesta. Tulijoiden rekrytoiminen nuorisotalolle ja sen toimintoihin ei ole heidän mielestään oikea ratkaisu.

Jussi: Ei vittu onhan niille ryssille tuolla vittu X:n asuinalueella se saatanan...

Timo: Emminä tiä...

Jussi: ...nuokkari vittu menkköösä sinne.

SP: Sitä ei itse asiassa oo muuten enää sitä tilaa.

Jussi: Siitä en tiä, mutta perustakkoosa oman, ei oo ennenkään

nuorisotalolla niitä vitun ryssiä ollu... viime millon toissa vai viime vuonnakohan se oli silleen että oli torstai ryssien ja suomalaisten ilta... (...) siitäkään ei tullu ku tappelu loppupeleissä.

Mika: Niinpä.

Jarkko: Sitte ku ne on vielä semmosia ihmisiä ku ne on kaikki nii ylimielisiä ihmisiä että vittuilevat vaan...eikö ne voi olla jossain maanraossa piilossa?

EXIT-projektin toimintojen myötä maahanmuuttajat on tuotu piilosta näkyviin, yksityisestä julkiseen, jolloin rassistiset nuoret on asetettu aiempaa todennäköisemmin konkreettiseen kohtaamistilanteeseen maahanmuuttajien kanssa. Yksi haastavimmista tilanteista on ollut projektin järjestämä ystävyyden yökuppi⁵, joka on monikulttuurisuusteeman ympärille rakennettu kerran kuussa toteutettava perjantai-illan kahvila. Näinä iltoina nuorisotalolle on kutsuttu nuoria esimerkiksi pakolaisten vastaanottokeskuksesta ja käyttäjäkuntaa on pyritty laajentamaan ja monikansallistamaan. Nuoriso-ohjaajat haastavat näkyvästi nuorten sosiaalisen järjestyksen ja tilan rakentamisen logiikan julistamalla nuorisotalon nuorten suosikki-iltoina monikulttuuriseksi. Tapahtuma ja sen teemat ovat hyvin tiedossa alueen nuorten keskuudessa ja päätös iltaan osallistumisesta on samalla julkinen kannanotto monikulttuurisuuteen. Ystävyyden yökuppi -iltoina on näytettävä laajemman yleisön edessä, kenen joukoissa seisoo.

SP: Ooteks työ tuota käyny täällä nuorisotalolla ku on järjestetty näitä ystävyyden yökuppi-tapahtumia, ni ooteks työ käyny niissä?

Timo: Oon käyny mutta äkkiä lähinki...ei oikeen kiinnosta jäähä.

Jarkko: Ku täälläki saatana vaan nää neekerit näkky, ku tänne ku tulee, ni niillä on jotenkkii semmonen käsitys, että ku järjestetään joku tämmönen ystävyyden yökuppi tai joku semmonen, ni ne luulee, että ne on jottain illan isäntiä vittu.

TAISTELUA TILASTA JOENSUUSSA

SP: No mitä mieltä työ ootte esimerkiksi näistä, mitä on täällä ollu näitä ystävyyden yökuppi-tapahtumia?

Jussi: No en oo yhessäkään käyny.

Mika: Yhessä kävin ja se riitti.

SP: No mitä mieltä sie siitä olit?

Mika: Mitä niitä ulkomaalaisia tänne...loppuu happi.

...

Jussi: Kerrankii oisin selevin päin ollu ni oli niitä neekereitä täynnä ni kyllä ei...

Jyrkimmin rasisisesti suhtautuvat nuoret kieltäytyvät tulemasta samaan tilaan eri kulttuuria edustavien nuorten kanssa, mutta saapuvat kuitenkin nuorisotalon ulkopuolelle⁶. He pyrkivät sieltä käsin pitämään illan isännyyden itsellään ja muut suomalaisnuoret puolellaan. Artikkelin alussa kuvattu yhteenotto on yksi episodi tällaisesta vartioinnista. Osa ulkopuolella vartioivien kannattajista ei ota kantaa yhtä voimakkaasti ja ratkaisee neuvottelutilanteen toisin, menemällä sisälle. Sisälle menneet nuoret pysyvät kuitenkin lojaaleina mielipiteilleen ja tuovat tilaisuuden tullen esiin kantansa mielestään tilaan kuulumattomia kohtaan. Myös nuorisohjaajat (ja tutkijat) saavat osansa ja joutuvat vastamaan ihmetelyyn ”miksi te näitä neekeri-illoja⁷ järjestätte?”. Nuoret osoittavat mieltään monella eri tavalla, mutta väkivaltaa he eivät ole talon sisällä käyttäneet, koska se johtaisi porttikieltoon. He eivät siis halua riskeerata omaa pääsyään nuorisotalolle ja ovat joutuneet alistumaan maahanmuuttajanuorten legitimoituun syyhyn olla nuorisotalolla. Nuoret tietävät, että ohjaajilla on viime kädessä valta päättää tilan käytöstä, mutta pyrkivät silti neuvottelemaan säännöistä ja niiden rajoista niin pitkälle kuin mahdollista. Nuorisotalon seinien ulkopuolella tilanne on kuitenkin toinen. Neuvottelun säännöt muuttuvat heti, koska esimerkiksi väkivallattomuus

ei enää ole niin tarkkaan valvottu ja sanktioitu normi. Nuorisotalon edustalla olevalla torilla kohtaamistilanne saattaa ajautua avoimeen konfliktiin, jonka seuraukset ovat erityisesti nuorisotalon ”kingien” mielestä marginaaliin kuuluvien omaa syytä. Valtaa pitävät eivät ota mahdollisista konflikteista vastuuta vaan ajattelevat, että on maahanmuuttajien oma syy, kun tulevat väärään paikkaan.

SP: Mitä mieltä työ ootte esimerkiksi siitä, ku täällä on ollu näitä (...) ystävyiden yökuppi -juttuja, ni esimerkiksi ku täältä on viety takaoven kautta näitä maahanmuuttajanooria kotiin autolla sen takia, ku on ollu semmosia turvallisuusriskejä siinä heidän kävelyssään kotiin, ni mitä mieltä te ootte tämmösestä?

Jussi: Vitun hölmöt ku tulee tänne saatana.

Mika: Oisivat kottiin jääneet kottiin... tai kaverin luo.

Rasistisesti käyttäytyvät nuoret tekevät maahanmuuttajanoorten nuorisotalolle tulemisen mahdollisimman vaikeaksi. Ajan kuluessa muutamia maahanmuuttajia on kuitenkin uskaltanut tulemaan nuorisotalolle kerhoiltoina, jolloin kohtaamiset ovat tulleet entistä todennäköisemmiksi. Jos nuorisotalon vakituiset käyttäjät ja maahanmuuttajanooret sattuvat samaan aikaan nuorisotalolle, he välttelevät toisiaan mahdollisuuksien mukaan ja ovat esimerkiksi eri huoneissa. Nuoret pitävät selvänä, että nuorisotalo on nuorten vapaa-ajan tila ja heille itselleen jää valta päättää siitä, keiden kanssa he siellä oleilevat. Omaehtoisuus ja sen varassa rakennettu sosiaalisuus ovat heidän vapaa-aikaansa kuuluvia oikeuksia, joista ei helposti tingitä.

Maahanmuuttaja- ja suomalaisnuoria on saatu eniten samaan tilaan ja yhteistoimintaan EXIT-projektin tanssi- ja bänditoiminnassa. Kiinnostus tiettyä harrastusta kohtaan on ollut tehokkain alueen nuorten yleisen asennonormin haastaja. Harrastustoiminnassa omaehtoisuus on saatu hyödynnettyä voimavaraksi monikulttuurisuutta tukevassa toiminnassa. Esimerkiksi tanssiryhmän jäseniä se, ketä harrastustoiminnassa on mukana, ei ole estänyt harrastukseen osallistumis-

ta. Lisäksi se, että alueen ”kingit” eivät osallistu tanssitoimintaan, on vähentänyt sosiaalista painetta kulttuuristen raja-aitojen ylittämässä. Näin tanssikerhossa nuorten yhteisöllisyys on rakentunut muiden kuin kansallisten rajojen mukaisesti. Harjoituksissa nuoret eivät luokittele toisiaan kansallisuuden mukaan vaan kohtaavat toisensa tanssijoina. Osallistuminen tanssitoimintaan ei kuitenkaan ole ollut yksinkertaista kaikille tanssijoille, koska osa ryhmän tytöistä seurustelee rasisteiksi tunnustautuvien poikien kanssa. Näin tytöt ovat joutuneet tekemään valintansa ristiriitaisten paineiden ja odotusten alaisina. Harrastus on kuitenkin mennyt neuvottelutilanteessa sosiaalisen paineen edelle, jopa niin vahvasti, että tytöt ovat esiintyneet yhdessä maahanmuuttajapöydien kanssa ystäväyden yökupissa keskellä nuorisotalon salia.

Pakkoyhteisöllisyydessä

Susanna: Niin sillee niiku kato kun ei tarvii kun täällä koulussa olla, täällä koulussa, kun kaikki on meidän luokalla sitä näkee, mutta ei silleen ulkona tai niiku vapaa-aikana, ei ne missään liiku, ei ole mahdollista niihin törmätä. Koulussa vain ärsyttää ihan suunnattomasti.

Koulu on tila, jossa alueen suomalais- ja maahanmuuttajanuoret kohtaavat useimmin toisensa. Oppivelvollisuus asettaa nuoret jakamaan saman fyysisen tilan, halusivat he sitä tai eivät. Näin koulussa ei avaudu samaa kannanoton mahdollisuutta osallistumisen valinnalle kuin nuorisotalolla. Tarkastelemassamme koulussa on edustettuna heterogeeninen nuorisojoukko, ja pakkoinstituutio onkin paradoksaalisesti avoimempi tila kuin nuorisotalo, josta tietyt nuoret ovat tehneet suljetun, valikoituneen ryhmän paikan. Alueen koulussa on edustettuna suomalaisten lisäksi useita eri kansallisuuksia: venäläisiä, vietnamilaisia, albaaneja ja ruotsalaisia. Koulu haastaa vapaa-ajan tilaa tiukemmin nuorten keskinäisen yhteisöllisyyden rakentamisen logiikan asettamalla oppilaat ennalta järjestettyihin ryhmiin. Tässä koulussa oppilaat erotellaan toisistaan kansallisuuden mukaan, ja samaa luokka-astetta

käyvät maahanmuuttajaoppilaat sijoitetaan pääsääntöisesti yhdelle luokalle, josta käytetään nimitystä kansainvälinen luokka⁸. Pakko-kohtaamisen lisäksi nuorten toiminnalle asetetaan ehtoja ja tavoitteita. Paikallisen koulun julkilausuttuna opetussuunnitelmallisena tavoitteena on eri kansallisuuksia edustavien oppilaiden ”yhdessä eläminen rinnakkain elämisen sijaan” (Rinnakkaiselosta yhteiseloön 1998). Tavoite ei ole onnistunut opettajien toivomalla tavalla, vaan oppilaat käyvät tilan jakamisesta jatkuvia neuvotteluja.

Jarmo: Venäläiset kulkoo keskenään aina, ja se ärsyttää kun tuomokset kaikki, niiku nää kaikki automaatit ja kaikki niiku tuo coca-cola-automaatti, miks ne pitää venäläisten puolelle aina tulla, kaikki niiku niitten puolelle.

Lauri: Niiku tää koulu on jaettu niiku Suomi ja Venäjä puoliin.

Jarmo: Niin.

Lauri: Se missä on se coca-cola-automaatti venäläiset on aina siinä ja myö ollaan taas toisella puolella.

AMK: Onko teidän sit toi toinen aula?

Jarmo: On.

Lauri: On periaatteessa.

AMK: No onko teillä joitain tappeluita, jos joku tulee teidän alueelle?

Jarmo ja Lauri: No eii.

Lauri: Mut käytännössä siinä näkyy se, ihan selvä raja.

Oppilaiden välinen raja on näkynyt kärjistyneimmillään kansainvälisessä luokassa, jossa puolet oppilaista on suomalaisia ja puolet venäläisiä (ks. Keskisalo 2000). Suomalaisoppilaat ovat rakentaneet selkeää rajaa paikallisten ja tulijoiden välille, ja vastakkainasettelua on ilmennetty niin puheella kuin teoillakin. Venäjältä kotoisin olevia oppilaita kutsutaan yleisesti ”ryssiksi”, ja ilmaukset ”täällä haisee” sekä ”happi loppuu” kuuluvat päivittäin. Lisäksi suomalaisnuoret kieltäytyvät tekemästä ryhmätöitä maahanmuuttajaoppilaiden kanssa, kiertävät venäläisoppilaat kaukaa ja vetävät pulpettejaan pois päin vieressä istuvasta maahanmuuttajaoppilaasta. Luokan pojat ovat myös aivastelleet kuin allergisen reaktion saaneina maahanmuuttajaoppilaiden takana. Myös vaatteet ja muut symbolit ovat tärkeitä omien kannottojen esille tuomisessa. Maihinnousukengät jalassa, pilottitakki tuolin selkänojalla, Suomen jääkiekkjoukkueen maailmanmestaruuslippalakki ja kelttiristillä sekä Suomen lipulla ja vaakunalla kuvitettu vihko pulpetilla ovat viestejä maahanmuuttajille kaljupäiseltä luokkatoverilta. Kuten nuorisotalolla myös koulussa suomalaisoppilaat pyrkivät pitämään maahanmuuttajanuoret mahdollisimman kaukana itsestään. Erilaistamisen prosesseilla nuoret tuottavat tilan sosiaalisessa rakentamisessa keskustoja ja marginaaleja, joiden välillä vallitsee aina valtasuhteita (ks. Gordon ym. 2000, 18–19). Suomalaisten nuorten mielestä heillä on täällä ensin olleina oikeus määrittää näitä suhteita, ja he käyvät neuvotteluja valta-asemien tarkistamiseksi (ks. Laine 2000, 72).

AMK: Mitä mieltä te olette, että kaikki maahanmuuttajat on teidän luokalla?

Sami: Paskaa.

Jukka: Pitäs olla silleesä, että tekisivät yhden luokan kokonaan niistä.

AMK: Ei ketään suomalaisia?

ANNE-MARI KESKISALO & SINI PERHO

Jukka: Ei.

AMK: Miks?

Jukka: Ei haittais kenenkään koulunkäyntiä.

Sami: Tai sitten jos se ei olis mahdollista niin joka luokalla olis vaikka kaks.

AMK: Miks se olis parempi?

Sami: Sitten niitä ei ois liikaa.

Jukka: Sitten osalla käypi paska säkä ja joutuu sitten kuitenkin samalle luokalle.

AMK: Miten teidän koulunkäynti on sitten kärsiny?

Sami: Koko ajan tunnilla kaikkee paskaa, nytteki saatto tulla istumista kun meinasin täräyttää sitä turpiin.

AMK: Missä meinasit täräyttää turpiin?

Sami: No tuossa ruokalan oven eessä, kun ne tuli sielt takaa ja

AMK: No kiusaako ne teitä?

Sami: No ei kun myö kiusataan niitä.

AMK: Työ kiusaatte niitä?

Sami: Siinä on sota ollu pystyssä jo jonkin aikaa.

Jukka: Kolmas maailmansota.

.....

Sami: ...Niitä saatanan täipunkteja hyppii päähän, jos menee 500 metrin lähelle, pomppii päähän pitää pyssyy vähän erossa.

Koulun rakentamissa puitteissa fyysisen etäisyyden ylläpidolle ei jää niin suuria mahdollisuuksia ja vapausasteita kuin nuorisotalolla. Suomalalaisten oppilaiden toiveet luokkaratkaisuista, jotka tekisivät erilaisuuden hallittavammaksi, eivät ole toteutuneet. Maahanmuuttajien kokoaminen yhdelle luokalle on mahdollistanut vastapuolen järjestäytyneemmän esiintulon ja paikallisten itseoikeutetun valta-ase-man horjuttamisen ja kyseenalaistamisen. Etenkin kansainvälisessä luokassa, jossa erilaisia on nuorten mielestä liikaa, erilaisuuden näkeminen on väistämätöntä, koska maahanmuuttajien tavat ja kielet ovat osa luokan yhteistä arkea. Nuoret pakotetaan vältelyyn kohtaamistilanteeseen, ja neuvottelu kulttuurisesta hyväksymisestä ja ulos-sulkemisesta, samantarvoisuudesta ja eriarvoisuudesta on konkreettisesti läsnä (ks. Taylor 1994). Paikallisten muukalaisvihamielinen ajattelutapa asettaa kuitenkin nuorten kohtaamiselle ja neuvottelulle yhteisen tilan jakamisesta jäykät puitteet. Sosiaalinen järjestys rakentuu ennakkoluulojen ja asenteiden pohjalta eikä käsityksiä meistä ja muista aseteta helposti muutokselle alttiiksi. Arjen halutaan jäsenyvän niin kuin ennenkin ja kaikki se, mikä rikkoo ja häiritsee tätä jäsenystä, on syyttelyn kohteena. Kulttuurinen erilaisuus ladataan negatiiviseksi, koska se tekee paikallisten nuorten arjesta uuden, perinteisestä poikkeavan ja ennustamattoman. Raja tutun ja vieraan, turvallisen ja epävarman, meidän ja heidän, suomalaisuuden ja venäläisyyden välillä rakennetaan selkeäksi, arjen jäsenystä ennallaan pitäväksi.

Jarmo: Vaikka niitä venäläisiä ois vaikka sata rivissä, niin yks kävelis ja kättelis kaikki.

Lauri: Niin ihan varmasti.

ANNE-MARI KESKISALO & SINI PERHO

AMK: Tiedättekö te miksi ne kättelee?

Jarmo: No niillä on joku semmonen perinne.

Lauri: Niin joku tyhmä, hei terve. Myö sanotaan terve niin ne kättelee.

AMK: No pitäskö niiden käyttäytyy täällä niiku suomalaisten?

Lauri: No ei.

Jarmo: Mut se näkyy niiku vähän oudosti kun muut ei. Miltä se tuntus jos kaikki suomalaiset, jos kaikki kaupassakin näkis 10 suomalaista, niin terve terve terve, kättelis kaikki.

Lauri: Niin just joka ikinen ostoskeskus joo kätellään. Tuttu kävelee vastaan niin terve, puolet tuntee Suomesta niin joo..paljon kättelemistä.

Susanna: ..ihan tuntuu yks meidän luokkalainen (maahanmuuttaja-poika) työntäs jottain pumpulia paitasa sissään (tytöt nauravat) hirmu haba, sillä on niitä ihme paksuja paitoja, siis niiku ja tytöt käyttää minihameita ja ihan oikeestii minnuu ärsyttää, ne on kuin jotain

Mari: Huoria.

Susanna: Niin.

AMK: Puhuuko ne teille ikinä mitään vai elättekö te ihan erillään?

Susanna: Myö elettään ommaa elämää.

Paikalliset nuoret eivät ole olleet valmiita rakentamaan uutta, sekoittunutta ja monikulttuurista, vaan entisistä kategorioista on

haluttu pitää kiinni. Arki on raskas kaikille siihen osallistuville, koska se ei muutu toivotunlaiseksi. Meidän ulkopuolella, mahdollisimman kaukana ja mielellään näkymättömissä on tilaa niille, jotka haastavat nuoria muutokseen. Niiden maahanmuuttajanuorten, jotka eivät kyseenalaista paikallisten nuorten elämää liikaa, on ollut kuitenkin aika ajoin mahdollista päästä kulttuurisista elementeistä rakennetun rajan (ks. Barth 1969) toiselle puolelle. Kohtaamistilanteet suomalaistuneiden maahanmuuttajanuorten kanssa eivät ole olleet niin vaativia, koska he ovat käyttäytyneet ”tutummalla tavalla” ja noudattaneet näin ehtoa ”Suomessa suomalaisten tapaan”.

AMK: Minkä tautta se Victor on suomalainen?

Olli: Ossaa puhuu niin hyvin suomea ja muutenkin

Risto: Eiku se pukkeutuu erilaille, käyttäytyy, suhtautuu eri tavalla [kuin muut maahanmuuttajaoppilaat, AMK].

Olli: Ja eikös se olekin ollu pisimpään Suomessa.

....

AMK: Miltäs sitten tuntuu tavata ulkomaalaisia nuoria?

Olli: Tommosia tyhmiä tyyppejä ei ole mitään järkee tavata.

AMK: Entäs ylipäätään muun maalaisia, oletteko käyneet ulkomailla?

Risto: En oo..ryssät on persiistä.

Olli: No ei ne kaikki, Victor ei oo persiistä.

Risto: Itärajan takkaa, Victorin on persiistä.

Nuorten yhteisen arjen jakamisen säännöt ja ehdot tiivistyvät banaanin nationalismiin ajatukseen (ks. Billig 1995). Nationalismin ylläpito arjessa konkretisoituu jatkuvaan kaikkialla vallitsevaan ja läpituokevaan suomalaisuuden vaatimukseen⁹. Mahdollinen yhteinen (ja julkinen) arki nojautuu meidän tavoillemme, jotka kuitenkin viime kädessä sulkevat ulos Zygmunt Baumanin (1996, 169–172) sanoin ”liian myöhään tulleet”. Tulijoiden tila on rajattu, ja suomalaisuuden puhtain ydin ja aito jäsenyys on tarkoitettu vain meille, Suomessa syntyneille suomalaisten jälkeläisille. Yhteisöllisyys on hierarkisoitunutta, ja nationalismiin sisältyvä järjestys meistä ja muista ylläpitää muuria kulttuurisesti erilaisten yhteisöjen välillä. Niidenkin paikallisten nuorten, jotka eivät julistaudu muukalaisvihamielisiksi, on turvallista, helppoa ja kätevää olla samaa mieltä rassistisesti asennoituvien nuorten kanssa. Näin heidän ei tarvitse osallistua joskus jopa väkivaltaa vaativaan valtataisteluun sosiaalisesta järjestyksestä, mutta ei myöskään ottaa kantaa suvaitsevampaan yhteisloon. Loppujen lopuksi heidänkin arkensa pysyy järjestyksessä, kun rassistisesti suuntautuvat nuoret ovat vallassa ja erilaiset kaukana.

Monikulttuurisuuden (h)aamu?

Koulu ja nuorisotalo mahdollistavat ja toisaalta rajoittavat eri tavoin nuorten rassistisia kannanottoja sekä niiden ilmentämistä ja tuottamista. Omaehtoisuus ja pakko nuorten julkisissa tiloissa asettavat puitteet, joiden varassa tai joita vastaan nuoret rakentavat yhteisöllisyyttään. Vapaaehtoisuus antaa nuorille paremmat mahdollisuudet rakentaa tilan sosiaalista järjestystä halutulla logiikalla. Nuorisotalosta muodostuu oman valinnan kautta henkilökohtaisempi, jolloin myös taistelut tilan isännyydestä ovat siellä kiivaampia kuin koulussa, jossa osallistumisesta ei voi neuvotella. Koulussa heterogeenisemmässä nuorisojoukossa yksi ryhmä ei pysty yhtä helposti painostamaan samannielisyyteen kuin nuorisotalolla, jossa läsnä-tai poissaolo on samalla ilmaisu tiettyyn yhteisöön kuulumisesta.

Koulussa järjestäytyminen tehdään itse tilassa ja yhteisöllisyyden rakentuminen on jähmeämpää, koska koulun rakentamat puitteet eivät anna niin suurta tilaa nuorten kannanotoille. Nuoret kamppailevat ulkoa ohjautuvuutta vastaan, mutta koulussa ylhäältäpäin annetut tavoitteet, velvollisuudet ja puitteet (kasvatusinstituution formaali tila) ulottuvat jokapäiväiseen vuorovaikutukseen (informaali tila) enemmän kuin nuorisotalolla. Instituution asettamien ehtojen vastustamiselle ei aukene niin suurta tilaa koulussa, jossa myös seuraukset omaehtoisesta toiminnasta ovat kovemmat. Sanktioitkaan eivät ole tosin aina estäneet rasistista toimintaa, josta voimakkaimpana esimerkkinä voidaan mainita erään kansainväliselle luokalle joutuneen pojan kieltäytyminen kouluun tulemisesta.

Nuorten rasistiset kannanotot tiivistyvät ajatukseen mahdollisimman suuren etäisyyden ylläpitämisestä maahanmuuttajiin. Etäisyys mahdollistaa sen, että uutta ja erilaista ei tarvitse ottaa käsittelyyn. Näin nuoret voivat pitäytyä vain valmiina olevien negatiivisten mielikuvien ylläpitämisessä ja niiden lietsomisessa. Heillä ei ole uteliaisuutta, kiinnostusta tutustua kulttuurisesti erilaisiin. Käsitukset rakentuvat ennakkoluulojen pohjalta, eikä maahanmuuttajille anneta mahdollisuutta tulla hyväksytyksi. Nuorten rasismi konkretisoituu vastustamisena ja vihamielisyytenä kulttuurisesti toista ja vierasta kohtaan. Pelko uutta ja outoa kohtaan purkautuu torjuntana¹⁰, joka näkyy jopa väkivaltaisena taisteluna tilasta. Rasismi on väline, jolla kohtaaminen eri kulttuuria edustavien nuorten kanssa vältetään tai tehdään ongelmalliseksi. Näin kartetaan tilanteita, jotka haastavat perinteisen, aina vallinneen suomalaisen yhteisön arjen ja asettavat muutokseen. Eri-laisuuden tila asetetaan nuorten sanoin ”mahollisimman kauas asutuksesta”, yksityiseen, jolloin julkinen varataan samanlaisuudelle eli suomalaisuudelle. Rasismi ja nationalismi sisältävät oikeutuksen paikallisten valta-asemaan tulijoihin nähden ja antavat välineitä kannanottojen perusteluille ja käytölle. Ideologiat järjestävät arkea, kun tiloille asetetaan ihmiset ja ihmisille tilat ideologioiden mukaisesti.

Koulu ja nuorisotalo ovat nuorten kasvatusinstituutioina hankalan tehtävän edessä haastaessaan nuorten sosiaalisen järjestyksen muodostamisen. Koska alueen maahanmuuttajanuorten ja paikallisten vä-

lille ei ole syntynyt juurikaan omaehtoisia positiivisia kontakteja, kasvattajilla on keskeinen rooli luoda puitteita rakentavammille kohtaamisille nuorten välillä. Etenkin koululla on tähän hyvä mahdollisuus, koska nuoret ovat siellä jo valmiiksi samassa tilassa. Pakkoyhteisöllisyydessä omaehtoisuuden saaminen toiminnan lähtökohdaksi ei kuitenkaan onnistu niin helposti kuin nuorisotalolla. Kulttuurisia rajoja ylittävän solidaarisuuden rakentuminen sekä toisen autenttisuuden huomioiminen ja tunnustaminen (ks. Bauman 1996) näyttävät edellyttävän, että vuorovaikutus on omaehtoista ja merkityksellistä molemmille osapuolille (Harinen & Keskisalo & Perho 2001; ks. myös Suurpää 2000). Tarkastelumme osoittaa kuitenkin, että suvaitsemattomuus kulttuurista erilaisuutta kohtaan ja rasistisuus, joka ei välttämättä näy ääri liikkeenä, alakulttuureina tai väkivaltarikollisuutena vaan myös yleisenä suhtautumistapana, ei ole harvinaista nuorten keskuudessa (ks. Jaakkola 1999). Tämä johdattelee kysymään, miten valmiita usein avoimina ja muutoksiin hyvin sopeutuvina pidetyt nuoret todellisuudessa ovatkaan kohtaamaan myöhäismodernin, monikulttuuristuvan aikakauden haasteita. Miten nuoret voittavat kohtaamisen vaikeuden?

Syksyn 2000 alussa tarkastelemamme alueen julkisissa tiloissa on nähty entistä enemmän kaljupäisiä nuoria, ja sitoutuminen esimerkiksi skinhead-alakulttuuriin on lisääntynyt. Tilannetta voi tulkita niin, että nuorten väliset neuvottelut eivät ole ainakaan helpottuneet. Rasismi näyttää tarjoavan yhä edelleen käyttökelpoisen välineen arjen ongelmien ratkaisemiseksi (ks. Perho 2000a). Nuorten julistautuminen rasisteiksi kertoo myös siitä, että nuoret ovat nostaneet kissan pöydälle ja herättelevät sekä vaativat keskustelua¹¹ monikulttuuristumisen mahdollisuudesta tai mahdottomuudesta. Entinen uusnatsi Robert Örell muistuttaakin, että haastavia neuvottelutilanteita ei tulisi jättää pelkästään nuorten harteille. Helsingin Sanomille antamassaan haastattelussa hän kertoo, että negatiiviset kokemukset maahanmuuttajista koulussa antoivat hänelle alkusysäyksen natsismista kiinnostumiseen, ja vaikka tilanne muuttui vain pahemmaksi, aikuiset eivät puuttuneet asiaan. Aikuisten välinpitämättömyys oli Örellin mielestä suuri ongelma ja vaikutti osaltaan hänen asenteensa muuttumiseen vihamieliseksi maa-

hanmuuttajia kohtaan. (HS 28.10.2000) Aikuisille voi olla kuitenkin vaikeaa tarjota välineitä kohtaamisten problematiikkaan, koska heidän kokemuksensa aikamme ilmiöstä ovat erilaiset kuin nuorilla. Yksi keskeinen osa monikulttuuristumisen työstämisen haasteista onkin juuri se, että eri sukupolvet osallistuvat prosessiin eri tavoin. Nykynuoret elävät toisenlaista nuoruutta kuin edeltäneet sukupolvet eikä vanhemmilla sukupolvilla välttämättä ole tarjottavana parhaita mahdollisia eväitä tämän aikakauden haasteisiin. Yksi tulevaisuuden kysymyksistä onkin se, miten nuoret, Mannheimin (1928/1972, ks. myös Ziehe 1991) sanoin, voisivat ottaa tuoreen kontaktin yhteiskuntaan, kuinka heidän kykynsä nähdä maailma ”tässä ja nyt” ilman kokemusten tuomaa painolastia toteutuisi.

Viitteet

- 1 Sitaateilla erotettu teksti on suoraa lainausta nuorten puheesta.
- 2 Keskityimme artikkelissamme rasistisiin kannanottoihin, emme kannanottojen esittäjiin. Emme myöskään pohdi erityisesti sukupuolta tai kannanottojen sukupuolittuneisuutta.
- 3 EXIT -projektin kohderyhminä ovat skinheadit ja skineydestä kiinnostuneet nuoret sekä heidän vanhempansa, nuorten kanssa työskentelevät ammattilaiset, maahanmuuttajanuoret ja heidän kanssaan tekemisissä olevat suomalaisnuoret. Keskeisinä toimijoina ovat Joensuun kaupungin nuorisotoimi, Joensuun yliopisto ja Nuorisoverstas ry.
- 4 Nuorisotalon avoimien ovien illoissa nuoret voivat olla tilassa vapaasti, pelata esimerkiksi biljardia tai pingistä, tavata kavereitaan, katsella televisiota jne.
- 5 Ystävyysyön yökuppien ohjelmaan on kuulunut esimerkiksi eri kansallisuuksien edustavien nuorten tanssi- ja musiikkiesityksiä, eri maiden ruokien maistelua ja paneeli monikulttuurisuuteen liittyvistä teemoista.
- 6 Tietoiseen poisjättäytymiseen voi vaikuttaa osaltaan myös nuorisotalon ”nollan promillen sääntö”, joka estää nuorten sisäänkäynnin, jos he ovat päihtyneitä – mikä myös on viime kädessä heidän oma valintansa.
- 7 ”Neekeri”-sanasta on tullut tutkimiemme nuorten keskuudessa lähes kaikkea vierasta ja uutta, arkea kyseenalaistavaa tarkoittava termi.
- 8 Järjestelyä perustellaan sekä opetuksellisesti että taloudellisesti, koska erillistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetus on tehokkaampaa, kun nämä ovat yhdessä.

Tällöin on muun muassa oman kotikielen opetus sekä kieliavustajan käyttö helpommin järjestettävissä. Perusteluna esitetään myös se, että näin kenenkään maahanmuuttajaoppilaan ei tarvitse olla yksin erilainen. (Koponen 1999.)

- 9 Gordonin ja Lahelman (1998, 251) mukaan kansallisuus on mukana monissa koulun tilanteissa äänettömänä. Banaalia ovat esimerkiksi Suomen liput liputuspäivinä, joihin harva reagoi tietoisesti.
- 10 Torjunta ei kohdistu vain kulttuurisesti ”erilaisia” kohtaan vaan näkyy suhtautumisessa lähes kaikkeen arkea kyseenalaistavaa kohtaan. Pienetkin muutokset jokapäiväisessä elämässä rasittavat nuoria, esimerkiksi monien nuorten discoilta ”meni pilalle”, koska dj:nä oli eri henkilö kuin yleensä, ”vitun nekrun on ihan perseestä!” (Dj oli valkoihoinen suomalainen.)
- 11 Tämä tulee ilmi myös siten, että nuoret eivät ole karttaneet vaan pikemminkin hakeutuneet keskustelutilanteisiin nuoriso-ohjaajien ja tutkijoiden kanssa. Näin nuoret myös antavat mahdollisuuden rasististen asenteidensa ja niiden perustelujen kyseenalaistamiselle.

Lähteet

- Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities. Reflections On The Origin And Spread Of Nationalism*. Revised edition. London: Verso.
- Barth, Fredrik (1969) Introduction. Teoksessa Barth, F. (toim.) *Ethnic Groups And Boundaries. The Social Organization Of Culture Difference*. Oslo: Universitetsförlaget.
- Bauman, Zygmunt (1996) *Postmodernin lumo*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.
- Cantell, Matti (2000) *Monikulttuurisen nuorisotyön käsikirja*. Helsinki: Allianssi.
- Giddens, Anthony (1995) *Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa*. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott: *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (1998) *Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli*. Teoksessa Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva eurooppalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Gordon, Tuula & Holland, Janet & Lahelma, Elina (2000) *Making Spaces. Citizenship And Difference In Schools*. Houndmills: MacMillan Press Ltd.
- Harinen, Päivi (2000) *Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, julkaisu 11/2000.
- Harinen, Päivi & Keskisalo, Anne-Mari & Perho, Sini (2001) *Exit – kohti uutta arkea*. Teoksessa Puuronen, Vesa (toim.) *Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismin arki ja arjen*

TAISTELUA TILASTA JOENSUUSSA

- rasismi. Tampere: Vastapaino.
- Helsingin Sanomat 8.8.2000. Joensuun järjestäytynyt skiniyhteisö hajosi.
- Helsingin Sanomat 21.9.2000. Ulkomaalaiset päätyvät helposti samoille asuinalueille.
- Helsingin Sanomat 28.10. 2000. Ruotsin nuoria autetaan pois natsijengeistä.
- Jaakkola, Magdaleena (1999) Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisen suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987–1999. Helsinki: Edita. Työministeriö, työpoliittinen tutkimus 213.
- Keskisalo, Anne-Mari (2000) Suomi–Venäjä-ottelu – suomalaisuus pelivälineenä kansainvälisessä luokassa. Joensuu: Joensuun yliopisto, kasvatustieteen laitos, julkaisematon pro gradu-tutkielma.
- Koponen, Riittaliisa (1999) Kansainvälisen luokan perustamisen periaatteet. Suullinen tiedonanto. 17.9.1999.
- Laine, Kaarlo (2000) Koulukuvia. Koulu nuorten kokemistilana. Jyväskylä: Sophi.
- Lepola, Outi (2000) Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansallisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, toimituksia 787.
- Lähteenmaa, Jaana (1991) Hip-hoppareita, lähiöläisiä ja kultturelleja. Nuorisoryhmistä 1980-luvun lopun Helsingissä. Helsinki: Helsingin kaupungin nuorisosiainkeskus, julkaisuja 1.
- Lähteenmaa, Jaana (2000) Myöhäismoderni nuorisokulttuuri. Tulkintoja ryhmistä ja ryhmiin kuulumisen ulottuvuuksista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 14.
- Mannheim, Karl (1928/1972) The Problem of Generations. Teoksessa Mannheim, Karl: Essays On The Sociology Of Knowledge. London: Routledge & Kegan Paul.
- Miles, Robert (1994) Rasismi. Tampere: Vastapaino.
- Perho, Sini (2000a) Skineyden äärellä. Tutkimus skinhead-alakulttuurista kiinnostuneista joensuulaisnuorista. Joensuu: Joensuun yliopisto. Karjalan Tutkimuslaitoksen julkaisuja 128.
- Perho, Sini (2000b) Features Of Racist (Sub)culture Among Youth In Joensuu. Julkaisematon esitelmä Youth in the Threshold of Third Millennium -konferenssissa, Petroskoi 2.–6.6.2000.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2000. Opetushallitus. Helsinki: Edita.
- Rinnakkainelosta yhteiseloön – Maailmankansalaisuuskasvatuksen opetussuunnitelmalliset peruspilarit (1998) Kansainvälisyyskasvatuksen työryhmän raportti. Joensuun kaupunki: Koulutuspalvelukeskus.
- Suurpää, Leena (2000) ”They Are Humans, too.” Interplay Between Solidarity and Racism. Julkaisematon esitelmä NYRI-symposiumissa (NYRIS 7), Helsinki 7.–

ANNE-MARI KESKISALO & SINI PERHO

10.6.2000.

Taylor, Charles (1994) *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*. Teoksessa Gutman, Amy (toim.) *Multiculturalism. Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press.

Työministeriön työnvälitystilasto (2000) *Työnvälitystilaston joulukuun 2000 kuukausikertomus/Joensuun työvoimatoimiston alue*.

Ziehe, Thomas (1991) *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Tampere: Vastapaino.

KODITTOMUUDEN MARGINAALISSA

PIRKKOLIISA AHPONEN

Ihmiset rakentavat kotinsa itselleen ja perheelleen pesäpaikaksi eli habitaatiksi (Bauman 1996, 196–197; vrt. Ahponen 2001), jossa heidän kulttuurinen identiteettinsä muodostuu. Kodin kynnyksellä paikantuu sisääntulon ja ulosmenon raja. Tulkitsen tätä metaforaa, kun puhun kodittomuuden marginaalista. Identiteetin reviiirirajojen määrittelyssä ihmiset muovaavat Riitta Granfeltin (1998, 105–106) termein myös ”sisäistä kotiaan”. Itselle varattuna tilana koti kuvastaa oman symbolisen pienoismaailman rakentumista toiveista, tahdosta ja osaamisesta. Kansakunnan ideaalissa puolustetaan yhteistä kotipesää samastumalla kansalliseen kulttuuri-identiteettiin ja erottumalla muista mm. geopolittisten rajojen ja kielirajojen avulla. Maailmankodissa modernisaation yksilöllistyvä yhteisymmärrys kerrostuu sympatiaksi samoin ajattelevia kohtaan lähtökohtana sukulaisuus- ja heimoyhteisyyksiluokitukseen perustuva sosiaalisuus aina kansallisyhteisöitä myöten.

Siinä missä koti merkitsee elämälle rakennettua peruskehikkoa, kodittomuus on perustaa vailla olemista. Marginaali tässä yhteydessä tarkoittaa väli tilaa, joka avaa mahdollisuuden uuden kodin hankkimiseen yhtä lailla kuin uhkaa kotoa pois syrjäytymiselläkin.

Kodittomuuden marginaalilla on paitsi tila- myös aikaulottuvuutensa. Marginaalitalanteessa eläminen heijastuu kotoisan turvallisuuden unelmiin ja nostalgiseen menneisyyden kaipuuseen. Nuoruus

elämänvaiheena peilautuu metaforisesti kodittomuuden marginaaliin: onhan se tilanne, jossa lapsuuden kotipesästä on lennettävä ulos ja löydettävä tie omaan pesäpaikkaan. On myös hankittava oman pesän rakennuksessa tarvittavat taidot ja tarvikkeet. Tämä tilanne merkitsee kotiutumismahdollisuutta mutta myös kodittomuuskriisin uhkaa. Tämän kriisin ulottuvuuksia käsittelem artikkelissani esimerkein, jotka on poimittu omaelämäkerrallisista tarinoista. Niissä kuvataan ulkoisen vainon vuoksi kotinsa menettäneiden pakolaisten elämäntilanteita, omien psykososiaalisten kriisiensä vuoksi kodittomiksi joutuneiden naisten kohtaloa tai nuorten kokemuksia kodista, joka kääntyy turvallisen kodin vastakohtaksi. Otteet ovat yhtäältä peräisin maahanmuuttajille järjestetyn elämäkertakilpailun tarinoista, joista osa sisältyy *Sama taivas, eri maa* -antologiaan (1999). Toisaalta olen etsinyt puhuttelevia esimerkkejä Riitta Granfeltin (1998) tutkimuksesta 'Kertomuksia naisten kodittomuudesta' sekä Helsingin Sanomien Nuorten Postissa julkaistuista viesteistä. Näin suomalaiskodittomuuden kuvat peilautuvat myös pakolaiselämän marginaalisuuteen.

Elämäkerralliseen lähestymistapaani ammennan aineksia fenomenologiasta, diskursiivisuudesta ja narratiivisuudesta. Fenomenologisuudella tarkoitan schützilaistain reflektoidun katseen kohdistamista omiin kokemuksiin. Viittaan myös siihen, kuinka minuuden jatkuvuutta konkretisoidaan spontaaneissa kokemuksissa ja kokemusten tulkinnaissa (Ahponen 2001, 50). Tulkinnat todentuvat tietyissä elämänkulun kannalta kriittisissä tilanteissa, joissa menneisyyden kokemusten ja tulevaisuuden odotusten suhteesta rakentuu silta tämän päivän kynnyksysymyksiin, kuten äkillisesti puhjenneeseen kriisiin, odottamattomaan suruun tai elämän ulkoisten tukirakenteiden pettämisen turvattomuuteen ja uuden sisäisen turvallisuuden rakentumiseen. Näistä tilanteista laaditaan kertomuksia. Narratiivinen strategia on inhimillinen tapa tulkita, miten ja miksi jotain tapahtui (ks. Denzin 1994, 500–501). Tarinamuoto merkityksellistää tapahtumat. Tarinan intentio ja konteksti havainnollistuvat diskursiivisesti vuoropuhelussa toisten keskustelukumppaneiden ja ajallisesti reflektoidun oman itsen kanssa. Diskurssissa tapahtuma tulee tulkituksi ja tulkinta ymmärretyksi.

Sisällöllinen teema artikkeliin punoutuu siitä, ettei kaikkien elämän kodikkuus lisääntynyt, vaikka globalisaatiopuheessa maailma esitettäisiin kodinkaltaisena paikkana. Niille, jotka eivät yhteisymmärryksen kotipiiriin mahdu, varataan paikka marginaalissa, syrjäytettyinä Toisina.

Kotoa lähtijälle identiteetistä tulee helposti ongelma. Kotinsa menettänyt tuntee koti-ikävää uudessa asuinpaikassaan. Kotoa lähtijä jättää lähtöpaikkaan muistonsa ja kuljettaa perintöään mukanaan minne asettuukaan. Tätä kuvaa diasporan käsite. Diasporassa identiteettien paikoiltaan pois siirtymistä tarkastellaan marginaalista ja toiseudelle varatusta paikallisuudesta käsin. Puhe diasporasta kiistää sen demokraattisen diskurssin, jossa maailma on kotina kaikille. Paikaltaan siirtyneenä kulttuuri-identiteetti tulee epävarmaksi, hybridisesti sekoittuneeksi tai jopa hajonneeksi (esim. Hall 1999, 226; Katz 2000, 183). Sen uudelleen koostaminen vaatii uutta ymmärrystä itsestä ja toisista.

Diaspora nostaa esiin häiritsevän eron, mikä saa huomaamaan identiteetin sulkeutuneena (Hall mt., 41) meidän ja muiden välillä. Diaspora viittaa myös kuviteltujen yhteisöjen merkitykseen identiteetti- ja representaatioissa tai nostalgiseen kaipuuseen, joka kohdistuu ehjään, kokonaiseen ja autenttiseen, mutta auttamattomasti menneeseen yhteisyyteen. Tämä yhteisyys on antanut merkityksen kotiin ja kotimaahan kiinnittyneelle identiteetille.

Kun pohdin kodittomuuden merkitystä sosiaalisen ja kulttuurisen identiteetin puuttumiselle tai purkautumiselle, tarkastelen kodittomuuden marginaalista käsin myös askeleittain rakentuvia identiteetin koostamismahdollisuuksia. Ideaalisen synnyinkodin kaltaisen olotilan menetys vaatii tietoista virittymistä minuuden rakentamiseen (Bauman 1996, 197). On löydettävä oma tyyssija, joka antaa mahdollisuudet autenttiseen elämään, riittävään itsenäisyyteen ja turvattuun tulevaisuuteen. Tämä vaihe sisältyy välttämättä nuoruuteen ja aikuistumiseen. Ongelmat koskevat sitä, onko elämän perusedellytysten suhteen syrjäytyneillä minuuden kehitykseen tarvittavia voimavaroja riittämiin.

Kodin ideaali

Millaisia ovat varhaiset muistot kodista? Ne kertovat aistituista kosketuksista ja tunnoista, arjen tekemisistä ja yhdessäolosta. Tätä kuvaa tarina kodin rakentamisesta nuoruuden keväässä.

Heräsinkö lintujen lauluun, kellon tikitykseen, ulkoa kuuluviin ääniin, puiden tuoksuun, kevääseen, astioitten kolinaan keittiössä vai johonkin muuhun ... Nousin ylös ja menin ulos. Ulkona oli paljon ihmisiä ja niitä tuli vielä lisää. Silloin muistin, että jatkaisimme uuden talomme rakentamista. Niin kuin aina ennenkin sukulaiset ja naapurit auttoivat työn tekemisessä. (Sama taivas, eri maa 1999, 132.)

Tämä tarina on maanpakoon joutuneen nuoren miehen kertoma. Käytän sitä kehystämään artikkelini juonta, jossa on kyse kodittomuudesta elämän vaillinaisuutena. Kasvua aikuisuuteen kuvaavat oman kotipesän löytyminen ja rakentuminen. Valitsemassani tarinassa ideaalinen koti rakentuu ihmisen turvapaikaksi, jossa kukin saa olla oma itsensä. Kodin ilmapiiri heijastaa asujalleen merkityksellisiä kokemuksia. Koti antaa haltijalleen vapauden päättää omista asioistaan, suojella yksityisyyttään ja hallita elintilaansa. Tuttu ja läheinen kotipiiri suojelee ihmistä ulkomaailmalta. Koti hankintana mittaa asukkaansa varallisuutta ja osoittaa elämässä saavutettua ulkoista hyvinvointia. Kodin vaatimattomuus tai vauraus ei kuitenkaan anna merkitystä kotipesälle identiteettiä ja solidaarisuutta vahvistavana turvapaikkana, vaan tärkeintä on sisustaa koti asujansa toiveiden mukaiseksi. Niin kauan kuin kotona on kaikki hyvin, merkitsee kotoisa olo asukkaiden viihtymistä, turvallisuutta ja rauhaa. Vierailahan ei ole pääsyä kotipiiriin ilman lupaa.

Perheen perustamiseen kuuluu pesänrakennus synnyinkodiksi uudelle sukupolvelle. Lintukodon kaltaisesta läheisyydestä suljetaan pois riitaiset yhteenotot, negatiiviset kokemukset ja ikävät muistot. Tällaisesta romanttisesta arvolutauksesta käsin Anni Vilkkonen (2000, 213) avaa keskustelua kodista artikkelissaan 'Riittävästi koti'. Ideaalisen kodin lämmössä vaalitaan rakkauden tulisijaa ja siellä on hyvä

olla rakkaiden ihmisten kanssa puhaltamassa perheenä yhteen hiileen. Kotipesän yhteisymmärrys perustuu omaksi koetun jakamiseen yhdessä. Yhteenkuuluvuuden tunteesta syntyy tarve huolenpitoon. Pitämällä huolta toisistaan perheenjäsenet vahvistavat läheisyyttään ja kiintymystään. Yhteisyys ulottuu ihannetapauksessa myös sukulaisiin, ystäviin ja naapureihin. Bosnialaiset talonrakentajat auttavat toisiaan ja tuovat lahjoja, kun ”taas yhdellä perheellä on katto päänsä päällä”. Tämähän on kuulunut myös suomalaisen talkoo- ja harjannostajaisperinteeseen. Kukapa haluaisi tässä ”veljellisessä yhteenkuuluvaisuudessa” (Sama taivas, eri maa 1999, 133) loukata ketään kansallisuuden, uskonnon tai politiikankaan vuoksi.

Kodin kynnyksellä

Kodin ideaali on vastakohta kodittomuuden vieraudelle, välinpitämättömyyden outoudelle ja vihantäyteisen väkivallan kauheudelle. Kotoisan läheisyyden ulkopuolinen maailma on uhkaava niin kauan kuin maailma kokonaisuudessaan ei ole koti kaikille ja kodittomat vaeltavat vailla rakkautta, läheisyyttä ja huolenpitoa.

Mitä on kodin ja kodittomuuden välissä? Jos koti on läsnäoloa, paikka kodittomuuden marginaalissa viittaa vieressä olevaan läsnäolon mahdollisuuteen yhtä lailla kuin poissaolon uhkaankin. Silloin kun marginaalisuus liittyy sosiaalisiin suhteisiin syrjäytymisen rinnakkaiskäsitteenä, se on laitapuolella kulkemista, huono-osaisuutta ja sivullisuutta elämän reittinä, jolle ajaututaan. Tosin näinkin se voidaan Granfeltin (1998, 77–83) tavoin nähdä myös valintana. Marginaalissa altistutaan pakolle valita mukaan vetämisen tai sisäänpääsyn ja ulostyöntämisen tai ulkopuolelle joutumisen välillä. Tämä liminaalitila voi kynnyksenä avata rajoja kumpaankin suuntaan. Eteinen on kodille välttämätön, mutta eteisessä ei asuta, ellei sitä sisusteta ja varusteta asumista varten.

Kodittomuuden marginaalissa huomio kohdistuu samaan aikaan sekä läsnäolon negaatioon että kotia vailla olemisen suhteellisu-

teen. Onko elämä täysin kodittomana mahdollistakaan? Riitta Granfeltin haastattelema päihdeongelmainen nainen perustelee turvattuun muuttamiseen syntymäolosuhteillaan:

Mä oon jääny tämmöseks kulkurinaiseks varmaan kun ihan kaks-
viikkosena sijoitettiin (...) On ollu ihan näin, että voi kun ei satais
ja kylmissäni. Joutunu sit käveleen, et lämpimikseen. (...) nukuin
noissa pankkiautomaateissa (...) Mä oon niin monta kertaa sam-
munu jonnekin puiston penkille, missä mä oon nukkunu kesällä.
Ja kun olin asunnoton ja ahdistunut, niin mä menin itse pyrki-
mään Hesperiaan. (Granfelt 1998, 67.)

Identiteettipuheessa määrittelemme itseämme: kuka minä olen suhteessa toisiin, keitä olemme me, ketkä kuuluvat toisiin ja millä perustein. Olennainen seikka tässä on identiteetin artikuloitutarve. Identiteetin pysyessä paikallaan pysyviin ominaisuuksiin kiinnittyneenä sen määrittelyä ei tarvitse perustella. Siirtymätilanteissa on merkittävää, mihin identiteetti tai sen puutteellisuus kiinnitetään uudelleen. Koditon, elämänsä sisäisen merkityksen kadottanut nainen kytkee identiteettinsä vajavaisuuden ”kaksiviikkosena” sijaiskotiin joutumiseen ja selittää puuttuvaa perusturvaansa synnyinkodin lämmöstä osattomaksi jäämisellään. Tämä on merkityksellistä, koska kotipiiri on ihmiselle ensimmäinen tuttu paikka vanhempineen. Symbolisen vuorovaikutustulkinnan mukaan vanhemmat auttavat lasta saamaan merkityksellisiä kokemuksia, tunnistamaan itsensä tunnesuhteissaan ja tutustumaan uusiin ihmisiin.

Tuttavuus alkaa esittäytymisestä, ilmaisutapojen tunnistamisesta ja luottamuksen vahvistumisesta. Yhteinen kieli takaa viestien perille menon ja yhteisymmärryksen synnyn. Yhteisön turvallisuus perustuu huolenpitoon, toisten tarpeista välittämiseen ja kunkin oikeuksien kunnioittamiseen. Oman ryhmän jäseniin suhtaudutaan sympatialla ja kiintymykseen vastataan kiintymyksellä. Toimintasääntöjä noudatetaan paitsi tietoisesti omaksuttuina malleina, myös sisäistettyinä tapoina ja sanattomina sopimuksina. Kulttuurisen erilaisuuden kohtaaminen merkitsee haastetta arkielämän yhteisyydelle. Meidän ja muiden luo-

kitteluissa onkin kyse ennen kaikkea asenteesta, kuten Zygmunt Bauman (1997a, 52–53) sanoo. Identiteetin määrittelyssä tulkitaan kotipiirissä normaalina, suotavana, sallittuna ja toivottavana pidetyn käyttäytymisen rajat. Kuten Howard Becker (1973) huomauttaa, ryhmän jäsenten yhteisissä tavoissa määritellään myös poikkeavuuden ehdot suhtautumisessa sääntöjen rikkomiseen, kiellettyyn ja torjuttuun.

Pienet lapset muodostavat käsityksensä aikuisista heidän tuttuutensa ja ystävällisyytensä perusteilla, jolloin ulkoiset piirteet eivät ole ratkaisevia, toteaa Michael Rustin (2000, 184–185) rasismista keskustellessaan. Hänen mukaansa vasta kouluiässä, kun kulttuurisia luokituksia on omaksuttu riittämiin, aletaan kiinnittää huomiota kohdatun ihmisen ulkoiseen olemukseen ja siihen sisältyviin kansallisiin tunnuspiirteisiin. Nuoruus on siis elämän demarkaatiovaihe tässäkin mielessä.

Kun maailmalle lähtijä jättää sopuisan lapsuudenkodin taakseen, hänen ikävänsä ja kaipuunsa kohdistuvat kodin onneen ja siihen sisältyvän eheyden ja viattomuuden menetetykseen. Aikuistumisen kynnyksellä mitataan minuuden rakentumista kykynä itsenäiseen elämään ja vastuullisuuteen. Kynnyksen odotetaan ylittyvän sitä kivuttomammin, mitä turvallisempi kotipesä on lapsuudessa ollut ja mitä vakaamman pohjan se on identiteetille antanut.

Bosnialaispoika Nedad on omine auttamisvalmiuksineen mukana kasvussa veljelliseen yhteenkuuluvuuteen kotitalon rakentamisen myötä. Lapsuudenkuva yhteisestä talonrakennuksesta perheen, sukulaisten ja naapurien kesken on turvallisuudentäyteinen. Työtä säästää sunnuntaisin jalkapallo-ottelun selostus radiosta. Vähän isompana poika pelaa jo itsekin ja harjoittaa taitojaan tullakseen kansainväliseksi tähdeksi, niin kuin pojat kuvitelmissaan missä tahansa maailmankolkassa:

(...) pelasin jalkapalloa pihalla huutaen tunnettujen jalkapalloilijoiden nimiä ja kuvittelin pelatessani, että olen yksi heistä ja pelaan jotain kansainvälistä ottelua. Oli kesä. Pöly nousi ilmaan, kun potkin palloa seinään ja tein maaleja. Talon ikkunat olivat auki ja sisältä kuului musiikkia (...) (Sama taivas, eri maa 1999, 132–133.)

Nuoruus antaa parhaimmillaan turvallisia rakennuspuita aikuisuuden pesänrakennukseen. Nuoruuden kasvukipuihin kuuluvat kuitenkin myös vieraantumisen ja eksyksissä olon kokemukset. Lapsena muodostunut identiteetti muuttuu häilyväksi ja kuviteltu vapaus voi ylikorostua. Heikki Turunen kuvaa esikoisteoksessaan 'Simpauttaja' (1973) osuvasti kotoa lähtöön sisältyvä uhoa ja tehostettua itsetuntoa. Kirja alkaa episodilla, jossa isä äksyksissään antaa lähtöpassit pojalleen, kun tämä osoittaa mieltään kotitilan kevättöissä. Kimpaantunut nuorukainen tarttuu haasteeseen: "Entä jos mie lähennii" ja jatkaa kuin varmemmaksi vakuudeksi: "No terve sitten turvanuijat. Tää poika lähtee Helsinkiin." Tämän sankarin odysseia ei tosin ulotu kylää kauemmaksi eikä lähtöpäätös ole peruuttamaton. Kyse on klassisesta aikuistumisepisodista ajalehtimisineen, haavoittumisineen, kokemusten karttumisineen ja kasvavine miehisine itsevarmuuksineen.

Kotipiirin rajat

Nuoren sisäinen koti irtautuu laivan tavoin kotisatamasta. Eksyminen uhkaa, jos elämältä katoavat kiinnepohdat. Tarkoitusta vailla kulkeva ei tiedä, kuinka tulisi toimia, mitä edessä on ja mitä vastaantulevilta voidaan odottaa. Kotipiirissään Bosniassa Nedad haaveilee työpaikan löytämisestä opintojen päätyttyä, koska sitten hän voi rakentaa taloon "viimeisen kerroksen, jota isä ei ehtinyt saada valmiiksi". Kodistaan pois joutuneiden haaveet taas kohdistuvat pesän löytymiseen uudesta paikasta, kun entiseen ei ole paluuta. Identiteetin rakentuminen alkaa kotiutumisen paikkaan, jonka eksynyt löytää turvakseen. Jos ulkoinen turvallisuus ei ole taattu, tulija käpertyy itseensä välinpitämättömänä siitä, mitä ympärillä tapahtuu. Uhkaavassa tilanteessa hän puolustautuu tunnistetuilta ja tunnistamattomilta vihollisilta säilyttääkseen oman hauraan turvapaikkansa koskemattomuuden.

Nuoruus hajoavassa Jugoslaviassa merkitsi elämäntarinaansa kertovalle Nedadille kodittomaksi joutumista. Ennen sotaa asuivat monet kansallisuudet Bosniassa yhdessä sulassa sovussa, kuten Nedad

kertoo, ”kaupungeissa jokaisessa talossa, avioliiton kautta toisiinsa liittyneinä”. Sitten kaikki muuttui. Alettiin pystyttää barrikadeja ja kasvonsa peittäneet miehet asettuivat niitä vartioimaan. Ovet lukittiin, yhteydet merelle suljettiin ja eräänä huhtikuuisena aamuna ”katusulut, hiekkasäkit ja konekiväärin olivat paikoillaan”. Asukkaat, ennen muuta naiset ja lapset, pakenivat tietämättä ”minne menivät, koska Kozarac oli piirretty joka puolelta”. Nedad aikuistui nopeasti – huolettomat lauantaikevelyt kaduilla musiikkia kuunnellen vaihtuivat sissisotaan vuorilla ja kylissä, missä ”ihminen on ihmisen pahin vihollinen” ja missä voitiin levätä vain ”kylmissä ja märissä paikoissa” tai maanalaisissa kuopissa hiirten keskellä. (Sama taivas eri maa 1999, 136–139.)

Kun serbiarmeija otti Bosnian hallintaansa, suhteet eri kansallisuuksien välillä muuttuivat. Liittoutuminen etnisin perustein vierantuntti entisiä ystäviä toisistaan. Nedad kertoo, kuinka bosnialaisten ja kroatialaisten ”transaktiokumppanuudessa” sodan aikana ihmisten levottomuus ja epäluuloisuus lisääntyivät. Toiseen ryhmään kuuluiin suhtauduttiin varautuneesti. Välttämättömäksi koettu liittoutuminen serbejä vastaan ei perustunut keskinäiseen luottamukseen vaan petoksen pelkoon ja varautumiseen toisen ”pahojen aikeiden” varalle. Tässä tilanteessa elämä tuntui arvottomalta ja armottomalta.

Vaihtosuhteissa, joissa vaihdetaan puhtaasti välineellisiä vastikkeita, muukalaiset liittyvät yhteen mutta pysyvät silti vieraina toisilleen. Kumppanuus on abstrakti suhde, jossa eron mahdollisuus on koko ajan mukana. Yhteisyyden moraali vaatii suvaitsemaan myös ihmisiä, jotka eivät kuulu omaan uskonyhteisöön tai kieliheimoon, mutta lähestyvät meitä hyvin aikein. Kun moraali välineellistyy, eron mahdollisuus sisältyy sosiaalisuuteen aina sen syvimpään ytimeen toisesta välittämiseen ja huolenpitoon saakka. Huolenpidostakin käydään kauppaa, kun hyötyä tavoittelevat toimijat arvioivat vastapuolen käytettävyyttä transaktiosuhteissa. Ensiarvoista on tarjottujen hyödykkeiden käyttökelpoisuus. Vastaavasti asetetaan oma käytettävyyden kumppanin punnintaan. Jos saavutetaan yhteisymmärrys siitä, että vaihtosuhte on vastavuoroinen, päästään neuvottelevassa vuorovaikutuksessa sopimukseen keskinäisestä yhteistyöstä ja vastavuoroisesta avunannosta.

Vaihtosopimuksia on vahvistettava sitä mukaa kuin tarvitsevuuteen ja hoivaavuuteen perustuvat suhteet purkautuvat.

Jos anonyymeillä vaihtokumppaneilla ei ole mitään tarjottavaa toisilleen, heidän kohtaamistaan leimaa välinpitämättömyys. Oudoksuttavin aikein lähestyvät on parasta torjua, koska outouden naamion alta ei humanismin piirteitä osata tunnistaa. Inhimillisen sosiaalisuuden äärirajat ovat muukalaisuudessa. Kuka haluaa muukalaisen kotiinsa asumaan?

Koti pelon paikkana

Anonyymeissä vaihtosuhteissa ”toisista” tunnistetaan vain piirre, joka on kumppanille hyödyksi. Muutoin ”toisten” edustamissa uskomuksissa ja kuvitelmissa heijastetaan omalle ideaaliselle identiteetille vastakkaisia ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä (Miles 1994, 25). Muukalaisia kohtaan tunnettu antipatia, epäluulo ja pelko johtuvat osaltaan siitä, ettei tiedetä, miksi, koska ja mistä he tulevat keskuuteemme. Tunnistamattomina ja siksi periaatteessa ratkeamattomina (Bauman 1996, 55; Miles 1994, 32) he rikkovat rajoja, joilla tuttuutta ja vierautta tai ystäviä ja vihollisia on totuttu luokittelemaan. Oudot olennot, jotka tulevat kutsumatta eivätkä pyynnöstäkään poistu vaan alkavat kotiutua keskuuteemme – vaikkakin väliaikaisesti ja välimatkaa ylläpitäen – ovat simmeliläisittäin ajatellen kotirauhan häiritsijöitä (Bauman 1996, 56–59). Muukalaisten seurassa on epämukavaa. Eihän tiedetä, kuinka he käyttäytyvät, kauanko viipyvät ja mitä ottavat omakseen. Valtaavatko he kotimme asuinsijakseen sopivuuden rajoja noudattamatta? (Ks. myös Ahponen 1997, 63–72.)

Muukalaisikäyttäytyminen ei ole sidoksissa geopolittisiin rajoihin, vaikka kodin särkeminen on vihollisleiristä käsin tehtyjen tuhtotekojen perusmetafora. Turvallista kotipesää hajottava muukalaisuus voi naamioitua tutuksikin koettuun hahmoon. Muukalaisten yhteenliittyminen merkitsee välinpitämättömyyttä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta tai hyväksikäytön ja hyvänä pitämisen rajoista. Kun toisen

käytettävyytarkoitukset pyhittävät keinot, kaikissa kahden välisissä suhteissa vahvempi voittaa ja heikompi osapuoli alistetaan joko voi-makeinoja käyttämällä tai suostuttelun ja houkuttelun keinoin.

Ihmisistä, joilta oman sisäisen kodin rakentaminen jää kesken, tulee muukalaisia itselleen. Tällaisten ihmisten elämä on alituista pakoa johonkin luoksepääsemättömään paikkaan (Kristeva 1992, 16). Heidän kodikseen varaama tila ahdistaa ja elämä siellä on painajaisista. Muukalaisuutta on kodissa, jossa turvallisuus peittää jo varhaislapsuudessa. Nuorten postin hätäsignaaleiksi lähetetyt viestit havainnollistavat tilanteita, joissa elämäkulkua muovanneet aikuiset eivät osaa kantaa vastuutaan turvasta kodin seinien sisällä ja koti on muuttunut pimeään komeron tai vankikopin kaltaiseksi. Pahimmillaan tällainen paikka, jossa toiselle aiheutettua pahaa perustellaan rakkautella, voi autioittaa kokijansa sisimmän. Tähän sotkeutuu puolustautuminen omaa syyllisyyttä vastaan, kun ahdistus patoutuu rakkaus- ja vihasyndrooman solmuksi. Silloin välittäminen ja piittaamattomuus, väkivalta ja hyväksikäyttö, pelko, tarvitsevuus ja alistaminen kietoutuvat yhteen patologisella tavalla. (Ks. esim. Hurtig ja Laitinen 2000, 251–255.) Kodissa, josta tulee pelon paikka, tuttu muuttuu vieraaksi, läheinen oudoksi ja omainen muukalaiseksi. Tällaisesta loukosta on pakko lähteä pois, sulkea ovi takanaan, juosta karkuun tai tehdä kynnyksellä välit selviksi sisälle jääneiden kanssa.

Helsingin Sanomien Nuorten Postissa julkaistiin eräänä marraskuisena lauantaina kaksi puhuttelevaa kirjoitusta, joista toisessa kirjoittaja kuvaa yksinäisiä öitä kotona:

Kymmenvuotiaana olin jo jatkuvasti iltoja ja öitä yksin kotona nukkuen sohvalla valot päällä, kun en uskaltanut mennä omaan huoneeseeni. Pelkäsin pimeää. Mitään kotiintuloaikoja ei ollut, läksyjä ei kukaan vahtinut, koulun vanhempainilloissa ei äiti tai isä käynyt koskaan. (HS 18.11.2000.)

Kirjoittaja jatkaa kuvaamalla, kuinka hän joutui aikuistumaan yksin ja kuinka aikuistuminen ei sujunutkaan niin kuin piti. ”Olen työkyvytön, sillä en kestä arkea, en pysty kasvamaan aikuiseksi, vaan

takerrun lapsuuteen, jota en saanut kasvaa ajallaan.” Hänen kodillaan oli seinät, mutta ihmiset, jotka tekevät kodista kodin, eivät olleet siellä läsnä, eivät ainakaan silloin kun lapsi heitä tarvitsi.

Toisella kirjoittajalla oli näennäisesti hyvä koti, mutta siellä vieraili ”hirviö nimeltä isoisä”.

Metsäretkillään hän käytti tietämätöntä ja viatonta tyttöä hyväksien ja selitti, että näin pienet tytöt ”hoitavat isoisäänsä”. Tätä jatkui, kunnes tyttö ymmärsi eräästä TV-ohjelmasta, mistä oli kysymys. Kirjoittaja kertoo 16-vuotiaana tuoneensa asian julki: ”Sanat pomppivat suustani kuin sammakot. Sitä seurasi hirveä kriisi.” Mitä sitten tapahtui? Ei mitään, asiasta vaiettiin edelleen:

Isosä vieraillee meillä kuten ennenkin, isäni haluaa pitää kulissit kunnossa. Äiti on melkein hermoraunio. Hänellä on kauhea huoli mun elämästä ja tulevaisuudesta. Luulen, että äiti muuttaa pois kotoa, kun minä lähdän opiskelemaan, jos pääsen. (HS 18.11.2000.)

Miten kauan on mahdollista elää kodissa, joka on koti vain näennäisesti, kulissina ja kodittomuuden marginaalinäyttämönä? Lapsi hyväksikäytön uhrina ei tiedä, mitä hänelle tapahtuu, eikä tiedä paikkaa, minne paeta. Kulissielämä vaurioittaa kaikkien hirviön taikapiiriin kiedottujen elämää. Vaikka kuoret vahvistuisivatkin, sisällä on onttoa.

Koti kellarissa

Riitta Granfeltin väitöskirjassaan kuvaamien kodittomien naisten lähtökohdat ovat olleet monin tavoin hauraat. Heissäkin on ollut näennäisesti ”vahvoja tyttöjä”, jotka kuitenkin ovat joutuneet kokoaan itseään ja kodin unelmiaan sirpaleista kokoon.

Köyhyys ja alkoholismi ovat kodittomuuden nimeäjiä. Granfeltin haastattelema nuori nainen, jonka koti on ”hajonnut”, kertoo asuneensa asuntolassa, kiertäneensä ”linnassa” ja majailleensa kavereiden luona. Mutta on hän elänyt aivan kirjaimellisesti kadullakin:

KODITTOMUUDEN MARGINAALISSA

Niin kadulla, kadulla. Pummata rahaa. Kellä nyt sattuu oleen rahanpäivä niin juoda niitten kanssa. Ryöstellä ihmisiä ja näin pois päin. Turha sitä oli mitään mennä fattaan ruikuttaan kämppää, kun oli just saanu kenkää. (Granfelt 1998, 63.)

Kadulla on mahdotonta elää, etenkin talviolloissa. Kodittoman ensi askel kotiutumiseen on asuntola, jossa ollaan, kuten Granfelt (mt., 99) ilmaisee, ”marginaalin marginaalissa”, kävellen yökaudet. Mutta jopa ”konttiin” saadaan hiukkanen kodin tuntua hankkimalla vuodevaatteet ja pitämällä huolta puhtaudesta.

Koti maanalaisessa kellariluolassa kuvaa asumisen marginaalia. Dostojevskin 1996 (1864) kellarin asukas havainnollistaa tätä metaforaa puhuttelevasti (ks. myös Ahponen 1999, 135–144). Kellarikerros on kodin rakennelmassa tarpeellinen. Kuka kuitenkin haluaa asua kellarissa, jos on valinnanvaraa ja vapautta mennä minne mieli? Maanlaiseen asumukseen ei päivää paista. Kosteus ja pimeys vaarantavat terveyden.

Kellarin turvasäilöön kätkeydytään tai jopa haudautetaan kodin seinien sisään. Vaikka kotoa lähtijä unelmoi kotiinpaluusta aina siitä hetkestä lähtien, kun hän on sulkenut ulkona ovensa, tulee kodista, josta ei ole ulospääsyä, vankila. Näin toteaa Bauman (1997b, 92) puhuessaan koti-ikävästä ja kaukokaipuusta sen kääntöpuolena. Kellarin asukas ”hiirenä kolossaan” muistelee

...kärsimäänsä loukkausta ja sen kaikkein häpeällisimpiä yksityiskohtia ja joka kerta lisää omasta takaa vieläkin häpeällisempiä yksityiskohtia, häijyesti hännää ja raivostuttaa itseään omalla mielikuvituksellaan. Se häpeilee mielikuvitustaan mutta silti muistaa kaiken, kerää talteen kaiken, keksii itsestään perättömiä sillä verukkeella, että sellaistaikin olisi voinut tapahtua, eikä anna mitään anteeksi. (Dostojevski 1996 (1864), 23.)

Kellarielämä on piileskelyä. Dostojevskin (1996 (1864), 32–34) mukaan se on vaipumista alas pimeyteen rangaistusta ja sen kärsimistä odottamaan. Kellarielämä vertautuu pakonomaiseen yksinäi-

syyteen, läheisten ihmissuhteiden nostalgiseen kaipuuseen ja oman itsetunnon kuritukseen siksi, että ihmiseksi kasvaminen on pysähtynyt. Elämää vankina tai sodan kurimuksessa sanelevat pakot. Vankilaankin voidaan silti kotiutua, kuten Granfelt (1998,104) huomauttaa Vaclav Havelin muistelmiin viitaten. Oma marginaalitila, nurkkaus, tuttu seinä, jopa maakuoppa saattavat muodostua kiinnelkohdaksi asujalleen.

Sotaan joutuneen elämä pysähtyy turruttavaan pelkoon ja yksinäisyyteen. ”Elämä on tällä hetkellä arvotonta, aivan kuin lehti, jota tuuli kuljettaa ja joka ei tiedä, milloin putoaa maahan ja kuihtuu”, kertoo nuori Nedad sotakokemuksistaan. Kuitenkin hän kuopan reunalla seisossaan havahtuu keväisen kirsikankukan tuoksuun. Sodan yhä jatkuessa hän palaa kaupunkiin, kun ei jaksakaan enää piileksiä suojapaikassaan – ”tähtiset yöt ja kauniit tytöt” saavat hänet unohtamaan sodan. Kun muistelu kerronnan lähteenä muokkaa elämyksiä ilmaisuiksi, voivat katkeratkin kokemukset saada nostalgisen, melankolisen sävyn. Yksinäisyydessä havaintokyky herkistyy ja ajatukset kirkastuvat. Elämässä pohjalla käyneelle on käänne välttämätön. Hajonnut minuuksien alkaa eheytyä, kun sisäiselle kodille löytyy kivijalka.

Brian Turner (1987, 147–149) käsittää nostalgian ylevöitymisinä, jossa tietoisuus jalostuu kärsimyksen kirkastamana. Nostalgiaan sisältyy pastoraalista menneen maailman kaipausta. Sitä ylläpitää rituaalisuus. Idyllinen kuva menetetyistä kodista on nostalgisen asenteen prototyyppi. Näin kertoo Granfeltin haastattelema koditon nainen:

Koti on sellanen, kun mulla oli silloin kun lapset oli pieniä. Köyhää siel oli ehkä noin muuten, mut siellä oli lämpö. Siellä oli rakkaat ihmiset ... Että mullakin on joku vaaleenpunanen unelma siinä ... (Granfelt 1998, 112–113.)

Nostalgiasa on mukana vieraantumisen tunne, koska on epävarmaa, elettiinkö koskaan todella tuota elämää, jossa kuvitellaan yhdessä kärsityn ja toivotun ja rakastetun. Vieraantumisen tunne liittyy kodin idylliin sisällyttyyn ehjään identiteettiin.

Diasporaidentiteetti – koti kaipuun kohteena

Nostalginen koti-ikävä on kaipuuta menneisyyteen, joka on jäänyt taakse, kuten aikuisen lapsuus, maastamuuttajan kotimaa tai vieraantuneen elämän merkityksellisyys. Nostalginen kaipuu kohdistuu elämysten aitouteen, kokemusten autenttisuuteen, eheään identiteettiin ja moraaliseen varmuuteen. Iäisydessä kaiken merkityksellisen kuvitellaan kestävän ja säilyvän muuttumatta. Nostalgiaan sisältyy kuitenkin sentimentaalinen tietoisuus arjen muuttuvuudesta. Maallisen onnen tiedetään haurastuvan ja haihtuvan, jos sitä ei eletä todeksi arjessa.

Omasta paikasta poisjoutuneen, pakosta vieraalle maalle sijoituneen elämää uhkaa merkityksettömyys. Näin kertoo maahanmuuttaja elämäkertakilpailuun lähetetyssä päiväkirjassaan:

Tänään enemmän kuin koskaan tunnen itseni arvottomaksi. Minä täällä kiertelemässä, kun Kosovon toista puolta asuttavat serbialaiset. En halua elää, jos en voi olla kunnan albanialainen. En muutenkaan ole elävä ihminen. Olen kävelevä ruumis. (Julkaisematon maahanmuuttajaelämäkerta.)

Diaspora viittaa uskonyhteisön tai kansakunnan hajaantumiseen kansojen pakkosiirron, pakolaisuuden ja uskonyhteisön vainon vuoksi. Se voidaan ymmärtää myös vankeutena, häviäjiin lyötynä leimana ja väärään paikkaan joutumista. Pysähtyminen diasporaan hajottaa identiteettiä. Hajallaan oleminen, omalta paikalta poissiirtymiseen perustuva alistuneisuus ja toiseus kuvaavat diasporan gheettoutunutta, läikittäistä marginaalisuutta. Diasporaan paikantuvat omalta paikaltaan poisjoutuneet, vieraan vallan alistamat. Diaspora on myös kuviteltua paikallisuutta nostalgisena kaipuuna siihen, mikä muistoissa on ollut ja mitä unelmissa tavoitellaan, mutta mitä ei tässä ja nyt tavoiteta muutoin kuin vahvistamalla kuvitteellisesti yhteistä identiteettiä, hetkellisesti, rajallisesti ja alati ohimenevästi.

Diasporaidentiteetti voi myös merkitä uudelleenkasvua minuuteen vierauden tuntojen maaperästä.¹ Pakolaisen on kotiuduttava tun-

temattomaan paikkaan, kun paluu menneeseen kotiin on vain kai- puuta ruokkiva haave ja unelmat tulevaisuudesta kotilieden lämmössä ovat eristyneisyyden uhkan varjostamat. Postkoloniaalinen maail- mantilanne ei ole kodikas, sanoo Homi K. Bhabha (1994, 9–13), koska siinä ollaan puolitiessä matkalla paikallisuudesta globaalisuu- teen. Sitä kuvaa halkeaman ylittäminen murentuvan entisen ja muo- dostumassa olevan uuden identiteetin risteyskohdassa. Muistoista ja unelmista punotaan identiteettiä vahvistavia säikeitä elämänkudok- seen tietoisena minuuden rakentumisena.

Maanvaltausoperaatioissa jäävät rajaseudulle kotinsa rakentaneet kodittomiksi, puolueettomat maattomiksi ja arvoluokitukseensa ilmai- semattomat vaille uskonyhteisöä. Kun rajat taas madaltuvat ja rauta- aidan portit avautuvat, tapahtuu se, mistä Olga Brednikova (2000, 25–37) huomauttaa käsitellessään rajojen diskursiivista tuottamista: sankarillinen kuva rajojen vartijoista latistuu samalla kun kuva ra- janylittäjistä inhimillistyy.

Rajalla katsotaan, millaiset kulttuuriset identiteetit läpäisevät kontrollin. Diasporan todellisuus – pakolaisleirillä, ghetossa, van- kilassa, asuntolassa, jollain pakkovallan rajaamalla maaperällä – kyseenalaistaa sellaista eheää ja kokonaista yhteisyyttä, jota esi- merkiksi etnisyydellä perusteltu kulttuuri-identiteetti merkitsee. Diasporaidentiteetin sisäistänyt ihminen on samalla kertaa leimaa- van stigman ja ambivalentin hybridin, siis ei-keneksikään jossain sulatusuunissa muuttuneen kaltainen. Diasporasta ei voida palata entiseen ja löytää kotipaikkaa koskemattomana – tämän ovat mo- net pakolaismatkaltaan palanneet satuttavasti huomanneet, jos pa- luuta on ollutkaan.

Maahanmuuttaja, joka nimeää elämäntarinansa kertomukseksi ”vapaaehtoisesta maanpaosta”, tilittää elämänsä näin:

Aloin lopulta ajatella itsekseni, että oleskeluni tässä kaukaisessa ja omastani poikkeavassa maassa oli kuin vapaaehtoinen maanpako. Se oli kuin sopiva tapa etäännyttää itseni menneisyyden haamuista jotka tällä tavoin samalla voisin oppia tuntemaan paremmin. Mi- nulle oli hyvin selvää, että juureni olivat minussa pysyvästi olin

sitten missä tahansa paikassa planeettaa. (Julkaisematon maahanmuuttajaelämäkerta.)

Pakolaismatka tai asuminen syrjittyjen ghetossa voi saada huomamaan oman yhteisön ristiriidat, mutta se saa huomaamaan myös valtaapitävän kolonialisoivan, syrjivän, köyhyyttä ylenkatsovan representaatiojärjestelmän ”ambivalentit identifikaatiot” (ks. Hall 1999, 238). Näin diasporaidentiteetti asettuu hankalin tavoin eron ja yhteisyyden saumakohtaan. Siinä on mukana kaipuuta samankaltaisuuteen ja jatkuvuuteen samalla kun se ilmaisee eroja ja murtumia (mt., 1999, 227, 229). Diasporaidentiteetissä on kyse paitsi yhteisestä alkuperästä ja juurista kotipesän kulttuuriperintönä, myös toiseudesta, vähemmistönä olemisesta, sosiaalisesta eriarvoisuudesta ja vallasta. Se muistuttaa myös väkivallasta. Diasporassaan Nedad katselee valokuvia ja kuuntelee selontekoa sodan runteleman Kozaracin tilanteesta:

Kastanjapuiden rivit ovat paikallaan, mutta kaikki muu on tuhoutu. Puutarhoista ei kuulu musiikkia, ei lasten huutoja, ei ole rakastuneita pareja, jotka kävelevät käsi kädessä. Kypsät kastanjat puutoilevat, mutta kukaan ei kävele niiden alla, ne eivät osu keheneeseen, eikä kukaan kerää niitä. Kadut ovat tyhjiä, ei ole ruuhkaa niin kuin joskus ennen, ei ole karitsanlihan tai kebabin tuoksua. (Sama taivas eri maa 1999, 152.)

Diasporaidentiteetissä puhutaan marginaaleista ja työstetään marginaalissa oleville paikkaa, johon heidät oikeutetaan sosiaalisissa rajoissaan, toisina, syrjäytyneinä ja poikkeavina. Diasporassa kotiutuminen ja kodittomuus siirtyvät pois totutuilta paikoiltaan. Elämää leimaa marginaalisuus.

Kukin kotonaan

Nuoruus on identiteetin uudelleenpaikantumisen aikaa. Se merkitsee irtautumista lapsuuden sidoksista ja ihmisen kasvua aikuisuuteen omana itsenään. Sosiaalisuuden toteuttaminen jäsenyhteisössä on identiteetin koostamisessa olennaista. Sosiaalisuutta asemoidaan hyväksymällä olemassa olevat suhteet kyseenalaistamatta, vakiintuneine tapoineen ja vakiintuneine rajoineen. Kulttuuri-identiteetissä symboliset arvot asettuvat paikoilleen niin kauan kuin uskotaan selvärajaisiin biologisiin (sukupuolten välisiin, rodullisiin, etnisiin), uskonnollisiin (kristityt, muslimit, pakanat tai ateistit) tai poliittisiin (kansallisiin) määrittäisiin, joilla meidät tunnustetaan perusteluja kyselemättä. Eroa Toisiin ei nähdä ongelmana, jos identiteettirajat ovat selväpiirteiset.

Stuart Hall (1999, 224–227) pitää olennaisena identiteetin tuottamista siten, että laaditaan kertomuksia ”joksikin tulemisesta”. Identiteettejä ilmaistaan tilanteissa, joissa sosiaalisten tai kulttuuristen erojen määrittely tulee poliittisesti tärkeäksi. Identiteettipolitiikassa kysytään perusteluja oikeuksille tiettyihin kansallisomaisuuksina pidettyihin kulttuurisiin arvoihin. Miksi maahanmuuttajat eivät yllä yhtäläisiin kansalaisoikeuksiin maan syntyperäisten asukkaiden kanssa? Miksi poikkeavien arvoja ei voida kulttuurisesti oikeuttaa normaalien arvojen kanssa yhdenvertaisina? Eroja identifioimalla voidaan tunnistaa vähemmistöjen alakulttuurit tai paikantaa marginaaliryhmät. Mutta eroista voidaan löytää myös identiteettien murtumat ja risteymät (mt., 227–230) sosiaalisina rajatiloina, joissa marginaalit siirtyvät pois totuilta paikoiltaan. Tämä saa kysymään, mihin tapoihin viittaavia kulttuurisia luokitteluja tarvitaan ja käytetään. Syrjäytyneihin peilataan yhteiskunnan vallanpitäjiä. Poikkeavien arvojen esiin nousu vaatii vallitsevien arvojen selvittämistä.

Diasporaidentiteetissä vallan ja syrjinnän kulttuuriset ainekset risteytyvät. Hybridisyys ja stigma lomittuvat, eli mitä enemmän eroja tunnustetaan, sitä enemmän identiteettejä nimetään jäsenyyden perustein ja leimaamalla jäsenyhteisöistä poissuljettuja. Diasporakulttuurista voidaankin saada käyttöainesta globalisaation ”kulttuu-

riselle” sisältötuotannolle, jossa vähemmistöidentiteettejä tuotetaan yhä enemmän kaikkine tragedioineen, stigmoineen ja hybrideineen (risteymineen ja sekoittumisineen).

Voidaanhan maailmankylän toimijoiden ajatella asemoituvan valtakeskuksista käsin pingotettuna säteittäisenä järjestelmänä on-line yhteydenpitoineen (ks. Mosquera 1995). Silloin verkoston käyttäjät täytyy paikantaa. Silti globaaliin tietoverkkoon jää hiljaisuuden alueita välitiloina, joihin liikevirrat pysähdyttävät ihmisiä. Marginaalissa rajanylityspaikoissa eletään väliaikaista elämää kaivaten menetettyä onnea, unelmoiden luvatussa maasta ja kärsien nykyisyyden ahdistuksesta.

Löytyykö elämän merkityksellisyys elämisen ulkoisista puitteista? Missä kodin olisi sijaittava, ettei se jäisi marginaaliin, jossa kodittomuus uhkaa? Nedad päätyy kertomuksessaan siihen, miten tärkeää on olla oman sisäisen talonsa haltija, jos haluaa elää omana itsenään:

Me rakensimme koko elinikämme taloa ja hankimme itsellemme tavaroita ja nyt meillä ei ole mitään jäljellä. Ymmärsin, että ihminen voi kantaa mukanaan ainoastaan tietoa, minkä on oppinut ja sitä, mitä on päässä, eikä sitä kukaan voi koskaan häneltä ottaa pois. (Sama taivas, eri maa 1999, 151.)

Sisäinen koti voi löytyä synnyinseudulta, diasporasta tai sieltä, minne olen halunnut muuttaa. Lähtökohtana tämän pesäpaikan rakentamiselle on moraalinen vastuu itsestä, johon Levinasin (1996) ja myös Baumanin (1993) mukaan sisältyy solidaarisuus vastuuna toisesta. Toisen rakastamisessa kunnioittaen hänen itsemääräämisoikeuttaan ja intimitteettiään, vaikka sitä ei vaadittaisikaan, ei ole kyse sietämisestä tai suvaitsemisesta, vaan huolenpidosta, joka velvoittaa vain oman minuutensa pesäpaikkaa etsivää.

Moderni maailma perustuu sosiaalisiin vaihtosuhteisiin, joiden kohisevassa virrassa anonyymiys lisääntyy. Kodittomia on yhä enemmän. Elämän merkityksellisyyttä punnitaan marginaaleissa, joissa kysytään, pääsevätkö vaiennetut ääneen. Pystyvätkö särkyneet koamaan sirpaleisen elämänsä enää ehyeksi? Saako sijaa erilaisuus,

joka ei uhkaa toista, vaan valtaa alaa vaihtoehdoille? Miten olisi mahdollista tehdä maailmasta vähemmistöille hyvä paikka elää? Mitä tarvittaisiin, ettei kodittomien osuus lisääntyisi eikä turvattomien tarvitsisi pelätä pahempaa? Vastaus on tiedossamme, periaatteessa – muutahan ei tarvita kuin että mahdollisimman moni tekee kodin unelman todeksi, arjen elämäkäytäntönä ja jokapäiväisenä asiana. Kuinka se onkaan niin vaikeaa.

Viitteet

1 Diasporakäsitteen juuret ovat muinaisissa tilanteissa, joissa ensin assyrialaiset, sitten babylonialaiset ja roomalaiset valloittivat Jerusalemin ja juutalaiset karkotettiin eri puolille Vähä-Aasiaa. Kun Babylonian kuningas Nebukadressar tuhosi Jerusalemin, hän vei osan juutalaisista omaan pääkaupunkiinsa, tuohon tuolloin kukoistavaan kulttuurikaupunkiin, joka juutalaisille kuitenkin oli ”turmeluksen pesä”. Osa juutalaisista vaelsi Egyptiin, osa jäi Juudean seuduille. Babylonin diasporasta alkoivat Vanhan Testamentin kirjoitukset muodostua Raamatuksi. Siksikin tuo muinainen tapahtuma on niin merkittävä länsimaiselle kulttuurille.

Lähteet

- Ahponen, Pirkkoliisa (1997) Kun kohtaan toisen, vieraan, muukalaisen. *Janus* 5 (1), 63-72.
- Ahponen, Pirkkoliisa (1999) Kulttuurin kierreportaikossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 62.
- Ahponen, Pirkkoliisa (2001) Kulttuurin pesäpaikka. Yhteiskunnallisia lähestymistapoja kulttuuriteoriaan. Helsinki: WSOY.
- Bauman, Zygmunt (1993) *Postmodern Ethics*. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Bauman, Zygmunt (1996) *Postmodernin lumo*. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt (1997a) *Sosiologinen ajattelu*. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt (1997b) *Postmodernity And Its Discontents*. Cambridge: Polity Press.
- Becker, Howard (1973) *Outsiders: Studies In The Sociology Of Deviance*. New York: Free Press.
- Bhabha, Homi K. (1994) *The Location Of Culture*. London and New York: Routledge.
- Brednikova, Olga (2000) From Soviet 'Iron Curtain' To 'Post-Soviet Window To Europe'. *Discursive Reproduction Of The Russian-Finnish Border*. Teoksessa

KODITTOMUUDEN MARGINAALISSA

- Ahponen, Pirkkoliisa & Jukarainen, Pirjo (toim.) *Tearing Down The Curtain, Opening The Gates. Northern Boundaries In Change.* Jyväskylä: SoPhi.
- Denzin, Norman K. (1994) *The Art And Politics Of Interpretation.* Teoksessa Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (toim.) *Handbook Of Qualitative Research.* Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage.
- Dostojevski, Fedor (1996). *Kirjoituksia kellarista.* Helsinki: Gummerus.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, toimituksia 702.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti.* Tampere: Vastapaino.
- Helsingin Sanomat 18.11.2000. Rajat antavat lapselle turvallisuuden tunteen.
- Helsingin Sanomat 18.11.2000. Metsäretket isoisän kanssa olivat lapsuuteni hirveä painajainen.
- Hurtig, Johanna ja Laitinen, Merja (2000) *Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset.* Janus 8 (3), 213–230.
- Katz, Adam (2000) *Postmodernism And The Politics Of "Culture".* Boulder, Colorado and Oxford: Westview Press.
- Kristeva, Julia (1992) *Muukalaisia itsellemme.* Stockholm: Gaudeamus.
- Levinas, Emmanuel (1996) *Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Toisen jälki.* Tampere: Gaudeamus.
- Miles, Robert (1994) *Rasismi.* Tampere: Vastapaino.
- Mosquera, Gerardo (1995) *Diaspora: Diaspora yhteyksissään – kohtaamisia pirstoutuneessa maailmassa / Diaspora In Context – Connections In A Fragmented World.* Pori.
- Rustin, Michael (2000) *Psychoanalysis, Racism And Anti-racism.* Teoksessa de Gay, Paul & Evans, Jessica & Redman, Peter (toim.) *Identity A Reader.* London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage.
- Sama taivas, eri maa – maahanmuuttajan tarina (1999). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisu 48.
- Turner, Bryan (1987). *A Note On Nostalgia.* *Theory, Culture And Society* 4, 147–156.
- Turunen, Heikki (1973). *Simpauttaja.* Helsinki: WSOY.
- Vilkko, Anni (2000). *Riittävästi koti.* *Janus* 8 (3), 213–230.

KUKA MEISTÄ ONKAAN SYRJÄYTYNYT?

MARGINALISAATION JA SYRJÄYTYMISEN KÄSITTEELLISTÄ TARKASTELUA

TERO JÄRVINEN & MARKKU JAHNUKAINEN

Harva asia on saanut osakseen niin paljon yleistä huomiota kuin ilmiö, jota kutsutaan nuorten syrjäytymiseksi¹. Jos syrjäytyminen olisi tuotemerkki, markkinoija voisi olla iloinen siihen kohdistuneesta toistuvasta kiinnostuksesta ja muuntautumiskyvystä, niin monessa yhteydessä termi voi nykyisin esiintyä. Käsitteen käyttökelpoisuutta lienee lisännyt myös sen vaivaton yhdistäminen monenlaiseen tarkentavaan suomenkielen sanaan. Ihmisten on katsottu syrjäytyvän milloin mistäkin: työstä, koulutuksesta, toveripiiristä, tietoverkoista jne. Viime aikojen syrjäytymiskeskustelua kuvaakin varsin hyvin jo 1980-luvun puolivälissä esitetty tulkinta, jonka mukaan käsitteen laaja-alainen soveltaminen ja sisällöllinen epämääräisyys johtavat vähitellen tilanteeseen, jossa ainoastaan keski-ikäiset, ammattitaitoiset, perheelliset ja terveet miehet jäävät ilman syrjäytyneen leimaa (Lehtonen, Heinonen & Rissanen 1986, 17).

Syrjäytymisen käsite on paitsi kokenut inflaation, myös sekoittunut muihin sitä lähellä oleviin käsitteisiin kuten marginalisaatioon,

alaluokkaistumiseen, köyhyyteen ja huono-osaisuuteen. Samalla kun termi on levinnyt yleiseksi käyttösanaksi, siitä on tullut osa nuorisotyön ja -tutkimuksen yleistä diskurssia. Yleisesti ottaen pidetäänkin selvänä, että on olemassa syrjäytyneitä nuoria tai ainakin syrjäytymisvaarassa olevia nuoria – useimmiten heitä otaksutaan olevan vielä varsin paljon. Voidaan kuitenkin kysyä, mistä syrjäytyneen nuoren tunnistaa? Mistä tiedämme, että hän on syrjäytynyt? Onko niin, että häntä ei voi tunteakaan, koska hän on niin syrjässä – ei siis toiminnan keskiössä kuten muut?

Tässä artikkelissa esittelemme lyhyesti suomalaista syrjäytymiskeskustelua, tarkastelemme syrjäytymiskäsitteen eri ulottuvuuksia sekä pohdimme termin yhteyttä marginalisaation käsitteeseen. Koska näiden läheisesti toisiinsa kiinnittyvien teemojen kokonaisvaltainen esittely on yhdessä artikkelissa mahdotonta, rajaamme tarkastelun lähinnä yksilötasolle. Ymmärrämme tällöin syrjäytymisen huono-osaistumisen prosessiksi ja marginalisaation puolestaan valtavirran ulkopuolella olemiseksi, johon voi mutta ei välttämättä liity huono-osaisuutta. Tarkastelun rajaaminen yksilötasolle ei kuitenkaan tarkoita sitä, että haluaisimme sivuuttaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja samalla yksilöllistä huono-osaisuutta tuottavien ja ylläpitävien tekijöiden olemassaolon. Lähdemme pikemminkin siitä, että inhimillinen toiminta on aina osa laajempaa kokonaisuutta, jolloin ei myöskään yksilöllistä syrjäytymistä voida kokonaan erottaa niistä olosuhteista, joihin syrjäytyminen kussakin tapauksessa liittyy. Toisaalta samanlaisissakin elinoloissa ja samanlaisten yhteiskunnallisten prosessien vaikutusten alaisina elävien ihmisten elämänsä kulut poikkeavat niin paljon toisistaan, että myös yksilötason tarkastelut syrjäytymisen ja marginalisaation erilaisista ilmenemismuodoista ja kehityskuluista ovat paikallaan (ks. esim. Järvinen 1996; Jahnukainen 1997).

Syrjäytymiskeskustelun kaksi aaltoa

Yhteiskuntatieteille tyypillinen eronteko rakenteen ja toimijan välillä on johtanut yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkasteluun eri tasoilla ja usein myös vastakkaisista näkökulmista – joko rakenteen tai toimijan ensisijaisuutta korostaen (ks. esim. Collins 1988; Therborn 1991; vrt. esim. Bourdieu 1998). Myös syrjäytymiskeskustelua on käyty karkeasti ottaen kolmella eri tasolla. Ilmiötä on tarkasteltu yhteiskunnan, sosiaalisten ryhmien sekä yksilön näkökulmista. Tosin tässäkin yhteydessä eri lähtökohdat ovat monesti sekoittuneet toisiinsa. Seuraavaksi esitettävää jakoa tuleekin lähestyä ideaalityyppisenä konstruktiona, jonka tehtävänä on lähinnä jäsentää ja selkiyttää syrjäytymiskeskustelun eri tasoja ja ulottuvuuksia.

Vaikka eri lähtökohdista tehdyt tarkastelut eroavat toisistaan, on niille yhteistä syrjäytymisen hahmottaminen negatiivisena, ei-toivotuna ilmiönä. Kun aihetta lähestytään yhteiskunnan tasolla, kyse on tavallisesti erityyppisten tuotanto- ja uusintamisprosessien sekä poliittisten tai kulttuuristen muutostendenssien ja niiden seuraamusten erittelystä. Tutkimuksella yritetään tällöin etsiä vastausta siihen, minkälaiset yhteiskunnalliset muutokset aiheuttavat elinolojen kurtjumista sekä väestön polarisaatiota hyvä- ja huono-osaisiin. Voidaan myös eritellä sen kaltaisia sosiaalipoliittiseen toimintajärjestelmään liittyviä ongelmia, joiden katsotaan olevan yhteydessä yksittäisten ihmisten tai tiettyjen väestöryhmien yhteiskunnallisten toimintaresurssien kaventumiseen. (Esim. Lehtonen ym. 1986, 16–18; Heikkilä 1990, 24–25; Moisio 2000, 217–218.) Keskustelun ytimessä on yleensä köyhyys sekä siihen johtavat tekijät. Köyhyyttä lähestytään suhteellisena ilmiönä, jonka katsotaan olevan seurausta yhteiskunnassa vallitsevasta taloudellisesta eriarvoisuudesta. Syrjäytyminen ymmärretään tällöin rahan puutteesta johtuvaksi kyvyttömyydeksi osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan kussakin yhteiskunnassa vallitsevien kulttuuristen standardien ja normatiivisten odotusten edellyttämällä tavalla. Koska ongelman otaksutaan liittyvän erityisesti tulonjakoon, katsotaan tulonsiirroilla ja muilla tulonjakoa

tasaavilla toimenpiteillä olevan keskeinen rooli syrjäytymisen ehkäisyssä. (Levitas 1998.)

Sosiaalisten ryhmien tasolla syrjäytymistä lähestytään usein vaikeuksissa elävien ihmisryhmien, esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien tai alkoholistien, kautta. Syrjäytyneet määritellään tällöin hallinnollisin kriteerein, sosiaalihuollon asiakkuuden kautta (Lehtonen ym. 1986). Syrjäytyneitä voidaan lähestyä myös sosiaalisesti sopeutumattomien yksilöiden muodostamana ryhmänä. Syrjäytymiseen yhteydessä olevia tekijöitä ei tällöin etsitä niinkään yhteiskunnallisista, syrjäytyneisyyttä lisäävistä prosesseista vaan ihmisten omasta toiminnasta sekä heidän kulttuuri- ja elinympäristöstään. Yhteiskunnan taso tuodaan tarkasteluissa esille lähinnä siten, että hyvinvointivaltiollisten etuuksien ja tukien ei katsota niinkään ehkäisevän syrjäytymistä vaan pikemminkin edistävän sitä synnyttämällä passiivisuutta sekä riippuvuutta järjestelmästä. Tämän katsotaan puolestaan johtavan vähitellen ”alaluokkaistumiseen”, valtavirrasta poikkeavan alakulttuurisen elämäntavan muodostumiseen. (Levitas 1998; ks. myös MacDonald 1997a.)

Sosiaalisten ryhmien tasolla syrjäytyneet on nähty toisaalta myös usköyhinä, perinteisten köyhien jälkitekollisena vastineena. Tämän erityisesti 1980-luvun keskustelussa esille nostetun näkökulman taustalla on ajatus, jonka mukaan köyhyys ei voi toimia enää päteväenä käsitteenä yhteiskunnissa, joissa kurjistuminen on yksilöiden kannalta nopeaa, yllättävää ja ennustamatonta. Köyhyyden ja syrjäytyneisyyden katsotaan siten viittaavan historiallisesta perspektiivistä erilaisiin elämänprosesseihin. Kun perinteinen köyhyys viittaa (erityisesti hallinnon näkökulmasta) staattiseen normaalitilaan, merkitsee syrjäytyminen usköyhyyden merkityksessä nimenomaan muutosta tässä normaalitilassa. Tämä saattaa tarkoittaa myös sosiaalihuollon kriisiä, varsinkin jos syrjäytymiskehitys alkaa koskettaa nopeasti ja yllättäen suuria ihmismääriä ja perinteisesti köyhiksi luokiteltujen yksilöiden lisäksi myös muuta väestöä. (Lehtonen ym. 1986, 6, 8–14; Heikkilä 1990, 25; Moisio 2000, 217–218.)

Kun syrjäytymistä tarkastellaan yksilötasolla, viitataan yksittäisen ihmisen kohdalla ilmeneviin sosiaalisiin ongelmiin ja niiden kasaantumiseen. Samassa yhteydessä saatetaan puhua myös monion-

gelmaisuudesta tai huono-osaisuudesta. Syrjäytymisen on katsottu ilmenevän tällöin eri ulottuvuuksilla: syrjäytymisenä tuotannosta (palkkatyö), sosiaalisista suhteista (työyhteisö, perhe, ystävät jne.) sekä vallasta (politiikka). Mitä useammalla ulottuvuudella yksilöllä on ongelmia, sitä syrjäytyneempi hänen on katsottu olevan. Kyse on pelkistetysti ulkoisten rajoitusten aiheuttamista yksilöllisten toimintamahdollisuuksien kaventumisesta ja sitä kautta yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävien siteiden heikkenemisestä. (Esim. Sipilä 1985, 72–75; Lehtonen ym. 1986; Levitas 1998.) Nyky-yhteiskunnassa palkkatyö ja perhe sekä enenevässä määrin myös opiskelu ja erilaiset kulutuksen muodot ovat ihmisten välisen yhteisyyden tärkeimmät instituutiot. Samalla ne ovat myös tärkeimmät siteet yksilön ja yhteiskunnan välillä. Tämän perusteella voisi ajatella, että suurimmassa vaarassa syrjäytyä ovat ne yksilöt, joilla ei ole työtä, koulutusta ja perhettä eikä myöskään rahaa kulutukseen.

Kansainvälinen keskustelu syrjäytymisestä ja sen eri ulottuvuuksista on ollut kiinteä osa hyvinvointivaltiollista diskurssia ainakin 1960-luvulta alkaen (Moisio 2000, 218)². Suomeen käsite saapui kuitenkin eurooppalaisittain jälkijunassa 1970-luvun lopulla ja keskustelu oli ensimmäisen kerran erityisen aktiivista vasta 1980-luvulla. Tätä ajanjaksoa voidaan pitää suomalaisen syrjäytymiskeskustelun ensimmäisenä aaltona. Lähinnä ruotsalaisesta työttömyystutkimuksesta peräisin ollut käsite *utslagning* liitettiin sosiaalipoliittiseen huono-osaisuustutkimukseen, joka pyrki valottamaan hyvinvointivaltion toimintoihin liittyviä puutteita. Tuula Helne on esittänyt, että kyse oli myös tietynlaisesta muodista sosiaalitutkimuksen alalla: syrjäytyminen, huono-osaisuus ja köyhyystutkimus olivat kaikki kansainvälisestä keskustelusta virikkeitä saaneita näkökulmia, joita sovellettiin suomalaisen hyvinvointivaltion kriisin analysointiin. (Helne 1994, 32–39.)

1980-luvulla käsite vakiintui nopeasti niin tutkijoiden kuin median ja kansalaistenkin käyttöön. Laajan soveltamisalueensa ja sisällöllisen epämääräisyytensä vuoksi syrjäytymisestä tuli suosittu termi, jota käytettiin useammin yhteiskuntapoliittisena iskusanana kuin erityisenä yhteiskuntatieteellisenä käsitteenä (Lehtonen ym. 1986). Syrjäytymispuhetta onkin viimeisen parinkymmenen vuoden aikana tuotettu

eri areenoilla runsain mitoin. Tutkimuksessa 1980-luvun ensimmäisen aallon jälkeen seuraava aktiivisempi vaihe ajoittui kuitenkin vasta 1990-luvun puolivälin jälkeiseen aikaan. 1990-luvun alun lamavuosina suurin mielenkiinto kohdistui konkreettisempiin ongelmiin, erityisesti työttömyyteen.

Suomessa käydyin syrjäytymiskeskustelun eteneminen näyttää mielenkiintoisesti seuranneen Anthony Downsia esittämää sosiaalisten ongelmien elinkaaren syklimallia, jossa on viisi vaihetta aina kiinnostuksen heräämisestä sen hiipumiseen (ks. Helne 1994). Malliin sisältyy myös ajatus, että kerran esiin noussut kysymys herää helposti esiin uudelleen usein liittyneenä johonkin toiseen ongelmaan. Juuri näin kävi syrjäytymiskeskustelulle. Kiinnostuksen alkaessa hiipua uusi ongelma-alue syntyi akuutista työttömyyden kasvusta 1990-luvun alussa. Laman syvenemisen myötä katseet kiinnittyivät erityisesti pitkäaikaistyöttömyyteen. Konkreettinen työttömyysongelma korvasi ainakin hetkeksi teoreettisemmän ja hataramman syrjäytymisongelman yleisessä keskustelussa. Käsitteet löysivät kuitenkin toisensa, kun molemmat yhdistettiin osaksi laajempaa ”nuoriso-ongelmaa”. Erityistä huomiota alettiin kiinnittää tekijöihin, joiden katsottiin edistävän nuorten syrjäytymistä, kuten nuorisotyöttömyyteen ja/tai koulutuksen keskeyttämiseen (esim. Takala 1992; Liimatainen-Lamberg 1996). Kapeimmillaan syrjäytyminen alkoikin olla synonyymi työttömyydelle, koulutuksen ulkopuolella olemiselle tai koulutuksen keskeyttämiselle.

Syrjäytymiskeskustelun toisen aallon myötä käsitteelliset yhteydet olivat siis irtautuneet aiemman aallon sosiaalipoliittisista huonosuuden ja köyhyyden tutkimuksen traditioista. Tutkimuksen tekijöiksi alkoi nousta vahvasti koulutuksen tutkijoita, jotka levittäytyivät osin työelämän tutkimuksen alueelle (Takala 1992; Laakso 1994; Siljander & Ulvinen 1996; Ruoho & Ihatsu 1997). Taustorientaation muuttuminen kavensi syrjäytymisen määrittelyä – ainakin aluksi – joskin samalla laaja ilmiökenttä pilkottiin helpommin lähestyttäviin ja tutkittaviin osa-alueisiin.

Kysymys koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista nuorisista yhdisti 1980-luvun syrjäytymiskeskustelun vaikutteet 1970-luvun öljykriisin aikaiseen huoleen joutilaisuuden tilaan ajautuneiden nuor-

ten tilanteesta. Kun 1970-luvulla ratkaisuksi perustettiin mm. peruskoulun lisäluokat (Silvennoinen 1993), Euroopan unioniin liittymisen myötä katseet kääntyivät Euroopan sosiaalirahaston (ESR) kautta saatavaan ylimääräiseen toimintaresurssiin ja tilapäisempien nuorisoprojektien perustamiseen³. Molemmissa tapauksissa lähtökohtana oli kehittää uudenlaisia koulutukseen ja työelämään osallistumisen väyliä ja mahdollisuuksia, joiden avulla koulutuksesta ja työstä karsiutuneet nuoret saataisiin integroitua yhteiskuntaan.

Viime vuosikymmenen loppupuolen syrjäytymiskeskustelua onkin pitkälle ruokkinut syrjäytyneille tai syrjäytymisvaarassa oleville nuorille suunnattujen toimintamallien voimallinen legitimaatio. Joka kuntaan piti saada oma projekti ja ns. syrjäytyneitä nuoria kyllä löydettiin, kun kerran rahaa oli tarjolla. Samalla nuorten syrjäytymisen tutkimus sai todellisen piristysruiskeen, kun projekteissa parin toimintavuoden jälkeen huomattiin, että EU:n rahoitukseen liittyi myös evaluaatiovelvoite. Sinällään kyse on tärkeästä periaatteesta: toimintaa on arvioitava, jotta hyviä käytäntöjä voidaan levittää ja toisaalta kokemuksista voidaan oppia. Ongelmaksi saattaa muodostua kuitenkin se, että projektityöskentelyssä on yleensä jo lähtökohtaisesti kyse lyhytaikaiseksi tarkoitettusta toimintamallista. Kohteena on usein jokin konkreettinen ja akuutti ongelma, johon haetaan projektin avulla ratkaisua. Vaikka yksittäisen kohderyhmän tasolla saatetaan saada aikaan hyviäkin tuloksia, on kuitenkin myös niin, että nuorten syrjäytymiseen liittyvät kysymykset – pienelläkään paikkakunnalla – tuskin ratkeavat kolmivuotiskauden aikana. Päinvastoin, monta kertaa käy niin, että syntyy tarve uudelle projektille ja näin oravanpyörä on valmis. Sen sijaan, että kehitettäisiin kunnan peruspalveluja, turvaututaan epävarmaan ulkopuoliseen rahoitukseen, jolloin myös kehitetty tietotaito saattaa siirtyä projektin päätyttyä muualle jättämättä jälkeäkään kunnan perustoimintoihin⁴.

Syrjäytymiskeskustelun kannalta projekteihin liittyy kaksi ongelmaa. Ensinnäkin on epäselvää, missä määrin hyödyllistä (tai mitä tahoa hyödyttävää) tietoa projektien evaluaatiotutkimukset pystyvät tuottamaan. Koska raportit valmistuvat vasta aikaisintaan projektin loppumetreillä, voidaan epäillä, että ainakaan projektille ja erityisesti pro-

jektin ruohonjuuritason työmyyrille niistä ei välttämättä ole paljon iloa. Arviointi saatetaan myös kokea pelkkänä ulkopuolisena kontrollin ja hallinnon välineenä. Lisäksi arviointitutkimukselle asetetut tavoitteet ja myönnetyt resurssit eivät läheskään aina tarjoa mahdollisuuksia tuottaa sen kaltaista tutkimustietoa, joka kasvattaisi alueen tietovarantoa muutoin kuin kauniisti kansitettujen raporttien muodossa. (Ks. Ihatsu & Ruoho 1999; Jahnukainen 1998.) Syrjäytymiskeskustelun kannalta ongelmallista on myös se, että syrjäytymistä ehkäisemään pyrkivät projektit ottavat annettuna sen, että kyseiset toimintamuodot todella kohdistuvat syrjäytymisriskissä oleviin nuoriin ja ovat siten tosiasiallisesti yhteydessä syrjäytymisen ehkäisyyn sekä syrjäytymiskierteen katkaisuun. Hyvää tarkoittava toiminta voi siten toimia myös leimaavana, itseään toteuttavana ennusteena.

Syrjäytyminen prosessina – oletus riskien kasautumisesta

Vaikka vilkkain julkinen keskustelu syrjäytymisestä näyttää jääneen 1990-luvun loppupuolelle, on käsite saanut viime aikoina uudenlaisista akateemista painoarvoa Suomen Akatemian käynnistettyä erityisen syrjäytymisen, eriarvoisuuden ja etnisten suhteiden tutkimusohjelman (SYREENI). Toisaalta ilman akateemista legitimointiakin syrjäytyminen on vakiinnuttanut asemansa suomalaisten nuorisotyöntekijöiden ja -tutkijoiden retoriikassa. Syrjäytymisen torjunta ei ole teemana unohtunut politiikoiltakaan. Esimerkiksi molemmista laman jälkeisten hallitusten ohjelmista löytyy maininta niin syrjäytymisen ehkäisystä kuin myös nuorista tätä tavoitetta tukevien toimenpiteiden erityisenä kohderyhmänä (VN 1995; 1999).

1990-luvun nuorisotutkimuksessa syrjäytymistä on lähestytty erityisesti koulutuksen ja työn ulkopuolella olemisen kautta. Määrällisistä tilasto- ja kyselyaineistoista (esim. Nyssölä 1994; Nummenmaa 1996) on siirrytty osallistuvampiin tutkimuksen teon muotoihin. Tarkoituksena on ollut päästä käsiksi koulutuksen ja työelämän ulkopuo-

lelle johtavien prosessien ytimeen sekä tutkimuksen kulloisenkin kohderyhmän oman näkökulman hyödyntämiseen (Takala 1992; Laakso 1994; Jahnukainen 1997; Järvinen 1999; Komonen 1999; Kuula 2000). Seurantatutkimuksissa saman kohderyhmää on tarkasteltu eri ajan-kohtina. Psykologisemmassa orientaatioissa syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tarkasteluun ovat tulleet mukaan tehottomien ajattelustrategioiden (Nurmi ym. 1992) sekä riskitekijöiden analyysit (Rönkä 1999; Kokko 2000). Keskeisenä käytännöllisenä kysymyksenä on noussut esiin, voitaisiinko syrjäytymiskehitystä ennaltaehkäistä ja riskitekijöitä havaita jo varhaisessa vaiheessa. Juuri käytännön ulottuvuus, joka on vahvistunut erityisesti 1990-luvun nuorisoprojektien myötä⁵, on pakottanut miettimään syrjäytymistä kokonaisvaltaisesti, monitahoisena prosessina, jossa eri näkökulmista tuotettu tutkimustieto voitaisiin yhdistää.

Yksi mahdollisuus teoretisoida yksilötason syrjäytymiskehitystä on tukeutua ns. syrjäytymisen prosessimalliin. Tätä ovat käsitteellisesti ja osin empiirisestikin operationalisoitavampaan muotoon kehittäneet ensin Jyrki Jyrkämä (1986) paljon siteeratussa artikkelissaan ja sittemmin Mikko Takala (1992) väitöskirjassaan. Asetelman lähtökohdiana on elämänkaarellisuus, jonka ottaminen mukaan prosessin kuvaukseen tuottaa hierarkkisen tasomallin (kuvio 1), jossa syrjäytyminen käsitteellistetään huono-osaisuuden syveneväksi jatkumoksi. Prosessin on katsottu alkavan usein jo varhaislapsuudessa, jolloin lapset omaksuvat ne perusvalmiudet – asenteet, arvot ja toiminnan mallit – joiden viitoittamina he aikuistuvat ja sijoittuvat yhteiskuntaan.

Kotitausta ja varhaislapsuuden elinolot määrittävät ensinnäkin hyvin pitkälle sitä, miten lapset sopeutuvat kouluympäristöön, miten he menestyvät opinnoissaan ja minkälaisille koulutusurille he myöhemmin valikoituvat (esim. Mehan 1992; Kivinen & Rinne 1995; Järvinen 1999; 2000a; 2000b). Mitä etäämpänä kodin kulttuuri – arvostukset, kielenkäyttötavat jne. – on koulun välittämästä kirjallisuudesta, kielenkäytöstä, sitä vaikeampaa lapsen on sopeutua niihin ”normaalisuuden” vaatimuksiin, joita koulussa oppilaille asetetaan (ks. Kivinen & Rinne & Kivirauma 1985). Koulu ei myöskään onnistu riittävässä määrin tasaamaan oppilaiden välisiä, eri-

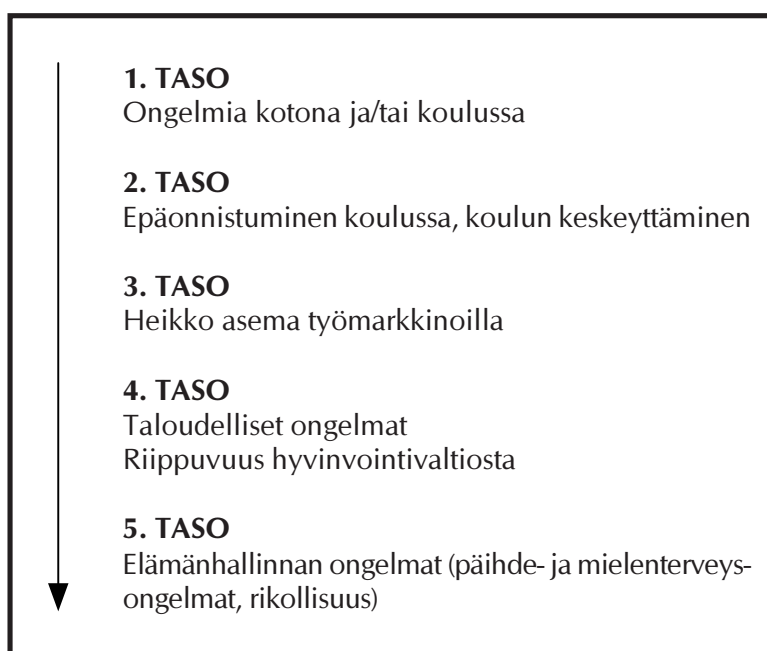

laisten lähtökohtien tuottamia eroja (Kuusinen 1992), vaan koulutuskokkaiden sopeutumattomuus ja oppimisvaikeudet ennakoivat pikemminkin syvenevää epäonnistumisen kierrettä. Tämä voi todentua esimerkiksi siirtona erityisluokalle sekä ääritapauksessa oppivelvollisuuden keskeyttämisenä.

Peruskoulussa epäonnistuminen on yhteydessä ammattikoulutuksesta karsiutumiseen, mikä puolestaan johtaa suurella todennäköisyydellä heikkoon ja epävarmaan työmarkkina-asemaan (Järvinen 2001, 62). Työttömyys merkitsee yksilötasolla taloudellisia ongelmia ja aiheuttaa pitkittyessään riippuvuutta hyvinvointivaltiosta. Julkisuudessa on usein esitetty pitkäaikaisen työttömyyden johtavan edelleen rikollisuuteen ja päihdeongelmiin (esim. HS 19.3.1999). Yhdysvalloissa ja Englannissa on lisäksi jo pitkään käyty keskustelua alaluokkaistumisesta. Sillä viitataan yhtäältä työttömyyden ja toisaalta hyvinvointivaltion riippuvuutta aiheuttavien rakenteiden seurauksena syntyneeseen työkielteisyyteen, johon liittyy sosiaali-etuuksien väärinkäyttöä ja laittomuuksille rakentuva elämäntapa. Erityisesti on keskusteltu nuorten työttömien osuudesta tämän ”uuden alaluokan” muotoutumisessa. Teesin tueksi ei ole kuitenkaan esitetty riittävästi luotettavaa empiiristä näyttöä, ja monet tutkijat ovatkin olleet valmiit hylkäämään puheet ”uudesta alaluokasta” ideologisena, työttömiä syyllistävänä ja hyvinvointivaltion alasajoa legitimoivana retoriikkana (ks. MacDonald 1997b).

Huono-osaistumisen viimeiseen tasoon eli syrjäytymiseen sanan varsinaisessa merkityksessä, liittyvät erilaiset elämänhallinnan ongelmat, monesti myös erilaiset riippuvuudet ja sairaudet. Yhdessä rikollisuuden kanssa ne saattavat johtaa yhteiskunnan taholta tulevaan institutionaaliseen uloslyöntiin kuten vankilaan joutumiseen tai muihin totaalihoitolaitossijoituksiin⁶. Tässä vaiheessa yksilöä yhteiskuntaan yhdistävät siteet ovat jo monilta osin katkenneet.

KUKA MEISTÄ ONKAAN SYRJÄYTYNYT?

Kuvio 1. Syrjäytymisen prosessimalli. Kehitelmä Jyrkämän (1986), Takalan (1992) ja Jahnukaisen (2001) pohjalta.

Edellä esitettyä hypoteettista mallia voidaan perustellusti kritisoida deterministisyydestä, sillä se näyttää sisältävän ajatuksen, että alkuun päästyään syrjäytymisprosessi etenee aina ennalta määrättyllä tavalla. Taustalla on siis vahvasti riskien jatkuvuuden ja kasautumisen oletus. Mallin puutteena voidaan pitää lisäksi sitä, että jatkumo ottaa huomioon ainoastaan jo alkupäässä syrjäytymisputken aloittaneet yksilöt. Eri tasoille voidaan kiinnittyä monista syistä, myös ilman aikaisempaa syrjäytymishistoriaa, erilaisten elämänkulun käännekohtien tai laajempien yhteiskunnallisten kehityskulkujen (esim. suurtyöttömyyden) seurauksena. Prosessimallia ei tulisi kuitenkaan lähestyä empiirisenä yleistykseenä vaan pikemminkin ideaalityyppisenä kuvauksena, johon empiiristä todellisuutta voidaan

kussakin tapauksessa verrata. Tällöin malli esittäytyy tutkimuksen välineenä, todellisuuden ymmärtämisen ja vertailun käsitteellisenä instrumenttina (ks. Weber 1978, 23–26). Se toimii viitekehystenä, johon voidaan suhteuttaa erilaisia ”syrjäytymisen urapolkua” sekä – mikä tärkeintä – myös paikantaa niitä tekijöitä, jotka eri tapauksissa ovat auttaneet syrjäytymiskierteestä ulospääsystä.

Yleisellä tasolla voidaan todeta, että syrjäytymisen prosessimallin mukainen elämäntapa todentuu todennäköisimmin niiden yksilöiden kohdalla, joiden elämässä on niukasti suojaavia tekijöitä tai jotka eivät osaa tai voi käyttää näitä resursseja hyödykseen. Tällöin ongelmien kasautumisen ja samalla syrjäytymisen todennäköisyys on suurimmillaan. Vähintäänkin yhtä mielenkiintoista ja tärkeää on kuitenkin todeta, että seurantatutkimuksissa on havaittu olevan mahdollista rikkoo edellä esitetyn kaltainen, deterministiseltä vaikuttava elämäntapa (Jahnukainen 1997; Rönkä 1999). Toisin sanoen kaikilla prosessin tasoilla on suotuisissa olosuhteissa mahdollisuus katkaista alkanut syrjäytymiskierre. Vaikka elämäntapojen käännekohtat ovat vaikeasti ennustettavia, usein hyvin yllättäviä elämäntapahtumia, syrjäytymisuralta pois päässeet ovat usein saaneet voimakasta sosiaalista tukea joko lähiympäristöstä tai muualta (Jahnukainen 1997; Rönkä 1999). Useiden aiheesta tehtyjen tutkimusten (MacLeod 1987; Heggen 2000; myös esim. Järvinen 1996, 1999, 2000a) perusteella voidaankin todeta, että juuri kotitaustan ja perheen kulttuuristen resurssien tai kehityspsykologisemmin suojaavien tekijöiden aktivoitumisen vuoksi kaikki nuoret eivät ole yhtä alttiita syrjäytymiselle. Tämä pitää paikkaansa erityisesti silloin kun puhutaan syrjäytymisestä nimenomaan sen kaikkein syvimmässä merkityksessä – ei pelkästään kouluttamattomuutena, työttömyytenä tai satunnaisena päihteiden väärinkäyttönä. Nämä ovat toki seikkoja, jotka yksin esiintyessäänkin saattavat aiheuttaa vakavia yksilötason ongelmia sekä syrjässä olemista joiltakin yhteiskunnallisen toiminnan ja vaikuttamisen alueilta. Ne ovat kuitenkin etäällä itse syrjäytymisestä, jossa samanaikaisesti latautuvat eri elämäntapa-alueiden (koulutus, työ, terveys, perhesuhteet, toimeentulo) epäsuotuisat olosuhteet.

Syrjäytymisvaarassa/-riskissä olevista nuorista voidaankin edellisen perusteella puhua vasta silloin kun nämä ovat esimerkiksi työt-

tömiä ja kouluttamattomia ja samanaikaisesti kodin resursseihin liittyviä vakavia riskejä ja/tai henkilöllä on muita vakavia toimintarajoitteita (sairaus, vamma, oppimisvaikeus jne.). Koska syrjäytymiskeskustelu viittaa keskeisesti aikuiseen tai aikuismaiseen yhteiskuntapaikkaan, on lisäksi epäselvää, minkä ikäisten lasten ja nuorten kohdalla voidaan ylipäättään puhua syrjäytymisen riskeistä. Tilastollisissa analyyseissä riskejä aikuisiän syrjäytyneisyyteen on löydetty varhaislapsuuden olosuhteista (vanhempien mielisairaudet ja päihdeongelmat, perheväkivalta) ja lapsen käyttäytymisestä (voimakas aggressiivisuus ja käyttäytymisen itsesäätelyn puutteet) (esim. Cairns & Cairns 1994; Jessor 1998; Rönkä 1999; Kokko 2000). Koska huomattava osa riskeistä jää kuitenkin aktivoitumatta syrjäytymiseksi yksittäisen henkilön kohdalla, syrjäytymisvaarassa olevien merkitseminen (leimaaminen) aikaisessa vaiheessa voi ennaltaehkäisyynkin nimessä toteutettuna toimia itseään toteuttavana ennusteena. Leimasta seuraa helposti leiman mukaista käyttäytymistä (Goffman 1986). Kun puhutaan lapsista ja nuorista, olisikin hyödyllisempää keskittyä juuri sillä hetkellä elämään vaikuttavien ongelmatekijöiden – jotka voivat olla ainakin tilastollisessa mielessä myöhemmän syrjäytymisen tai ongelmakäyttäytymisen riskitekijöitä – ratkaisemiseen kuin pohdita samaisten lasten ja nuorten syrjäytymisalttiutta tulevaisuudessa. Toisin sanoen hyvä perushoito, joka tarjoaa lapselle turvallisen toimintaympäristön niin päiväkodissa, kotona ja koulussakin sekä ongelmatilanteisiin puuttuminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, ovat monesti syrjäytymisen ehkäisyä parhaimmillaan.

Tällöin puhumme primaaripreventiosta, joka pyrkii ehkäisemään ongelmat – tässä yhteydessä syrjäytymiskehityksen – jo ennen ensioireiden esiintuloa (vrt. rokottaminen). Toiminta kohdistuu siis koko ikäluokkaan eikä pelkästään riskilapsiin. Vaikka tämä osa-alue on tärkeä, sen vaikutukset jäävät usein huomiotta, koska ongelmia ei synny. Tämän rinnalla toki myös riskiryhmiin kohdistuvia (ns. sekundaaripreventio) menettelyjä tarvittaisiin esimerkiksi tukemaan heikoista lähtökohdista koulunsa aloittavien lasten alkuvaiheen opiskelua (esim. Duffield 2000). Suomessa tällainen toiminta on vielä alkutaipaleella. Tärkeää on huomata se, että korjaava eli sekundaari-

preventio saa helpommin huomiota, vaikka tulokset olisivat kehnompia, koska ongelman tultua tiedostetuksi on helpompi osoittaa sen hävinneen intervention seurauksena. Erilaiset nuorten pajaprojektit yms. kuuluvat juuri tähän ryhmään.

Marginalisaatio eli keskustan ja periferian suhde

Syrjäytymisen käsite soveltuu siis lähinnä kaikkein huono-osaisimman joukon elämäntilanteen kuvaamiseen. Sen sijaan kenelle tahansa on mahdollista asettua – tai hänet voidaan asettaa – syrjään joltain elämän näyttämöltä. Sanahahmoltaan lähellä oleva syrjäytyminen on sekä pitkittäisenä että syvyysuunnan prosessina eritasoinen kuin syrjässä oleminen, josta puhumme vastedes marginalisaationa.

Marginalisaation käsitteen sosiologinen alkuperä ajoittuu 1920-luvulle ja Chicagon koulukuntaan. Lähtökohtana on tällöin Robert E. Parkin (1928) kehittämä ja hänen oppilaansa Everett Stonequistin (1965) tunnetuksi tekemä ”marginaali-ihmisen” (*marginal man*) idea. Puhuessaan marginaali-ihmisestä Park ja Stonequist viittasivat modernille aikakaudelle tunnusomaiseen ihmis- ja persoonallisuustyyppiin – yksilöön, jonka elämäntilannetta sävyttävät kahden erilaisen kulttuurin vaikutukset ja joka kokee näiden kulttuurien ristiriitaisuudet omaksi henkilökohtaiseksi ongelmakseen. Marginalisaation taustalla on tavallisesti jokin historiallinen tapahtumasarja kuten orjuus, pakolaisuus tai siirtolaisuus, jonka yhteydessä tapahtuu kulttuurien hajautumista. Ihmiset irtautuvat alkuperästään ja päätyvät arvoiltaan ja normeiltaan uudenlaiseen ympäristöön, jonka jäseniksi he eivät kuitenkaan koe itseään kelpuutettavan. Samalla syntyy etnisyyksiä vailla alueita sekä identiteettejä, jotka ovat muodostuneet kahdesta suunnasta. Ne ovat juurtuneet yhtäältä historiallisen perinnön pois- saolevaan lähteeseen ja toisaalta tiettyihin diasporisiin oloihin, joita luonnehtii usein alisteinen yhteys valtakulttuuriin. Ajatuksena on, että marginaali-ihmisiä löytyy erityisesti tämänkaltaisen kohtalon

kokeneiden ihmisten ja ihmisryhmien keskuudesta. (Park 1928; Stonequist 1965; vrt. Fornäs 1998, 82.)

Vaikka Parkin ja Stonequistin ajattelussa oli useita tasoja ja myös ristiriitaisuuksia⁷, he viittasivat marginalisaatiolla kuitenkin nimenomaisesti ulkopuolisuuden kokemukseen. Tämä kokemus syntyy yksilölle jossakin elämänhistorian vaiheessa jonkin kulttuurisen siirtymän seurauksena.

Stonequistin (1965, 201–203) mukaan modernille maailmalle tyypillisiä siirtymiä, jotka saattavat tuottaa ulkopuolisuuden kokemuksen ovat paitsi siirtolaisuus ja pakolaisuus, myös sosiaalinen liikkuminen yhteiskuntaluokasta toiseen – esimerkiksi avioliiton tai kouluttautumisen kautta – tai siirtyminen suljetusta uskonnollisesta yhteisöstä maallisen elämäntavan piiriin. Tämänkaltaiset tapahtumakulut aiheuttavat monille psykologisen ristiriidan, joka perustuu yhtäältä kyvyttömyyteen tai haluttomuuteen irtaantua omasta kulttuuristaustasta sekä toisaalta haluun kiinnittyä uuteen kulttuuriin ja tähän liittyviin koettuihin vaikeuksiin. Yksilöltä puuttuu täten yhtenäinen kollektiivi, joka tukisi hänen identiteetinmuodostustaan, jolloin hänen on vaikea löytää omaa kulttuurista paikkaansa ja viiteryhmää, johon hän kykenisi samastumaan. Marginaali-ihmisen ideaalityypinä voidaan Parkin (1928) mukaan pitää yksilöä, jonka vanhemmat edustavat eri etnisiä ryhmiä tai uskontokuntia. Tällöin erilaiset kulttuurit ja historialliset traditiot kohtaavat ja sekoittuvat yksilön tietoisuudessa primaarisosialisaation aikana, mikä merkitsee samalla marginaalisuuden, koetun ulkopuolisuuden, sisäistämistä jo varhaislapsuuden kuluessa.

Parkin ja Stonequistin mukaan marginalisaatiolla ei kuitenkaan ole välttämättä yksinomaan negatiivisia seurauksia yksilön elämäkululle. Osa marginaali-ihmisistä onnistuu kääntämään kokemuksensa voimavaraksi. Saattaa nimittäin käydä myös niin, että marginaali-ihmiselle kehittyy perifeerisen kulttuurisen asemansa seurauksena tietoisuus ja sen kaltainen ymmärrys, jonka avulla hän kykenee tarkastelemaan asioita tavallista laajemmin – kahdesta kulttuurisesta perspektiivistä. Lisäksi koettu ulkopuolisuus voi olla luonteeltaan väliaikaista. Pysyvämpi marginaalisuus syntyy Stonequistin mukaan

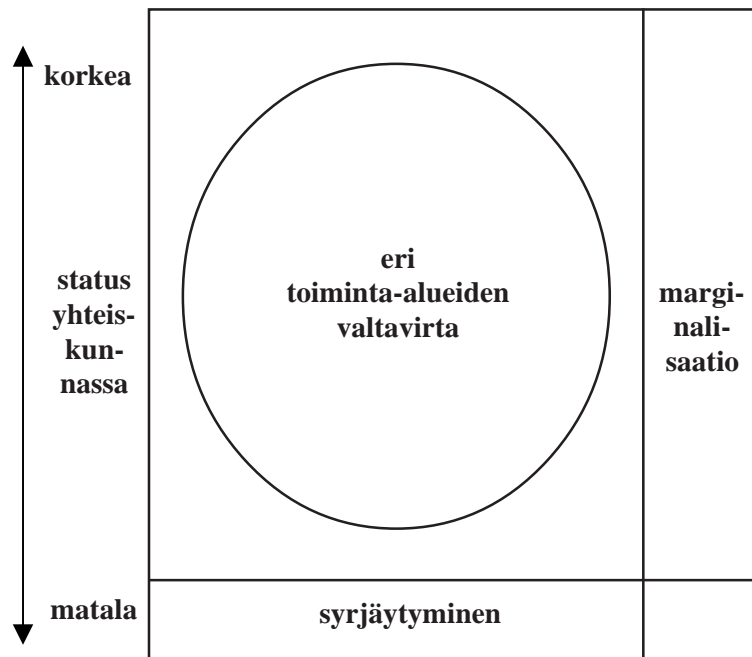

vasta silloin kun koettu kulttuurinen konflikti alkaa muokata voimakkaasti yksilön tietoisuutta ja kun siitä tulee osa hänen identiteettiään. Osalle konflikti on tässäkin tapauksessa yksinomaan sisäinen eikä se näy yksilön ulkoisessa käyttäytymisessä. Marginaali-ihmisellä saattaa olla perhettä ja ystäviä ja hän voi toimia arvostetussa ammatissa. Sisimmässään hän kuitenkin tasapainoilee psykologisessa epävarmuudessa kahden kulttuurin välissä. Toisilla marginaalisuuden kokemus saa kuitenkin myös ulkoisia ilmenemismuotoja, mikä näkyy esimerkiksi rikollisena käyttäytymisenä.

Näkemystä, jossa marginalisaatio ymmärretään koettuna ulkopuolisuutena, on hyödynnetty myöhemmin esimerkiksi tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu erilaisten maahanmuuttajaryhmien kiinnittymistä uuteen kulttuuriin (esim. Berry 1992) sekä eräissä sosiaalisen liikkuvuuden yksilötason tarkasteluissa (ks. esim. Trondman 1993; Vanttaja & Järvinen 1998). Myös eräs maamme lähihistorian suurista murroksista, 1960–70-luvuille ajoittunut muutto maalta kaupunkiin, voidaan hahmottaa laajamittaisena koetun ulkopuolisuuden kasvualustana. Aihetta tutkineen Matti Kortteisen (1982) mukaan muutto kaupunkiin merkitsi yksittäisille ihmisille ja perheille psyykkisiä ja sosiaalisia rasitteita: sosiaalisten siteiden katkeamista lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristöön, läheisiin ihmisiin, omaksettuaan kulttuuriin sekä elämäntapaa ohjaavaan arvoperustaan. Vaikka Kortteinen ei perusteellisessa lähiötutkimuksessaan nimenomaisesti tarkastele yksittäisten, maalta kaupunkiin muuttaneiden ihmisten erillisyyden ja ulkopuolisuuden tuntemuksia, hän tuo kuitenkin esille joitakin piirteitä, jotka viittaavat marginalisaatioon Parkin ja Stonequistin tarkoittamassa mielessä. Monet tutkimuksen yhteydessä haastatelluista ihmisistä haikailivat talonpoikaisten perusarvojen kuten työn itsenäisyyden, patriarkaalisuuden ja tärkeiksi koettujen, sittemmin hajonneiden sosiaalisten verkostojen perään. Samalla he kuitenkin ymmärsivät, että entisenlaiseen elämään ei heidän tapauksessaan ollut enää paluuta. Tilanne koettiin ristiriitaisena. Vaikka työ oli kaupunkiin muutettaessa keventynyt ja samalla ihmisten materiaalinen elintaso oli useimmissa tapauksissa noussut, ei kaupunkiinmaiseen elämäntapaan kuitenkaan osattu sopeutua.

Nuoruus on siirtymävaihe, jonka jo sinänsä voidaan katsoa olevan tietynlainen marginaaliasema: ei olla enää lapsia, mutta integroituminen yhteiskuntaan ja täysivaltaiseen aikuisuuteen on vielä kesken. Monet viimeaikaisista kulttuurisista muutoksista ovat tuoneet nuorten elämään uudenlaisia riskejä ja lisääntyvää epävarmuutta. Muuttoliike, median yhteiskunnallisen roolin voimistuminen, työmarkkinoiden rakennemuutos sekä kilpailuhenkisyiden ja muutosvaatimusten lisääntyminen eri elämänalueilla ovat lisänneet yksilöllistymiseen kohdistuvia vaatimuksia (Furlong & Cartmel 1997; Fornäs 1998). Nykynuorten onkin aiempaa hankalampi vastata moniin odotuksiin, joita aikuisuuteen on perinteisesti liitetty. Voidaan myös otaksua yhä useamman nuoren kokevan itsensä ulkopuoliseksi yhdellä tai useammalla elämänalueella. Kun kysymyksiin kuka olen, mistä tulen ja mihin olen menossa on yhä vaikeampi löytää vastauksia, paikantuu marginalisaatio myös identiteetin ongelmaksi.

Marginalisaatio voidaan ymmärtää myös eri elämänalueisiin ja kuhunkin kulttuuriseen kontekstiin liittyvän keskustan ja periferian välisenä suhteena. Näin ymmärrettynä ulkopuolisuus, marginaalisuus, ei sinällään viittaa huono-osaisuuteen ja syrjäytymiseen vaan on kontekstuaalinen mahdollisuus jokaisen kohdalla (ks. myös esim. Ulvinen 1997). Keskustan ja periferian välisen suhteen näkökulmasta marginalisaatiolle ja syrjäytymiselle on yhteistä lähinnä vain se, että molemmat ilmiöt ovat sijoitettavissa kulttuuriin ja yhteiskunnalliseen periferiaan, keskustan ja valtavirran ulkopuolelle. Ne sijoittuvat kuitenkin periferiaan eri tavoin. Tätä jatkoka on pyritty havainnollistamaan kuviossa 2 siten, että syrjäytymisen ja marginaalissa oleminen on erotettu vain osittain päällekkäisiksi palkeiksi keskustan, valtavirran eli ns. normaalin tai keskiverroin toiminnan ulkopuolelle.

Kuvio 2. Syrjäytyminen ja marginalisaatio suhteessa valtavirtaan ja yhteiskunnalliseen statukseen (Jahnukainen 2001).

Marginalisaatio ja syrjäytyminen ilmiöinä eroavat siis monin tavoin toisistaan. Syrjäytymiseen liittyy lähes väistämättä paitsi koettua, myös objektiivisesti havaittavissa olevaa huono-osaisuutta ja se paikantuu ilmiönä lähinnä yhteiskunnan alimpiin sosiaalisiin kerrostumiin. Kun puhutaan syrjäytymisestä, ollaan yksilötasolla edetty usein tilanteeseen, jossa ollaan periferiassa useimmilla tai lähes kaikilla yhteiskuntaelämän kentillä. Yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävät siteet ovat joko täysin katkenneet tai ainakin pahasti vaurioituneet. Marginalisaatioon ei sitä vastoin välttämättä liity ulkoisesti havaittavissa olevaa huono-osaisuutta ja marginalisaatiota voi esiintyä yhteiskunnan eri kerroksissa kaikilla toimijatasoilla (vrt. esim. Ryan & Sackrey 1984). Yksilö voi lisäksi olla samanaikaisesti marginaalissa joillakin sosiaalisen elämän

kentillä, mutta silti keskustassa, valtavirrassa, joillakin toisilla. Esimerkiksi nuorisotutkimuksessa on viime vuosina puhuttu usein ”kevyestä yhteisöllisyydestä”, jolla on viitattu nuorille ominaiseen tapaan sukkuroida ryhmästä toiseen. Tällöin eri tilanteissa ja ryhmissä omaksutaan erilaisia rooleja ja toiminnan malleja. Sama nuori voi osallistua aktiivisesti jonkin marginaalisen ryhmän, esimerkiksi eläinoikeusaktivistien, toimintaan ja samanaikaisesti kuitenkin toimia valtakulttuurin odotusten ja normien mukaisesti vaikkapa koulussa ja harrastuksissa. (Esim. Lähteenmaa 2000.)

Yhteen tai useampaan elämänalueeseen liittyvä marginaalisuus voi siten olla myös tietoinen valinta. Omasta tahdostaan marginaalissa voi olla myös perinteisen palkkatyön ulkopuolella oleva henkilö, joka hankkii toimentulonsa muutoin. Marginaalisuus voi olla haluttu, distinktiivinen keino erottautua massasta. Toisaalta keskusta ja periferia eivät ole staattisia tiloja, vaan ne määrittyvät toimijoiden aktiivisen toiminnan seurauksena. Esimerkiksi populaarikulttuurissa käy varsin usein niin, että aiemmin marginaalisesta saattaa tulla yllättäen valtavirtaa. Tietyn asteinen, rajallinen marginaalissa oleminen voi siis olla hyvinkin yleistä ilman, että siihen liittyy erityisiä huono-osaisuuteen ja syrjäytymiseen viittaavia tunnusmerkkejä.

Marginaalisuus voi kuitenkin toisinaan edetä syrjäytymiseksi. Näin saattaa käydä erityisesti silloin kun ollaan useiden elämäalueiden ulkopuolella samanaikaisesti ja tähän liittyy riski ongelmien kumuloitumisesta tai pitkittymisestä. Tässä suhteessa keskeisinä elämäalueina voidaan pitää koulutusta, työtä, perhe-elämää ja muita sosiaalisia suhteita. Olennaista on myös yksilön suhde poikkeaviin alakulttuurisiin toimintamuotoihin kuten rikollisuuteen ja päihteiden käyttöön.

Yleensä syrjäytymistä ja syrjäytyneisyyttä tarkastellaan yksilön kokemusmaailman ulkopuolelta mitattavissa ja havaittavissa olevia indikaattoreita käyttäen. Vähintään yhtä tärkeä kysymys on kuitenkin se, miten toimijat itse määrittelevät syrjäytymisen omassa elämässään. Kokevatko indikaattoreiden valossa syrjäytyneeksi määritellyt henkilöt todella olevansa syrjäytyneitä tai huono-osaisia? Tätä näkökulmaa on hyödynnetty tutkimuksissa joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta yleisesti ottaen harvoin. Esimerkiksi Jussi Silvosen työttömille suun-

nattua JOBS – Työhön -kurssia käsittelevässä tutkimuksessa tulee sivujuonteena ilmi, että työttömillä ei välttämättä mene kurjasti, ”Muuten menee ihan hyvin, mutta työtä vain ei ole”, toteaa eräs kurssilainen (Silvonon 2000). Vastaavasti Kortteinen ja Tuomikoski (1998) osoittavat, että pitkäaikaistyöttömyys ei ole riittävä ehto huonosti menemisen tai syrjäytymisen määrittelyksi. Joissakin tapauksissa työttömyys saattaa johtaa – ainakin väliaikaisesti – jopa elämänlaadun kohentamiseen, vaikka elintaso ja käytettävissä olevat tulot laskisivatkin.

Lopuksi

Tätä artikkelia kirjoitettaessa vuoden 2001 keväällä toinen syrjäytymiskeskustelun aalto on edennyt jo varsin pitkälle Downsien syklimallin mukaan tarkasteltuna. Ongelman rakenteelliset tekijät on havaittu, yleinen kiinnostus on alkanut hiipua, eikä hallintokaan enää usko sinisilmäisesti nuorison syrjäytymisprojektien hyvää tuottavaan automaattiin (vrt. Helne 1994, 34). Samalla uusia tai uudelleen löydettyjä ongelma-alueita alkaa nousta esiin – keskeisimpänä nuorten huumeiden käyttö, mutta myös esimerkiksi kouluväkivalta ja koulujen työrauha. Itse ilmiön tutkimisen ja käytännön sovellusten kehittämisen kannalta tämä voi olla hyväkin asia. Kiinnostus on siirtymässä korjaavaan toimintaan keskittyvästä toiminnasta syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn ja siihen liittyvien ongelmien ratkaisemiseen. (Esim. Nuorten huumeiden käytön ehkäisytoimikunnan mietintö 2000; Siitari 2000.) Koko ikäluokkaan kohdistuvilla toimenpiteillä voidaan välttää leimaamista tai luokittelua, joka on puolestaan ongelmana silloin kun interventioita aletaan suunnata niille lapsille tai nuorille, jotka luokitellaan erityisesti syrjäytymisriskissä oleviksi.

Olemme esittäneet artikkelissa ajatuksen, jonka mukaan syrjäytymistä ja marginalisaatiota tulisi tarkastella erillisinä, omanlaisinaan ilmiöinä. Käsitteiden erottaminen paitsi selkeyttäisi ja jäsentäisi yleistä keskustelua, tämän erottelun avulla voitaisiin myös luoda monivertteisempiä näköaloja erityisesti valtakulttuurin sivussa ja ulkopuo-

lella oleville elämänmuodoille. Yksinkertaisimmillaan käsitteiden erottamisessa on kyse sen toteamisesta, että kaikki syrjässä oleminen ei ole syrjäytymistä eikä yhteydessä huono-osaisuuteen. Siinä missä syrjäytyminen määrittyy yksilön elämässä negatiivisena, tottaalisena ja valitettavan usein staattisena elämäntilanteena, saattaa marginaalisuus liittyä ainoastaan jollakin elämänalueella toimimiseen ja voi olla myös yksilön tietoinen valinta. Marginaalisuus voi olla myös luonteeltaan väliaikaista, eikä valtavirran ulkopuolisuus tietyllä elämänalueella määritä yksilön yhteiskunnallista ja sosiaalista asemaa yhtä kokonaisvaltaisesti kuin syrjäytyneisyys.

Varmaan on käynyt myös niin, että syrjäytymiskäsitteen inflaatio ja sen käyttö yhteiskuntapoliittisena iskusanana on johtanut paitsi turhaan leimaamiseen, myös todellisten syrjäytyneiden tai syrjäytymisriskissä olevien ihmisten tarvitseman tuen kohdistumiseen toissijaisiin kohteisiin. Empiirisissä tutkimuksissa tulisikin jatkossa entistä enemmän paneutua ulkokohtaisten luokittelujen sijasta ihmisten subjektiivisen hyvin- ja pahoinvoinnin tarkasteluun, ovatpa he sitten syrjäytyneitä tai marginaalisia. Muodikkaiden ja kulloinkin pinnalla olevien termien ja käsitteiden viljelyn sijasta tulisi pyrkiä sekä tutkimuksellisesti että käytännön tasolla toimimaan siten, että pystytään kriittisesti arvioimaan kansalaisten hyvinvoinnin tilaa ja luomaan sen kaltaisia työmuotoja ja -välineitä, joilla eriarvoisuutta voitaisiin tasoittaa.

Viitteet

- 1 Rinnalle on viime aikoina kirinyt kasvava huoli nuorten huumeiden käytöstä, joka osittain on myös yhteydessä syrjäytymiskeskusteluun (ks. Nuorten huumeiden käytön ehkäisytoimikunnan mietintö 2000, 11–16).
- 2 Hilary Silver (1994) on esittänyt tulkinnan, jonka mukaan syrjäytymisilmion tarkastelun sosiologinen alkuperä on liitettävissä Émile Durkheimin käsityksiin yhteiskunnallisesta järjestyksestä, integraatiosta ja solidaarisuudesta. Syrjäytymisen voidaan tällöin yhdistää modernisaatiokehityksen myötä tapahtuvan työnjaon negatiivisiin, ei-tarkoitettuihin seurauksiin. Durkheim (1990) itse puhuu yhteiskunnallisen solidaarisuuden ja moraalikoodiston rapautumisesta. Kun työnjako eriytyy riittävän pitkälle, se alkaa tuottaa yhteiskunnallisen vakauden ohel-

- la myös yhteiskunnallista hajaannusta. Samalla murentuu yhteiskunnallista integraatiota ylläpitävä moraalikoodisto, mikä edesauttaa ihmisten syrjäytymistä yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävästä moraalista yhteydestä.
- 3 Pajatoimintaa oli toki ollut jo aiemminkin, mutta ESR-rahastetut moninkertaistivat volyymin.
 - 4 Tähän näyttäisi ainakin alustavan tiedon perusteella tulevan parannus uuden toimintakauden myötä. EQUAL-yhteisöaloitehankkeiden arvioinnissa korostetaan mainstreaming- eli valtavirtaistamisperiaatetta, joka EU-kielessä tarkoittaa sitä, että hankkeiden tulisi pystyä osoittamaan tuottavansa lisäarvoa jo olemassa oleviin toimintamalleihin. Tällöin kehitystyöstä ja lisärahoituksesta hyötyisi myös perusorganisaatio eikä vain lyhytaikainen projektikoneisto.
 - 5 Edustava kooste eri toimijatasoja yhdistävistä keskusteluista löytyy Veli-Matti Ulvisen toimittamasta TUHTI-seminaariraportista 'Lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tutkimuksen mahdollisuudet' (Ulvinen 1998).
 - 6 Tästä kaikkein huono-osaisimmasta joukosta on kovin vähän tutkimustietoa erityisesti siitä syystä, että heitä on vaikea tavoittaa tutkimuksiin (ks. kuitenkin esim. Järvi 1989). Prosessimalli saa kuitenkin empiiristä tukea myös viimeisten tasojen osalta entisten tarkkailuoppilaiden jälkiseurannasta, jossa kolme haastateltavaa (n = 23) määrittyi tähän ryhmään (ks. tarkemmin Jahnukainen 1997, 173–182).
 - 7 Marginaali-ihmisen käsitettä on kritisoitu eri lähtökohdista. Parkin alkuperäisen idean on katsottu osittain perustuvan Simmelin muukalaisen käsitteen väärinymmärrykseen (Levine 1977). Käsitettä on myös pidetty liian abstraktina ja epäselvänä ja sen on katsottu viittaavan samanaikaisesti sosiaalisen elämän eri tasoille (yhteiskunta-sosiaalinen ryhmä-yksilö) siten, että näiden tasojen välinen yhteys ei käy selville. On todettu myös, että erityisesti Stonequistin esitysten pohjalta on vaikea päätellä, viitataan käsitteellä tietynlaiseen persoonallisuustyyppiin, sosiaaliseen statukseen vai kenties molempiin. (Golovensky 1952; Kerckhoff & McCormick 1955; Wright & Wright 1972.)

Lähteet

- Berry, John W. (1992) Acculturation And Adaptation In A New Society. *International Migration* 30 (Special issue: Migration And Health In The 1990's), 69–85.
- Bourdieu, Pierre (1998) Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia. Tampere: Vastapaino.
- Cairns, Robert B. & Cairns, Beverley, D. (1994) *Lifelines And Risks. Pathways Of Youth In Our Time*. Exeter: Harvester Wheatsheaf.

KUKA MEISTÄ ONKAAN SYRJÄYTNYT?

- Collins, Randall (1988) *Theoretical Sociology*. San Diego: HBJ.
- Duffield, Jill (2000) *Raising Achievement: A Social Justice Issue?* Julkaisematon esitelmä ECER 2000 konferenssissa, Edinburgh 20.–23.9.2000.
- Durkheim, Émile (1990) *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Fornäs, Johan (1998) *Kulttuuriteoria*. Tampere: Vastapaino.
- Furlong, Andy & Cartmel, Fred (1997) *Risk And Uncertainty In The Youth Transition*. *Young* 5(1), 3–20.
- Goffman, Erving (1986) *Stigma. Notes On The Management Of Spoiled Identity*. Harmondsworth: Penguin.
- Golovenky, David I. (1952) *The Marginal Man Concept. An Analysis And Critique*. *Social Forces* 30(3), 333–339.
- Heggen, Kåre (2000) *Marginalisation: On the Fringe Of The Periphery – Youth As A Risky Life Stage?* *Young* 8(2), 45–62.
- Heikkilä, Matti (1990) *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Valtion painatuskeskus. Sosiaalihuollon julkaisuja 8/1990.
- Helne, Tuula (1994) *Erään muodin tarina – 1980-luvun suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta*. Teoksessa Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.) *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Tampere: Gaudeamus.
- Helsingin Sanomat 19.3.1999. Raportti nuorisotyöttömyydestä: Työelämästä uhkaa syrjäytyä jopa 15 000 pitkäaikaistyötöntä.
- Ihatsu, Markku & Ruoho, Kari (1999) *Tutkimuksen asema syrjäytymisprojektien suunnittelussa, hallinnossa ja evaluaatiossa*. Teoksessa Kuorelahti, Matti & Viitanen, Reijo (toim.) *Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun – Nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Nuorisosiain neuvottelukunta, NUORAn julkaisuja 14.
- Jahnukainen, Markku (1997) *Koulun varjosta aikuisuuteen. Entisten tarkkailuoppilaiden peruskoulun jälkeiset elämänvaiheet*. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, tutkimuksia 182.
- Jahnukainen, Markku (1998) *Nuorisoprojektien kehittäminen – Tutkimuksen ja moniammatillisen yhteistyön uhat ja mahdollisuudet*. Teoksessa Ulvinen, Veli-Matti (toim.) *Lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tutkimuksen mahdollisuudet*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Nuorisosiain neuvottelukunta, NUORAn julkaisuja 6.
- Jahnukainen, Markku (2001) *Social Exclusion And Dropping Out Of Education*. Teoksessa Visser, John & Cole, Ted & Daniels, Harry (toim.) *Inclusion: The Case Of Emotional and Behavioural Difficulty*. London: Sage. (painossa)
- Jessor, Richard (1998) *New Perspectives On Adolescent Risk Behavior*. Teoksessa

- Jessor, Richard (toim.) *New Perspectives On Adolescent Risk Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jyrkämä, Jyrki (1986) *Nuoret sivuraiteelle?* Teoksessa Airi Mikkola (toim.) *Suomalaista nuorisotutkimusta*. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus, tutkimuksia ja selvityksiä 1/86.
- Järvi, Pirjo (1989) *Koulunpenkiltä pakkotyöhön*. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Järvinen, Tero (1996) *Vähemmistöt, kulttuuri ja koulumenestys: katsaus empiirisiin tutkimuksiin*. *Janus* 4(3), 272–284.
- Järvinen, Tero (1999) *Peruskoulusta toisen asteen koulutukseen. Siirtymävaiheen kokemukset ja koulutusvalintojen taustatekijät oppilaiden kertomina*. Turku: Turun yliopisto, julkaisusarja C 150.
- Järvinen, Tero (2000a) *Dropping Out Of School and Work: The Social Profile Of Finnish Young People Outside Education And Working Life In 1985 And 1995*. Teoksessa Ruoho, Kari (toim.) *Emotional And Behavioral Difficulties. Papers Presented At The First International Colloquim Of The Finnish EBD Network*. Joensuu: Joensuun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita 78.
- Järvinen, Tero (2000b) *Erikoislukioiden valikointi, eriarvoisuus. Yhteiskuntapolitiikka* 65(4), 293–302.
- Järvinen, Tero (2001) *Koulutusjärjestelmän yksilöllistyminen ja valinnan vapaus*. Teoksessa Kuure, Tapio (toim.) *Aikuistumisen pullonkaulat – Nuorten elinolot -vuosikirja*. Pieksämäki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta & Stakes.
- Kerckhoff, Alan C. & McCormick, Thomas C. (1955) *Marginal Status And Marginal Personality*. *Social Forces* 34(1), 48–55.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto (1995) *Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto & Kivirauma, Joel (1985) *Koulun käytännöt. Koulutussosiologinen tarkastelu*. Turku: Turun yliopisto, kasvatustieteiden laitoksen julkaisusarja A 105.
- Kokko, Katja (2000) *Pitkäaikaistyöttömyyttä ennakoivat tekijät ja pitkäaikaistyöttömyyden yhteydet psyykkiseen pahoinvointiin*. *Nuorisotutkimus* 18 (1), 8–16.
- Komonen, Katja (1999) *Valintoja vai ajautumista? Ammattikoulutuksen keskeyttäneiden nuorten koulutuspolut*. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.) *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino.
- Kortteinen, Matti (1982) *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki: Otava.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöt-*

KUKA MEISTÄ ONKAAN SYRJÄYTYNYT?

- tömiä selviytymisestä. Helsinki: Tammi.
- Kuula, Ritva (2000) Syrjäytymisvaarassa oleva nuori koulun paineessa. Koulu ja nuorten syrjäytyminen. Joensuu: Joensuun yliopisto, kasvatustieteellisiä julkaisuja 61.
- Kuusinen, Jorma (1992) Hyvät, huonot ja keskinkertaiset. *Kasvatus* 23(1), 47–56.
- Laakso, Kirsti (1994) Voisinpa aloittaa alusta! Syrjäytyminen nuorten kokemana. Jyväskylä: Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 4/1994.
- Lehtonen, Heikki & Heinonen, Jari & Rissanen, Pekka (1986) Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia. *Sosiaalihallituksen julkaisuja* 12/1986.
- Levine, Donald N. (1977) Simmel At A Distance: On The History And Systematics Of The Sociology Of The Stranger. *Sociological Focus* 10(1), 15–29.
- Levitas, Ruth (1998) *The Inclusive Society. Social Exclusion And New Labour*. London: Macmillan.
- Liimatainen-Lamberg, Anna-Ester (1996) (toim.) Syrjäytymisriskien ehkäisy, syrjäytyneiden koulutuspalvelut ja ohjaustoiminta. Helsinki: Yliopistopaino, opetushallituksen arvioiteja 7/96.
- Lähteenmaa, Jaana (2000) Myöhäismoderni nuorisokulttuuri. Tulkintoja ryhmistä ja ryhmään kuulumisen ulottuvuuksista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 14.
- MacDonald, Robert (1997a) *Dangerous Youth And The Dangerous Class*. Teoksessa MacDonald, Robert (toim.) *Youth, the 'Underclass' And Social Exclusion*. London & New York: Routledge.
- MacDonald, Robert (1997b) *Youth, Social Exclusion And The Millenium*. Teoksessa MacDonald, Robert (toim.) *Youth, The 'Underclass' And Social Exclusion*. London & New York: Routledge.
- MacLeod, Jay (1987) *Ain't No Makin' It. Leveled Aspirations In A Low-income Neighborhood*. Boulder: Westview Press.
- Mehan, Hugh (1992) Understanding Inequality In Schools: The Contribution Of Interpretive Studies. *Sociology of Education* 65(1), 1–20.
- Moisio, Pasi (2000) Kasautuvatko sosiaalisen syrjäytymisen muodot EU-maissa? *Sosiologia* 37(3), 216–227.
- Nummenmaa, Anna Raija (1996) Koulutus, sukupuoli ja elämäntyyli. Nuoruudesta aikuisuuteen yhteiskunnallisessa muutoksessa. Helsinki: Työministeriö, työpoliittisia tutkimuksia 149.
- Nuorten huumeiden käytön ehkäisytoimikunnan mietintö (2000) *Komiteamietintö 2000:3. Sosiaali- ja terveysministeriö*. Helsinki: Edita.
- Nurmi, Jari-Erik & Salmela-Aro, Katariina & Anttonen, Matti & Kinnunen, Hilikka (1992) *Epäonnistumisen psykologiaa. Syrjäytymisvarassa olevien nuorten*

- kiinnostukset ja ajattelutavat. *Psykologia* 27(6), 485–492.
- Nyyssölä, Kari (1994) Nuoret ja työmarkkinoiden joustavuus. Nuorten joustava työllistyminen työvoima- ja koulutuspoliittisena ongelmana. Turku: Turun yliopisto, Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 20.
- Park, Robert E. (1928) Human Migration And The Marginal Man. *The American Journal of Sociology* 33(6), 881–893.
- Ruoho, Kari & Ihatsu, Markku (1997) (toim.) Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Nuorisosiain neuvottelukunta, NUORAn julkaisuja 4.
- Ryan, Jake & Sackrey, Charles (1984) Strangers In Paradise: Academics From the Working-class. Boston: South End Press.
- Rönkä, Anna (1999) The Accumulation Of Problems Of Social Functioning. Jyväskylän yliopisto, *Studies in Education, Psychology and Social research* 148.
- Siitari, Johanna (2000) Syrjäytymisen ehkäiseminen ala-asteella. ILTIS-oppilaiden kouluasenteet ja sosiaalisuus sekä oppilaiden kokemukset ja vanhempien odotukset ja kokemukset ILTIS-toiminnasta. Turun yliopisto, kasvatustieteen julkaisematon lisensiaattityö.
- Silvennoinen, Heikki (1993) Työllisyyslisäluokat lamasta lamaan: 15 vuotta lisäopetusta peruskoulun 10. luokalla. *Kasvatus* 24 (4), 364–376.
- Silver, Hilary (1994) Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review* 133 (5–6), 531–578.
- Silvonen, Jussi (2000) ”Tässä muuten hienossa näytelmässä...” – Työhön-ryhmät työttömän roolimutoksen tukijana laadullisen analyysin valossa. Joensuu: Joensuun yliopisto, yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 46.
- Siljander, Pauli & Ulvinen, Veli-Matti (1996) (toim.) Syrjäytymisestä selviytymiseen. Oulu: Oulun yliopisto, kasvatustieteellisen tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita 66.
- Sipilä, Jorma (1985) Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Helsinki: Tammi.
- Stonequist, Everett V. (1965) The Marginal Man. A Study In Personality And Culture Conflict. New York: Russell & Russell.
- Takala, Mikko (1992) ”Kouluallergia” – yksilön ja yhteiskunnan ongelma. Tampere: Tampereen yliopisto, *Acta Universitatis Tamperensis Ser A* vol 335.
- Therborn, Göran (1991) Cultural Belonging, Structural Location And Human Action. Explanation In Sociology And In Social Science. *Acta Sociologica* 34(3), 177–191.
- Trondman, Mats (1993) Bilden av en klassresa. Sexton arbetarklass barn på väg till och i högskolan. Stockholm: Carlssons.
- Ulvinen, Veli-Matti (1997) Nuorten yhteisöt ja elämänhallinnan problematiikat. Teok-

KUKA MEISTÄ ONKAAN SYRJÄYTNYT?

- sessä Ruoho, Kari & Ihatsu, Markku (toim.) Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Nuorisosiain neuvottelukunta, NUORAn julkaisuja 4.
- Ulvinen, Veli-Matti (1998) (toim.) Lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tutkimuksen mahdollisuudet. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Nuorisosiain neuvottelukunta, NUORAn julkaisuja 6.
- Vanttaja, Markku & Järvinen, Tero (1998) Koulutus, eriarvoisuus ja koettu marginaalisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 63(4), 350–356.
- VN (1995) Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma 13.4.1995.
- VN (1999) Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999.
- Weber, Max (1978) *The Nature Of Social Action*. Teoksessa Runciman, W. G. (toim.) Weber. *Selections In Translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, Roy D. & Wright, Susan N. (1972) A Plea For A Further Refinement Of The Marginal Man Theory. *Phylon* 33(4), 361–368.

TASAPAINOILUA SOSIAALISISSA VERKOSTOISSA TYÖMARKKINOIDEN MARGINAALISSA

MINNA SUUTARI

Mie en yksinkertaisesti nää mittään syytä, miks mie antaisin jonkun toisen ihmisen vaikuttaa ommaan elämään ku kuitenkin se oon mie joka tätä elämää elän. Minun mielestä on kaikkein paras tehdä se niinku itelle hyväks. En minä anna muitten vaikuttaa semmosiin isoihin päätöksiin.

Työmarkkinoiden marginaaliin jääneen tai jättäytyneen nuoren elämä rakentuu riippuvuuden ja riippumattomuuden jännitteisessä suhteessa, jonka tarkasteleminen on lähtökohtani tässä artikkelissa. Nuoren arkea marginaalissa jäsentää taloudellinen ja emotionaalinen riippuvuus perheestä, kavereista ja hyvinvointivaltiosta. Keskinäiselle luottamukselle ja riippuvuudelle rakentuvat sosiaaliset verkostot ovat välttämätön edellytys arjessa selviytymiselle. Samaan aikaan ne voivat kuitenkin olla nuoren näkökulmasta katsottuna oman vapauden negatio ja hidaste aikuistumisen polulla. Pohdin artikkelissani sitä, miten työn marginaalissa elävät nuoret jäsentävät selviytymistään ristiriitaisesti rakentuissa sosiaalisissa verkostoissaan. Artikkelini on osa väitöskirjakokonaisuutta, jossa tutkin työn marginaaliin jääneiden ja jättäytyneiden nuorten epävirallisia ja virallisia verkostoja. Aiem-

min olen pohtinut, millaisia marginaaliasemassa elävien nuorten sosiaaliset verkostot ovat kooltaan ja rakenteeltaan (Heikkinen 2000). Nyt tarkastelupisteessä on luottamuksen ristiriitainen olemus riippuvuuden ja kuulumisen välillä tasapainoilevien nuorten verkostoissa. Teema-haastatteluaineistoa analysoiden pohdin, keihin nuoret turvautuvat eri elämänalueilla, ja millaisia resursseja he saavat arjessa selviytymiselleen sosiaalisten suhteidensa kautta. Kiinnitän huomiota myös luottamuksen kääntopuolena syntyviin riskeihin ja rajoitteisiin.

Tutkimuksen aineisto on kerätty itäsuomalaisilta työttömiltä nuorilta (n = 21), jotka osallistuivat tutkimushetkellä erääseen syrjäytymisuhan alaisille nuorille suunnattuun työllisyysprojektiin. Teema-haastatteluissa oli mukana seitsemän naista ja 14 miestä, jotka olivat projektissa vuonna 1999. Haastateltavat olivat iältään 19–24-vuotiaita ja heidän yhteiskunnallinen paikkansa oli tutkimusta tehtäessä työn ja koulutuksen ulkopuolella. Haastateltavista seitsemän oli hankkinut peruskoulun jälkeen jonkin ammatillisen tutkinnon ja kahdella oli ylioppilastutkinto. Loput olivat käyneet pelkästään peruskoulun, joskin useimmilla oli takanaan vähintään yksi keskeytynyt yritys käydä ammattikoulua. Työttömyyden kesto vaihteli vajaasta vuodesta seitsemään vuoteen. Osa oli ollut välillä työharjoitteluissa tai työllistettynä, kun taas muutamilla työttömyys oli ollut yhtäjaksoista. Työkokemusta nuorilla oli vähän. Heikko asema työmarkkinoilla merkitsi sitä, että nuorten asema sosiaaliturvajärjestelmässä oli epävaka. Toimeentulona oli joko työmarkkinatuen ja toimeentulotuen yhdistelmä tai pelkkä toimeentulotuki. Nuorille jäi käyttörahaa vuokranmaksun jälkeen reilusta tuhannesta kahteen tuhanteen markkaan kuukaudessa. Nuorista 15 oli muuttanut pois vanhempiensa luota. Heistä kolme asui avoliitossa, yksi siskonsa kanssa, yksi hoitokodissa ja kymmenen yksin.

Artikkelissa kyseenalaistan syrjäytymiskäsitteen sisältöä ja marginaalien negatiivisuutta nuoruudessa (Heikkinen 1999). Lähtökohdana on ajatus, että ilman palkkatyötä jääneet ja hyvinvointivaltiossa institutionaalisesti syrjäytymisvaaraan määritellyt nuoret eivät läheskään aina elä arkeaan sosiaalisessa tyhjiössä vailla mielekkäitä kiinnikkeitä ympäröivään yhteiskuntaan. Työmarkkinoiden marginaalissakin on yhteisöllisyyttä ja sosiaalisia verkostoja, joilla on keskei-

nen merkitys yksilön elämässä (Heikkinen 1999; 2000; Pohjola 1994; Svedberg 1995).

Puran auki syrjäytymiskeskustelua luottamuksen käsitteen avulla. Luottamus määritellään epävarmuuden ja riskien hallitsemassa myöhäismodernissa yhteiskunnassa usein hyvinvoinnin välttämättömäksi rakennusaineeksi (Ilmonen 2000a; Misztal 1996). Sosiaalisissa verkostoissa rakentuvaa luottamusta (niin ihmisiin kuin instituutioihinkin) voidaankin pitää keskeisenä selviytymisresurssina työmarkkinoiden marginaalissa. Esimerkiksi Kortteinen ja Tuomikoski (1998) havaitsivat pitkäaikaistyöttömiä koskevassa tutkimuksessaan, että luottamus kannattelee työtöntä monin tavoin ja suojaa mm. sairastumiselta.

Luottamuksen olemus marginaaliasemaan jääneiden nuorten elämässä on kuitenkin ristiriitainen. Luottamus saa sisältönsä yhtäältä yhteisöön ja yhteiskuntaan kuulumisen ja yksityisyyden, toisaalta autonomian ja riippuvuuden välisellä ulottuvuudella. Siinä on perimmiltään kysymys yhteisöllisestä ja yhteiskunnallisesta kiinnittymisestä ja kannattelusta. Luottamuksen perustana sosiaalisissa suhteissa toimii Zygmunt Baumanin (1997, 133–134) tulkinta se, että yhteenkuulumisen tarve saa meidät etsimään vahvoja ja kestäviä suhteita toisiin ihmisiin, kun taas yksityisyyden tarve saa meidät tilaan, jossa paineet ja vaatimukset eivät rasita meitä, teemme mitä pidämme tekemisen arvoisena ja olemme oma itsemme. Luottamuksen ristiriitaisuus pohjautuu siihen, että niin yksityisyyden kuin yhteisöllisyydenkin tarpeet ovat nykyihmisen elämässä vahvoja ja kulkevat kaiken aikaa käsi kädessä. Täysin yksin on kenen tahansa paha olla, mutta, kuten Pohjola (1994) ja Haatanen (2000) ovat havainneet, liian tiukka ja kontrolloiva yhteisöllisyyskin voi kääntyä itseään vastaan ja muuttaa tunteen kuulumisesta kahleeksi. Jotta luottamuksen rakentuminen onnistuisi, tarvitaan yksilön ja yhteisön tarpeiden ja toiveiden välistä vuoropuhelua sekä oikean suhteen löytymistä oikeuksien ja velvollisuuksien välille.

Yhteiskunnan rakenteelliset reunaehdot rajoittavat työmarkkinoiden marginaalissa elävän nuoren autonomian aluetta pakottaen riippuvuuteen henkilökohtaisesta sosiaalisesta verkostosta. Toisiin turvau-

tuminen merkitsee nuorelle usein kasvavia resursseja, mutta samalla se voi lisätä myös tuntemuksia oman autonomian kaventumisesta ja omasta riittämättömyydestä. Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 69) ovat todenneet, että yhteisöllisesti ankkuroitunut työtön on kovin riippuvainen siitä sosiaalisesta yhteydestään, jonka varaan hän joutuu ahdingossaan nojaamaan. Vaikka ihminen sosiaalisena olentona onkin, kuten Dean ja Taylor-Gooby (1992, 152) toteavat, aina tavalla tai toisella riippuvainen muista ihmisistä ja sosiaalisista rakenteista, liiallinen emotionaalinen ja taloudellinen riippuvuus voi muuttua vapauden negaatioksi. Tämä korostuu etenkin nuoruudessa. Esimerkiksi Harinen (2000, 123) havaitsi tutkimuksessaan itäsuomalaisnuorista, että yksilön elämää määrittävät nuoruudessa pyrkimykset oman riippumattomuuden puolustamiseen, autonomisen sosiaalisen statuksen varmistamiseen sekä itsensä elättämiseen (myös Pohjola 1994). Marginaaliasemassa näiden tavoitteiden saavuttaminen usein vaikeutuu ja luottamus saa haastajakseen nuoren kokemukset pitkittyneestä riippumisesta lapsuuden kodissa tai hyvinvointivaltion hyväksikäytöstä.

Artikkelini polttopisteessä on kysymys, miten luottamuksen ristiiriitainen olemus tässä jännitteisessä tilanteessa konkretisoituu työn marginaaliin jääneiden nuorten institutionaalisissa ja ei-institutionaalisissa suhteissa. Tavoitteenani on arvioida luottamus-käsitteen sisältöä nuorten elämässä ja keskustella sen januskasvoisesta luonteesta sosiaalisten verkostojen keskeisissä konteksteissa: perheessä, ystävä- ja kaveripiirissä sekä hyvinvointivaltion instituutioissa.

Tarkastelen luottamuksen rakentumista nuorten elämässä tutkimalla heidän henkilökohtaisia sosiaalisia verkostojansa. Ne koostuvat yhteisöllisistä (lähi)suhteista perheeseen, sukuun, ystäviin, kavereihin, naapureihin ja muihin tuttaviiin sekä yhteiskunnallisista suhteista hyvinvointivaltion palvelujärjestelmiin. Tutkimus sijoittuu verkostotutkimuksen suuntaukseen, jossa ollaan kokonaisverkostojen (esimerkiksi tietyn organisaation tai työpaikan) analysoimisen sijaan kiinnostuneita yksittäisten toimijoiden (työttömien nuorten) suhdeverkostoista. Siinä missä kokonaisverkostojen tutkija keskittyy Mattilan ja Uusikylän (1999, 10) mukaan tarkastelemaan rajatun toimijajoukon kaikkia keskinäissuhteita, henkilökohtaisia verkostoja tutkittaessa tarkastelu ra-

jautuu yhden toimijan ympärille muodostuvan verkoston analyysiin. Barry Wellmanin (1999, 19) määritelmän mukaan sosiaalisia verkostoja tarkastellaan niiden keskipisteiden, tässä artikkelissa työyhteiskunnan marginaalissa eläviän nuorten aikuisten, näkökulmasta (myös Wellman & Potter 1999, 51). Tutkittavana ovat nuorten subjektiiviset tulkinnat sosiaalisista suhteistaan. Tutkijana olen kuitenkin ohjannut nuorten näkemyksiä käyttämällä haastatteluissa keskustelunviritäjänä ns. verkostokarttaa (Heikkinen 2000). Tähän karttaan nuoret ovat listanneet haastattelutilanteessa itselleen tärkeitä yhteisölliset ja yhteiskunnalliset suhteet, joiden merkitystä ja roolia elämässään he ovat haastatteluissa analysoineet.

Työn ja koulutuksen marginaalissa

Tutkimuksen nuoret saivat osoituksen työllisyysprojektiin työvoimatoimistosta, jossa heidän katsottiin olevan erityisen tuen tarpeessa koulutuksen ja/tai työllistymisen suhteen. Samaan projektiin osallistuneita nuoria aiemmin tutkineen Petri Pajun (1999b, 11) mukaan projektia ei kuitenkaan suunnattu kokonaan yhteiskunnasta pudonneille vaan kohderyhmänä olivat nuoret, joilla oli vielä ”halua auttaa itse itseään”. Siten varsinaisesta syrjäytymisestä ei tutkimuksen nuorten kohdalla voi eikä ole syytä puhua. Pitkään jatkunut työttömyys sekä koulutuksen ja työkokemuksen vähäisyys merkitsevät kuitenkin sitä, että nuorten yhteiskunnallinen paikka oli haastatteluhetkellä työn ja/tai koulutuksen marginaalissa.

Ymmärrän marginaalin tässä yhteydessä Lars Svedbergin (1995, 42) tavoin häilyväksi väliatilaksi, jossa nuoret elävät yhteiskuntaan ankuroitumisen ja täydellisen irrallisuuden välillä. Marginaaliasema edellyttää nuorilta jonkinasteista kuulumista yhteiskunnan valtavirtaan, mutta kuuluminen on kuitenkin haurasta ja osittaista osallisuutta. Nuorella voi olla kiinnikkeitä sekä marginaaliin että valtavirtaan, vaikkei hän kuulu selkeästi kumpaankaan. Marginaalin käsite eroaa syrjäytymisen käsitteestä siinä, että se pitää jo lähtökohtaisesti sisällään mah-

dollisuuden liikkeestä sekä kohti ankkuroitumista että ulossulkemista. Sen sijaan syrjäytymisen ensisijainen suunta on, kuten Helne (1998, 41) näkee, aina keskuksesta reunoille tai normaliteetista pois päin. Marginaalipuhe sisältää syrjäytymisriskin ohella myös positiivisia mahdollisuuksia, mutta syrjäytymiskeskustelusta niitä on vaikea löytää, ymmärrettiinpä syrjäytyminen prosessina tai tilana. Elämä marginaalissa voi olla nuorelle heilumista (syrjäytymisen) reunalla, mutta yhtä lailla se voi olla sopivan tilaisuuden tai mahdollisuuden odottelua (valtavirran) kynnyksellä. Ovet ovat avoinna kumpaankin suuntaan.

Marginaalin käsite antaa tilaa nuorten yksilöllisyydelle ja erilaisuudelle. Marginaalissa yksi nuori voi olla lähempänä yhteiskuntaan ankkuroitumista, kun taas toisen paikka voi kallistua enemmän ulossulkemisen suuntaan. Marginaaliasemaan ei myöskään automaattisesti liity huono-osaisuuden kasautumista. Lars Svedberg (1995, 45) on todennut, ettei marginaaliasema esimerkiksi työmarkkinoilla välttämättä merkitse marginaalisuutta suhteessa muihin elämäntilanteisiin (ks. myös Heikkinen 1999; 2000). Vaikka marginaaliin joudutaan usein erilaisten menetysten ja jopa menetyskierteen seurauksena, siellä eläminen ei silti välttämättä ole pelkkää menetystä. Sen sijaan marginaaliasema voi olla myös näköalapaikka – tai parveke (Granfelt 1998) – josta käsin voi katsella yhteiskuntaa ja omaa elämää vähän eri näkökulmasta (vrt. Ahposen ja Pohjolan artikkelit tässä kirjassa).

Tämän tutkimuksen nuoret ovat jääneet tai jättäytyneet työn ja osittain myös koulutuksen marginaaliin, mutta he eivät kuitenkaan elä irrallisuudessa. Jokaisella on ympärillään sosiaalinen verkosto, joka rakentuu pääasiassa perhe- ja ystävyysuhteiden sekä joidenkin institutionaalisten kontaktien varaan. Nuorten verkostoihin kuuluu vähimmillään neljä ja enimmillään 29 ihmistä. Useimmat nuoret ovat sisällyttäneet verkostoihinsa 10–20 itselleen merkityksellistä ihmistä. Lapsuuden perheen ja ystävien lisäksi nuoret mainitsevat ei-institutionaalisisissa suhteissaan joitakin lähisukulaisia (isovanhempia, serkkuja, tettejä tai setiä) ja muutamia naapureita. Yleisimmät institutionaaliset suhteet nuorilla on työvoima- ja sosiaalitoimistoihin sekä Kelaan. Lisäksi viranomaisverkostoissa esiintyvät ulosottomies, A-klinikan sosiaaliterapeutti, mielenterveyspalvelujen työntekijät ja poliisi.

Lahjan logiikkaa perhesuhteissa

Ihmisillä on Barbara Misztalin (1996, 99) mukaan tapana luottaa ensisijaisesti itseään lähellä oleviin ihmisiin. Monien verkostotutkimusten mukaan ihmiset kääntyvät mm. emotionaalisen ja taloudellisen tuen tarpeessa mieluummin perheenjäsenten, lähisuvun ja ystävien puoleen kuin pyytävät apua ulkopuolisilta (esim. Wellman & Gulia 1999, 107). Misztal (1996, 11) esittää, että luottamuksen perustan henkilökohtaisissa suhteissa muodostavatkin läheinen tuttavuus ja yhdenmukaisuus, ystävyysuhteet sekä yhteiset arvot ja uskomukset. Luottamuksen kasvualustana toimii parhaiten sosiaalinen läheisyys toiseen. Luottamus heikkenee, kun (sosiaalinen) etäisyys toiseen kasvaa ja yhdenmukaisuuden alue kaventuu.

Myös tämän tutkimuksen nuoret turvautuvat yhteisöllisissä suhteissaan ennen muuta itseään kaikkein lähimpänä oleviin ihmisiin. Yksi tärkeimmistä turvan tuojista ja luottamuksen lähteistä on (lapsuuden) perhe, ja siinä etenkin vanhemmat.

MS: Ketkä noista verkoston jäsenistä on sulle kaikkein tärkeimpiä?

Ehkä ne vanhemmat on tärkeimmät. Kotona ku on niin joutuu juttelemaan tosissaan. Enitenhän just tulee vanhempien ja iso-veljen kans oltua. (Mies 19 v.)

MS: Mitenkä tärkeä perhe on sulle?

Kyllä se nyt aika tärkeä on. Jostain saa sitä appuu ja tukkee. (Mies 21 v.)

Kyllä se perhe on tärkeä. Onhan se ihan taloudellisestikin tärkeä ja sitte ihan muutenkii. Voi jutella kaikkee asioista. (Mies 23 v.)

MINNA SUUTARI

MS: Onko perhe sulle tärkeä?

Kyllä se on. Varmaan tärkein... Äitin kans on tosi läheiset välit.

MS: Saatko sinä perheeltäs tukea jos on vaikeuksia elämässä?

Joo, kyllä.

MS: Entä taloudellisesti?

Kyllä oon tosi paljon saanu. Huonekalut on varmaan äiti ostanu melkein kaikki. (Nainen 21 v.)

Nuoret korostavat perheen merkitystä elämässään osittain siksi, että perhe on perhe: se on se osa sosiaalista verkostoa, johon on synnytty, jonka osana on kasvettu ja johon näin ollen automaattisesti kuuluutaan. Nuorten ja vanhempien suhteet rakentuvat luottamukselle, joka perustuu pohjimmiltaan sukulaisuussuhteen synnyttämään emotionaaliseen ja moraaliseen sidokseen. Lähisukulaisuuden vuoksi ainakin osa tutkimuksen nuorista kokee olevansa erityisasemassa vanhempiensa sosiaalisissa verkostoissa, ja siksi heillä on Baumanin (1997, 114) mukaan myös oikeus odottaa avokätisyyttä vanhemmiltaan. Nuorten suhteita vanhempiin jäsentää pitkälti ns. lahjan logiikka (ks. Bauman 1997, 114; Mauss 1999; Misztal 1996, 17). Luottamus vanhempien hyvään tahtoon tekee mahdolliseksi ajatella tukea lahjana, joka jäsentyy luonnolliseksi osaksi perhesuhteita. Tuen hakeminen ja saaminen vanhemmilta ei perustu niinkään siihen, mitä nuoret ovat elämässään tehneet tai saavuttaneet vaan pikemminkin siihen, keitä he ovat: jonkun tyttäriä ja poikia.

... Aina ku mulla on joku hätä niin mie meen isin luo. Et ei siinä, minä oon ainut lapsi niin isi on aina antanu.

MS: Onko sinusta helppo kääntyä sen puoleen?

Kyl minnuu se aina vituttaa mut mie kuitenkin ossaan puhhuu sen silleen että mie saan siltä (apua, ms). (Nainen 19 v.)

Lahjan logiikka konkretisoituu tässä haastattelusitaatissa, jossa nuori nainen pohtii suhdettaan isän antamaan taloudelliseen tukeen. Vaikka tuen pyytäminen isältä ei olekaan naisen mukaan aina helppoa, luottamus isän halukkuuteen tukea madaltaa kynnyistä kääntyä tämän puoleen. Luottamuksen perustaksi nousee lahjan antajan ja saajan – isän ja tyttären – välille oletettu moraalinen sidos, joka nuoren näkökulmasta antaa hänelle oikeuden pyytää ja saada taloudellista tukea isältään. Baumanin (1997, 89) mukaan moraalinen sidos tarkoittaa sitä, että suhde juontuu toisesta henkilöstä ja tämän hyvinvoinnista kannetusta vastuusta. Tästä aikuisen lapsen ja vanhempien välisessä luottamuksessa pitkälti onkin kyse: vastavuoroisesta oikeudesta ja velvollisuudesta pitää huolta toinen toisesta.

Perheen jäsenten välinen luottamus on marginaalissa selviytymisen kannalta nuorelle merkityksellistä erityisesti siksi, että perhe on hyvinvointivaltioinstituutioiden ohella nuoren keskeisin turvaverkko. Sen kautta nuori pääsee käsiksi moniin sosiaalisiin resursseihin, jotka helpottavat marginaalissa elämistä. Toisinaan luottamus vanhempien tukeen on jopa ehdoton edellytys marginaaliniukkuudessa selviytymiseksi:

Ihan on kyllä tosiaan ollu kaapit tyhjänä ja on joutunu sitte kyllä käymään äitin luona syömässä. Mut onneks on äiti niin lähellä että jos hätä tulee niin pääsöö sinne. (Nainen 20 v.)

MS: Sitä taloudellista apua oot saanu äitiltäs?

Se aina ruuat tuo suoraan. Ei se mulle ikinä rahaa anna. Mut tuo ruokaa ja joskus saattaa käyvä että lähetään kaupungille, hän ostaa sulle jonkun mekon. Kirppareilla se mua aina kierrätyttää mukanaan ja muutenkin vähän auttaa aina. (Nainen 19 v.)

MINNA SUUTARI

MS: Saatko vanhemmilta ylipäänsä rahallista apua?

En oikeestaan. Rahhaa en saa, ruokaa saan. Myö isin kanssa käyvään aina kaupassa. Ja ku mulla ei oo pesukonetta niin mie käyn siellä pyykit pesemässä. Sit mie käyn sieltä voita ja tupakkaa ja nyt ku on ajokortti, niin mie käyn autoo hakemassa. (Nainen 19 v.)

Nuorten ja vanhempien välisiä suhteita jäsentää korostuneesti taloudellinen tuki, joka on konkreettista kannattelua ja huolenpitoa arjen niukkuudessa. Se voi olla suoraviivaista rahallista tukea, joka saa muotonsa esimerkiksi täysi-ikäisen lapsen mahdollisuutena asua lapsuuden kodissa. Yleensä nuoret kuitenkin korostavat sitä, etteivät vanhemmat anna heille rahaa vaan tarjoavat enemmän muuta materiaalista tukea. Epäsuora taloudellinen tuki voi olla esimerkiksi itsenäisesti asuvan nuoren avustamista erilaisissa kodinhankinnoissa tai mahdollisuuden tarjoaminen käydä vanhempien luona syömässä. Luottamus vanhempiin merkitsee nuorelle ensisijaisesti sitä, että tietää voitavansa hädän tullen kääntyä näiden puoleen, olipa oma tilanne mikä hyvänsä. Tätä mahdollisuutta nuoret myös käyttävät hyväksi. He turvautuvat vanhempiin omien resurssien ehtyessä. Useimmille nuorille tämä on selviytymisen näkökulmasta välttämätöntä, eikä heillä siksi ole mahdollisuutta, halua tai välttämättä edes tarvetta pohtia tuen aiheuttamaa riippuvuutta lapsuuden kodista. Äidin luona syömässä käyminen, isän tapa täyttää lapsensa jääkaappi ruualla tai pyykin peseminen vanhempien koneella jäsentyvät suhteellisen helposti hyväksyttäviksi tuen muodoiksi verrattuna suoranaiseen rahan pyytämiseen ja saamiseen.

Vaikka materiaallinen tuki eri muodoissaan onkin korostuneesti esillä nuorten haastatteluissa, on mahdotonta vetää tiukkaa rajaa vanhempien antaman taloudellisen ja emotionaalisen tuen välille. Emotionaalinen huolenpito on aina läsnä nuorten ja vanhempien välisissä suhteissa. Se ilmenee epäsuorasti taloudellisena tukemisena, mutta myös nuoren konkreettisena sosiaalisena tukemisena elämän ongelma- ja valintatilanteissa.

Mutsin kanssa pystytään puhumaan aika paljon kaikesta ja sen kanssa on ihan hyvät välit. Se on aina sitä mieltä jostain työttömyyvestäkii että kuhan minä oon tyytyväinen. Että ajan kanssa... Se on sitä mieltä, että mikskä halluut niin luet. Sillä ei oo semmosia (vaatimuksia, ms) että ylioppilaslakki täytyy ensin kyllä saada. (Nainen 21 v.)

Koulun jälkeen mänin armeijaan ja kaks kuukautta mie siellä viihyin ja sitte anoin sivariin. Asuin silloin vielä vanhempien luona. Kotona lojuin reilut puol vuotta. Sitte äiti alko että jotakin pitäs siun tehdä että kotona vaan makkaa... Kyllä se äiti kuitenkin ymmärtäväinen oli, tälleen hyvää tarkoitti että jotakin kuitenkin pitäis elämässä tehdä. Että eihän tästä tuu mittään ku kotona vaan makkaa. (Mies 23 v.)

Vanhempien emotionaalinen tuki nuorelle on yleensä kannustamista ja ymmärtämistä. Nuorta ei syyllistetä työttömyydestä tai koulutuksen puutteesta vaan tilanteeseen suhtaudutaan nuoren valintoja kunnioittaen. Ymmärtäjänä ja kannustajana on useimmiten äiti. Kannustus saa muotonsa ”patisteluna” töihin tai ehdotteluna erilaisille kursseille tai kouluihin hakemisesta. Nuoret eivät yleensä puhu patistelusta kielteisessä sävyssä vaan näkevät sen paremminkin äidin (tai vanhempien) rooliin kuuluvana huolehtimisena. Nuorten mukaan vanhemmilla on lopulta varsin vähän vaikutusvaltaa nuorten päätöksiin. Haastateltavat korostavat vapauttaan tehdä elämäänsä koskevat päätökset ja valinnat itsenäisesti, vanhempien mielipiteistä tai ohjeista riippumatta:

Se lukion lopettaminen oli semmonen ainut asia mistä on joskus tullut jotakin sanomista mutta ei muuta. Kyl oon saanu ihan mitä haluaa ja päättää omista asioista ja just näistä koulusta ja muista. (Nainen 21 v.)

Luottamuksen säilyminen nuoren ja vanhemman välillä edellyttää, että nuorelle jää riittävästi omaa tilaa. Vanhempien osaksi jää lähinnä kannustaa, ymmärtää ja tukea nuorta tämän valitsemalla polulla. Kun tasapaino autonomian ja riippuvuuden välillä löytyy, nuoren ja vanhemman välinen suhde kehittyy kaveruuden kaltaiseksi tasavertaiseksi kumppanuudeksi.

MINNA SUUTARI

Mä voinkii luokitella esimerkiks mutsin ystäväkseni sen lisäksi että se on äiti. Että semmonen suhde meillä nykyään on. (Mies 23 v.)

Oikeestaan äitikii on paras kaverei, siis periaatteessa ihan niinku oma kaverei. Että ihan kaiken voipi sanna. (Nainen 19 v.)

Osalle tutkimuksen nuorista vanhemmat ovat nimenomaan kavereita ja uskottuja. Aikuisuuden kynnyksellä luottamus vanhempiin tarkoittaa yhä enenevässä määrin sitä, että suhde pohjautuu tasavertaisuuteen. Kun nuori pääsee eroon yksipuolisesta, lapsuuteen kuuluvasta riippuvuudesta ja tulee osalliseksi aikuiselämälle enemmän ominaisista, molemminpuolisista riippuvuussuhteista, rakentuu nuorten elämässä myönteisen aikuisuuden perusta. Kysymys on samankaltaisesta ”luotettavasta liittolaisuudesta” kuin ystävyysuhteissa (Misztal 1996, 176).

Kiitollisuuden velka ja yksin selviytymisen pakko

Minua henkilökohtaisesti stressaa se, että se on toisen ihmisen vastuulla se koko rahan tulo. Että minä en tee mitään ja olen vähän hyödytön ihminen siinä mielessä... Mulla on jonkinlainen stressi siitä että pitäis olla yhteiskuntakelpoinen... Tuntuu, että kaikki odottaa sitä, että nyt mun pitäis mennä töihin, kun ne kahtoo vaan, että taas se istuu kotona eikä tee mitään. Siitä tulee se stressi että ihmisellä pitäis olla työpaikka että saa rahaa että sillä saa asunnon ja ruokaa ja näin edespäin. Sitten vasta on kunnon ihminen, koska ei voi elää toisten siivellä ja jollakin sosiaaliuella, se on karmeen väärin. (Nainen 23 v.)

Yhteisöllisen kiinnittymisen ja kannattelun käänköpuolena syntyy aina riippuvuuksia. Riippuvuus toisista, erityisesti omasta lähipiiristä, ei sovi aina yhteen sen kanssa, että useimmille tutkimuksen nuorista on tärkeää tulla toimeen omin avuin niin pitkään kuin mahdollista. Anne-

li Pohjolan (1994, 130) tutkimien nuorten toimeentulotukiasiakkaiden tavoin tämän tutkimuksen nuoret haluavat kantaa vastuun omasta selviytymisestään ja olla omista asioistaan autonomisesti päättäviä, ulkopuolisesta kontrollista vapaita kansalaisia. Nämä yksilöityneen, tietyssä mielessä jopa atomistisen, kulttuurimme periaatteet joutuvat koetukselle, kun nuoren on vastoin tahtoaan turvautumaan verkostonsa apuun. Luottamussuhteista muodostuu turvaverkon sijaan taakka tai kahle, jonka nuori kokee uhkaksi omalle riippumattomuudelleen.

Perheen jäsenten (vanhempien tai puolison) tukeen turvautuminen saa osan haastattelemistani nuorista tuntemaan häpeää siitä, ettei pysty elättämään itseään ja kantamaan korttansa yhteiseen kekkoon. Löytääkseen tasapainon riippuvuuden ja riippumattomuuden tunteiden välille jotkut nuoret sanoutuvat kokonaan irti vanhempien tuesta. Heistä avun pyytäminen vanhemmilta on ”kerjäämistä”, jota pitää välttää niin pitkään kuin mahdollista:

En mie saakaan vanhemmilta penniäkään. Oon mie nyt väleissä mutta en mie oo pyytänykkään. Ei viiti missään kiivollisuuten velassa sitten olla. (Mies 21 v.)

Mie oon yrittänyt olla nyt vähä vähemmällä että yrittäny vain omilla tulla toimeen. Se on enemmän, että hän (äiti, ms) ite laittaa rahaa silloin kun hänellä on enemmän varaa, itekin kun työttömänä on. (Mies 23 v.)

Vanhempien tuen torjumisessa on usein kysymys oman riippumattomuuden pönkittämisestä ja nuoren halusta osoittaa selviävänsä omin avuin. Se, ettei ole pyytänyt vanhemmilta rahallista tukea, voi olla nuorelle kunnia-asia. Samalla se on keino välttää velvollisuudentunteita ja kokemuksia, että jää jotakin velkaa toiselle osapuolelle. Esimerkiksi Gill Jonesin (1995, 97) tutkimista skotlantilaisnuorista osa ei halunnut pyytää vanhemmiltaan taloudellista apua nimenomaan siksi, että he kokivat velvollisuudekseen vastata siihen jollakin tavoin, mutta eivät niukkojen resurssiensa vuoksi voineet sitä tehdä. Samaan tapaan jotkut

tämän tutkimuksen nuoret pyrkivät välttämään vanhempiin turvautumista, koska pelkäävät joutuvansa tuen vuoksi kiitollisuuden velkaan.

Vanhempien ja nuoren välisen luottamuksen jäsentäjäksi nousee tässä lahjan logiikan toinen puoli: vastavuoroisuuden velvoite. Marcel Mauss (1999, 80) toteaa lahjaa koskevassa tutkielmassaan, että lahjan vastaanottaminen merkitsee samalla sitoutumista: vastaanottaja saa lahjan ”niskoilleen”. Lahjan antamista ja saamista hallitsee Maussin tutkielman perusteella aina vastavuoroisuuden velvoite, vastalahjan pakko. Mary Douglas (1999, 10) tulkitsee tämän merkitsevän, ettei ole olemassa pyyteettömiä lahjoja. Jokaiseen lahjaan on vastattava tavalla tai toisella, vaikkei vastalahjan aika olisikaan välittömästi. Näin tulkitsee lahjan logiikkaa myös osa tämän tutkimuksen nuorista. Osa haastateltavista kokee, että vanhempien tukeen turvautuminen on hyväksyttävää vain, kun antaa tai tekee vastikkeeksi jotain. Rahallisen tuen vastaanottaminen on paikallaan esimerkiksi silloin kun hoitaa nuorempia sisarusia vanhempien loman aikana. Tällöin tunnetta kiitollisuuden velkaan joutumisesta ei synny, koska vastike on jo annettu. Rahallisen tuen vastaanottamiseen ilman vastiketta moni nuori sen sijaan liittäen takaisinmaksamisen velvoitteen. Pelko siitä, ettei pysty vastaamaan lahjaan edes pitkällä aikavälillä saa osan nuorista torjumaan tuen kokonaan. Vaikka elämä ilman vanhempien tukea voi olla niukkaa, se voi nuoren näkökulmasta katsottuna olla myös vapaampaa. Ainakin se vähentää vanhempien mahdollisuuksia kontrolloida nuoren elämää tai esittää velvoittavia vaatimuksia.

Monien haastattelemini nuorten puheessa lapsuuden perheeseen turvautuminen jäsenyyttä, ainakin epäsuorasti, moraaliseksi kysymykseksi siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. Osa nuorista kokee, että täysi-ikäisellä nuorella ei enää ole oikeutta pyytää tai vastaanottaa rahallista tukea vanhemmiltaan ainakaan ilman vastiketta:

(Kotona asuessa, ms) äiti makso asumiset sun muut ettei sillä tavalta menny. Jäi periaatteessa omaan käyttöön kaikki mitä sieltä sitten tuli. Kyllähän se tietysti äiti vaatteet ja kaikki tämmöset osti vaan mieluummin sitä kumminkii, sen verran ikkää tuli, parikymmentä tuli täyteen, niin ei sitä juurikaan kehannu sitte enää pyytääkään.

MS: Yritti tulla omilla toimeen.

Mieluummin sitten sillä mitä oli. Osti mitä ostettavissa oli ja sitten yritti kittuuttaa sen loppukuukaus aina. (Mies 22 v.)

Eihän kukkaan jaksu kotona assuu enää kaksikymppisenä. Aina-kin minusta tuntuu siltä. Kyllähän jotkut tietysti asuvat melko pitkään, mutta ei minnuu huvita yhtään. (Mies 19 v.)

Tässä siteerattujen haastateltavien puheessa kuvastuu riippuvuuden aiheuttama nolouden tunne siitä, ettei pysty itse ostamaan vaatteita ja ruokaa tai pääse asumaan omaan asuntoon. Deanin ja Taylor-Goobyn (1992, 98) mukaan pyrkimys selviytyä omin avuin on osoitus yksilön omanarvontunnosta. Tietynlainen ylpeys näkyy myös haastattelemini nuorten puheessa. Mieluummin köyhänä ja itsenäisenä kuin riippuvaisena on luettavissa rivien välistä monissa haastatteluissa. Vanhempiin turvaudutaan vasta äärimmäisessä hädässä, jos silloinkaan. Erityisesti rahan pyytäminen jäsentyy nuorten puheessa helposti pummaamiseksi, joka on häpeällistä ja asettaa luottamuksen koetukselle. Siksi monet haastateltavat korostavat ottavansa mieluummin lainaa lahjoituksen sijaan. Jones (1995, 97) arvelee, että rahan lainaaminen auttaa nuorta välttämään riippuvuuden tunteita. Lainan voi lahjaa helpommin mieltää liiketoiminnaksi, joka ei edellytä niin vahvaa emotionaalista sitoutumista toiseen osapuoleen kuin lahjoituksen saaminen. Lainaamalla ja hoitamalla lainansa nuori kokee yhtäältä säilyttävänsä riippumattomuutensa ja toisaalta uskoo osoittavansa kykynsä vastata tekemisistään – ja olevansa luottamuksen arvoinen.

Myös emotionaalisen tuen torjuminen voi olla nuorelle yksi tapa ottaa sosiaalista etäisyyttä perheen jäseniin. Liian läheinen emotionaalinen sidos vanhempiin on nuorelle merkki oman autonomian jonkinasteisesta uhraamisesta, ja siksi tuen tarvetta vähätellään tai se torjutaan kokonaan. Tuesta kieltäytyminen voi merkitä sitä, että nuoren asiat ovat kunnossa eikä tuelle todellakaan ole tarvetta. Se voi kuitenkin kertoa karua kieltään myös siitä, ettei tarvittavaa tukea

tosi asiassa ole tarjolla (vrt. Jones 1995). Nuori voi kokea omin avuin selviytymisen velvollisuudekseen, eikä hän siksi halua vaivata muita ongelmillaan:

MS: Saatko vanhemmilta taloudellista tukea?

En, en oikeestaan saa ollenkaan. Minä oon tottunu ihan omilla rahoilla olemaan. No lainoja ehkä mutta ei nyt silleen että ne antas minulle rahhaa. Heillä on itelläkkii niin kauheet lainahommat ja muut että tiiän, että ei heilläkään hirveesti oo. (Nainen 19 v.)

Joskus nuoren on pakko selviytyä mahdollisimman pitkälle itsenäisesti, koska perheellä ei ole riittävästi resursseja nuoren tukemiseen. Sen tietäessään nuori ei edes halua pyytää tukea. Riippuvuuden ja riippumattomuuden välinen tasapaino löytyy tällöin usein sen kumminkin kamppailematta, kun ei ole ketään tukea varsinaisesti tyrkyttämässä. On jo nuoresta saakka opittava tulemaan toimeen omillaan mahdollisimman pitkälle. Joskus omin avuin selviytymisen pakko juontuu siitä, että nuoren ja vanhempien välillä vallitsee luottamuksen sijaan epäluottamus. Tämä voi olla seurausta siitä, että välit vanhempiin ovat syystä tai toisesta kokonaan poikki:

MS: Onko sulla ollut tukea ympärillä?

On, on. Äiti on melko paljon ollut noissa kaikissa asioissa.

MS: Ei ole tarvinnut yksin selvitä.

Ei oo tarvinnu silleen. Nyt on ainoastaan ollu yksin, että nyt on vanhempien kanssa välit, en oo nähny vuoteen niitä kumpaakaan... En oo pitäny yhteyttä eikä oo kyllä nekkään pitäny... Ehkä sitä ollaan toisella tavalla silleen maailmallakkii. Ei aina oo siellä ruinaamassa sitä appuu. Halunnu näyttää että pärjää yksinään, että ossaa hoitaa yksinään asioita ja muuta. Ei tarvii enää sillä tavalla sitä appuu. (Mies 21 v.)

Tälle haastateltavalle äiti oli aikaisemmin tärkein emotionaalisen ja sosiaalisen tuen lähde. Välikikko on kuitenkin merkinnyt suhteessa aiemmin vallinneen luottamuksen korvautumista epäluottamuksella. Tietynlaisen perusturvan katoaminen on pakottanut haastateltavan ottamaan enemmän vastuuta elämästään ja hakemaan turvaa muualta, lähinnä ystävapiiristä ja hyvinvointivaltiosuhteista. Samalla se on sisunnuttanut nuoren miehen näyttämään muille, että selviytyy myös omin avuin.

Luottamuksen haastajaksi nuorten ja vanhempien välisissä suhteissa nousee useimmiten juuri pyrkimys riippumattomuuteen. Luottamusta jäsentävät velvollisuuden tunteet ja pelko kiittolisuuden velkaan joutumisesta. Niitä kiertääkseen nuoret välttelevät vanhempiin turvautumista tai ainakin pyrkivät rakentamaan riippuvuutta omilla ehdoillaan. Luottamus korvautuu epäluottamuksella, kun nuori kokee vanhemman ikään kuin ylittävän valtuutensa tai kun siteet vanhempiin katkeavat kokonaan. Silloin ollaan viimeisen haastatteluesimerkin tapaan yksin maailmalla.

Hyvinvointivaltiorippuvuus voimavarana ja rasitteena

Riippumattomuuden lunastaminen suhteessa lapsuuden perheeseen on marginaaliasemassa eläville nuorille osin mahdollista hyvinvointivaltion instituutioiden turvin. Keskityn tässä tarkastelemaan tutkimuksen nuorten suhteita sosiaali- ja työvoimatoimistoihin, koska niiden rooli viranomaisverkostoissa on hallitseva. Kaikki nuoret ovat työnhakijoina työvoimatoimistossa, ja myös sosiaalitoimiston apuun turvautuminen on useimmille välttämättömyys. Sosiaalitoimistosta nuoret hakevat ensisijaisesti taloudellista turvaa, toimeentulotukea. Haastatelluista 14 on menettänyt oikeutensa työmarkkinatukeen jättäessään hakematta tai menemättä ammatilliseen koulutukseen, ja he saavat työmarkkinatukea vain osallistuessaan työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin, esimerkiksi työharjoitteluun. Muina aikoina perustoimeentulo

on haettava toimeentulotukena sosiaalitoimistosta. Myös monet työmarkkinatukeen oikeutetut nuoret joutuvat turvautumaan sosiaalitoimistoon, koska rahat eivät muuten riitä jokapäiväiseen elämään.

Nuorten suhteita sosiaalitoimistoon jäsentää pakko. Sosiaalitoimiston puoleen on käännyttävä, sillä muuten marginaalin niukkuudessa selviytyminen ei ole mahdollista:

MS: Oletko kokenut ikinä mitenkään nolona sitä sosiaalitoimistossa käyntiä?

No en. Pakkohan se on käyvä ku ei rahat riitä. (Mies 20 v.)

MS: Oliko siinä kynnystä, siinä sosiaalitoimistoon menemisessä?

Ei oikeestaan sillä tavalla. Ties kuitenkin että sitä ei mihinkään turhuuteen käy hakemassa sitä rahhoo että ihan oman hyvinvoinnin takia niin sanotusti. Sai sitten silloin tällöin jonkun vaatekapaleen ostettu tai jottain muuta vastaavaa jos tosissaan oli niin tiukalla rahat. Mutta ei sillä tavalla ku aattelee että siellä on paljon niitä jotka käypi turhempaankin.

MS: Että ei ollut oman tunnon tuskia?

Ei ollu sillä tavalla niinku silloin ku käyvään niin sanotusti kusetusmielessä hakemassa sitä rahhaa. Että ei siinä, meni kyllä kaikki aika tarkkaan vuokriin sun muihin. (Mies 22 v.)

Nuoret korostavat haastatteluissa turvautuvansa sosiaalitoimiston apuun ennen muuta oman hyvinvointinsa vuoksi. Oma toimeentulotukiasiakkuutta oikeutetaan näkemyksellä, ettei sosiaalitoimistosta haeta rahaa turhuuteen vaan vuokraan, ruokaan ja vaatteisiin. Tuen hakeminen ja saaminen sosiaalitoimistosta on nuorten mielestä omassa elämäntilanteessa perusteltua, kun sitä vertaa moniin muihin sosiaalitoimiston asiakasryhmiin (ks. Paju 1999a, 55). Ta-

loudellinen tuki jäsentyy perusturvaksi, jonka hakemista ei sinänsä ole tarpeen nolostella tai nöyristellä.

MS: Oletko kokenut sosiaalitoimistossa asiointia ikinä jotenkin hankalana tai nolona?

En silleen. Ehkä silloin nuorempana mutta ei minun mielestä koska se on niin yleistä kumminkii nykyisin ja silleen. Ja koska ei minun tarvii oikeestaan käydä siellä, puhelinsoitolla ylleensä ihan. Mut ei se minun mielestä mikkään nolo asia oo. Minusta se on ihan hyvä asia.

MS: Niin että sieltä saa apua.

Niin, niin että on kuitenkin joku perusturva. (Nainen 19 v.)

No alussa minnuu hirvitti mennä sinne (sosiaalitoimistoon, mh) että ei vitja, varmaan nuorin jätkä tässä koko laitoksessa nyt ku mennee sinne pummimaan. Ja kun mie kävin siellä ensimmäiseksi, mie olin jo seuraavana päivänä taas siellä ja jotenki siihen vaan mukautu että ei tässä oo mitään ihmeellistä että käy täällä muutki. Et se oli sellanen kiusallinen paikka ku kävi eka kertaa. (Mies 24 v.)

Useimmat sosiaalitoimiston apuun turvautuvat nuoret ovat kasvaneet toimeentulotukiasiakkuuteen vähitellen. Aluksi asiakkuus on voinut tuntua nololta tai vaikealta, mutta suhteen jatkuessa kuukausia ja jopa vuosia sosiaalitoimiston kynnys on madaltunut. Asiakkuuden hyväksymistä omalla kohdalla on voinut helpottaa esimerkiksi se, että lähipiiriin kuuluvista ihmisistä (esimerkiksi kavereista tai perheenjäsenistä) muutkin turvautuvat sosiaalitoimiston apuun. Toisaalta nolouden tunteita on hälventänyt myös sen huomaaminen, että sosiaalitoimistossa asioi ihan tavallisia ihmisiä. Sosiaalitoimiston apuun turvautumisesta on tullut toimeentulotukiasiakkuuden jatkuessa monille tutkimuksen nuorille lähes itsestäänselvyys, luonnollinen osa arkea.

MINNA SUUTARI

MS: Miten olet yleensä kokenut suhtautumisen sosiaalitoimistossa itseesi?

Kyllähän ne on aina vähän silleen että töihin, töihin, töihin siitä että tee nyt jotakin ja vähä semmosia nyrpeitä mutta sitte kuitenkin on ne ollu ihan ystävällisiä. Et sinne kun vaan menee ja sanoo että asia nyt on näin eikä sille nyt maha mitään niin pakkohan niitten on antaa rahaa ja muuta koska ei ne voi heitteillekään ketään jättää tavallaan. (Nainen 19 v.)

En mie koe sitä (sosiaalitoimistossa asiointia, ms) mitenkään alentavana tai nöyryyttävänä niinku jotkut kokkee. Ei se oo mulle ongelma.

MS: Etkä koe sitä mitenkään semmosena, ei sulle tuu syyllistä oloa kun sinä haet sieltä rahaa?

Ei, ei. Et ei mulle... et onhan se, tuntuu välillä et vaikka ite yrittää olla jotenkin, käy jossain saakelin työharjoitteluissa ja kaikkee niin ei tipu sitä rahaa, lähinnä suututtaa se et sitä ei tuu. Niitten velvollisuushan on antaa sitä rahaa mulle nyt kuitenkin. (Nainen 19 v.)

Luottamus sosiaaliviranomaisia kohtaan on haastateltavien keskuudessa varsin vankkaa. Tutkimuksen nuoret luottavat siihen, että suomalainen hyvinvointivaltio pitää huolta omistaan eikä jätä ketään heitteille. Nuorten mielestä on sosiaalitoimiston ”velvollisuus” huolehtia marginaaliasemaan jääneistä tai jättäytyneistä esimerkiksi antamalla rahallista tukea toimeentulon turvaamiseksi. Luottamuksen jäsentäjäksi nuorten suhteissa hyvinvointivaltioon nousevatkin yksilön oikeudet suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Vaikka nuoret ovat tietoisia myös omista velvollisuuksistaan suomalaisessa hyvinvointivaltiossa, luottamuksen rakentumisen kannalta keskeiseksi muodostuu järjestelmän ”huolenpito-velvollisuus” yksilöä kohtaan. Nuorten mielestä toimeentulotuen nostamisesta ei ole syytä tuntee häpeää, koska se kuuluu suomalaisen hyvinvointivaltion kansalaiselle ainakin hädän hetkellä (vrt. Harinen 2000, 112).

Nuorten institutionaalisissa suhteissa kokemukset riippuvuudesta eivät nakerra luottamusta samalla tavoin kuin perhesuhteissa. Hyvinvointivaltiorippuvuus on nuorille keskeinen voimavara autonomian tavoittelussa ja latautuu näin ollen enemmän myönteisillä kuin kielteisillä arvoilla. Nuorten suhde hyvinvointivaltion instituutioihin on varsin välineellinen. Viranomaiskontaktien kautta tarjoutuva turva vähentää tarvetta tukeutua vanhempiin tai muihin epävirallisen verkoston toimijoihin. Hyvinvointivaltiorippuvuus onkin Harisen (2000, 114) sanoin riippuvuuden autonomisempi vaihtoehto tutkimukseni nuorille. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö nuorilla olisi myös kielteisiä kokemuksia hyvinvointivaltion palvelu- ja etuusjärjestelmiin tukeutumisesta. Osa kuvaa sosiaalitoimistossa asiointia kielteiseen sävyyn ”kerjäämiseksi” tai ”ruinaamiseksi”. Moni toivoo, että pääsisi pian eroon instituutiosuhteista ja selviytyisi omin avuin. Joidenkin mieltä kaiheartaa pelko siitä, että joutuu käymään sosiaalitoimiston luukulla koko ikänsä. Luottamuksen haastajaksi nousevat hyvinvointivaltion taholta nuoreen kohdistuvat velvollisuudet ja paineet.

MS: Entäs tuo työvoimatoimisto, minkälainen paikka se on sun mielestä ollut asioida?

No se on... oikeestaan se on vähän huono just sen takia, että jatkuvasti tuntuu siltä, että jotakin pitäis tehdä. Että sielläkin ne odottaa että mä tekisin jotakin. Vähän välillä semmoinen hyödytön olo, että on hirveen hyödytön ihminen. Mutta en mä sitten kumminkaan halua pistää sitä niitten ihmisten syyks, koska niinku nekin tekee sen työnsä vaan. Yritän sitä ymmärtää, vaikka joskus tuntuu kyllä hankalalta. En tiä, on siellä ollu ihan hyvä käyvä kuitenkin että ei ne oo... vois olla paljon pahempiakin ihmisiä siinä mielessä että ne olisivat tiukempia ja valittaisivat että ku ei oo tehnyt mitään tai muuten tuputtaisivat asioita. Ihan asiallisia ovat olleet. (Nainen 23 v.)

Luottamus hyvinvointivaltioon joutuu koetukselle, kun nuori tuntee itseensä kohdistuvan paineen kasvavan liian suureksi. Esimerkiksi vaatimukset osallistua työharjoitteluun voivat tuntua kohtuuttomilta

nuoresta, joka on epä tietoinen omista kiinnostuksen kohteistaan ja toiveistaan. Toisaalta luottamusta koetellaan, kun nuori kokee oikeuksiansa ja vapauksiensa tulleen loukatuiksi hyvinvointivaltion taholta. Epäluottamus ei kohdistu niinkään yksittäisiin työntekijöihin vaan koko järjestelmän toimintatapoihin ja periaatteisiin. Epäluottamus kumpuaa esimerkiksi kokemuksista, ettei järjestelmällä ole mahdollisuutta ymmärtää yksilöllisiä elämäntilanteita riittävästi.

Siellä (sosiaalitoimistossa) tuntuu ettei ymmärretä sitä ihmistä vaan lasketaan ihan joittenkin kaavojen mukaan että tuon ja tuon veran sulla on rahaa, oot tuolta jostain tienannu. Nykyään niille pitää viiä pankkikuitti tai se lappu siitä, paljonko on rahaa tilillä että ne voi siitä sitten laskea että paljonko tälle ihmiselle saa antaa vai saako antaa ollenkaan rahaa. Niin ei sinne, ei tee mielikään menä hakemaan sitä rahaa, koska se on niin kylmää toimintaa tavallaan... Niillä ei oo mahdollisuutta ymmärtää henkilöä sillä tavalla vaikka ne haluaiskin. (Nainen 23 v.)

Toimintatapojen jäykkyys ja kasvottomuus saa osan nuorista tuntemaan, ettei hyvinvointivaltion instituutioissa aidosti välitetä tai olla kiinnostuneita yksilöllisistä elämäntilanteista. Kaavoihin kangistuneet ja tehottomilta tuntuvat toimintatavat saavat joidenkin nuorten luottamuksen hyvinvointivaltion instituutioihin heilumaan. Luottamuksen menettäminen voi johtaa jopa siihen, että nuori ei lainkaan hae toimeentulotukea sosiaalitoimistosta, vaikka olisikin siihen oikeutettu. Omin avuin selviytyminen nostaa päätään ja nousee tärkeäksi tavoitteeksi myös instituutiosuhteissa.

Luottamus hyvinvointivaltion toimintatapoihin joutuu kovimmille suhteissa työvoimatoimistoon. Suurin osa tutkimuksen nuorista on kirjaimellisesti menettänyt uskonsa työvoimatoimiston mahdollisuuksiin tukea vähän koulutusta hankkinutta ja kiinnostuksen kohteistaan epä tietoista nuorta työpaikan etsimisessä. Työvoimatoimiston nykyinen toimintamalli ei saakaan kovin mairittelevia arvioita kiltä tutkimuksen nuorilta.

TASAPAINOILUA SOSIAALISISSA VERKOSTOISSA ...

MS: Yrititkö saada työkkärin kautta työharjoittelupaikkoja?

No kyllähän mie kyselin ja kävin ite kahtelemassakin välillä. Mut ei se, ei se tuottanu minkäänäköistä tulosta... eikä sieltä kyllä lappuja eikä mittään semmosia läheteltykään. Se oli vähän niin sanotusti semmosta kynsien viilausta vaan siellä että ei siellä kukaan etes niinku yrittäny. (Mies 22 v.)

MS: Luuletko, että ne (työvoimatoimistossa) pystyvät auttamaan sua siinä työpaikan löytymisessä?

Ei sieltä kyllä saa työpaikkaa sitä kautta. Sitä jos ainaki jääp vuotamaan niin suap oottaa loppuikänsä.

MS: Sitäkö oot mieltä?

Niin... sielläkkii on just paljo niitä ilmoituksia semmosia että vaatii jonkun koulutuksen. Niin seki on, tuskin ne ensimmäisenä minnuu on sinne ottamassa. (Mies 21 v.)

Nuoren usko työvoimatoimiston toimintatapoja kohtaan on alkanut horjua, kun apua työllistymiseen ei ole joskus vuosiakin jatkuneen työttömyyden aikana löytynyt. Vaikka nuoret ottavat työttömyydestään vastuuta omille niskoilleen esimerkiksi kouluttamattomuutensa vuoksi, he pitävät osasyllisenä työvoimatoimistoa. Nuorten silmissä työvoimatoimisto ei täytä niitä velvollisuuksia, joita sillä on asiakkaitaan kohtaan. Sen sijaan se vierittää vastuun työllistymisestä yksilön kannettavaksi vaatimalla asiakkaalta omaa aktiivisuutta esimerkiksi tiedon hankinnassa. Moni haastattelemanuori onkin tullut siihen tulokseen, että oma apu on paras apu mm. työharjoittelupaikkojen etsimisessä. Toisaalta myös työllisyysprojekti, johon nuoret osallistuvat haastatteluhetkellä, on osoittautunut monen mielestä luottamuksen arvoiseksi. Projekti on voittanut nuorten luottamuksen asiakaslähteisillä ja yksilöllisillä toimintatavoillaan sekä sitkeällä yrittämisellä.

...Tää onnistuu niin helposti heiltä (projektin työntekijöiltä) et ne järjestää ja tekkee kaikki periaatteessa sulle valmiiks ja sitteki sie voit vielä valita että lähet sie siihen vai etkö sie lähe. Et minusta nää on tosi hyviä... Nää osaa hommansa. Ne ei semmosia turhia, ne ei luppaile eikä muutenkaan hössötä mitään turhaan että pysytään asiassa niin silloin on hyvä. Ei se tosissaan jos pitkäaikais-työtön ja tälleen näin niin se jos lähtee jonnekki tämmöseen niin ei se pitkään jaksa siellä innostuu jos siinä nyt jutellaan ekana ja hirveesti... mie ainakkii menin suoraan asiaan ja sitte sieltä tultiin heti takasin päin. Siitä minä pidin. (Mies 24 v.)

Nuorten arviot projektin toimintatavoista tiivistävät hyvin sen, mitä luottamus instituutioihin tutkittavien näkökulmasta viime kädessä merkitsee. Luotettavan liittolaisuuden rakentuminen vaatii myös institutionaalisissa suhteissa yksilön oikeuksien ja tarpeiden huomioon ottamista ja kunnioittamista. Nuoret kaipaavat hyvinvointivaltion instituutioiltakin yksilöllistä huolenpitoa, joka ei kuitenkaan ole liian kahlehtivaa. Kun rajoitteita ja ehtoja alkaa ilmaantua liikaa, muodostuu myös hyvinvointivaltiorippuvuus uhkaksi nuoren autonomialle.

Solidaarisuus, riippumattomuus ja rajoitteet kaveri- ja ystäväpiirissä

Tärkeimmäksi riippumattomuuden alueeksi nuorten sosiaalisissa verkostoissa nousevat ystävyys- ja kaveruussuhteet. Ystävyysuhdetta on perinteisesti pidetty filosofien ja sosiologien keskuudessa luottamussuhteen paraatiesimerkkinä. Ilmosen (2000b, 15) mukaan tämä johtuu siitä, että ystävyuden keskeinen määre on lupauksen pitäminen, minkä vuoksi erityisesti ystävään voi luottaa. Luotettava liittolaisuus ystävien kesken antaa yksilölle tunteen siitä, että on osa tiettyä ryhmää tai yhteisöä ja kuuluu johonkin. Vaikka nyky-yhteiskuntaa luonnehditaan yhä enenevässä määrin yksinäisten kulkijoiden yhteiskunnaksi (esim. Misztal 1996, 176), kuulumisen ja hyväksytyk-

si tulemisen tunne on tärkeää yksilölle niin itsetunnon kuin emotionaalisen ja psykologisen tasapainonkin säilyttämisen kannalta. Yhteenkuuluvuuden ja keskinäisen solidaarisuuden kaipuuta yksilön elämässä täyttämällä ystävyyssuhteet ehkäisevät kokemuksia yksinäisyydestä ja irrallisuudesta myös tämän tutkimuksen nuorten elämässä:

MS: Millaista luulisit että elämä olisi, jos ei olisi kavereita?

No ois se varmaan vähän ankeata. (Mies 19 v.)

MS: Jos sulla ei olisi kavereita niin millaista sun elämä olisi?

Se ois aika yksinäistä... Se ois semmosta puun ja kuoren välissä olemista. (Mies 19 v.)

Ystävien ja kavereiden ensisijainen tehtävä tutkimuksen nuorten elämässä on olla kumppaneita, joiden kanssa voi viettää aikaa ja jotka ovat luottamuksen arvoisia. Kaikki tutkimuksen nuoret kuluttavat paljon aikaa ystäväpiirissä. Kavereiden kanssa ei välttämättä tehdä mitään erityistä, vaan yhdessäolo on nuorten sanoin lähinnä ”palloilua” ja ”oleilua”. Tärkeintä ei ole niinkään aktiivinen tekeminen vaan tunne yhteenkuulumisesta. Osallisina kaveri- ja ystäväpiirissä nuoret kokevat, etteivät ole yhteiskunnallisten suhteiden hylkäämäksi tultuaan jääneet kokonaan yksin.

Seuraava haastattelusitaatti esittää yhden esimerkin siitä, miten nuoret rakentavat luotettavaa liittolaisuutta ja kumppanuutta kavereiden- ja ystävyyssuhteissaan. Tutkimuksen nuorilla on monen kokoisia ja -näköisiä ystävä- ja kaveripiirejä, eikä yhtä tyypillistä kaveriverkostoa siksi ole nimettävissä. Oheinen esimerkki havainnollistaa kuitenkin niitä tehtäviä, joita kaveri- ja ystäväverkostoilla voi olla marginaaliasemaan jääneiden ja jättäytyneiden nuorten arjessa. Kertojana on 19-vuotias, yksin asuva nuori nainen.

MINNA SUUTARI

MS: Ketä nämä sun ystävät on ja mistä sinä tunnet nämä ihmiset?

Tomppa asuu siinä parin sadan metrin päässä ja mä oon tuntenu sen jonku reilun vuoden... Sen kanssa mä oon voinu jutella ihan kaikesta mahdollisesta ja me ollaan oltu hyviä kavereita siitä lähtien ku tutustuttiin... Se aina tulee mun luokse laittamaan ruokaa ja mä käyn sitte sen luona syömässä... Sitte toi Lissu asuu siinä Tompan viereisellä pihalla ja siihen mä oon tutustunu ihan vasta nyt... Se on muuttanu tänne nyt ihan vasta... Mulla nyt ei tässä sellaisia läheisiä tyttöystäviä oikein oo ollukaan... Tää Kikka on mun entinen kämppekaveri... Se asuu nyt samassa kaupunginosassa kanssa, Tompan kanssa samalla pihalla ja sen kanssa ollaan kavereita... Sen kanssa nyt ollaan aika läheisiä. Sit tuo Jere on mun entinen jätkäkaveri ja erittäin hyvä kaveri. Se on tällä hetkellä ton Lissun kanssa, seurustelee. Ja sitte toi Make on erittäin hyvä kaveri ollu jonku parin vuoden ajan. Meillä on semmonen viha-rakkaussuhde keskenään. Miten sen nyt ottaa, milloin viha, milloin rakkaus. Siinä ne nyt on semmoset läheiset. Onhan niitä sit semmosia tuttuja ja kavereita.

MS: Eli nää on tavallaan ne tärkeimmät?

Joo. Näitten ympärillä mun elämä pyörii. Nää on just niitä jotka asuu siinä minua lähellä ja joitten kanssa aina toinen toisiamme potkitaan persuuksille... Vähä sekalainen seurakunta... Mutta kaikki kuitenkin tunnetaan toisemme ja on läheisiä toistensa kanssa kaikki... Näitten kans kyllä läpi käydään ihan kaikki aasta ööhön.

Haastateltavan kaveriverkosto rakentuu lähinaapuristossa asuvista työttömistä kavereista ja on rakenteeltaan varsin tiivis. Keskinäistä vuorovaikutusta on jo fyysisen läheisyyden vuoksi paljon. Eläessään samalla asuinalueella kaukana kaupungin keskustasta kaverukset pyörivät paljolti samoissa ympyröissä ja kanssakäymistä tapahtuu väistämättä. Työttömyyden ansiosta (tai sen vuoksi) kaveruksilla on mahdollisuus viettää paljon aikaa yhdessä viikonpäivästä ja vuorokaudenajasta riippumatta. Kaveripiiri toteuttaa naisen elämässä kumppanuuden tehtävää tarjoamalla sellaisen sosiaalisen aree-

nan, johon haastateltava tuntee kuuluvansa ja jossa hän kokee olevansa tärkeä osa. Kumppanuuden perustan muodostaa kavereiden keskuuteen syntynyt luotettava liittolaisuus, joka konkretisoituu arjessa paitsi sosiaalisena tukena kaverilta toiselle, myös selviytymisen materiaalisena tukena:

Me aina yleensä laitettiin ruokaa näitten kanssa kukin vuorollaan ja käytiin syömässä. Tai yleensä se oli niin että ku Tomppa osaa laittaa hyvää ruokaa, niin Tomppa tuli meille laittaa ruuat ku mutsi aina toi noita halpoja (ruokatavaroita, ms) kaupasta. Ja siten muut tuli aina syömään. Kukin toi aina jotain mukana.

MS: Eli teillä tavallaan oli sellainen pieni yhteisö.

Niin, no joku symbioosi.

Sitaatissa kuvattu ruokarengas on konkreettinen esimerkki nuorten kaveripiirien keskinäisestä solidaarisuudesta. Laittamalla yhdessä ruokaa ja jakamalla kustannukset nuoret osoittavat toisiaan kohtaan tunteensa luottamusta ja pitävät huolta toinen toisestaan. Verkostossa syntyvää yhteisöllistä kannattelua voi verrata Mikko Räsänen (1993, 88) tutkimien toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaina olleiden miesten keskinäiseen solidaarisuuteen. Räsänen tutkimien miesten keskuudessa vallitsi ”YYA-sopimus”, jonka mukaisesti se, kenellä sattui rahaa olemaan, lainasi kavereilleen ja auttoi näitä pysymään mukana toiminnassa. Samalla tavalla tämän tutkimuksen nuoret tukevat kavereitaan kykyjensä ja resurssiensa mukaan ja vastavuoroisesti saavat näiltä tukea, kun siihen on tarvetta. Keskinäisen tukemisen ja solidaarisuuden tekee mahdolliseksi luottamus: tieto ja tunne siitä, että kaverin puoleen voi hädän tullen kääntyä. Lahjan logiikka toimii siis myös ystävyysuhteissa.

Edellä kuvaamani kaveriverkosto on tiiviisti kudottu ja tiettyyn paikalliseen kontekstiin rajoittuva yhteisö. Se on ristiriidassa sen kuvan kanssa, jonka Barry Wellman (1999) antaa nykyihmisten sosiaalisista verkostoista. Wellmanin (1999, 18) mukaan 2000-luvun

ihminen elää ja toimii löyhässä, harvaan kudotussa ja monihaarisessa sosiaalisessa verkostossa, jossa suhteet toisiin ulottuvat monille elämänalueille, ovat pitkälle erikoistuneita ja tukevat yksilöä vain tietyillä, rajatuilla elämänalueilla. Tämän tutkimuksen nuorten kaveriverkostot eivät ole sen paremmin laajoja kuin kovin monihaarisiaakaan vaan koostuvat yleensä varsin suppealle alueelle rajoittuneista sosiaalisista suhteista. Kaveriverkostojensa kautta nuoret kiinnittyvät samanlaisessa yhteiskunnallisessa asemassa oleviin ja jopa samassa naapuristossa (tai ainakin samassa kaupungissa) asuviin, kutakuinkin itsensä ikäisiin ihmisiin (Coffield, Borrill & Marshall 1986). Huolimatta suppeudesta ja tiivyydestä kaveriverkosto voi silti olla varsin tehokas tuen tarjoaja marginaalin arjessa. Koska kaverisuhteet ovat kokonaisvaltaisia, niiden tuki ulottuu nuorten elämässä monille alueille. Luottamukselliset suhteet kavereihin ja ystäviin antavat sekä konkreettisia selviytymisresursseja että ehkäisevät yksinäisyyttä. Maantieteellisessä läheisyydessä on myös etunsa. Kun ystävät ovat lähietäisyydellä, on yksinäisyys helpommin vältettävissä kuin silloin, jos kaverit ja ystävät asuvat kauempana (Wellman & Potter 1999, 64). Yksinäisyyden kokemuksia tutkimuksen nuorista on lähinnä niillä, joiden kaverit ja ystävät ovat jääneet toiselle paikakunnalle pois muuttamisen vuoksi.

Huolimatta ystävyysuhteiden tarjoamista kuuluminen ja solidaarisuuden tunteista niissä rakentuva luottamus ei ole riskitöntä. Kuten luottamussuhteisiin yleensä, myös ystävyteen liittyy epävarmuus toisen osapuolen toiminnan päämääristä ja motiiveista. Nuoret eivät koskaan voi olla täysin varmoja ystäviensä tarkoitusperistä, he voivat vain luottaa näiden hyvään tahtoon ja vilpittömyyteen. Ystävyysuhteissakin nousee toisinaan esille kysymys, miten sovittaa yhteen yksityisyyden ja yhteisöllisyyden tarpeet ja välttää niin yksinäisyys kuin kahlehtiva yhteisöllisyyskin.

Mulla ei oo semmosia... samantyyppisiä tyttöystäviä jonka kanssa vois keskustella asioista.

MS: Koetko olevasi yksinäinen?

En tiä, ehkä joskus. Mut ei niin, että mun olis pakko hankkia semmosia. Mä tiän, että niistä tulee mulle rasite jos ne alkaa soitella just että lähe syömään tai lähe lenkille tai lähe jonnekin. Minä tahon ohjata ite sitä omaa ajankäyttöni ja sitten mä en kumminkaan osaa sanoa ihmisille että en mää nyt lähe, en mä taho. On sitten parempi olla ottamatta hirveen syvällisiä kavereita tai parempia kavereita. (Nainen 23 v.)

Tämän sitaatin nuori nainen haluaa pitää etäisyyttä ystäviinsä, koska kokee suhteet liian velvoittaviksi. Sitoutumalla ystäviinsä liian tiukasti haastateltava pelkää menettävänsä osan yksityisyydestään. Myös ystävyysuhteisiin liittyy velvollisuuksia ja riippuvuuksia, jotka nuori voi kokea uhkaksi autonomialleen. Ystävät ja kaverit voivat varsin helposti synnyttää keskuuteensa tiiviin sosiaalisten pakkojen kehän, joka ohjaa ja rajaa nuoren vapauden aluetta. Välttääkseen pakkojen synnyttämiä kahleita nuori voikin tehdä tietoisin valinnan, että päästää vain harvat ihmiset lähelle itseään ja pysyttelee muiden kanssa mieluummin ”hyvää päivää” -linjalla. Tämäkään ratkaisu ei tosin ole ongelmaton. Toisaalla haastattelussa edellä siteerattu haastateltava toteaa olevansa välillä varsin yksinäinen.

Toisinaan kuuluminen tiiviiseen kaveri- ja ystäväpiiriin voi olla keskinäisestä solidaarisuudesta huolimatta nuorelle riski. Näin voi olla esimerkiksi silloin kun kaveri- ja ystäväpiiri omien riippuvuuksiensa kautta kiinnittää nuorta vahvasti marginaalisiin elämänmuotoihin ja muodostuu esteeksi yhteiskunnan valtavirtaan, esimerkiksi työmarkkinoille, kiinnittymiselle. Riski voi sisältyä vaikkapa yksinomaan työttömistä koostuvaan kaveriverkoston, joka elää omaa elämäänsä erillään muusta yhteiskunnasta ja jonka kiinnikkeet mm. työmarkkinoille ovat vähäisiä tai jopa olemattomia. Kiinnittyminen tällaiseen verkostoon näyttäytyy työvoimaviranomaisten näkökulmasta helposti syrjäytymisriskinä nuoren elämässä, koska nuori jää yhteiskunnan keskukseen kiinnittymisen sijaan sen reunoille. Vaikka tiivis kaveri- ja ystäväpiiri olisikin nuorelle tärkeä kuulumisen ja keskinäisen solidaarisuuden tyyssija, se voi kuitenkin samaan aikaan eristää nuorta muusta yhteiskunnasta. Luottamus marginaalissa ole-

via kavereita kohtaan voi vaatia nuorelta epäluottamusta muunlaisia elämäntapoja kohtaan ja vieraannuttaa valtavirran arvoista ja normeista. Suhteet valtavirtaan jäävät tällöin pakollisiksi kontakteiksi hyvinvointivaltion instituutioihin, joita hyödynnetään mahdollisuuksien mukaan. Tilanne on epäilemättä tulkittavissa syrjäytymisriskiksi, vaikkei se sitä nuoren mielestä niin suuressa määrin sen hetkisesä elämässä olisikaan. Verkoston rooli nuoren selviytymisessä näyttää ulkopuolelta (esim. sosiaaliviranomaisten näkökulmasta) katsoen usein erilaiselta kuin sisäpuolelta (nuoren silmin).

Loppupäätelmiä

Olen tarkastellut artikkelissani sitä, keneen työmarkkinoilla marginaali-asemaan jääneet ja jättäytyneet nuoret turvautuvat arjessa selviytyäkseen ja miten luottamus rakentuu nuorten sosiaalisissa verkostoissa. Nuorten henkilökohtaisia verkostoja analysoiden olen pohtinut, millaisia muotoja sosiaalinen tuki saa työttömien nuorten elämässä ja millaisia riskejä tuen kääntöpuolena syntyy. Lapsuuden perhe, ystävät ja kaverit sekä hyvinvointivaltio ovat osoittautuneet tärkeimmiksi tuen ja turvan lähteiksi tutkimuksen nuorten aikuisten elämässä. Nuoret luottavat perheeseen ja hyvinvointivaltioon ennen muuta taloudellisen ja emotionaalisen perusturvan tarjoajina. Ilman vanhempien ja hyvinvointivaltion kannattelua marginaalissa selviytyminen olisi monelle vaikeaa ellei jopa mahdotonta. Ystävät ja kaverit ovat puolestaan tärkeä kumppanuuden ja kuulumisen alue nuorten elämässä. Ystävyys- ja kaveruussuhteissa syntyvä solidaarisuus toimii yhteisöllisenä kiinnittäjänä myös yhteiskunnan valtavirran reunamilla.

Luottamus henkilökohtaisen verkoston jäseniin muodostaa perustan materiaalsen, sosiaalisen ja emotionaalisen tuen saamiselle, kuulumisen tunteille ja keskinäiselle solidaarisuudelle tutkimuksen nuorten elämässä. Suhteissa vanhempiin ja ystäviin luottamus pohjautuu sosiaaliseen läheisyyteen sekä moraaliseen ja emotionaaliseen sidokseen nuoren ja toisen välillä. Nuoren ja vanhempien välis-

tä luottamusta jäsentää lahjan logiikka, joka tekee tuen pyytämisestä ja saamisesta luonnollisen osan perhesuhteita. Ystävyysuhteissa luottamusta rakentaa keskinäinen solidaarisuus ja usko samassa asemassa olevan toisen hyvään tahtoon. Kysymys on ns. luotettavasta liittolaisuudesta (Misztal 1996), jonka turvin nuoret selviytyvät niin yksinäisyyden ja irrallisuuden tuntemuksistaan kuin jokapäiväisessä elämässä kohtaamistaan vaikeuksistaakin.

Institutionaalisissa suhteissa sosiaali- ja työvoimatoimistoihin luottamusta jäsentää ennen muuta nuorten luja usko kollektiiviseen sosiaalivakuutukseen (Harinen 2000). Nuoret tuntuvat luottavan vahvasti siihen, että hyvinvointivaltio pitää huolta omistaan eikä jätä ketään heitteille. Viranomaisverkostoissa luottamuksen rakentajaksi nousevat yksilön oikeudet suomalaisessa yhteiskunnassa. Turvautuminen hyvinvointivaltion apuun on useimmille tutkimuksen nuorille luonnollinen osa elämää työmarkkinoiden marginaalissa, eikä sitä siksi ole tarpeen nolostella tai häpeillä.

Luottamuksen ristiriitainen olemus merkitsee kuitenkin sitä, että niin yhteisöllisen kuin yhteiskunnallisen kannattelun kääntöpuolena syntyy myös kielteiseksi koettua riippuvuutta ja rajoitteita. Sekä nuorten institutionaalisissa suhteissa hyvinvointivaltioon että ei-institutionaalisissa suhteissa perheeseen ja ystäviin luottamuksen haastajaksi nousevat velvollisuudet ja pakot. Osa nuorista tulkitsee verkoston jäseniin turvautumisen riippuvuudeksi, joka on uhka omalle autonomialle ja hidaste polulla aikuisuuteen. Toiseen luottaminen, olipa se sitten luottamista kaveriin kumppanina, äitiin ymmärtäjänä tai sosiaalitoimistoon materiaalisen turvan tarjoajana, synnyttää nuorissa myös velvollisuuden tunteita. Luottamuksen jäsentäjäksi nousivat pelot kiitollisuuden velkaan joutumisesta ja kyvyttömyydestä selviytyä omin avuin. Osa tutkimuksen nuorista ratkaisee luottamuksen ristiriitaisen luonteen elämässään torjumalla henkilökohtaiselta verkostolta tulevan tuen kokonaan. Näille nuorille riippuvuus epävirallisista ja virallisista verkostoista on ongelma ja uhka, ja ainoa ratkaisu riippuvuuden ja riippumattomuuden välillä tasapainoiluun on riippuvuuksista eroon pyrkiminen ja omin avuin selviytyminen niin pitkään kuin mahdollista.

Luottamuksen tavoin riippuvuudellakin on silti kahdet kasvot. Riippuvuus toisista voi olla nuoren näkökulmasta kiusallista ”roikkumista”, mutta se voi olla myös voimavara, jota voi hyödyntää marginaalissa. Se voi olla nuorelle paitsi tärkeä keino saada jokapäiväisessä elämässä tarvittavia resursseja, myös merkki siitä, ettei ole yksin maailmassa. Ollessaan osallisina erilaisissa riippuvuussuhteissa nuoret tietävät kuuluvansa johonkin ja olevansa tärkeitä siitä huolimatta, että heidän yhteiskunnalliseksi paikakseen jäsentyy työn ja koulutuksen marginaali. Monet tämän tutkimuksen nuorista ovatkin hyväksyneet riippuvuuden osaksi elämäänsä työmarkkinoiden reunalla siksi, että ilman verkostolta saatavaa tukea selviytyminen olisi mahdotonta. Luottamuksen jäsentäjäksi nousee siten myös pakko. Nuorten on pakko luottaa verkostonsa tukeen marginaalin niukkuudessa selviytyäkseen, vaikka luottamukseen liittyykin epävarmuutta ja riskejä. Luottamusta jäsentää myöhäismodernille yhteiskunnalle yleisemminkin tyypillinen dilemma: toisiin luottamisen ja turvautumisen väistämättömyys siihen liittyvästä epävarmuudesta huolimatta.

Tarkastelemalla luottamuksen rakentumista nuorten elämässä olen halunnut purkaa artikkelissani auki syrjäytymiskäsitteeseen usein liitettyä irrallisuuden oletusta. Keskeisin johtopäätökseni onkin se, että työmarkkinoiden marginaaliin jääneet tai jättäytyneet nuoret eivät elä vailla merkityksellisiä sosiaalisia suhteita toisiin ihmisiin. Nuoret ovat marginaaliasemassakin osallisina monenlaisissa luottamus- ja riippuvuussuhteissa. Luottamuksen ristiriitainen olemus merkitsee kuitenkin sitä, ettei sosiaalisten verkostojen rooli nuorten elämässä ole yksiselitteinen. Verkostoilla on kahdet kasvot, ja siksi elämä ristiriitaisesti rakentuvissa sosiaalisissa verkostoissa on aina tasapainoilua riippuvuuden ja riippumattomuuden jännitteellä.

Lähteet

- Bauman, Zygmunt (1997) *Sosiologinen ajattelu*. Tampere: Vastapaino.
- Coffield, Frank & Borrill, Carol & Marshall, Sarah (1986) *Growing Up At The Margins*. Milton Keynes: Open University Press.
- Dean, Hartley & Taylor-Gooby, Peter (1992) *Dependency Culture: The Culture Of A Myth*. New York: Harvester.
- Douglas, Mary (1999) *Pyyteettömiä lahjoja ei ole*. Esipuhe teoksessa Mauss, Marcel: *Lahja*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haatanen, Kalle (2000) *Yhteisöllisyyden paradoksit*. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisu 4/2000.
- Harinen, Päivi (2000) *Valmiiseen tulleet*. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, julkaisu 11.
- Heikkinen, Minna (1999) *Sosiaaliset verkostot ja syrjäytyminen nuoruudessa*. *Janus* (7) 2, 133–149.
- Heikkinen, Minna (2000) *Social Networks Of The Marginal Young. A Study Of Young People's Social Exclusion In Finland*. *The Journal of Youth Studies* 3 (4), 389–406.
- Helne, Tuula (1998) *Syrjäytyä ja syrjäyttää. Onko syrjäytyminen liikettä?* *Hyvinvointikatsaus* 2, 40–43.
- Ilmonen, Kaj (2000a) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi.
- Ilmonen, Kaj (2000b) *Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus*. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: Sophi.
- Jones, Gill (1995) *Leaving Home*. Buckingham: Open University Press.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) *Työtön*. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Hanki ja jää.
- Mattila, Mikko & Uusikylä, Petri (1999) *Mitä on verkostanalyysi?* Teoksessa Mattila, Mikko & Uusikylä, Petri (toim.) *Verkostoyhteiskunta. Käytännön johdatus verkostanalyysiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mauss, Marcel (1999) *Lahja. Vaihdamme muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Misztal, Barbara A. (1996) *Trust In Modern Societies. The Search For The Bases Of Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Paju, Petri (1999a) *Äänettömät yhtiökumppanit*. Nuorten toimeentulon moraaliset, taloudelliset ja kulttuuriset edellytykset. Teoksessa Kuure, Tapio & Kärkkäinen,

- Kati & Paju, Petri & Soininen, Anne: Kutsuuko yhteiskunta? Nuoret jäsenyyksiä lunastamassa ja haastamassa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 10/99.
- Paju, Petri (1999b) Työväen palloilijat. Tutkimus työmarkkinatuen työharjoittelussa käyvien nuorten yhteiskunnallisesta asemasta. Julkaisematon lisensiaatin tutkielma, Joensuun yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Pohjola, Anneli (1994) Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämäntulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 5.
- Räsänen, Mikko (1993) Regressiivinen maskuliinisuus. Tutkielma 60-luvulla syntyneiden, yksinäisten toimeentulotukiasiakasmiesten sukupuolesta ja syrjäytymisestä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita 76.
- Svedberg, Lars (1995) Marginalitet. Ett socialt dilemma. Lund: Studentlitteratur.
- Wellman, Barry (1999) The Network Community: An Introduction. Teoksessa Wellman, Barry (toim.) Networks In The Global Village. Life In Contemporary Communities. Boulder: Westview Press.
- Wellman, Barry & Gulia, Milena (1999) The Network Basis Of Social Support. A Network Is More Than The Sum Of Its Ties. Teoksessa Wellman, Barry (toim.) Networks In The Global Village. Life In Contemporary Communities. Boulder: Westview Press.
- Wellman, Barry & Potter, Stephanie (1999) The Elements Of Personal Communities. Teoksessa Wellman, Barry (toim.) Networks In The Global Village. Life In Contemporary Communities. Boulder: Westview Press.

NUORTEN MYYTTINEN ONGELMALLISUUS

ANNELI POHJOLA

Syrjäytyminen on ollut yhteiskunnallisessa keskustelussa sitkeästi pinnalla pysynyt muotikäsite sen moneen kertaan todetusta ongelmallisuudesta ja hahmottomuudesta huolimatta. Tavallisesti sen käyttöön liittyy ristiriitaisesti yleistävää keveyttä mutta samalla vankkaa moraalista latausta. Käsitteenä sillä on selkeästi leimaava luonne. Syrjäytynyt mielletään tyypillisesti erilaiseksi, jollakin tapaa poikkeavaksi, yhteiskunnan normaliteetteja välttäväksi toisenlaiseksi ihmiseksi. Häntä ei pidetä nykyisten valtakurssien edellyttämänä aktiivisena ja omaehtoisena toimijana vaan passiivisuuteen vetäytyneenä, tai sitten hänen aktiivisuutensa katsotaan suuntautuvan väärin: tahallisen vallitsevien arvojen hylkäämisenä. Siksi ajatellaan, että syrjäytyneitä on sosiaalistettava uudelleen ja aktivoitava. Suhtautumistapaan sisältyy selkeää epäluottamusta.

Erityisesti ajatuksia herättää syrjäytymiskäsitteen ja nuorten huoleton sekä hyvin arkipäiväisen yleinen kytkeminen toisiinsa. Nuorten syrjäytyminen on esillä lähes kaikissa hyvää tarkoittavissa puheenvuoroissa, joissa eri ihmiset keskustelevat nuorten asioista. Tätä automatiikkaa on syytä purkaa auki. Artikkelissa analysoin toisiinsa kietoutuvien vallan, pakkojen ja vapauden sekä luottamuksen ristiriitaisia suhteita nuorten aikuisten elämisen ja yhteiskunnan jäsenyyden kohtaamisessa. Näitä ristiriitaisia suhteita vasten peilaan myös

aktiivisuuden retoriikkaa uusvanhana vallan puhemuotona. Näyttää siltä, että yhteiskuntaan sisään rakennettu epäluottamus määrittää osan nuorista epäkansalaisiksi.

Pohdintojeni taustalla ovat toimeentulotukiasiakkaina sekä pitkäaikaistyöttöminä olevia nuoria aikuisia koskevat tutkimusaineistot (Pohjola 1994; osittain myös Pohjola 1998). Tutkimusteni nuoret aikuiset asuvat pohjoissuomalaisessa pikkukaupungissa, jossa vallinnan mahdollisuudet koulutukseen ja työhön ovat rajatut, matkat laajemmille markkinoille pitkät ja työvoimasta tutkimusajankohtana noin joka neljäs työttömänä. En kuitenkaan palaa varsinaisesti tutkimusaineistoihini sellaisenaan, vaan nostan esille niistä siivilöityneitä ajatuksia yleisemmällä tasolla.

Esittelen näkökulmia, joita nuoriin kohdentuu monitahoisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa, oletetun ”yleisen mielipiteen” äänellä sekä erityisesti eri viranomais- ja asiantuntijatahojen usein yleistävällä puhetavalla. Julkisella keskustelulla ja mielipiteen muodostuksella on taipumus abstrahoitua yleiseksi, kasvottomaksi puheeksi ilman konkreettisia toimijoita. Varsinaiset puhujat liudentuvat näkymättömiin. Toisinaan myös tutkijat tukevat kannanotoillaan näitä puhetapojen sävyjä. Kuitenkin tutkimusteni johtopäätösten pohjalta nuorten todellisuudella voi todeta olevan monet kasvot, eikä syrjäytyminen ole välttämättä heidän elämäänsä parhaiten kuvaava termi.

Syrjäytyminen vallan diskurssina

Syrjäytyminen on vallan käsite. Suomalainen sanasto syrjäytymisestä kuulostaa kuitenkin oudon omaehtoiselta ja yksilöllistynyttä toimintaa heijastavalta. Ruotsalaisessa termissä *utslagning* ja brittiläisessä käsitteessä *exclusion* on selvästi vahva viittaus yhteiskunnalliseen ulossulkemiseen, ihmisen siirtämiseen elämän reuna-alueille. Tällainen ulossulkeminen toteutuu erimuotoisen yhteiskunnallisen vallan seurauksena. Samalla tämä valta riisuu syrjäytetyltä aktiivisen kansalaisen roolin, jota on sitten tuettava erilaisin aktivoinnin kei-

noin. Yhteiskunnan jäsenyys tulee julkisen hallinnon toimenpitein ehdollistetuksi.

Suomenkielisessä syrjäytymisen käsitteistössä ihminen tavallaan itse syrjäytyy ja muuttuu siten syrjäytyneeksi. Mikään ei syrjäytä tai siirrä häntä syrjäytettynä ulkopuolelle. Aktivoinnin retoriikkaan viitaten voisi sarkastisesti todeta, että suomalainen on niin aktiivinen, että hän syrjäytyykin itse. Kyse on toisenlaisesta vallan diskurssista, jossa yksilöt vastuullistetaan ja heitä arvioidaan moraalisiin ja epäluottamuksen termein (vrt. Miller & Rose 1997, 122).

Nuorten aikuisten kohdalla moraalinen vastuullistaminen näyttäytyy vallan näkökulmasta erittäin tarkoituksenmukaisena. Heille on ajan-kohtaista sosiaalistuminen yhteiskunnan vastuullisiksi jäseniksi ja sen edelleen rakentajiksi. Siksi kansalaisuuden etiikan vahvistaminen on heidän kiinnittämiseensä järjestelmään ensiarvoiseksi punnittua. Tuula Helne onkin todennut, miten ilman näkemystä yhteiskunnan integraatiosta ei syrjäytymisen tematiikkaa olisi. Hänen mukaansa ”integraatio on moraalinen imperatiivi ja syrjäytyminen käsitetään osoitukseksi integraatiovajeesta”. (Helne 2000, 189.)

Nuorten kaikenlainen erilaisuus tai keskeneräinen kiinnittyneisyys yhteiskuntaan näyttäytyy varsinkin viranomaisjärjestelmässä uhkaavana ja samalla vastatoimenpiteitä vaativana. Yliherkästä moraalista huolesta syntyy nuorten syrjäytymiseen liittyvä yleistävä myytti. Nuoret tulevat helposti ymmärretyiksi yleiskategoriana, jota lähes kaikille yhteiset määreet luonnehtivat. Samalla heistä rakentuu ryhmätasoinen yleistävä kuva, joka lisäksi usein sävytyy epäluottamusta tuottavan ongelmakielen kautta. Yleistyksen kautta he määrittyvät erilaisten aktiivisten ja uudelleen sosiaalistavien toimintapolitiikkojen kohteiksi.

Ongelmallisuus korostuu erisuuntaisesti. Julkinen keskustelu saattaa tarkastella nuoria heidän omaehtoista vastuutaan hakevasta kurrinmuusnäkökulmasta tai päinvastoin heidän viattomuuttaan kuvaavasta uhrin näkökulmasta. Myös yleisesti käytetty sukupolvinäkökulma perustuu helposti ongelmakielelle, jolloin nuoria voidaan luonnehtia ”työlle viileäksi sukupolveksi” tai ”kadotetuksi sukupolveksi”. Tällöin esille nousee ainakin epäsuorasti pinnarinäkökulma, jonka mukaan nuoret eivät kanno riittävässä määrin vastuutaan. Heitä ei

arvoteta luotettaviksi vastuullistuneiksi kansalaisiksi. Mukana kulkee implisiittisesti jako nuorten aktiivisuuteen ja passiivisuuteen, mutta siinä aktiivisuuskin määrittyy usein ongelmallisena epäkäytännöksi, vääränä toimintana. Yhteistä näissä yhteiskunnallisissa tarkasteluissa on niissä toteutuva kollektiivinäkökulma, jossa nuoret homogenisoidut yhtenäiseksi ryhmäksi.

Syrjäytymiskeskustelu on osa yhteiskunnallista hallintaa. Se määrittelee asiantiloja, ryhmittelee ihmisiä, osoittaa ongelmakohtia ja järjestellee yhteiskunnallis-taloudellista toimintaa. Samalla se tuottaa erilaisuutta. Hallintaa edustaa pyrkimys edistää tietynlaista elämänmuotoa, josta poikkeaminen arvioidaan negatiivisin määrein. Puhetavat yhdistävät ja ketjuttavat kaikkea epätoivottuun elämänmalliin liitettyä, kuten kouluvaikeuksia, sairautta, työttömyyttä, rahaongelmia ja käytännön erilaista (vrt. Dean 1997, 100–101). Nämä ovat asioita, joihin on nimeämisen jälkeen yhteiskunnallisesti puututtava. Niitä on säänneltävä ja niiden välttämiseksi nuoria on opastettava ja aktivoitava.

Erilaisuuden tuottamisen prosessi sisältää yleistämisen ansan. Syrjäytyneenä pidetyt tulevat arvioiduiksi jollakin tapaa poikkeavina ja samalla pitkälle yhtenäisin kriteerein. ”Syrjäytynyt nuori” -sanaparin jälkeen kuulija olettaa tietävänsä kyseessä olevan ihmisen tilanteen suhteellisen pitkälle vain pienen lisäinformaation avulla. Tässä olemme lähellä Michel Foucault’n (1972, 147) kuvaamaa ”ohjaavien esittämien” -käsitettä. Käsitteen takana oleva nuori menettää yksilöllisyytensä. Kuitenkin myös hänellä on voimavaransa, kiinnekohtansa, ihmissuhteensa ja arkipäivän tekemisensä. Siellä ei välttämättä näy lainkaan syrjäytymisen haamua. Vaativaa ja kovaa elämä voi silti olla.

Nuoriin liitetty ongelmapuhe

On paradoksaalista, miten historia toistaa itseään erityisesti nuorten kohdalla, heillä on vain lyhyt henkilökohtainen historia. Eri aikakausien nuoria on pidetty ikäryhmiä tarkemmin erittelemättä aina vuorollaan oman yhteiskuntansa ongelmaryhmänä. Vuosikymmeniä vanha

tanssimusiikin klassikko 'Kaksi vanhaa tukkijätkää' tiivistää eri aikakausille yhteisen sanoman: "Nyt ei ne nuoret, nyt ei ne nuoret..." Lauhu esittää nuorten ulkoapäin arvioidun osaamattomuuden moralisoivalla värinällä ja toistolla vahvistaen. Jokainen sukupolvi näkee omassa nuorisossaan ongelmien kantajan. Erityisesti osaamisen taidot ja suhde työhön ovat olleet keskeisiä arviointiperusteita. Niinpä nuoria onkin ohjattava, aktivoitava ja tuettava.

Yleisluonteisissa arvioissa erityisesti nuorten käytös ja toiminta ehdollistuvat. Keskusteluissa on tyypillisesti nuorten kategoria vail-la yhteiskunnallisuutta ja ilman heidän oman elämänsä reunaehtoja. Valinnan mahdollisuudet oletetaan rajattomiksi. Ratkaisevaa on yrittämisen halu. Taustalla on nuoria psykologisoiva ja viime kädessä yksilöllistävä ajattelutapa, jossa heitä ryhmänsä edustajina vastuul-listetaan. Nuori ei silti välttämättä ole itsensä edustaja yksilönä vaan lajityyppiinsä kuuluva esimerkkitapaus (vrt. Bauman 1993).

Nuoresta, monella tapaa aktiivisesta toimijasta, tulee yleiskate-goria "nuoret", johon viittaavat merkityksellistäjät muuttuvat. Dis-kurssissa tapahtuu kääntäminen: nuorten vahvuuksista tulee valmis-ta odottavassa yhteiskunnassa puutteita ja elämisen energiasta ong-elmia. Mikäli omaehtoinen aktiivisuus ja uteliaisuus ei suuntaudu yksinomaan koulutukseen ja työelämään, nuori määritty passiivi-seksi ja keskeneräiseksi työmarkkinakansalaiseksi.

Samalla epäluottamuksella sävyttyneestä tarkastelusta jää helposti ulkopuolelle se, mitkä nuorten yhteiskunnalliset realiteetit ovat. Unoh-detaan, mitkä ovat heidän yhteiskuntaan sijoittumisensa reunaehdot, niiden saavutettavuus ja nuorten todelliset vapausasteet valinnoissaan. Nopeat ja tempoilevat rakenteelliset muutosprosessit nakertavat nuor-ten ponnistuksia heidän tehdessään valintoja ja kiinnittyessään yh-teiskuntaan. Aikaisemmat mallit eivät päde ja uusia ei välttämättä ole syntynyt. Koulutuksen, ammatin ja työn valinta eivät ole turbu-lentissa yhteiskunnassa enää entisellä tavalla yksisuuntaisesti hallit-tavissa. Tilanne on ongelmallinen nuorille, mutta se ei silti merkitse, että nuoret ovat ongelmallisia.

Yhteiskunnallisten vaatimusten ja realiteettien vaikea suhde kär-jistyy jollakin tavoin erilaisiksi määriteltyjen nuorten kohdalla. Sa-

malla kun ihmisen hyväksyminen tulee yhteiskunnassa entistä enemmän käytöksellä ehdollistetuksi (Rose 1998), eri lähtökohdista tulevat nuoret kohtaavat mahdollisuutensa eri tavoin. Jossakin suhteessa ongelmallisen leima nostaa eteen esteitä. Esimerkiksi oman väitöskirjani (Pohjola 1994) tutkimusjoukkona olevat ”nuoret aikuiset pitkäaikaiset toimeentulotuen saajat” herättivät paljon kielteisesti latautuneita ajatuskulkuja tutkimukseni ympärillä käydyissä keskusteluissa – sekä yliopiston monitieteisissä jatkokoulutusseminaareissa että muiden kanssani keskustelleiden ihmisten keskuudessa. Itsestään selviksi teoreettisiksi ja käsitteellisiksi lähtökohdiksi eräät tutkijakollegat tarjosivat minulle syrjäytymisen, marginalisoitumisen ja riippuvuuden näkökulmia. Erityisesti opitun avuttomuuden teemaa pidettiin keskeisenä. Leikin varjolla joku seminaarin jatko-opiskelija esitti tutkimuksen työnimeksi ’Terveisiä ojan pohjalta’.

Keskusteluihin osallistuneet eivät tienneet tutkimusjoukosta muuta kuin ikäryhmän nuoret aikuiset (20–30-vuotiaat) ja sosiaalitoimiston taloudellisen tuen tarpeen. Silti sisäinen kuva heistä oli valmis. Sosiaalitoimiston toimeentulotuen pitkäaikainen asiakkuus määrittä nuoria kokonaisuudessaan siitä huolimatta, että tätä yhteiskunnan viimesijaiseksi sanottua taloudellista tukimuotoa ei useinkaan tunneta tarkemmin. Keskustelijat näkivät näiden ihmisten olevan irti tavanomaisista yhteiskunnallisista kiinnikkeistä, keskeisistä arvoista ja normaliteeteista. He lähestyivät tutkimusjoukkoani poikkeavuuden kielikuvilla. Arvioihin kytkeytyi myös ennusteansan loukku, jonka mukaan kielteisesti määritetyt nuoret aikuiset näyttivät olevan vailla tulevaisuutta oleva ryhmä.

Samanlaiset näkökulmat tulevat esille myös julkisessa keskustelussa ja usein myös viranomaisten käsityksissä. Ne näkevät nuorten toimeentulotuen saajien olevan erityinen, erilainen, ongelmallisuuden kaapuun verhottu ihmisryhmä. Sosiaalitoimiston asiakkuus antaa heille ensimmäisen leiman. Lisäksi keskustelijat ajattelevat näiden nuorten olevan automaattisesti irrallaan työyhteiskunnasta. Heitä ei kuitenkaan välttämättä tarkastella tavanomaisina työttöminä. Epäluottamuksen kielellä ilmaistuna heitä leimaisivat pikemminkin työhaluttomuus, työn karttaminen ja yhteiskunnan siivellä elämisen

kulttuurinen eetos. Heidän kohdallaan kyse ei olisi tavanomaisesti ymmärretystä passiivisuudesta suhteessa työmarkkinoihin vaan selvemmin aktiivisesta työn vieroksunnasta, mikä edellyttää aivan erityisiä aktivoinnin tekniikkoja. Vahvan työmoraalin yhteiskunta mieltää heidät vailla keskeisempiä arvoja oleviksi epähenkilöiksi. Kyse on määrittelyvallan retoriikasta, joka tarjoaa näille nuorille vain osittaisen kansalaisuuden yhteiskunnan laidalla.

Nämä ajattelutavat soveltavat toimeentulotukea saaviin nuoriin aikuisiin epäröimättä jo lähes 300 vuotta vanhaa jaottelua köyhistä (Defoe 1704, ks. Dean 1997, 72). Sen mukaan on olemassa kolmenlaisia köyhiä: 1) teollisuusköyhälistö, joka tekee työtä, 2) joutilaat köyhät, jotka eivät tee tai eivät halua tehdä työtä ja 3) kyvyttömät köyhät, jotka eivät voi tehdä työtä. Nykykielellä puhuttaisiin vastavasti a) pienipalkkaisista ja b) henkilöistä jotka eivät ole työmarkkinoiden käytettävissä (työhaluttomuutensa tai passiivisuutensa vuoksi) sekä c) vajaakuntoisista tai työkyvyttömistä. Tutkimusjoukkoni nuoret aikuiset olivat heikosti koulutettuja ja heillä oli toistuvia sekä pitkiä työttömyysjaksoja, jolloin heidät asetettiin selvästi joutilaiden ja työhaluttomien kastiin. Taloudellinen köyhyys ei ollut niinkään huomion kohteena, vaan olennaista oli kuviteltu suhde työhön. Lähtökohtana olivat arvioiden esittäjien omat arvot, ei niinkään arvioiden ihmisten suhde työyhteiskuntaan.

Olin jo itsekkin miltei jännittynyt siitä, millaisia ihmisiä kohtaisin haastattelukäynneilläni. Tosin olin jo etukäteen pohtinut perusteellisesti tutkimukseni käsitteellisiä lähtökohtia ja arvovalintoja. Oma työnimeni tutkimukselle oli 'Tavallisia ihmisiä'. Aineistoa hankkiessani tapasinkin tavallisia nuoria aikuisia arkielämänsä keskellä. He eivät olleet yhteiskunnan perusarvot hylännyt epäluokka, vaan suurin osa heistä oli yllättävänkin perinteisen arvomaailman kannattajia. Heille tärkeitä elämän ankkureita olivat perhe, sukulaiset ja ystäväverkosto, työ sekä kiinnittyminen paikalliseen ympäristöön ja luontoon. Elämän kiinnostuskohdat eivät olleet kovin kaukana vanhasta "koti-uskonto-isänmaa" -eetoksesta. Paatos oli tosin muuttunut arkipäiväisemmäksi, henkilökohtaisemmaksi ja ihmisen näköiseksi.

Laman ja massatyöttömyyden yhteiskunnassa työ ja sen krooninen puute nousivat tavanomaista voimakkaampana kysymyksenä esille nuorten aikuisten elämässä. Vaikka nuorten työttömyys olikin jo ehtinyt tasaantua huippuvuosien synkistä luvuista, Lapissa elettiin vielä työttömyyden syvässä aallonpohjassa. Työttömyysaste vaihteli kunnittain niin, että vähimmillään viidennes ja enimmillään kolmasosa työvoimaan kuuluvista oli vailla työtä. Työttömyyden kroonistuessa perhe ja sosiaaliset verkostot eivät yksin kannattele kovin pitkään elämää ilman toimeentulon mahdollisuuksia.

Työllä oli nuorille kuitenkin taloudellisen toimeentulon lisäksi selkeästi myös vahva sisällöllinen merkitys. Nuoret aikuiset näkivät työn elämäänsä jäsentävänä ja mielekkyyttä antavana tekijänä. Se oli osaltaan myös heidän ihmisarvonsa ja sosiaalisen asemansa mitta sekä luottamuksen perusta ja rakentaja. Raha ei mitannut kaikkea.

Marginaalinen vähemmistö, eri aineistoissani (Pohjola 1994; 1996; 1998) vain kourallinen nuoria ihmisiä, ei ole arvoissaan kiinnittynyt työyhteiskuntaan. Heille palkkatyöllä on korkeintaan väli-neellinen merkitys: rahan hankkiminen. Heidän mielestään voisi olla helpompiakin tapoja taloudelliseen toimeen tulemiseen. Useille heistä ainoa kiinnike työmarkkinoille oli ollut työhallinnon rahoittama työllistämistukityö enintään puolen vuoden jaksoina, joita aina sekä edelsi että seurasi työttömyys. Nuoret eivät ole näissä väliaikaisissa tukityösuhteissaan löytäneet työn mielekkyyden merkityksellisyyttä itselleen. Työ ehti loppua ennen kuin sitä kykeni edes oppimaan. Siihen ei ennättänyt luoda omaa henkilökohtaista suhdetta. Toisaalta työn lyhytkestoinen määräaikaisuus ei synnyttänyt edellytyksiä kiinnittyä ja motivoitua työhön, jolla ei ollut mahdollisuuksia jatkaa.

Tämän omista tutkimuksissani marginaalisen pienen työhön kiinnittymättömän vähemmistön pohjalta on luotu myyttinen, yleistetty kuva nuorten ongelmallisesta suhteesta työyhteiskuntaan. Yhteiskunnallinen keskustelu on kantanut huolta nuorten sosiaalistumisesta työhön ja nähnyt heidän työmoraalinsa kehittymisen ongelmana. Keskusteluissa on tuotettu nuorten passiivisuuden myyttiä. Samalla on uusinnettu jo yli 200 vuotta vanhaa, valistuksen ajalta juontavaa kansalaisten jaottelua hyviin ja huonoihin, aktiivisiin ja passiivisiin

(vrt. Procacci 1997, 45). Jaossa luotu leima ja siihen sisältyvä epäluottamus on riittänyt, sillä esitetyn passiivisuuden taustoja on pyhädytty analysoimaan vain pinnallisesti ja silloinkin yksilötasolla.

Kysymättä ovat liian usein jääneet yksilötasollakin ne valintojen pakkoraot, joissa monet nuoret elämäänsä rakentavat. Elämä ei todellistu markkinayhteiskunnan valintamyymälänä, josta jokainen voi vapaasti poimia mukaansa oman elämänsä eväät toisten kanssa rinnakkain. Useiden kohdalla parhaat tarjoukset ovat jo loppuneet ja he saavat jostakin syystä mukaansa vääränkokoista tai heitä tietämättään allergisoivaa tavaraa. Joskus on tyydyttävä jo kauan varastossa nuhjaantuneisiin ja ehkä vähän viallisiinkin eväisiin. Taskussa oleva pääoma ja erityisesti sen puute asettavat lisäksi omat tiukat reunaehdot. Valinnat näyttävät aidoilta valinnoilta, mutta todellisuudessa ne saattavat olla ainoita mahdollisia ja jo etukäteen huonoiksi aavistettuja. Samalla ne tuottavat erilaisuutta ja myös eriarvoisuutta.

Arjen sosiaalinen pääoma

Välttämättömyyden valta (Bourdieu 1984, 372) ohjaa monessa suhteessa myös nuorten elämäntilanteiden ja ympäristön realiteettien reunaehdot ja kapeikot, joiden puitteissa nuori voi elämässään suunnistaa. Samalla se luo puitteet henkilökohtaisen elämänpolitiikan valinnoille ja rajaa vapauden mahdollisuuksia. Rajauksia luovat esimerkiksi keskenään vuorovaikuttavat elämänympäristön valintaedellytykset, toimintaan vaikuttavat sosiaaliset verkostot, yksilöllisessä elämäntilanteissa toteutetut ratkaisut sekä sukupuolijärjestelmän määrittämät odotukset ja toimintamallit. Elämä on osa yhteiskunnassa neuvoteltua järjestystä (Strauss 1978).

Tässä järjestyksessä vapauden ja välttämättömyyden suhde ei ole kovinkaan selkeä. Yhteiskunnallisiin pakkoihin sitoutuminen on valitseva elämänehto. Osalla nuorista toteutuu pakotettujen valintojen kehä tai sattuman ohjaamat siirtymät, joissa tosiasiallinen liikkumava-

ra on pieni. Oletettu vapaa valinta voi jäädä illuusioksi tai jäännösvalinnaksi. Heikoista vaihtoehdoista on valittava paras. Kysymys on usein valinnan pakoista, joissa toteutuu vapauden ja vallan kahlittu liitto. Valintanäkökulmaa täydentämään tarvittaisiinkin enemmän analyysiä elämiseen kytkeytyvistä pakoista, määrittelyvallasta, rajoitteista ja mahdollisuuksien puutteista, joita nuoret kohtaavat eri tavoin.

Silti näiden realiteettien puitteissa myös vaikeuksia kohtaavat nuoret elävät pääpiirteissään tavallista elämää. Heillä on omat arkea kannattelevat vahvuutensa ja tukirakenteensa, jotka muotoutuvat jokapäiväisen elämisen pienissä virroissa. Elämän peruspuitteilla on ihmisryhmistä riippumatta usein samantyyppiset yhteiset nimittäjät. Ihmissuhteet perheessä ja lähipiirissä ovat keskeisiä kannattelevia elementtejä. Haastattelemillani nuorilla näitä kannattelevia voimia olivat erityisesti sukulaisverkoston tuki ja henkilökohtaisesti merkityksellinen luontosuhde.

Sosiaaliset sidokset ja vuorovaikutussuhteet luovat keskinäistä vaihtoa ja toimivat sekä solidaarisuuden että myös ristiriitaisesti ahdistuksen lähteinä. Osa tukirakenteista voi toisilta kasvoiltaan olla myös pulmatilanteiden synnyttäjiä. Esimerkiksi perhe saattaa paradoksaalisesti olla samanaikaisesti paras ja pahin sekä kaverit saattavat houkutella jälkeen päin kaduttaviin tekemisiin. Samoin työ arvotetaan elämän keskeiseksi merkityksellistäjäksi ja jäsentäjäksi, vaikka se voi samalla olla epätydyttävää, pakkotahtista ja raskasta. Silti sillä on vahvat kannattelevat ominaisuutensa. Työ on tärkeää arjen jäsentäjänä ja toiminnan itsensä takia. Työttömyyttä pidetään negatiivisena ja ainakin pitkittyneenä elämän laatu heikenee sen vaikutuksesta.

Arkea kannattelevat tekijät, kuten ihmissuhteet ja mielekäs työ, eivät ole yksiulotteisen myönteisiä tukirakenteita elämänsäkulussa. Ne ovat kuitenkin usein korvaamatonta sosiaalista pääomaa, jota elämässä sisällöllisesti tarvitaan. Nuoret tai syrjäytyneet nuoret aikuiset eivät muodosta tässä suhteessa mitenkään muista ihmisistä erilaista, kiinnikkeiltään poikkeavaa lajityyppiä. Ankkuroitumisen ja sosiaalisen solidaarisuuden lähteillä on omat yleisinhimilliset kulttuuriset perustansa.

Tavallisesta poikkeavaa niin sanotuilla syrjäytyneillä tai syrjäytyillä nuorilla on elämän kovuus, sinnittely tavanomaista kapeampien reunaehtojen puristuksessa. Tutkimusteni nuorten aikuisten elämää leimaa kroonistunut työttömyys ja sen myötä taloudellisen toimeentulemisen vaikeudet. He kuuluvat eittämättä hyvinvointiyhteiskunnan köyhiin (Heikkilä 1990; Ritakallio 1991). Lyhytaikaiset työmahdollisuudet eivät ehdi normalisoida taloutta ennen uutta työttömyyttä. Kovuus myös kasautuu, mikä ilmenee monilla perheiden ihmissuhdekriiseinä sekä ikään nähden yllättävän yleisenä sairastavuutena.

Paradoksaalisesti arjen kovuus voi kuitenkin kääntyä osaltaan myös voimavaraksi. Elämän tiheys, vaikeiden asioiden kohtaaminen ja vaikeuksista huolimatta pärjääminen antavat ainutlaatuista elämäkokemusta. Ne antavat kyvyn nähdä ja suhteuttaa asioita toisella tavalla, erilaisista näkökulmista. Tällaista toisenlaista näkemisen mahdollisuutta voi kuvata välimatkan metaforalla. Sen mukaan yhteiskunnallisesti laidalla tai marginaalissa olevat voivat ikään kuin etäämpää nähdä keskuksessa tapahtuvaa toisin ja ehkä selkeämmin kuin hyväosaisen ytimen sisällä on mahdollista. (Vrt. Helne 1998.)

Riitta Granfelt (1998) käyttää tästä ilmiöstä parveke-metaforaa. Marginaali voi olla kaiken kovuuden keskellä myös näköalapaikka, josta näkee elämän kirjon ja siihen vaikuttavat reunaehdot monelta eri suunnalta. Syrjäytyneiden ihmisten elämäkokemukset voisivat olla arvokas peili päättäjille, mikäli tahtoa ihmisten tasa-arvoisempien mahdollisuuksien rakentamiseen ja hyvinvoinnin tasoittamiseen on olemassa. Kokemukset voidaan nähdä rasitteen sijasta myös merkittävänä pääomana.

Parvekkeen näköala-analogiaa voisi käyttää myös laajemmin pohdittaessa nuorten asemoitumista yhteiskunnassa. Ehkä nuorten tapa ottaa etäisyyttä valmiina annettuihin lähtökohtiin tuottaa heille vastaavalla tavalla parvekkeen, josta voi katsella yhteiskunnallista todellisuutta toisin ja mahdollisesti kirkkaammin. Ajatus johtaa väistämättä siihen, että vahva pyrkimys integroida nuoria yhteiskunnallisen toiminnan ja vallan keskuksiin samalla hävittää heidän erilaisuutensa tai erillisyytensä tuottamaa rikkautta. Nuorten parvekenäköala voisi palvella keskusta tuottamalla sille kriittistä palautetta.

Mikäli nuorten kokemuksia kuunneltaisiin, esimerkiksi koulujen toiminta ja opettamisen käytännöt muuttuisivat varmasti toisenlaisiksi ja yhdyskuntasuunnittelussa huomioitaisiin markkinakeskusten lisäksi myös sosiaalisen kohtaamisen tilat. Ehkäpä myös nuorten aktivoiminen voitaisiin unohtaa, jos heidän potentiaalinsa otettaisiin kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa huomioon ja luotettaisiin heissä jo valmiina olevaan aktiivisuuteen.

Marginaali tai parveke voivat omalla tavallaan tuottaa arjen sosiaalista pääomaa. Ne eivät ole negatiivisia, elämän epäonnistumisen yksisuuntaisen kasautumisen paikkoja vaan jokapäiväisen elämisen näyttämöitä, joissa koetaan elämän koko kirjo kaikkine mausteineen. Syrjäytymiseen liittyvää marginalisoitumista ei kuitenkaan ole syytä romantisoida. Yleistävälle ajattelulle tyypillisestä negatiivisuusloukusta ei ole mitään syytä kiirehtiä myyttiseen positiivisuusansaan. Toisessa ääripäässä vaarana on marginaalissa olevan lyyrillistäminen (vrt. Foucault'n varoitus [1980]) ”vapaaksi Lucky Lukeksi, joka ratsastaa kohti auringonlaskua” (Pohjola 1994, 63).

Silti nuorten mahdollinen erilaisuus ja etäisyyden ottaminen omissa valinnoissaan voisi olla yhteiskunnallinen voimavara ja rikkaus. Se edellyttäisi kuitenkin nuorten aktiivisuuden tunnustamista. Nykyinen aktiivisuuden retoriikka piilottaa sisälleen näkemyksen oletetusta passiivisuudesta, joka on käännettävä aktivoinnilla oikean suuntaiseksi, hyväksyttäväksi toiminnaksi. Aktiivisuuden retoriikka perustuu epäluottamukseen. Samalla oikeanlaisen aktiivisuuden kriteerit määritetään ylhäältä päin, vallan keskuksista. Vasta aktivoidut nuoret ovat käyttökelpoisia yhteiskunnalle.

Luottamus rakennusaineena

Sosiaalisen pääoman analyyseissa luottamusta on pidetty sen keskeisenä osatekijänä. Luottamus on sosiaalisen toiminnan ja verkostojen edellytys. Se on keskeinen myös laajempaa yhteiskunnallista kiinteyttä luova tekijä. Suhteessa nuoriin aikuisiin ja heidän

asemoitumiseensa yhteiskunnassa luottamus on kiinnostava käsite ja ilmiö. Kun mukaan liitetään syrjäytymisen tematiikka, luottamuksen pohtiminen tulee entistä mielenkiintoisemmaksi.

Luottamus ei sulje pois erilaisuutta tai erimielisyyttä. Päinvastoin niiden ymmärretään vahvistavan luottamuksen rakentumista. Erimielisyyksiin sisältyvät keskustelut kasvattavat näkemysten monipuolisuutta ja auttavat punnitsemaan asioita eri näkökulmista. Olavi Riihinen (2000) toteaa analyysiinsä perustuen, että ”oikeus erimielisyyteen vahvistaa luottamusta ja synnyttää sosiaalista pääomaa”. Tämä on samalla hyvin järjestetyn yhteiskunnan (Rawls 1978, 6–20) peruslähtökohta.

Millaisena tällainen luottamuksella kuorutettu, hyvin järjestetty yhteiskunta näyttäytyy nuorille, ja mitä se merkitsee syrjäytymisprosessissa oleville? Onko se yhteiskuntateoreetikkojen utopiaa? Olavi Riihinen (mt.) pohtii luottamuksen käsitteitä erottaen toisistaan uskoluottamuksen (trust) ja tietoluottamuksen (confidence). Tietoluottamus merkitsee tilannetta, jossa tiedämme mitä odottaa. Se perustuu tietoon ja ennustettavuuteen. Uskoluottamusta puolestaan tarvitaan silloin kun ei tiedetä, mitä odottaa tai kun asiantiloja ja niiden seurauksia ei voi ennustaa. Se tukee sattumanvaraisuuksien, riskien ja kahlehdittujen valintojen kohtaamisessa.

Nopea yhteiskunnallinen muutos, koulutus- ja työmarkkinoiden rakenteiden murros sekä perinteisten instituutioiden rapautuminen murentavat nuorten tietoluottamuksen perusteita. On yhä vaikeampi paikantaa itseään ja tulevaisuuden mahdollisuuksiaan. Yhteiskunnallista muutosta ei voi hallita entisellä tavalla puhtaasti tietoon nojautuen vaan pikemminkin ennakoimattomuuteen sopeutuen. Mikäli nuorten tilanteita sävyttää syrjäytymisen kehä, ajautuvat tietoluottamuksen ankkurit aina kauemmaksi. Silloin rakentuu pikemminkin tietoluottamuksen negaatio. Odotettavaa ja ennustettavaa voi olla vain se, ettei lupauksia paremmasta löydy. Tällaisesta ”tiedosta” tulee taakka.

Tämä on synkkä kuva yhteiskunnallisesta kehityksestä, jota nykyisin yhä enemmän tarjotaan. Sillä on kiistattomat puolensa, mutta niin on elämälläkin. Makrorakenteet heijastuvat erilaisten välitysmekanismien kautta yksilölliseen elämänkulkuun. Silti elämisen arjes-

sa ”pienen politiikan tasolla” kannattelevat elementit haetaan lähempää. Siellä luottamusta tukevat muutoksessa muovautuvat arjen perinteet, jatkuvuudet, sosiaaliset kitit ja vuorovaikutuksen verkostot. Elämä suodattaa merkityksensä toisin kuin yleistävät makrokuvaukset antavat ymmärtää.

Monet nuoret näyttävät sukupolvi toisensa jälkeen lopulta sosiaalistuvan tuttuun, entisestä perinteitä poimivaan elämänmalliin. Tutkimuksissa on todettu nuorten arvomaailman olevan varsin traditio-naalinen (esim. Puohiniemi 1996). Elämisen mikrotasolla tietynlainen jatkuvuus ylläpitää luottamusta, vaikka elämäntapahtumat kolhivatkin. Ehkä usein aika huolimattomasti käytetty käsite ”arjen sujuvuus” on ajateltua merkityksellisempi. Se on voimavarojen lähteenä tukemisen arvoinen.

Ongelmallista on kuitenkin yhteiskuntaan sisäänrakennettu epäluottamus. Se heijastuu usein nuoria koskevassa julkisessa keskustelussa ja kärjistyy erityisesti syrjäytymispuheessa. Käytetty ongelma-kieli peilaa taustalla olevaa asennoitumista. Esimerkiksi työttömiin ja samalla työstä syrjäytyneisiin yleistetään edelleen Ranskan vallankumouksen ajoilta peräisin olevaa näkemystä heidän passiivisuudestaan (ks. Procacci 1997, 45). Tämä ajattelu on synnyttänyt voimakkaan uusvanhan aktivoinnin retoriikan. Tässä historia toistaa itseään.

Aktivoinnin perusviritys on ystävällinen. Siitä on ajateltu rakentuvan työstä syrjäytyneille tuen elementtejä. Yhtenä korostuneena ryhmänä ovat nuoret. Hyvää tarkoittavan käsitteen taustalla on kuitenkin epäluottamus. Se sisältää automaattisen ajatuksen työttömien passiivisuudesta ja ehkä myös työhaluttomuudesta. Kun ihmisiltä katsotaan puuttuvan omaehtoinen aktiivisuus, heitä on viranomais-toimenpiteillä ja erilaisilla sanktioilla ohjattava. Aktivointipuheessa kuultaa vahvasti ylhäältäpäin tulevan oikeassa olemisen ääni. Viranomaiset tietävät asianosaisia paremmin, mikä heille on hyväksi.

Ihmisistä tulee kohteita ja heidän toimintansa ehdollistuu. Aktivoinnin retoriikka määrittää nuoria varsin kapeasti ja yksisuuntaisesti. Luottamuksen sijasta siinä on epäluottamuksen sivumaku. Vaihtoehtoisesti ei aseteta kyseenalaiseksi esimerkiksi koulutusinstituutioiden toiminnan mielekkyyttä tai opettamisen sisältöjä ja tapoja,

vaan arvioidaan nuorten haluttomuutta tai kyvyttömyyttä koulutukseen hakeutumisessa. Viranomaistoiminnan ratkaisuna on nuorten toimeentulon sanktiointi, jos koulutusyhteiskuntaan osallistuminen jää odotuksia heikommaksi.

Luottamukseen perustuvaa yhteiskuntaa luonnehtii Olavi Riihisen (2000) analyysiä soveltaen se, että yhteiskunnan ”jäsenet ovat vapaita ja tasa-arvoisia moraalisia henkilöitä ja pitävät itseään sellaisina”. Vapaus sisältää sen, että jokaisella on mahdollisuus tuoda omiin perustaviin tavoitteisiinsa pohjautuva äänensä yhteiseen suunnitteluun. Lisäksi vapauteen liittyy se, että ihmisten ei ole välttämättä sitoutua tai pakottautua tietynsuuntaiseen intressien järjestelyyn. Riihisen mukaan ”jokaisella täytyy olla mahdollisuus muuttaa lopullisia päämääriään ja asettaa etusijalle toimintavapautensa tässä suhteessa”.

Tämän osalta voi kysyä, miten esimerkiksi nuorten aktivointiin sidotut kouluttautumispakot ja niihin liittyvät sanktiot kiinnittyvät tähän luottamukseen ja vapauden ajatteluun. Aktivoinnin nimissä ollaan aloittamassa myös kuntouttavaa työtoimintaa erityisesti nuorten kiinnittämiseksi työmarkkinoille. Kyse ei kuitenkaan ole enää perinteisesti ymmärretystä työstä vaan jostain vähäarvoisemmalta kuulostavasta, työn laidalle asemoidusta tekemisestä, ”työtoiminnasta”. Sen toteutuksesta ei ole vielä kokemuksia. Etukäteiskeskustelussa siihen on upotettu vahvasti moralisoiva, epäluottamukseen perustuva ja sanktioiva perusviritys. On paradoksaalista, mikäli kuntouttavaa toimintaa voidaan rakentaa epäluottamuksen varaan.

Nuoret ja kansalaisuus – kokoavia ajatuksia

Nuoriin liittyvään yhteiskunnalliseen keskusteluun ja toimintaan kytkeytyy usein valtaa, pakkoa ja yleistämistä. Nuoret määrittyvät jollakin tavoin epäkansalaisina. Asiantuntijat puhuvat epätäydellisestä elämänvaiheesta ja siirtymävaiheesta. Puhetapa tekee nuorista ei-vielä-kansalaisia, keskeneräisiä ja vasta todelliseen elämään matkal-

la olevia. Se mahdollistaa ylhäältäpäin tarkastelevan suhteen nuoriin sekä julkisessa keskustelussa että viranomaistoiminnassa.

Tämä korostuu erityisesti syrjäytyneen leiman saaneiden nuorten kohdalla. Heitä kuvaavassa keskustelussa on vahva ongelmakieleen perustuva ja epäluottamusta ilmentävä sävy. Erityisesti suhde työyhteiskuntaan näyttäytyy keskeisenä määrittelyperustana. Kansalaisuus tulee työllä mitattavaksi. Syrjäytyneen nuoren kohdalla toteutuu usein väistämättä epätäydellinen tai vain osittainen kansalaisuus (Pohjola 1994), kun työmarkkinoiden muutokset karkaavat heidän edellään. Aktiivoinnin retoriikka on osa tätä keskustelua. Nuorten epätäydellisenä pidetty kansalaisuus tulkitaan viranomaisjärjestelmässä passiivisuudeksi, johon on suunnattava aktiivoivia toimenpiteitä.

Nuorten tukeminen on sinänsä hyvä ja tarpeellinen asia. Aktiivointiajatteluun kietoutuu kuitenkin nuoriin kohdistuvaa epäluottamusta ja ylhäältä ohjautuvaa valtaa. Elämän keskeisiin koulutusuran valintoihin sisältyy pakkoa ja sanktioita. Kansalaisuus on lunastettava aktiivisuuden nimissä viranomaiskoreografian mukaan. Vaikka näillä toimintamuodoilla tavoitellaan nuorten kannalta hyviä seurauksia, niiden paradoksi liittyy siihen, että epäluottamuksen varaan rakentuva toimintamalli on varsin ongelmallinen aktiivisuuden ja työmarkkinoille kuntoutumisen tuottaja.

Yhteiskunnallisena haasteena on luottamukseen perustuvan toiminnan omaksuminen. Nuorten kohdalla haaste kasvaa, sillä vallitseva retoriikka näyttää olevan jyrkässä ristiriidassa nuorten elämän todellisuuden kanssa. Muutos edellyttäisi vallinneesta ongelmakielestä luopumista. Ilmeisesti yleistävän kollektiivikielen ”nuoriso” -nimikkeen takaa olisi kaivettava esiin nuoret inhimillisinä ja aktiivisina oman elämänsä rakentajina, joilla on voimavaroja ja joihin voi luottaa.

Toisinaan tuntuu, että koko syrjäytymisen diskurssi olisi lopetettava. Nykyisellään se ruokkii ongelmapuhetta, leimaavaa ajattelua ja kohderyhmään liittyvää yleistämistä. Se on käsitteenä epämääräinen. Samalla se ylläpitää epäluottamuksen varaan rakentuvia ajattelumalleja. Nuorten kohdalla syrjäytymiskeskustelun tuottamat yleistyukset ovat kohtalokkaita. Niiden seurauksena nuoret ongelmallistetaan. Kuitenkin selkeästi suurin osa nuorista täyttää jo nyt kuuliai-

sesti yhteiskunnallisen keskustelun edellyttämän aktiivisuuden, työyhteiskuntaan ankkuroitumisen ja oman elämänsä ”norminmukaisen” rakentamisen vaatimukset. Nuorilla ja myös niin sanotuilla syrjäytyneillä nuorilla voisi päinvastoin olla paljon annettavaa yhteiskunnallisten asioiden kehittämistyöhön. Sen vastaanottamiseksi tarvittaisiin myönteinen perusviritys ja luottamuksen ilmapiiri, joka palvelisi myös uusien muotojen löytymistä ”syrjäytyvien” tukemiseen.

Lähteet

- Bauman, Zygmunt (1993) *Postmodern Ethics*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction. A Social Critique Of The Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Dean, Mitchell (1997) *Köyhyyden hallinnon genealogia*. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Tampere: Gaudeamus.
- Defoe, D. (1704) *Giving Alms No Charity And Employing The Poor A Grievance To The Nation*. London.
- Foucault, Michel (1972) *The Archeology Of Knowledge*. New York: Harper.
- Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Keuruu: Otava.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, toimituksia 702.
- Heikkilä, Matti (1990) *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa*. Helsinki: Sosiaalihuollon julkaisuja 8/1990.
- Helne, Tuula (1998) *Onko syrjäytyminen liikettä? Hyvinvointikatsaus 2*, 40–43.
- Helne, Tuula (2000) *Toiseudesta yhteisyyteen – kysymyksiä syrjäytymiskeskustelun oletuksista*. Teoksessa Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Helsinki: Gaudeamus.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (1997) *Köyhiä ohjelmoimassa: Köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto*. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Tampere: Gaudeamus.
- Pohjola, Anneli (1994) *Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänsä kulku toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Acta Universitatis Lapponiensis 5.
- Pohjola, Anneli (1996) *Murtuuko työn sidos*. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola,

- Anja (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-Suomessa?* Helsinki: Edita & Tilastokeskus.
- Pohjola, Anneli (1998) *Työmarkkinavalmiuksien reunaehdot*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 29/1998.
- Procacci, Giovanna (1997) *Sosiologian köyhät*. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Tampere: Gaudeamus.
- Puohiniemi, Matti (1996) *Suomalaisten arvot yhteiskunnallisessa muutostilanteessa*. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-Suomessa?* Helsinki: Edita & Tilastokeskus.
- Rawls, John (1978) *A Theory Of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Riihinen, Olavi (2000) *Sosiaalinen pääoma, hyvinvointi ja luottamus*. Kirjallisena jaettu esitelmä Lapin sosiaaliturvan syyspäivillä, Pyhänturi 14.9.2000.
- Ritakallio, Veli-Matti (1991) *Köyhyys ei tule yksin. Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulotukiasiakkailta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallituksen tutkimuksia 11/1991.
- Rose, Nikolas (1998) *Vallan ja vapauden välissä. Hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa*. *Janus*. 6 (1), 1–33.
- Strauss, Anselm (1978) *Negotiations. Varieties, Contexts, Processes And Social Order*. San Francisco: Jossey-Bass.

MEIL ON METSÄSSÄ NUOTIOPIIRI

NUORISOPROJEKTIT YHTEISKUNNALLISEN VALLAN KÄYTTÄJINÄ

JUKKA VEHVILÄINEN & PETRI PAJU

Tässä artikkelissa pohditaan nuorisoprojektien pedagogista otetta ja sen muutosta vallankäytön siirtymän näkökulmasta. Yksinkertaistettuna tätä siirtymää kuvaa erilaisten itsensä tutkiskelun ja elämönhallintaa tukevien menetelmien käytön lisääntyvä korostaminen. Se, että vallankäytön voi liittää näihin uusiin työmuotoihin ei tarkoita, että nämä työmuodot olisivat tämän takia arveluttavia tai erityisen juonikkaita. Lähtökohtamme kuitenkin on, että elämönhallinta ei ole vallankäytön kannalta neutraali termi; itsensä löytämiseen ja vapauttamiseen tähtäävät tekniikat eivät ole sen enempää neutraaleja eikä yleistynyt projektimuotoinen työote sekään ole neutraali ja ”puhtaasti” tehokkuuteen pyrkivä.

Oletuksemme mukaan kunnan kansalaisia pyritään 2000-luvun alussa tuottamaan olennaisesti uudenaikaisilla, aiemmasta poikkeavilla menetelmillä. Erilaiset seikkailupedagogiset menetelmät ovat lisänneet suosiotaan nuorten parissa tehtävän työn muotona ja tiedotusvälineistä saamme lukea, miten nuorisoprojektiin osallistuvat, ”syrjäytymisvaarassa” olevat nuoret kiipeilevät kallioilla, laskevat koskea, retkeilevät ja leikkivät luonnon helmassa. Kyseessä on pedagogisen vallan olemuksessa tapahtunut muutos, johon sisältyy yksi paradoksi: kaik-

kein vaikeimmin sosiaalistettavaksi mielletyt nuoret saavat ikätovereihin verrattuna enemmän vapauksia ja yksilöllistä kohtelua. Julkisessa keskustelussa tämä paradoksi on herättänyt myös kummeksuntaa ja kriittisiä kysymyksiä tyyliin, miksi ongelmaisia nuoria kuskataan veronmaksajien rahoilla Prahaan juomaan olutta (Helsingin Sanomat 6.5.2001). Seikkailupedagogiikan ohella ainakin kulttuurinen nuorisotyö ja pienryhmätoiminta ovat yleistyneet nuorisotyön menetelminä.

Tässä artikkelissa paneudutaan tuohon paradoksiin ja valaistaan ensisilmäykseltä vallattomilta vaikuttavien projektikäytäntöjen kasvatuserätyömenetelmiä. Artikkelissa tarkastellaan ns. syrjäytymisvaarassa oleville nuorille suunnattuja projekteja yhteiskunnallisen vallan käyttäjinä. Nuorisoprojekteilla tarkoitetaan nuorten työpajojen lisäksi esimerkiksi seikkailuun, elämyksiin tai tehostettuun viranomaisyhteistyöhön perustuvia hankkeita, joiden julkilausuttu tavoite on nuorten elämänhallintaa tukemalla parantaa heidän työmarkkinavalmiuksiaan. Artikkelin aineistona ovat projekteista tuotetut kirjalliset dokumentit, arviointitutkimukset ja kirjoittajien omat kokemukset projektitoiminnasta¹.

Projekteja tarkastellaan kahdesta nuoriin kohdistuvan vallankäytön näkökulmasta. Ensimmäistä näkökulmaa voi nimittää kyynisen vallanhakijan näkökulmaksi. Tässä näkökulmassa ajatellaan, että nuorisoprojektit edustavat käytäntöjensä puolesta vallankäytön ”pehmeää” muotoa ja tämä on oikeastaan helppo osoittaa. Tässä näkökulmassa luomme kyynisiä katseita projektien maailmaan – hakemalla haemme valtaa melomisretkistä, leirinuotiokeskusteluista ja projekti-työntekijän olemuksen katseen sisältä. Sitten vaihdamme näkökulmaa ja tarkastelemme projekteja arkijärjen näkökulmasta. Tässä näkökulmassa kysytään: entä sitten? Projektit edustavat modernia valtaa, mutta mitä muita vaihtoehtoja loppujen lopuksi on? Kuka haluaisi karttakepit ja valtaansa käyttävät sekä ennen kaikkea näyttävät kasvattajat takaisin? Arkijärjen näkökulma perustuu artikkelin kirjoittajien empiirisiin tietoihin ja kokemuksiin projektimaailmasta. Tämän näkökulman mukaan projekteja on syytä tarkastella auttamiseen ja ohjaamisen keskitettyinä toimenpiteinä; projektityöntekijät pyrkivät olemaan vain projektityöntekijöitä, eivät mitään januskasvoisia vallankäyttäjiä.

Projekteihin osallistuvien nuorten voi määritellä olevan pedagogisen, terapeutin ja yhteiskunnallisen vallan kohteena. Valta on pedagogista siinä mielessä, että projektit pyrkivät kasvattamaan, ohjaamaan ja kouluttamaan nuoria. Terapeutista valta on siinä mielessä, että se pyrkii kohteidensa vapauttamiseen; projektit auttavat nuoria ”löytämään itsensä” (vrt. Rose 1996, 1998). Avainsana esimerkiksi sosiaalipedagogiikkaan nojaavissa projekteissa on ”subjektiivisuuden toteutuminen” (Hämäläinen 1996, 37). Lopuksi valta on yhteiskunnallista siinä mielessä, että määritelmällisesti tämä itsensä löytäminen on tapahtunut vasta silloin kun nuori elää yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyyn elämäntavan mukaisesti. Tietenkin valta on myös modernia, sillä projekteissakin vastustetaan julkisesti esillä olevaa auktoriteettia ja vallankäyttö pyritään perustamaan yhteisymmärrykselle ja demokratialle. Tältä osin projektit nivELYTÄT yleiseen keskiluokkaiseen kasvatuskäytäntöön, jossa nuorta ei kasvateta vaan autetaan ”kasvamaan itse” (vrt. Hoikkala 1993).

Nuorisoprojektien ja vallankäytön problematiikka on esillä myös toisessa merkityksessä. Projekteja, projektikäytäntöjä ja ”tuotteistettuja malleja” voidaan tarkastella myös perinteisen palvelujärjestelmän haastajina. Projektit tuuppivat nuoria elämänhallinnan kautta työelämään ja samalla ne pyrkivät valtaamaan lisää elintilaa syrjäytymisen torjunnan yhteiskunnallisella pelikentällä. Moniammatillisten verkostojen hakemiset ja kumppanuusmetafora viittaavat siihen, että projektit hakevat pelikavereita. Kokemukset projektitoiminnasta osoittavat kuitenkin sen, että toisinaan projektit ja projektien myötä tuotteistetut mallit pyrkivät siirtämään kilpailijat pois otsikoista tai jopa taklaamaan nämä pois pelikentältä.

Artikkelin tapausesimerkinä käytetään Suomen Punaisen Ristin järjestämää Oman Elämän Valtias -koulutusta (OEV-koulutus). Tässä koulutuksessa ovat keskimääräistä selvemmin esillä tietyt nuorisoprojektien muodikkaat käytännöt. Koulutus toteutetaan yhteisöllisen rennossa ilmapiirissä, nuorille järjestetään seikkailuja ja erilaisia leikki-mielisiä kisailuja. Valitulla abstraktiotasolla OEV-koulutuksen käytäntöjä voidaan pitää tyypillisinä projektikäytäntöinä, vaikkakin seikkailumenetelmien, leikkien ja yhteisöllisyyden toteuttamistavoissa onkin suurta vaihtelua eri projektien kesken.

Nuorisoprojektien kohteena olevat nuoret

Vakiintuneen määritelmän mukaan nuorisoprojektit on tarkoitettu syrjäytyville tai syrjäytymisvaarassa oleville nuorille. Monet tutkijat ovat todenneet, että syrjäytymisen käsite on siinä määrin epätarkka ja analyttisesti epäilyttävä, että se olisi syytä panna joka kerta lainausmerkkeihin (käsitekritiikki, esim. Paju & Vehviläinen 2001). Artikkelissa pyritään kiertämään syrjäytymisen käsitteen käyttö tarkastelemalla nuoria kasvatuksen, ohjauksen tai siviilisoitin kautta. Syrjäytymisen ja integroitumisen välinen ero näyttäytyy tässä tarkastelussa kohteena olemisen tai rauhaan jäämisen välisenä jännitteenä.

Suomalaiset nuoret voidaan karkean analyttisesti erotella kolmeen ryhmään sen mukaan, kuinka omaehtoisesti he saavat rakentaa omaa elämäänsä. Yhtäällä ovat ne nuoret, jotka hallinnoivat, normalisoivat ja kasvattavat itse itseään. Nämä oman elämänsä asiantuntijana toimivat nuoret refleктоivat ja työstävät omaa elämänsä kulkuaan ja omia valintojaan sekä rakentavat tulevaisuuspolkuja, jotka merkitsevät oman itsensä toteuttamista (vrt. Giddens 1991; Furlong & Cartmel 1997). Yhteiskunnassa on kuitenkin myös nuoria, joiden elämänsä kulkussa on havaittu merkkejä yhteiskunnallisen intervention tarpeellisuudesta. Eriasteinen yhteiskunnallinen epäily kohdistuu esimerkiksi niihin nuoriin, jotka eivät pärjää koulussa, eivät harrasta mitään, käyttävät päihteitä, ovat vailla suunnitelmia, ajelehtivat epämääräisesti ja harrastavat kumouksellista toimintaa sekä hautausmaila että myös asennemielipiteissään.

Epäilyttävillä nuorilla on tarjolla erilaisia elämänohjaukseen liittyviä konsulttipalveluja alkaen peruskoulun oppilaanohjauksesta ja päättyen vaikkapa työvoimatoimiston järjestämään työnhakukoulutukseen. Toiseen ryhmään kuuluvat nuoret, jotka käyttävät erilaisia yhteiskunnallisia konsulttipalveluja taitavasti ja omaaloitteisesti hyväkseen. Näillä nuorilla ei ole ehkä asiantuntemusta ohjata omaa elämäänsä, mutta heillä on asiantuntemusta etsiä oikea

asiantuntija (vrt. Giddens 1991). Kolmanteen ryhmään kuuluvat ne – usein projektien kohderyhmänä olevat – nuoret, joita täytyy eri tavoin ohjata käyttämään yhteiskunnan ohjauspalveluita. Näidenkin nuorten kohdalla lopullisena tavoitteena on kuitenkin se, että he oppisivat toimimaan oman elämänsä asiantuntijoina ilman yhteiskunnan apua.

Syrjäytymiseen liittyvät ilmiöt voidaan nyt kääntää kielelle, jossa korostetaan itsenäisyyden ja ”rauhassa olemisen” merkitystä. Ongelmaiset nuoret ovat niitä, joiden katsotaan tarvitsevan yhteiskunnan apua omassa kasvamisessaan. Mitä suuremmasta avun tarpeesta on kysymys, sitä tehokkaammaksi ja kokonaisvaltaisemmaksi yhteiskunnan väliintulo muuttuu. Tästä voidaan muotoilla asteikko, jossa lievää väliintulon muotoa edustavat esimerkiksi koulukuraattorin tarjoamat palvelut peruskoulussa. Lievässä väliintulossa on kysymys tilanteesta, jossa erityiset ohjaus- ja tukipalvelut on sisällytetty instituution omaan toimintaan.

Nuorisoprojektien sosiaalinen tilaus ilmentää sitä, että yhä useamman nuoren kohdalla perinteinen väliintulo ei riitä. Projektit voidaan mieltää uusiksi instituutioiksi, joita on perustettu ja perustetaan yhä edelleen paikkaamaan vakiintuneiden instituutioiden puutteita. Projektit sijaitsevat siis enemmän tai vähemmän ulkopuolella tai irrallaan vakiintuneista ohjausinstituutioista. Projektien kohteena olevat nuoret ovat hekin usein perinteisten ohjausjärjestelmien ulkopuolella. Nuoret pyritään pakottamaan tai vähintäänkin houkuttelemaan mukaan erilaisiin palveluihin. Tarpeen vaatiessa voidaan käyttää myös etsivää nuorisotyötä, joka hakee nuoret omista elämänympyröistään ja pyrkii palauttamaan heidät valtavirtaan.

Perinteisen määritelmän mukaan nuorisoprojektien kohderyhmänä ovat syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, joilla on puutteita työmarkkinakvalifikaatioissa, arkielämän perusvalmiuksissa ja psyyken tasapainoisuudessa. Näkökulmaa vaihtamalla voidaan puhua siitä, että projektien kohderyhmänä ovat nuoret, joiden katsotaan olevan poikkeuksellisen tehokkaan sivilisoinnin, kasvatuksen ja ohjauksen tarpeessa.

Oman Elämän Valtias?

Suomen Punaisen Ristin järjestämä Oman Elämän Valtias -koulutus pyrkii houkuttelemaan nuoria antamalla lupauksen oman elämän valtiudesta. Koulutuksen tavoitteena on tehdä itsensä tarpeettomaksi: nuori pyritään saattamaan siihen tilaan, jossa hän voi käyttää itse valtaa omaa itseään ja elämäänsä kohtaan. Tavoitteena on ”sosiaalityön termein; tehdä itsensä tarpeettomaksi, saattaa nuori oman elämänsä valtiaaksi” (Oman Elämänsä Valtias 1999, 3). Ensilukemalta tämä vaikuttaa riemuvoitolta kaikille anarkisteille: kukaan ei kontrolloi eikä määräile sinun elämääsi. Mutta kuten artikkelin seuraavassa alaluvussa osoitetaan, valtaa ja hallintaa ei kerta kaikkiaan pääse pakoon. Ulkoisten valtioiden katoamiseen yhdistyy sisäisten poliisien syntyminen.

Oman Elämän Valtias -koulutus pyrkii parantamaan kohteena olevien nuorten elämäntilannetta. Koulutus on suunnattu 16–25-vuotiaille työttömille nuorille. Virallisesti OEV-koulutus on ei-ammattillista ohjaavaa työvoimakoulutusta. Koulutukseen osallistuu noin 200 nuorta vuosittain. Oman elämän hallinnan ohella koulutuksen tavoitteena on antaa eväitä itsenäiseen työnhakuun, erilaisissa työyhteisöissä toimimiseen, ilmaisuun ja vuorovaikutukseen ryhmissä sekä jatkuvaan itsensä kehittämiseen. (Oman Elämän Valtias 1999, 2.)

OEV-koulutus toteutetaan internaattikoulutuksena. Kouluttajat saapuvat paikkakunnalle ja vievät koulutukseen osallistuvat nuoret johonkin koulutuskeskukseen – yleensä luonnon keskelle, koska koulutusohjelmaan saattaa kuulua esimerkiksi kalliokiipeilyä tai koskenlaskua. Koulutus kuuluu siis lajityypiltään elämyspedagogiikkaa soveltaviin toimenpideohjelmiin. Internaattijaksojen välillä nuoret ovat työharjoittelussa.

OEV-koulutuksen keskeisenä iskusana on yhteisöllisyys. Yhteisöllisyys tarkoittaa sitä, että kouluttajat ja nuoret pyrkivät olemaan mahdollisimman avoimissa, luottamuksellisissa ja tasa-arvoisissa väleissä. Yhteisöllisyyteen kuuluu tunteiden avoin ilmaisu: ”kouluttajien ja nuorten yhdenvertaisuus näkyy juuri tunteiden avoimessa

ilmaisussa” (Oman Elämän Valtias 1999, 15). Yhteisöllisyys on yleinen tavoite nuorisoprojekteissa ja sellaisenaan vastaisku byrokraattisille asiantuntijakäytännöille, jotka perustuvat asiakkaan ja asiantuntijan tarkkaan säädelyihin ja julkisiin rooleihin.

Tehdäänpä yhteisöllisyyden ihanteesta ensin tulkinta, joka hakee valtaa ja kuria yhteisöllisyyden takaa. Tässä kyynisen vallanhakijan näkökulmasta ajatellaan, että yhteisöllisyys ja avoimuus ovat vallankäyttäjän kliinisiä työkaluja. Vallankäyttäjä houkuttelee nuoret yhteisölliseen ja läheiseen suhteeseen: nuoret saadaan avautumaan ja paljastamaan sisintä sieluaan, jota valtaa käyttävä asiantuntija voi sitten ruveta muokkaamaan. Vallankäytön kohteiden kannalta kontrollin alta karkaaminen tuntuisi vaativan uudenlaisia taitoja.

Perinteisen palvelujärjestelmän kohteena oleva asiakas pystyy vaikenemaan, valehtelemaan tai muulla tavalla välttelemään hyvinvointivaltion kontrolloivaa katsetta. Nuorisoprojektien yhteisöllisyyden kohteena olevilta nuorilta tämä yksityisyyden säilyttäminen edellyttää eräänlaista kaksoisoveluutta. Työvoimavirkailijoiden tai sosiaalityöntekijöiden kysymykset on helppo tulkita hallinnon osatekijöiksi, mutta hallinnon havaitseminen ’leikin varjolla toteutettavista’ koulutuskäytännöistä vaatii enemmän oveluutta. OEV-koulutuksen kaltaisissa yhteisöllisissä käytännöissä toteutetaan ”kaverilta ei salata” -periaatetta, jossa hallinnointi pyrkii kätkemään itsensä usealla eri tavalla.

Yksi tapa, jolla asiantuntijavalta kätketään OEV-koulutuksessa, on roolien poistaminen. Projektityöntekijät pyrkivät olemaan kaverin kaltaisia tyyppisiä, joille on helppo puhua omista asioista. Ongelmien puiminen oman kaverin kanssa on kulttuurisesti normaali tilanne. Kenellä tahansa on ongelmia, joita voidaan kavereiden kanssa. Ongelmien puiminen hyvinvointivaltion asiantuntijoiden kanssa on rakenteellisesti erilainen tilanne. Roolien poistamiseen yhdistyy usein leikinomaisuus; tieto nuoren persoonallisuudesta kerätään erilaisten leikkien tai pelien avulla.

Seuraavassa on kuvaus OEV-koulutuksen menetelmäoppaassa kuvatusta ”Piirrä lohikäärme”-leikistä (mt., 12):

Osallistujille jaetaan valkoinen A4-paperi ja lyijykynät... Kouluttaja pyytää piirtämään paperille seuraavat asiat...talo, aurinko, kuu, vuori, järvi, käärme ja lohikäärme. Kouluttaja pyytää lopuksi kaikkia kirjoittamaan nimet papereihin. Kaikki piirroukset asetetaan esille. Kouluttaja purkaa kuvat kohta kohdalta kertoen samalla piirrettyjen asioiden vastaavuudet. Talo merkitsee kehoa, kotia ja lapsia, aurinko isää, miestä ja maskuliinisuutta, kuu äitiä, naista ja feminiinisyttä, puu omakuvaa ja itsetuntoa jne.

Kyseessä ei tietenkään ole mikään virallinen persoonallisuuden piirteitä mittaava diagnoosi. Leikin tarkoituksena on kuitenkin se, että parhaimmillaan nuoret innostuvat jatkamaan jutustelua keskenään tehtävän antamista aiheista. Tämän jutustelun kuluessa koulutuksen vetäjä saa samalla annoksen tietoa kunkin nuoren mielenliikkeistä. Leikinomaiseen jutusteluun kätkeytyy psykologiseen tietoon perustuvaa terapeutista valtaa.

Työttömien nuorten kulttuurisiin tapoihin saattaa kuulua uppiniskaisuus erilaisilla byrokraattisilla näyttämöillä. Kulttuurinen vastarinta tai yhteistyöstä kieltäytyminen on kohtalaisen helppoa työvoima- ja sosiaalitoimistojen asiallisissa virkahuoneissa. Erilaiset roolin ottoon perustuvat leikit eivät toki saavuta kaikkien asiakkaiden varauksetonta suosiota, sillä jotkut pitävät niitä nimenomaan lapsellisina ja hyödyttöminä (Lehtinen 1998). Leirinuotioilla ja leikkikentilläkin vastarinta on siis mahdollista, mutta uppiniskaisuus saa joka tapauksessa erilaisia merkityksiä. Kysymys on todennäköisesti nimenomaan leikistä kieltäytymisestä, ei niinkään tietoisesta hallinnan tai yhteiskunnan vastustamisesta.

Asiantuntijavalta häivyttää itseänsä OEV-koulutuksessa vallan poissiirtämisen kautta. Nuorisoprojektien kohderyhmien valinnassa pyritään yleensä muodostamaan mahdollisimman heterogeeninen ryhmä, jossa on sekä ns. ”tavallisia” että ”ongelmaisista” nuoria. Tätä perustellaan ensinnäkin järjestyksen ylläpidolla; projekti karkaa vetäjien otteesta, jos mukana on liikaa ongelmaisista ja levottomia nuoria. Toisaalta korostetaan sitä, että nuoret oppivat myös toinen toisiltaan. Jos mukana on liikaa ns. ongelmaisista nuoria, oppimisen pelä-

tään suuntautuvan keskiluokkaisen elämäntavan kannalta epäilyttävään suuntaan. (esim. Nuorten työpajojen kehittämisprojekti 1998.)

OEV-koulutuksessa nuoret käyvät arvo- ja asennekeskusteluja, väittelevät ja oppivat puolustamaan omia näkökantojaan. Saattaa olla, että tavoitteena on nimenomaan kaikkein epäsopivimpien mielipiteiden poiskitkeminen ja kollektiivinen poisselittäminen. Seuraavassa on kuvaus ”Helsinki-Vladivostok” -leikistä (Oman Elämän Valtias 1999, 27):

Osallistujille kerrotaan, että he ovat lähdössä junamatkalle Vladivostokiin. Matka kestää 14 vuorokautta. Junassa on alkeelliset neljän hengen makuuvaunut. Osallistujien täytyy valita itselleen kaikkein mieluisimmat ja epämieluisimmat matkaseuralaiset seuraavasta valikoimasta: ylipainoinen sveitsiläinen pankkiiri, nahkatuotteita myyvä somalinainen, nuori taiteilijamies, jolla on HIV-tartunta, 30-vuotias romanimies kultasormuksineen, sokea hanuristi Karjalasta jne. Valintojen jälkeen keskustellaan 3–4 hengen ryhmissä omista valinnoista. Ryhmässä tehdään yhteinen valinta kolmesta mieluisimmasta ja kolmesta vähiten mieluisasta matkakumppanista.

Siinä määrin kuin nuoret sosiaalistavat toinen toisiaan, hallinnointi on siirtynyt pois vetäjän vastuulta. Ryhmäkuriin kuuluu myös se, että nuoret sopivat yhdessä ne pelisäännöt, joita koulutusjakson aikana noudatetaan. Pelisääntöihin voivat kuulua esimerkiksi oikeus olla hiljaa, oikeus puhua ja tulla kuulluksi, ehdoton päihteiden käytön välttäminen kurssin aikana, tupakointi sille varatulla paikalla ja yörauha klo 24.00–08.00. (Oman Elämän Valtias 1999, 36.)

Jos OEV-koulutuksesta ja muista vastaavista nuorisoprojekteista haluaa hakemalla hakea valtaa ja kuria, projektivetäjät näyttävät januskasvoisina asiantuntijoina, jotka kiistävät oman valtansa ja tilaisuuden tullen siirtävät sen myös muiden harteille. Nuorisoprojektien yhteisöllisyyttä ja OEV-koulutuksen harjoituksia on syytä katsoa kuitenkin myös toiselta kannalta. On ilmeistä ja todennäköistä, että projektityöntekijät pyrkivät vilpittömästi auttamaan ja tukemaan nuoria. Eri tutkimuksista voidaan lisäksi päätellä, että nuoret todella

kokevat projektien yhteisölliset ja avoimet käytännöt hyödyllisiksi (esim. Lehtinen 1998; Vehviläinen 2000). Jos nuoret saavat projektien kuluessa lisää itsetuntoa ja pärjäämisen kokemuksia, haittaako se paljoakaan, vaikka he olisivatkin samalla ”leikin” varjoon kätkeytyvän vallan alaisia?

Esimerkiksi ”Piirrä lohikäärme” -leikin tarkoituksena on rakentaa nuoren omakuva, tutustuttaa nuoria toisiinsa ja tuoda esiin itsetutkiskeluun liittyviä käsitteitä. Kun unohdetaan kyyninen vallan hakeminen, leikki voidaan ymmärtää tekniikaksi, jonka avulla nuoren itsetuntemus lisääntyy reflektoinnin myötä. Nuori ei avaudu tuottaakseen tietoa hallinnon tarpeisiin, vaan avautumisen tarkoituksena on omassa persoonassa olevien valta- ja voimavarojen löytäminen.

”Helsinki-Vladivostok” -leikin tarkoituksena on puolestaan harjoitella omien näkemysten perustelemista ja muiden kannanottojen kuuntelemista. Tämänkaltaisen keskustelutaidon omaksuminen on tarpeellinen kvalifikaatio esimerkiksi työelämässä pärjäämisen kannalta. Henkilö, joka ei osaa puolustaa omia mielipiteitään tai väitellä sivistyneesti, on vaarassa syrjäytyä mitä erilaisemmista ryhmäkeskusteluista. Tältä osin tämä leikki, kuten myös ryhmän yhdessä sopimat pelisäännöt, palvelee nuorten ryhmäytymistä ja sopeutumista erilaisiin mielipideilmastoihin.

Edelliset esimerkit kuvaavat sitä, että vallankäytön tehokkaat muodot ovat potentiaalisesti läsnä nuorisoprojektien käytännöissä. Monet nuorisoprojektit muistuttavat totaalisia instituutioita siinä mielessä, että niissäkin pyritään usein kohteiden fyysiseen eristämiseen ulkomaailmasta, käytetään terapeuttisia tekniikoita ja rakennetaan uudenlaista identiteettiä muun muassa menneisyyden uudella tulkinnalla (vrt. Berger & Luckmann 1994). Toisaalta yhteiskunnalliset intressiryhmät ovat aina vieneet lapsensa leirinuotioiden ääreen, kun kysymys on ollut uuden ja syvän yhteiskunnallisen tietoisuuden synnyttämisestä. Näin tehtiin 1930-luvulla Saksassa ja 1970-luvulla poliittisesti ”kuumaverisessä” Suomessa. Käytännössä nykyiset nuorisoprojektit on kuitenkin parempi mieltää ennen kaikkea auttamiseen eikä hallinnointiin keskittyviksi yksiköiksi. Kyynisen vallanhakijan näkökulma ja projektikäytäntöjen kriittinen paljastaminen oli-

sivat tarpeen, mikäli jostain syystä olisi aihetta epäillä potentiaalisesti tehokkaiden kasvatuskäytäntöjen käyttötarkoitusta.

Joku on elämäsi valtias joka tapauksessa

Vaikka nuorisoprojektien lattiatason vaikuttamispyrkimyksiä olisi liioiteltua kääntää yksioikoisesti osoitukseksi uudeltaisesta, pehmeästä ja syvälle persoonaan käyvästä vallankäytöstä, projekti-maailma ja sen tuoma muutos ei ole ollut ongelmaton. Edellä kuvatut tavat auttaa nuoria löytämään itsensä ovat vain osa projektien arkea. Tietävästi mahdollisuus löytää itsensä tai kehittää elämönhallinnan valmiuksia eivät useimmiten riitä motiiveiksi osallistua koulutuksiin. Pehmeän pedagogiikan rinnalla toimii yksinkertainen ja perinteinen käyttäytymisen ja sanktion suhde. Kurseille osallistuvat ovat tyypillisesti tilanteessa, jossa osallistuminen merkitsee oikeutta työmarkkinatukeen ja mahdollisiin lisäkorvauksiin, kieltäytymisestä puolestaan seuraa usein jonkin lajin karensseja. Näin ollen pelkkään pehmeään pedagogiikkaan keskittyvä tarkastelu avaa vain osan kokonaisuudesta.

Toiseksi on paikallaan huomauttaa, että projektien vallankäyttö on todella olemassa vain tehdäkseen itsensä tarpeettomaksi. Silloin kun kaikki sujuu suunnitelmien mukaan, kyse on käytännöistä, jotka ohjaavat pois yhteiskunnan luupin alta. Tavoitetilana on normaliteetti, jossa on paremmat mahdollisuudet leikkiä kuurupiiloa vallan kanssa. Valta seuraa poikkeamia, projektit normalistavat ja sitä kautta voivat aidosti johdattaa ihmiset piiloutumaan paremmin vallalta. Projektit käyttävät valtaansa vain, jotta sitä ei tarvitsisi enää käyttää. Työmarkkinoille siirtämisen myötä projektien valta ohjaa lähemmäksi elämänpolitiikan keskiötä, paikkaan työn ja tuotannon ytimessä, josta käsin voi aina vedota funktionaalisuuteensa (Vähämäki 1998). Valta ei siis näin tulkittuna vain tyrkytä hallintaa byrokraateilta ihmisille, se myös tarjoaa väylän pois vallan fokuksesta. Vielä arkisemmassa kehyksessä nuorisotyö voi tänä päivänä tarkoittaa myös nuoren

auttamista pois väkivaltaisten vanhempien tai puolison bruttaalin vallan alta. Tällaisissa tapauksissa vallankäyttöä ei ole hyvän maun rajoissa aihetta edes etsiä etsimällä projektien toiminnasta.

Lyhykäisesti ilmaistuna sanoma on, että joku on elämäsi valtias joka tapauksessa. Elämän laadun, elämönhallinnan ja elintason kannalta on viisainta ja helpointa piiloutua sinne, mistä normalisoitavaa ei etsitä: oman elämän valtiuteen. Ongelmaksi jää se, miten vähän houkuttelevalta normaliteetti saattaa joistakin vaikuttaa. Projektit eivät tyypillisesti rekrytoi nuoria, joiden rekisterit osoittavat nuorten olevan heikkoja minäkuvaltaan, itsetunnoltaan tai vuoro-vaikutustaidoiltaan vaan ottavat kohteekseen työttömät, koulunsa keskeyttäneet ja toimeentulotukiasiakkaat (kelluvat ja ajelehtivat, ”ei elämänsä hallitsijat”). Itsensä löytäminen tulee kuitenkin useimmiten osoitetuksi siten, että hakeutuu työhön tai koulutukseen. Tämähän on tosin enimmäkseen hallinnon ongelma.

Syrjäytymisen ehkäisy tuotteena

Ongelmallisimpien sosiaalistettavien ja heidän saamansa runsaimman huomion aiheuttama paradoksi on vain yksi projektimaailman kummallisuuksia. Syrjäytymisen ehkäisyn ja torjunnan nimissä pyritetään niin suurta koneistoa, että sen piirissä on alkanut elää myös alkuperäisestä ideasta ehkä kauaskin ehtineitä kehityskulkuja. Syrjäytymisen ehkäisy liitetään pedagogisesti usein juuri seikkailuun, joka on yksi alalla selvimmän tuotteistettuja alueita. Kenties paras yksittäinen esimerkki on kuitenkin ns. Laukaan mallin tiukka tuotteistettu lisenssijärjestelmä, jossa ”kylän” ja ”koko kylä kasvattaa” -ajatuksen keksiminen uudelleen on toimiva tuote asian-tuntija- ja kasvatusmarkkinoilla.

Menetelmien tuotteistamisesta seuraa ainakin se paradoksi, että samalla kun korostetaan pitkäaikaisten ja luottamuksellisten suhteiden tärkeyttä, eri alojen ja menetelmien erityisosajat nimenomaan tapavat nuoria eri paikoissa ja aina vain lyhyen aikaa. Tuotteistamisessa ja

palvelukonseptien kilpailussa on aivan tavallista, että yhden paikkakunnan syrjäytymisen ehkäisyä hoidetaan satojen kilometrien päästä ostetulla palvelumallilla. Tällaisesta on kokemusta niin ammatillisen koulutuksen erityisopetuksessa kuin työvoimapoliittisen koulutuksen puolella. Kiinnittämättä liiaksi huomiota juuri Punaisen Ristin nuorisotyöhön voidaan todeta edellä esitellyn koulutuksen perustuvan juuri tällaiseen muukalaisten kohtaamiseen ja yleensä myös nopeaan eroamiseen, vailla pakollisia paikallisia kytkentöjä. Paradoksin paradoksi on kuitenkin epätietoisuus siitä, onko saavutettujen tulosten taustalla kuitenkin juuri näissä erityistoimissa nuorille annettu runsas aika.

Asetelman outous selittyy sillä, että samalla kun esimerkiksi OEV-kouluttajat tulevat mistä tulevat ennestään vieraiden nuorten keskele, he todellisuudessa vastaavasti viettävät näiden kanssa paljon aikaa. Yksi internaattijakso muutettuna työvoimaneuvojan säännölliseksi palveluajoksi riittäisi varmastikin työttömyyseläkkeelle asti. On kaikki syy epäillä, että projektien tuottamat hyvät tulokset johtuvat tästä satsauksesta eikä ehkä niinkään siitä, että käytämme menetelmänä nimenomaan yhtä eikä toista erityistä tekniikkaa. Jos ja kun projektit ja niiden pedagoginen sisältö painetaan tuotteistetuiksi paketeiksi, saattaa unohtua, että aivan perinteinen leiri oman kunnan nuoriso-ohjaajien kanssa voisi antaa saman tai jopa paremman ja jatkuvamman tuloksen. Tällä hetkellä asiantuntijatiedon ja maallikotiedon keskinäinen suhde näyttää olevan todella iloisessa sekamelskassa. Samalla kun korostetaan menetelmällistä osaamista, julkinen keskustelu peräänkuuluttaa arkistakin arkisempia asioita: aikaa, turvallista aikuissuhdetta ja aitoa välittämistä.

Yksilöllisen ja joustavan palvelumallin rinnalle alkaa nousta standardoitua ja monistettua syrjäytymisen ehkäisyn tehokonseptin vapaa-palokuntaa, joka pahimmillaan kai voisi kiinnittää huomion vain metodien erilaisuuteen. Tässä tapauksessa huomiotta voi puolestaan jäädä se, ketä ja miksi juuri tällä paikkakunnalla ovat vaikeuksissa olevat nuoret. Tähän mahdollisuuteen viitanee Jaana Lähteenmaa (1999, 121) kysyessään ”jos laastaroidaan ja kipsataan raajaa, jota samalla sahataan irti, herää kysymys, miksi sellaista tehdään”. Euroopan sosiaalirahaston kautta sai viime ohjelmakaudella tukea yli 4000 projektia

Suomessa ja tuotteistamiselle on jatkossakin kysyntää. Edelleenkin mikään aiheesta kirjoitettu ei todella vakuuta siitä, että avain olisi seikkailu oikeaoppisessa seikkailukonseptissa – miksei pikemminkin juuri poislähtö kotinurkilta ja viranomaiskontaktia pidempi ja intensiivisempi yhdessäolo. Hyvin toteutettu seikkailuleiri tai jakso ei tietenkään tästä huonoksi muutu.

Sillä runsaalla tekojen ja menetelmien kirjolla, jota koko ajan nuorten syrjäytymisen ehkäisyn nimissä toteutetaan, voi pahimmillaan olla haittavaikutuksia. Yksi ilmeinen riski on koko touhun sortuminen jonkinasteiseksi metodien puhtasoppisuuden tavoitteluksi, jossa sellaiset asiat kuten pitkäjänteisyys ja ohjaajan ei-ammattillinen persoona saavat tehdä tilaa oikein markkinoiduille ja tuotteistetuille palvelukonsepteille. Pahimmillaan metodit alkavat elää omaa elämäänsä niin, että kohta nekin eivät sovellu korkean tasonsa takia kaikista syrjäytyneimmille. Tuudittautuminen tähän ajatteluun voi myös entisestään ohentaa niin sanotun ennaltaehkäisevän työn merkitystä. Edelleen paikasta toiseen liikkuvat ”syrjäytymistä ehkäisevät sirkukset” voivat vaientaa paikalliset äänet. Ei liene liioiteltua väittää, että paikallinen tuntemus ja kokemus sekä luontevat ja vanhat verkostot ovat lopulta se asia, jonka perustalle korjaavan työn voi ajatella rakentuvan.

Vaikka ratkaisukeskeisyys sinällään on perusteltua ja hyvä lähtökohta työlle projekteissa, sekin voi tuoda mukanaan ei-aiottuja seurauksia. Jo nykyisellään on helppo havaita, että ongelmiin ajautuneilla nuorilla on asiasta kertovissa raporteissa koko ajan vähemmän mitään yhteiskunnallista statusta. Yhteiskuntaluokka on vaihtunut kotitautaan, itsetuntoon ja minäkuvaan. Ratkaisuna pedagogisiin ongelmiin tämä lienee erinomainen vaihtoehto, mutta kun kymmenien tuhansien nuorten kohdalla toimitaan järkevästi kunkin kohdalla erikseen, se voi muuttaa kokonaisuutta. Koko kuva ongelmista saa näin sävyjä, joissa se pakotetaan yksilön ja hänen minänsä väliseksi ongelmiksi ja ”tahdon sairauksiksi,” kuten Nikolas Rose (1998) asian ilmaisee. Yhteen vetona vallan problematiikasta voitaneen todeta, että valtavasti huomiota on kiinnitetty siihen, mitä tämän tai tuon nuoren (nimi muutettu) kohdalla on tehty verrattuna pohdintoihin siitä, mitä tarkoittaa kun tämä tapahtuu 40 000 kertaa. Elämme tältä osin case-aikaa.

Kukaan ei liene vakavissaan lupailut yhteiskunnallista interventiojärjestelmää ilman vallankäyttöä. Valtaa hakeva ei voi olla sitä löytämättä nuorisoprojekteista, joissa toimitaan yhteiskunnan marginaaliryhmien kanssa. Vaikuttaa selvältä, että erilaiset pedagogiset ratkaisut, joissa nuoria rohkaistaan itsetutkiskeluun ja ryhmäytymiseen, ovat tulleet jäädäkseen. Kuten edellä on esitetty, virallisen koneiston ote pitää jollakin tasolla myös epävirallislähtöisessä toiminnassa karensien asettamisen ja eri tukien maksatuksen kautta. Kunnioitettava määrä projektien arviointeja ei ole juurikaan ottanut kantaa siihen, valikoiko tämä tukijärjestelmän sanktiointitapa jo alun perin systemaattisesti mukaan tietyt tapaukset – ei ehkä edes vaikeimpia vaan kenties taloudellisesti ahtaimmalla olevat.

Edellä esitetyn perustana ovat pitkälti olleet ne kirjalliset dokumentit, joita projekteista tuotetaan (ja niistä jälkeen jää). Tätä retoriikkaa määrittää varmasti paljon muu kuin se, mitä projektien lattia-tasolla tapahtuu. Retoriikka kertoo kenties lähinnä siitä perussanas-tosta ja päättelystä, joilla projekteille haetaan rahoitusta. Keskinäinen vuorovaikutus projekteissa tapahtuu ehkä sittenkin retoriikasta huolimatta, ei sen suojissa. Vallan analyysi ei sinällään osu projektien arkeen vaan niiden elinehtoja määrittävään yhteiskunnalliseen järkeen ja päättelyyn. Projektit voivat olla vastavallankin voima, jos ne pukeutuvat sopivaan retoriikkaan ja toimivat tästä huolimatta kuten olisivat toimineet joka tapauksessa, mitä se sitten kulloinkin onkaan. Joitain yksittäisiä viitteitä on siitakin, että parhaimmillaan projekti-rahoituksen suhtaudutaan melko rennosti. Paikkakunnalla nuorisolle varattujen tilojen seinissä julisteet vaihtuvat kulloisenkin rahoittajan mukaan, mutta elämänhallinnan tavoite on ja pysyy kuten on ollut ennen projektiaikaakin.

Projektimuotoinen organisaatio ja työtapa edellyttävät tekijöiltään verkostoitumista, mistä johtuen yhteistyön eri tahojen välillä voi päätellä lisääntyneen. Näin varmasti onkin; selviä viitteitä byrokraattisten aitojen madaltumiseen ja kokonaan kaatumiseen on osoitettavissa. Vähemmän huomiota on kiinnitetty siihen, että projektit ja verkostoituminen voivat olla myös keino päästä eroon ei-toivotuista tekijä-tahoista jättämällä nämä verkoston ulkopuolelle, käytännössä usein

myös rahoituksen ulkopuolelle. Yksittäisiä viitteitä on siitäkin, että varsinainen työ syrjäytymisen ehkäisemiseksi häiriintyy tai kokonaan seisahtuu, kun verkoston jäsenet jakavat korttejaan uudelleen rahoituskauden vaihtuessa. Nuorisoprojektien ja vallan kytkennät ovat monimuotoisemmat kuin niiden pedagogiikan ja nuorten välinen suhde. Tälläkään saralla eivät ole tutkijat liikkuneet yhtä innokkaasti kuin etsiessään parhaita menetelmällisiä käytäntöjä.

Loppusanat

Ei ole mitään olemassa olevaa syytä ryhtyä mustamaalaamaan nuorisoprojekteja pehmeän, mutta pirullisen ja ovelan vallan käyttäjiksi. Jos projekteja kohtaan haluaa olla kriittinen tai epäilevä, huomio voidaan kiinnittää siihen, että 1990-luvulla käynnistyneen projektibuumin myötä Suomeen on vaarassa syntyä syrjäytymismarkkinat. Näillä markkinoilla syrjäytymisen torjuntaan tarkoitettuja hyviä käytäntöjä myydään ja ostetaan vailla varmaa tietoa tuotteen kestävydestä, laadusta ja käytökelpoisuudesta. Nuorisoprojekteilla on hyvä julkisuusarvo ja usein myös runsaat resurssit, kun hallinnon normaalitoiminta pitää matalampaa profiilia ja joutuu tulemaan toimeen niukemmin varoin ja sädekehin (vrt. Mannila & Ala-Kauhaluoma & Valjakka 1999).

Projektien kriittinenkin arviointi kantaa oletusta siitä, että oikeat ratkaisut löytyvät niiden kehittämisestä, ei lopettamisesta. Emme halua väittää, etteikö keisarilla olisi vaatteita. Valitettavasti taitaa olla niin, että syrjäytyneitä nuoria todella on olemassa; heitä ei ole keksitty tai luotu pelkästään projektirahoituksen saamisen takia. Paikallisesti muotoutuneista hallinnon perusrakenteista löytyy kuitenkin myös hyviä käytäntöjä, osaamista ja empaattisuutta. Projekteihin kohdistuvan arvioinnin ohella tutkijat voisivat käydä sankoin ja ennakkoluulottomin joukoin arvioimaan myös ”vanhojen kunnan byrokraattien” toimintaa.

Viitteet

¹ Kirjoittajien työnjaosta mainittakoon, että Petri Paju on kirjoittanut artikkelin alaluvut 'Joku on elämäsi valtias joka tapauksessa' ja 'Syrjäytymisen ehkäisy tuotteena'. Jukka Vehviläinen on kirjoittanut alaluvut 'Nuorisoprojektien kohteena olevat nuoret' ja 'Oman Elämän Valtias?'. Kokonaisuudesta vastaamme yhdessä. Artikkelit perustuu pitkälti kirjoittajien 'Valtavirran tuolla puolen' -teoksen aineistoihin (Paju & Vehviläinen 2001).

Lähteet

- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Furlong, Andy & Cartmel, Fred (1997) *Young People And Social Change. Individualization And Risk In Late Modernity*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity And Self-identity: Self And Society In The Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Helsingin Sanomat 6.5.2001. Tosimiehiä tarvitaan.
- Hoikkala, Tommi (1993) *Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus?* Jyväskylä: Gummerus.
- Hämäläinen Juha (1996) *Sosiaalipedagoginen strategia koulutuksesta ja työstä syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhan alla elävien nuorten auttamiseksi*. Kuopio: Snellman-instituutti, arkistosarja 1/1996.
- Lehtinen, Juha (1998) *Oman elämän valtias. Arviointitutkimus nuorten työttömien koulutusohjelmasta*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, raportteja ja selvityksiä 3/1998.
- Lähteenmaa, Jaana (1999) *Nuorisoprojektit ja evaluaatio – noviisinäkökulma*. Teoksessa Paakkunainen, Kari (toim.) *Arviointitutkimus ja nuoriso. Tulostuosta dynaamiseen nuorisotoimintaan*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 8/1999.
- Mannila, Simo & Ala-Kauhaluoma, Mika & Valjakka, Sari (1999) *Työelämäkynnysten ylittäminen. ESR-projektien hyvät käytännöt*. Helsinki: Stakes.
- Nuorten työpajojen kehittämisprojekti (1998) *Nuorten työpajojen kehittämisprojekti 1995–98. Loppuraportti*. Oulu: Oulun kaupungin nuorisoasiain keskus.

- Oman Elämän Valtias (1999) Menetelmäopas. Helsinki: Suomen Punainen Risti.
- Paju, Petri & Vehviläinen, Jukka (2001) Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, julkaisu 18/2001.
- Rose, Nikolas (1998) The Crisis Of The 'Social': Beyond The Social Question. Teoksessa Hänninen, Sakari (toim.) Displacement Of Social Policies. Jyväskylä: Sophi.
- Rose, Nikolas (1996) Inventing Our Selves, Psychology, Power, And Personhood. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vehviläinen, Jukka (2000) Ammattipajan kautta tutkintoon? Ammatillisten oppilaitosten innovatiiviset työpajat – ESR-projekti. Helsinki: Opetushallitus, moniste 8/2000.
- Vähämäki, Jussi (1998) Elämänpolitiikka ja biopolitiikka. Teoksessa Roos, J. P. & Hoikkala, Tommi (toim.) Elämänpolitiikka. Tampere: Gaudeamus.

KIRJOITTAJAT

Pirkkoliisa Ahponen, YTT, Joensuun yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos. Toimin yhteiskuntapolitiikan professorina Joensuun yliopistossa. Tutkin kulttuurista yhteiskuntateoriaa, kulttuuripolitiikkaa ja kulttuuris-sosiaalisia rajanylityksiä, joihin sisältyvät myös marginalisaation, vieraantumisen ja toiseuden identiteettiongelmat.

Merja Hermonen, TM, uskontotieteilijä, Helsingin yliopisto. Olen Nuorisotutkimusverkoston tutkija ja teen empiiristä väitöskirjatutkimusta suomalaisesta satanismista. Olen kiinnostunut nuorten maailmankuvan kehittymisestä sekä sosiaalisten tekijöiden vaikutuksesta elämänorientaatioiden muokkautumiseen.

Markku Jahnukainen, KT, erityispedagogiikan dosentti. Toimin erityisopetuksen ja opinto-ohjauksen yliopettajana Hämeen ammattikorkeakoulun Ammatillisessa opettajakorkeakoulussa. Tutkimustyössäni ovat korostuneet elämänkulun ja transition teemat sekä oppilaiden subjektiiviset kokemukset eri elämänvaiheissa, erityisesti koulu(tukse)ssa. Olen kirjoittanut kymmeniä suomenkielisiä ja useita kansainvälisiä artikkeleja sekä toimittanut suomenkielisiä kokoomateoksia erityiskasvatuksen alueelta.

Tero Järvinen, KT, Turun yliopisto, kasvatustieteiden laitos. Olen Nuorisotutkimusverkoston tutkija ja tutkimusaiheeni liittyvät nuorten kouluttautumiseen, ammatinvalintaan ja työmarkkinakysymyksiin. Tällä hetkellä valmistelen tutkimuksia lukioiden erikoistumisesta sekä nuorten karsiutumisesta koulutuksessa ja työelämässä.

Anne-Mari Keskisalo, KM, tutkija, Suomen Akatemia, Nuorisotutkimusverkosto. Olen kasvatussosiologian jatko-opiskelija Joen-

suun yliopistossa. Väitöskirjani käsittelee suomalais- ja maahanmuuttajanuorten suhteiden rakentumista koulukulttuurissa. Olen myös tehnyt toimintatutkimusta rasisminvastaisessa EXIT-projektissa.

Pia Lundbom, YTM, Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos. Työskentelen Nuorisotutkimusverkoston tutkijana ja olen mukana Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksella Muuttuva suomalainen kansalaisaktivismi -tutkimushankkeessa. Tutkimukseni käsittelee nuorten uusia tapoja toimia poliittisesti sekä sitä, millaisilla vaikuttamiskeinoilla koetaan olevan merkitystä. Tarkastelen lähinnä eläinaktivismia, ympäristöaktivismia sekä vaihtoehtoista kuluttamista ja kulutuskriittisyyttä.

Petri Paju, YTL, Humanistinen ammattikorkeakoulu. Olen Nuorisotyön ja kansalaistoiminnan lehtori Humanistisen ammattikorkeakoulun Lohjan yksikössä. Tutkimustyössä olen keskittynyt nuorten yhteiskunnallisen integraation ja moniammatillisen nuorisotyön kysymyksiin.

Sini Perho, YTM, tutkija, Pohjoismaisen ministerineuvoston Gender and Violence -tutkimusohjelma, Nuorisotutkimusverkosto. Teen väitöskirjaa Joensuun yliopiston sosiologian laitokselle. Tutkimus käsittelee rasistisesti suuntautuvien joensuulaisnuorten yhteisöllisyyden, yksilöllisyyden ja nuorisokulttuurisuuden problematiikkaa. Olen tehnyt myös toimintatutkimusta rasisminvastaisessa EXIT-projektissa.

Anneli Pohjola, YTT, Lapin yliopisto, sosiaalityön laitos. Olen Suomen Akatemian akatemiattutkija. Keskeisimmät tutkimushankkeeni kiinnittyvät pitkäaikaistyöttömyyteen, naisten arkielämään sekä haja-asutusalueiden hyvinvointipalvelujen kehittämiseen.

Minna Suutari, YTM, suunnittelija, AKAVA ry. Työskentelen suunnittelijana yliopistoista valmistuvien työllistymistä selvittäväsä ESR-ennakointihankkeessa AKAVAssa. Valmistelen väitöskir-

jaa Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitokselle. Väitöskirjassa tarkastelen työmarkkinoiden marginaaliin jääneiden ja jättäytyneiden nuorten sosiaalisia verkostoja ja elämän rakentumista marginaalissa.

Jukka Vehviläinen, YTM, Tampereen yliopisto. Toimin tutkijana Tampereen yliopiston työelämän tutkimuskeskuksessa. Viimeaikaisissa tutkimuksissani olen arvioinut ammatillisen koulutuksen uudistamiseen tähtääviä pilottihankkeita.

Nuorisotutkimusseuran julkaisuja

- 1/95 NUORI TYÖTÖN – itkijä, katsoja vai ratkaisija?
Toim. Kari Paakkunainen.
- 2/95 NUORTEN TYÖPAJA – sosiaalinen peli, palkkatyö vai varasto?
Toim. Pia Aaltojärvi & Kari Paakkunainen.
- 3/97 NUORTEN ELÄMÄNPOLKUJA LAMA-SUOMESSA
Helena Helve, Jaana Lähteenmaa, Tuija Päivärinta, Helena Saarikoski, Katja Päällysaho, Petri Virtanen.
- 4/97 JOHDATUS NUORISOTUTKIMUKSEEN
Vesa Puuronen (Nuorisotutkimusseura ja Vastapaino).
- 5/97 NUORTEN ARKI JA MUUTTUVAT RAKENTEET
Päivi Harinen, Jukka Lehtonen, Anne Soininen, Olli Vesivalo,
toim. Helena Helve.
- 6/98 UNIFICATION AND MARGINALISATION OF YOUNG PEOPLE
Toim. Helena Helve.
- 7/98 KAMA-SAKSAN IHAILUSTA EUROOPPALAISEEN KUMPPA-
NUUTEEN – onko saksalaisesta nuorisopolitiikasta meille malliksi?
Kari Paakkunainen.
- NUORUUDESTA!
Nuorisotutkimusseuran kymmenenvuotisjuhlakirja.
Toim. Helena Helve, 1998.
- 8/99 ARVIOINTITUTKIMUS JA NUORISO
Tulosvastuusta dynaamiseen nuorisotoimintaan.
Toim. Kari Paakkunainen.
- 9/99 MURROSIKÄ JA SUKUPUOLI
Julkiset ja yksityiset määrittelyt.
Sinikka Aapola (SKS ja Nuorisotutkimusverkosto).

- 10/99 KUTSUUKO YHTEISKUNTA?
Nuoret jäsenyyksiä lunastamassa ja haastamassa.
Tapio Kuure, Kati Kärkkäinen, Petri Paju, Anne Soininen.
- 11/99 VALMIISEEN TULLEET
Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta.
Päivi Harinen.
- 12/00 UNG I NORDEN
Evalueringsforskning.
Helena Saarikoski. (Ungdomsforskningsnätverket, Nordiska
Ministerrådet, Länsstyrelsen i Södra Finlands län).
- RURAL YOUNG PEOPLE IN CHANGING EUROPE
Comparative Study of Living Conditions and Participation of Rural
Young People in Estonia, Finland, Germany, Italy and Sweden.
Toim. Helena Helve, 2000.
- 13/00 LÄHENTELYISTÄ RAISKUKSIIN
Tytöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta.
Päivi Honkatukia, Johanna Niemi-Kiesiläinen, Sari Näre.
- 14/00 MYÖHÄISMODERNI NUORISOKULTTUURI
Tulkintoja ryhmistä ja ryhmiin kuulumisten ulottuvuuksista.
Jaana Lähteenmaa.
- 15/01 KUNNALLISEN NUORISOTYÖN ARVIOINTI
Heikki Silvennoinen. (Nuorisotutkimusverkosto ja Nuora)
- 16/01 AIKUISTUMISEN PULLONKAULAT
Nuorten elinolot -vuosikirja
Toim. Tapio Kuure (Nuorisotutkimusverkosto, Nuora, Stakes).
- 17/01 KATSEEN VOIMA
Kohti visuaalista lukutaitoa
Janne Seppänen (Vastapaino ja Nuorisotutkimusverkosto)
- 18/01 VALTAVIRRAN TUOLLA PUOLEN.
Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla.
Petri Paju ja Jukka Vehviläinen (Nuorisotutkimusverkosto ja Sitra).